Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar

"Ama bundan sonra dişi cins bir bütün olarak ve beraberlik içinde, bedensel ve zihinsel güçleri doğal olarak daha üstün olduğu için tüm dünyevi mallara sahip olan, elindekiler aracılığıyla dünyevi malların mülkiyetine ulaşabilmek için, yenilmesi..."

ARTHUR SCHOPENHAUER

KABALCI

Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar
Arthur Schopenhauer

ARTHUR SCHOPENHAUER

YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE AFORİZMALAR

KABALCI YAYINEVİ: 117
Felsefe Dizisi: 34

Arthur Schopenhauer
Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar

Aphorismen zur Lebensweisheit
© Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1998

İSBN 975-7942-67-9
Birinci Basım: Kabalcı Yayınevi, 1998
Baskı: Yaylacık Matbaası

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. 8-B
Cağaloğlu 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 526 85 86 Faks: (0212) 513 63 05

ARTHUR SCHOPENHAUER

YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE AFORİZMALAR

Çeviren: Mustafa Tüzel

İÇİNDEKİLER

Giriş, 7

BİRİNCİ BÖLÜM
Temel Bölümlendirme, 9

İKİNCİ BÖLÜM
Bir Kimsenin Ne Olduğu Üzerine, 18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Bir Kimsenin Neye Sahip Olduğu Üzerine, 46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Bir Kimsenin Neyi Temsil Ettiği Üzerine, 55

BEŞİNCİ BÖLÜM
Öğütler ve Özdeyişler, 119

A. Genel Olanlar, 120
B. Kendimize Yönelik Davranışımız, 130
C. Başkalarına Yönelik Davranışımız, 168
D. Dünyanın Akışına ve Yazgıya İlişkin Tavrımız, 196

ALTINCI BÖLÜM
Yaşam Çağlarının Farklılığı Üzerine, 208

Giriş

Kolay şey değildir mutluluk,
çok zordur ve içimizdedir;
başka yerde bulunması olanaksızdır.

Chamfort

Yaşam bilgeliği kavramını burada bütünüyle içkin anlamda, yani yaşamı olabildiğince rahat ve mutlu bir biçimde sürdürme sanatı anlamında alıyorum, ki bu sanatın kılavuzu mutluluk öğretisi olarak da adlandırılabilir: buna göre bu kavram mutlu bir varoluşun yolunun gösterilmesi olurdu. Bu varoluş da yine, arı, nesnel bir gözle incelendiğinde ya da daha çok (burada öznel bir yargı söz konusu olduğundan) soğukkanlı ve olgun bir biçimde düşünüldüğünde, olsa olsa varolmamaya karar vermeyi tercih edecek bir varoluş olarak tanımlanabilirdi. Varoluşun bu kavranışından, ona ölümden korktuğumuz için değil, kendi kendisi için bağlandığımız sonucu çıkar; ve bundan da yine, onun sonsuza dek sürmesini istediğimiz sonucu çıkar. İnsan yaşamının, böyle bir varoluş kavramına uygun düşüp düşmediği ya da uygun düşüp düşemeyeceği, bilindiği gibi, benim felsefemin olumsuzladığı bir sorudur; mutluluk öğretisi ise bu sorunun evetlenmesini gerektirir. Bu evetleme, doğuştan gelen bir yanılgıya dayanır; başyapıtımın [*İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*, –ç.n.] ikinci cildinin 49. Bölümü, bu yanılgıya yönelik uyarıyla başlamaktadır. Yine de, böyle bir uyarıyı bütünüyle kaleme alabilmek için, kendi asıl felsefemin getirdiği yüksek metafizik-etik bakış açısından bütünüyle uzak-

laşmak zorunda kaldım. Bunun sonucunda, burada verilen tartışmanın tümü, bildik, empirik bakış açısında kaldığı ve bu bakış açısının yanılgısını koruduğu sürece, bir ölçüde bir göz uyumuna dayanmaktadır. Bu yüzden, ancak sınırlı bir değeri vardır, çünkü mutluluk öğretisi sözcüğünün kendisi de bir güzel göstermedir. – Ayrıca bu tartışmanın, kısmen ele aldığı konu bitmez tükenmez olduğundan, kısmen de aksi durumda, başkalarının zaten söylemiş bulundukları şeyi yinelemek zorunda kalacağımdan ötürü, eksiksiz olma iddiası da yoktur.

Benzer bir niyetle, bu tartışma, günümüzdeki aforizmalar gibi kaleme alınmıştır, aklıma sadece Cardanus'un okumaya değer kitabı *ex adversis capienda* geliyor; burada verilenler bu kitapla tamamlanabilir. Gerçi Aristoteles, *Retorik* kitabının 1. cildinin 5. bölümünde kısa bir mutluluk öğretisi oluşturmuşsa da bu çok yavan kalmıştır. Ordan burdan derleyip yazmak benim işim olmadığından ve böyle bir şey yapıldığında, bu türden bir yapıtın ruhunu oluşturan, görüşün tekliği ortadan kalkacağı için, bu öncüden yararlanmadım. – Elbette, genel olarak tüm zamanların bilgeleri hep aynı şeyi söylemişlerdir ve tüm zamanların budalaları, yani ezici çoğunluğu da, tam tersini yapmışlardır; ve bu durum bundan sonra da sürecektir. Bu yüzden Voltaire diyor ki: *Bu dünyayı, en az, dünyaya geldiğimizde onu bulduğumuz kadar aptal ve kötü bir biçimde terk edeceğiz.*

BİRİNCİ BÖLÜM

Temel Bölümlendirme

Aristoteles (*Nikomakhos'a Etik*, I, 8) insan yaşamının mülklerini üç sınıfa ayırmıştı – dışsal olanlar, ruha ait olanlar ve bedene ait olanlar. Şimdilik bu ayrım üzerinde durmayıp, üç sayısını koruyarak, ölümlülerin yazgılarındaki farkların üç temel belirlenime dayandırılabileceğini söylüyorum. Bunlar:

1. Bir kimsenin ne olduğu: yani en geniş anlamda, kişiliği. Buna göre, bir kimsenin sağlık, güç-kuvvet, güzellik, huy, ahlaki karakter, zeka ve yetişimi bu madde altında toplanabilir.

2. Bir kimsenin neyi olduğu: yani her anlamda mal ve mülkü.

3. Bir kimsenin neyi temsil ettiği: bu izlenimden, bilindiği gibi o kimsenin, başkalarının düşüncesinde ne olduğu, yani aslında onun başkalarınca nasıl *tasarlandığı* anlaşılır. Buna göre bu temsil, başkalarının onun hakkındaki görüşünden oluşur ve saygınlık, rütbe ve şan olarak ayrılır.

İlk madde altında incelenecekler, bizzat doğanın insanlar arasında oluşturduğu farklılıklardır; buradan hemen, bu farklılıkların insanların mutluluğu ya da mutsuzluğu üzerindeki etkisinin, izleyen maddelerde verilmiş farklılıkların yol açtıklarından çok daha önemli ve çok daha derine işlediği sonucu çıkarılabilir. Tüm sınıfsal ya da kökensel üstünlükler, hatta asalet, zenginlik vb, sahici kişisel üstünlükler karşısında, büyük bir zihin ya da büyük bir yürek karşısında, gerçek

krallar karşısındaki tiyatro kralları gibidirler. Daha Epikür'ün ilk öğrencisi Metrodorus, bu konuda bir bölüm yazmıştır: *Mutluluğun içimizdeki nedeni, nesnelerden oluşan nedenden daha büyük olduğu için.* (Krş. Clemens Alex. Strom. II, 21, opp. polem., Würzburg basımında s. 362) Ve elbette insanın esenliği için, varoluşunun tüm biçimi için esas olan, açıkça kendi içinde ne bulunduğu ya da ne olup bittiğidir. İlkin, duyularının, istemesinin ve düşüncesinin bir sonucu olan, hoşnutluğu ya da hoşnutsuzluğu doğrudan doğruya burada yer alır; dışarıda yer alan her şeyin bu konuda ancak dolaylı bir etkisi vardır. Bu yüzden, aynı dışsal olaylar ya da koşullar, herkesi bütünüyle başka başka etkilerler ve herkes aynı ortamda yine de başka bir dünyada yaşar. Çünkü ancak kendi tasarımlarıyla, duygularıyla ve istenç devinimleriyle doğrudan bir ilişki içindedir; dışsal olaylar, ancak içsel olayların izin verdiği ölçüde o kişiyi etkilerler. Herkesin içinde yaşadığı dünya, öncelikle kendi kendisini kavrayışına bağlıdır, bu yüzden kafaların farklılığına göre yönlenir: bu farklılığa göre yoksul, dar ve sığ ya da zengin, ilginç ve anlam dolu olabilir. Örneğin biri, yaşamında karşısına ilginç olaylar çıkan bir başkasını bu yüzden kıskanırsa, onu daha çok, bu olaylara onun betimleyişi içinde sahip oldukları önemi kazandırmış olan kavrayış yetisinden ötürü kıskanmalıdır: çünkü akıllı bir kafada böyle ilginç bir biçimde görülen aynı olay, sığ bir kafanın sıradanlığıyla kavrandığında, sadece günlük yaşamın yavan bir sahnesi olacaktır. Bu durum Goethe'nin ve Byron'un, temellerinde açıkça gerçek olayların yattığı kimi şiirlerinde en üst düzeyde görülmektedir: budala bir okur, bu güzel olay yüzünden, son derece sıradan bir olaydan böyle büyük ve güzel bir şey yapma yeteneğinde olan güçlü düşleyişi kıskanmak yerine şairin kendisini kıskanabilir ancak. Keza, sıcakkanlı birinin yalnızca ilginç bir çatışma ve ağırkanlı

birinin de önemsiz bir olay bulduğu yerde, melankolik biri bir trajedi sahnesi görür. Bunun nedeni, her gerçekliğin, yani doldurulmuş her anın, oksijen ve hidrojenin suda birleşmeleri gibi, zorunlu ve sıkı bir bağ içinde olsalar da, özne ve nesne olmak üzere iki yarıdan oluşmasıdır. Bu yüzden, bütünüyle aynı nesnel yarının, değişik öznel yarılarının olması durumunda ve hemen hemen tersi durumda da, o anki gerçeklik bütünüyle başka başkadır: en güzel ve en iyi nesnel yarı, kör, kötü bir öznel yarıda ancak kötü bir gerçeklik ve görünüm verir; tıpkı güzel bir manzaranın kötü bir havadaki ya da kötü bir *camera obscura*'nın aynasındaki görüntüsü gibi. Ya da daha düz konuşmak gerekirse: herkes tıpkı kendi derisinin içinde olduğu gibi, kendi bilincinin içindedir ve dolaysız olarak ancak kendi bilincinin içinde yaşar: bu yüzden dışarıdan pek de yardım edilemez ona. Sahnede biri prensi, bir başkası danışmanı, bir üçüncüsü hizmetçiyi ya da askeri ya da generali vb. oynar. Ama bu farklılıklar yalnızca dış görünüştedir: iç dünyada, böyle bir görünüşün çekirdeğinde, herkeste aynı şey yatar: eza ve cefa içinde yoksul bir komedyen. Yaşamda da böyledir. Rütbe ve zenginlik farklılıkları herkese oynayacağı rolü gösterir; ama bunlara asla içsel mutluluk ve hoşnutluk farklılıkları karşılık düşmez; tersine, burada da, herkesin içinde aynı zavallı saf adam vardır; elbette, malzemesi herkeste farklı olan, ama biçimi, yani asıl özü gereği, herkeste hemen hemen aynı olan eza ve cefa içinde; derece farklılıkları bulunsa da, bunlar asla rütbeye ve zenginliğe, yani role göre ortaya çıkmazlar. Çünkü insan için var olan ve olup biten her şey, her zaman dolaysızca onun bilincinde vardır ve orada olup biter; bu yüzden önce önemli olan, açıkça bilincin niteliğidir ve çoğu durumda içinde ortaya çıkan biçimlerden çok bu niteliğin kendisi söz konusudur. Aptal birinin sersem bilincinde yansıyan tüm görkem ve hazlar,

rahatsız bir hapishanede *Don Kişot*'u yazan Cervantes'in bilinci karşısında çok yoksuldurlar. – Şimdiki zamanın ve gerçekliğin nesnel yarısı yazgının elindedir ve onun tarafından değiştirilebilir: öznel yarı ise biz kendimizizdir; dolayısıyla bu yarı esas olarak değiştirilemez. Bu durumda, her insanın yaşamı, dıştaki tüm değişikliklere karşın istisnasız aynı karakteri taşır ve bir tema üzerindeki bir dizi çeşitlemeye benzetilebilir. Kimse kendi bireyselliğinin dışına çıkamaz. Ve içine sokulduğu tüm koşullara karşın, özüne doğa tarafından karşı konulamaz bir biçimde çizilmiş bulunan dar bir çember içinde kalan bir hayvan gibi, ve örneğin bu yüzden, sevdiğimiz bir hayvanı mutlu etmek çabalarımızın tam da hayvanın gözünün ve bilincinin sınırları gereği sürekli dar bir çerçeve içinde kalmak zorunda olması gibi; – insanlarda da durum böyledir: insanın olası mutluluğunun ölçüsü, bireyselliği, önceden belirlenmiştir. Özellikle zihinsel gücünün sınırları, yüce bir hazzı alma yeteneğini sonsuza dek belirlemiştir. Bu sınırlar darsa, dışarıdan gelen tüm çabalar, insanların ve şansın onun için tüm yaptıkları, o insanı sıradan, yarı hayvansı insani mutluluğun ve hoşnutluğun ötesine geçiremezler: o insan, duyusal zevklere, rahat ve keyifli aile yaşamına, düşük bir dost canlılığına ve kaba saba bir zaman öldürmeye bağlı kalır: eğitim bile, bir bütün olarak onun bu çemberini genişletemez, genişletebilse bile bu çok kısıtlı kalır. Çünkü en yüksek, en çeşitli ve en kalıcı hazlar, zihinsel hazlardır; gençliğimizde bu konuda ne denli çok yanılsak da, bu hazlar zihinsel güce bağlıdırlar. – Buradan, mutluluğumuzun ne olduğumuza, bireyselliğimize ne denli bağlı olduğu anlaşılıyor; oysa bu konuda çoğu kez akla gelen, yalnızca yazgımız, neye sahip olduğumuz, ya da neyi temsil ettiğimizdir. Ama yazgı iyileşebilir: ayrıca, iç dünyası zengin olan bir kişi yazgıdan çok şey beklemez: buna karşılık, bir aptal sonuna dek

bir aptal olarak, bir hödük bir hödük olarak kalır, isterse kendisi cennette, etrafı hurilerle çevrili olsun. Bu yüzden Goethe der ki:

Halk ve hizmetçi, ve ermiş kişi,
Her zaman teslim ederler ki,
Yeryüzü çocuklarının en yüce mutluluğu
Sadece insanın kendi kişiliği.
Batı Doğu Divanı

Mutluluğumuz ve zevkimiz açısından, öznel olanın nesnel olandan kıyaslanamayacak ölçüde daha önemli olduğu, açlığın en iyi aşçı olmasından ve ihtiyara da gençlik tanrıçasına da aynı kayıtsızlıkla bakmasından, dâhilerin ve azizlerin yaşamına dek, her yerde kanıtlanır. Özellikle sağlık, tüm öteki dışsal mülkler karşısında öylesine ağır basar ki, herhalde sağlıklı bir dilenci, hasta bir kraldan daha mutludur. Eksiksiz bir sağlıktan ve kusursuz bir bedenden kaynaklanan, sakin ve neşeli bir huy, duru, canlı, nüfuz edici ve doğru kavrayan bir zeka, ılımlı, yumuşak bir istenç ve bunlara uygun olarak iyi bir vicdan; bunlar, yerini hiçbir rütbenin ya da zenginliğin dolduramayacağı üstünlüklerdir. Çünkü, bir kimse, kendisi için neyse, yalnız başınayken ona eşlik eden ve başka birisinin ona veremeyeceği ve ondan alamayacağı şey neyse, açıkça bu, onun sahip olabileceği şeyden ya da başkalarının gözünde olabileceği şeyden daha önemlidir. İç dünyası zengin insan, tamamen yalnızken kendi düşünceleriyle ve hayalleriyle eşsiz bir eğlence bulur; öte yandan, ruhsuz biri, sürekli dernekten derneğe, oyundan oyuna, yolculuktan yolculuğa ve şenlikten şenliğe koşsa bile can sıkıntısından kurtulamaz. İyi, ılımlı, yumuşak bir karakter, kısıtlı koşullarda hoşnut olabilir; öte yandan, hırslı, kıskanç ve kötü biri, tüm zenginliğe karşın hoşnut değildir. Ama ancak, sürekli sıradışı,

zihinsel açıdan olağanüstü bir bireyselliğin tadına varan bir kimse için, genel olarak ulaşılmaya çalışılan hazlar bütünüyle gereksizdirler, hatta sadece rahatsızlık verici ve usandırıcıdırlar.

Bu yüzden Horatius der ki:

Fildişi, mermer, etrüks heykelcikleri, resimler,
Gümüş eşyalar ve urbalar, Gaetulya moruyla boyanmış,
Çoğunda zaten yoktur ilahi adalet, ve kimileri de hiç sormaz onu;

Ve Sokrates, satılmak için sergilenen lüks mallara bakarak, "Gereksinmediğim ne çok şey var," demişti.

Buna göre, yaşamımızın mutluluğu açısından en birincisi ve önemlisi, ne olduğumuzdur, kişiliğimizdir; – daha kalıcı, her koşulda etkili olduğu için bile bu böyledir; ama ayrıca, öteki iki maddedeki mülkler gibi, yazgıya bağlı değildir ve bizden koparılamaz. Salt göreli olan öteki ikisi karşısında, değerinin mutlak olduğu söylenebilir. Şimdi buradan, insanları dışarıdan tanımanın, söylendiğinden daha az mümkün olduğu sonucu çıkar. Burada, sadece, her şeye gücü yeten zamanın hükmü geçer: bedensel ve zihinsel üstünlükler yavaş yavaş zamana yenilirler: ancak ahlaki karaktere zaman bile dokunamaz. Bu bakımdan, zamanın doğrudan doğruya çalmadığı sonraki iki maddenin mülklerinin, birinci maddenin mülkleri karşısında elbette bir öncelikleri vardır. İkinci bir öncelik de, bu mülklerin nesnel olarak var olmalarında ve doğaları gereği ulaşılabilir olmalarında, en azından herkesin bunlara sahip olma olanağının bulunmasında görülebilir; buna karşılık öznel olana bizim gücümüz yetmez, o tüm bir yaşam için değiştirilemez bir biçimde sabit olan tanrısal adaletin alanına girer. Bu yüzden şu söylenenlerin acımasız bir geçerliliği vardır:

Güneşin gezegenleri selamlamaya durduğu,
Seni dünyaya ödünç veren gündeki gibi,
Varsın ve durmaksızın büyüdün o günden beri,
Dünyaya adım atarken uyduğun yasa gereği.
Böyle olmalısın, kaçamazsın kendinden,
Bunu söyledi kâhin kadınlar; peygamberler bunu söyledi;
Ve, ne zaman parçalayabilir, ne de herhangi bir güç,
Yaşayarak kendini geliştiren, belirlenmiş biçimi.

Goethe

Bu bakımdan, bizim elimizde olan tek şey, verilmiş olan kişiliği olabildiğince yararlı bir biçimde kullanmamız, yani sadece ona uygun çabalara girişmemiz ve o kişiliğe tam uygun bir eğitim türünü almaya çalışmamızdır, ama başka türlerden kaçınmamız, bu kişiliğe uygun konumu, uğraşıyı ve yaşam biçimini seçmemizdir.

Olağanüstü kas gücüyle donanmış, Herkül gibi bir insan, dış koşullar yüzünden oturarak yapması gereken bir işle, küçük zavallı bir zanaatla uğraşmak ya da kendisine çok yabancı başka türlü güçler gerektiren çalışmalar ve zihinsel işler yapmak zorunda kalırsa, bunun sonucunda tam da kendisinde kusursuz olan kuvvetleri kullanamazsa, ömür boyu mutsuz hissedecektir kendini; ama, zihinsel güçleri çok ağır basan ve bu güçleri gerektirmeyen çok kötü bir işi ya da fiziksel gücünün yetmediği bedensel bir işi yapmak uğruna, zihinsel güçlerini gelişmemiş, kullanılmamış bırakmak zorunda kalan biri daha da mutsuz olacaktır. Ancak burada, özellikle gençlikte, insanın kendisine sahip olmadığı ölçüde güç biçtiği tahmin tuzağından kaçınılmalıdır.

Birinci maddemizin, öteki ikisi üzerinde kesin üstünlüğünden, sağlığını korumaya ve yeteneklerini geliştirmeye yönelik çalışmanın, zenginliği elde etmeye çalışmaktan daha bilgece olduğu sonucu çıkar;

fakat durum, zorunlu ve uygun olanı elde etmenin ihmal edilmesi gerektiği biçiminde yanlış yorumlanmamalıdır. Ama asıl zenginlik, yani büyük bolluk, bizim mutluluğumuza çok az katkıda bulunabilir; bu yüzden birçok zengin, asıl zihinsel donanıma, onları zihinsel uğraşta yetkin kılabilecek bilgilere ve bu yüzden herhangi bir nesnel ilgiye sahip olmadıkları için kendilerini mutsuz hisseder. Çünkü zenginliğin, gerçek ve doğal gereksinimlerin doyurulmasının ötesinde bizim asıl huzurumuz üzerinde çok az bir etkisi vardır; huzurumuz daha çok, büyük bir mülke sahip olmanın neden olduğu sayısız ve kaçınılmaz sorun yüzünden bozulur. Ama yine de insanlar zenginlik elde etmek için zihinsel donanım elde etmek için uğraştıklarından bin kat daha çok uğraşırlar; oysa insanın ne olduğunun, mutluluğu üzerinde, neye sahip olduğundan kesinlikle daha çok katkısı vardır. Bu yüzden, bitmez tükenmez bir çalışma içinde, bir karınca gibi gayretle sabahtan akşama kadar zaten var olan zenginliğini daha da artırmaya çalışanları bile görürüz. O, araçlar alanının dar ufkundan ötesini göremez: zihni boştur, bu yüzden başka her şeye kapalıdır. En yüce hazlara, zihinsel olanlara ulaşamaz: geçici, duyusal, az zamana, ama çok paraya mal olanla, kendine ara sıra izin verdiği şeyle, boş yere, ötekinin yerini doldurmaya çalışır. Yaşamının sonunda, bunun sonucunda şansı iyi gitmişse, gerçekten bir yığın parası olmuştur; bunu daha da artırmayı ya da harcayıp bitirmeyi mirasçılarına bırakır. Ne kadar ciddi ve önemli bir çehreyle sürdürülmüş olsa da, böyle bir yaşam da, en az simgesi bir soytarı külahı olan kadar budalacadır.

Demek ki, birinin kendinde neye sahip olduğu, yaşamının mutluluğu açısından en önemli olandır. Ama bu, esasen, çok az olduğu için, açlıkla savaşımın ötesine geçmiş bulunanlar da henüz bu savaşımı verenler kadar kendilerini mutsuz hissederler. İç dünyalarının boş

oluşu, bilinçlerinin yavanlığı, zihinlerinin yoksulluğu, onları, ahbaplık kurmaya yöneltir, ama yine kendileri gibi olanlarla; çünkü tencere yuvarlanır kapağını bulur. O zaman hep birlikte oyalanıp eğlenmeye çalışılır ve bunu da öncelikle duyusal hazlarda, her türden zevkte ve sonunda sefahatte ararlar. Bu yüzden doğuştan zengin kimi aile çocuklarının, paylarına düşen büyük mirası, çoğu zaman inanılmaz kısa sürede harcayıp tükettikleri uğursuz savurganlığın kaynağı, gerçekte zihnin az önce betimlediğimiz yoksulluğundan ve boşluğundan fışkıran can sıkıntısından başka bir şey değildir. Böyle bir genç, dışsal olarak zengindi ama içsel olarak yoksul bir biçimde dünyaya gelmişti ve dıştan gelen her şeyi almak isteyerek boş yere içsel yoksulluğu dışsal zenginlikle telafi etmek istiyordu – tıpkı, genç kızların buğusuyla kuvvet kazanmaya çalışan yaşlılar gibi. Sonunda, içsel yoksulluk bir de dışsal yoksulluğa yol açmıştı.

İnsan yaşamının mülklerine ilişkin öteki iki maddenin önemini vurgulamam gerekmiyor. Çünkü mülkiyetin değeri günümüzde öylesine yaygın bir kabul görmektedir ki, tavsiye edilmesi gerekmez bile. Hatta üçüncü maddenin, ikincisi karşısında çok gevşek bir yapısı vardır; çünkü o sadece başkalarının görüşlerinde yer alır. Yine de saygınlık için, yani iyi bir isim için herkes çabalamak zorundadır; rütbe için yalnızca devlet hizmetindekiler, ün için ise yalnızca çok az kişi. Ancak saygınlık paha biçilmez bir mülk olarak görülür; ün ise insanın ulaşabileceği en pahalı şeydir, seçilmişlerin altın postudur: buna karşılık, ancak budalalar rütbe sahibi olmayı tercih ederler. Ayrıca ikinci ve üçüncü maddeler, Petronius'un, malın kadar varsın sözü doğru olduğu ve tersine bir biçimde, başkalarının her türden uygun görüşleri çoğu zaman mal sahibi olmaya yaradığı sürece, söylediğimiz gibi karşılıklı etkileşim içindedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

Bir Kimsenin Ne Olduğu Üzerine

Bir kimsenin ne olduğunun, onun mutluluğuna, sahip olduğu ya da tasarladığı şeyden daha çok katkıda bulunduğunu zaten genel olarak kabul etmiştik. Her zaman, bir kimsenin ne olduğu ve buna göre kendinde neye sahip olduğu önemlidir: çünkü bireyselliği ona sürekli olarak her yerde eşlik eder ve yaşadığı her şey, rengini bireyselliğinden alır. Her şeyin içinde ve her şeyde öncelikle kendini tadar: bu fiziksel hazlarda zaten böyledir; zihinsel hazlarda ise daha da geçerlidir. Bu yüzden, İngilizcedeki *to enjoy one's self* [eğlenmek, keyfini çıkarmak, –ç.n.] sözü çok isabetli bir anlatımdır; örneğin "he enjoys himself at Paris" denilirken, "Paris'in zevkine bakıyor" değil "Paris'te kendi zevkine bakıyor" denilir. – Ama, bireysellik kötü bir nitelikteyse, tüm hazlar, safra bulaşmış bir damağın tattığı kaliteli şaraplar gibidirler. Bu yüzden, iyi günde de kötü günde de, ağır felaketler bir yana, insanın nasıl duyumsadığının, yani her bakımdan yatkınlığının türü ve derecesi karşısında, yaşamında nelerle karşılaştığının ve başına neler geldiğinin pek önemi yoktur. Bir kimsenin kendi içinde ne olduğu ve kendinde neye sahip olduğu, kısacası onun kişiliği ve değeri, mutluluğunun ve esenliğinin biricik dolaysız nedenidir. Geri kalan her şey dolaylıdır; bu yüzden onların etkisi ortadan kaldırılabilir, ama kişiliğin etkisi asla. Bundan dolayı, kişisel üstünlüklere yönelik kıskançlık, en özenli biçimde gizleneni olduğu gibi, en uzlaşmaz ola-

nıdır da. Ayrıca, kalıcı ve dayanıklı olan sadece bilincin niteliğidir ve bireysellik sürekli kalıcı bir biçimde, az ya da çok, her an etki eder: buna karşılık, geri kalan her şey her zaman sadece ara sıra, fırsat buldukça, geçici olarak etki eder ve üstelik değişime ve dönüşüme uğrar; bu yüzden Aristoteles der ki, *"Çünkü doğaya güvenilir, paraya değil."* (*Eudemos Etiki*, VII, 2.) Üzerimize bütünüyle dışarıdan gelen bir mutsuzluğa, kendi neden olduğumuz bir mutsuzluktan daha soğukkanlı bir biçimde katlanmamızın nedeni budur: çünkü yazgı değişebilir, ama kendi niteliğimiz hiçbir zaman değişmez. Demek ki buna göre soylu bir karakter, yetenekli bir kafa, mutlu bir huy gibi, neşeli bir ruh ve gerekli nitelikleri taşıyan, bütünüyle sağlıklı bir beden gibi öznel mülkler, yani *mens sana in corpore sano* [sağlam bedende sağlam kafa, –ç.n.] (Juvenal. Sat. X, 356) mutluluğumuz açısından en birinci, en önemli olanlardır; bu yüzden dışsal mülklere ve dışsal saygınlığa sahip olmaktan daha çok, bu içsel mülklerin geliştirilmesini ve korunmasını düşünmeliyiz.

Ama, bizi her şeyden daha çok dolaysızca mutlu eden, keyifli bir ruh halidir: çünkü bu güzel özellik anında kendi kendini ödüllendirir. Bir kere neşeli olanın, her zaman neşeli olmak için bir nedeni vardır: bu da, işte şimdi neşeli oluşudur. Diğer özelliklerin yerini bu kadar iyi doldurabilen bir başka özellik yoktur; kendisinin yerine ise başka bir şey konulamaz. Biri genç, güzel, zengin ve saygın olsun; mutluluğu değerlendirilmek istendiğinde keyfinin yerinde olup olmadığı sorulacaktır: buna karşılık, keyfi yerindeyse, genç ya da yaşlı oluşu, dik ya da kambur duruşu, yoksul ya da zengin oluşu fark etmez; mutludur o kişi. İlk gençlik yıllarımda eski bir kitaba bakmıştım, *"Çok gülen mutludur, ve çok ağlayan mutsuzdur,"* yazıyordu – oldukça tek yanlı bir görüş, ama her ne kadar basmakalıp sözün dik alası olsa da,

basit doğruluğu yüzünden hiç unutamadım. Bu yüzden, ne zaman gelirse gelsin, çünkü asla yanlış zamanda gelmez, içeri girmesine izin vermeden önce, hoşnut olmak için her bakımdan bir nedenimizin bulunup bulunmadığını öğrenmek istediğimiz için ve önemli sorunlarımızda rahatsız edilmekten korktuğumuz için ciddi ciddi düşünmektense, –ki bunlarla neyi düzelteceğimiz de çok belirsizdir– neşeli bir ruh haline tüm kapıları açmak gerekir: neşelilik doğrudan doğruya bir kazançtır. Yalnızca o, mutluluğun nakit parasıdır ve tüm ötekiler gibi, sadece bir borç senedi değildir; çünkü yalnızca o doğrudan doğruya şimdiki zamanda mutlu eder; bundan dolayı öz için en yüce mülktür, gerçekliği iki sonsuz zaman arasında bölünemez bir şimdiki zaman biçimindedir. Buna göre bu mülkün edinilmesini ve geliştirilmesini başka her çabanın önüne koymalıyız Elbette, neşeli olmaya, zenginlik kadar az ve sağlıklılık kadar çok katkıda bulunan bir şeyin olmadığı bilinir: aşağı, çalışan, özellikle de toprağı işleyen sınıflarda, keyifli ve hoşnut yüzler görülür; zenginlerde ve seçkinlerde ise suratlar asıktır. Buna göre, en üst derecede kusursuz sağlığı korumaya çaba göstermeliyiz ki, bunun bir ürünü olarak, neşelilik çiçeği açsın. Bunun aracı da, bilindiği gibi, her türlü aşırılıktan ve sefahatten, her türlü şiddetli ve hoş olmayan duygu devinimlerinden ve büyük ya da kalıcı zihinsel zorlanmalardan kaçınmak, günde en az iki saat açık havada hızlı devinimde bulunmak, sık sık soğuk banyo yapmak ve benzeri sağlık kurallarıdır. Her gün, gereken devinimde bulunulmazsa, sağlıklı kalınamaz: tüm yaşam süreçlerinin, uygun bir biçimde gerçekleşebilmeleri için, hem bütünün hem de parçaların devinmeleri gerekir. Bu yüzden Aristoteles haklı olarak, *"Yaşam devinimde vardır ve özü devinimdedir,"* der. Organizmanın en içlerinde, durmak bilmez, hızlı bir devinim vardır: kalp, karmaşık ikili kasılma ve açılmalarıy-

la şiddetle ve yorulmaksızın çarpar; yirmisekiz atışıyla tüm kan kütlesini büyük ve küçük dolaşımda dolaştırır; akciğer hiç durmaksızın bir buhar pistonu gibi çalıştırılır; bağırsaklar sürekli solucan gibi devinirler: tüm bezler sürekli emer ve salgılarlar, beyin bile her kalp atışında ve her soluk alınışında ikili bir devinim içindedir. Eğer burada, sayısız insanın bütünüyle oturmaya dayalı yaşam biçiminde olduğu gibi, dışsal devinim hemen hemen hiç yoksa, dışsal dinginlikle içsel curcuna arasında apaçık ve zararlı bir dengesizlik ortaya çıkar. Çünkü sürekli içsel devinimin, dışsal devinimle desteklenmesi gerekir: ama bu orantısızlık, herhangi bir duygulanım sonucunda, içimiz kıpır kıpır kaynadığı halde, dışarıya bunu sezdiremeyişimize benzeyecektir. Ağaçlar bile, büyümek için, bir rüzgarın yardımıyla devinmeye gereksinirler. Burada, en kısa bir biçimde latince olarak dile getirilebilen bir kural geçerlidir: *Omnis motus, quo celerior, eo magis motus* [Her devinim, ne denli hızlıysa, o denli devinimdir, –ç.n.]. Aynı dışsal koşulların ya da olayların, sağlıklı ve zinde günlerimizde üzerimizde bıraktıkları etkinin, hastalığın bizi huysuz ve ürkek kıldığı günlerdeki etkileriyle karşılaştırılması, mutluluğumuzun, keyifli bir ruh haline ve bu ruh halinin de sağlık durumuna ne denli bağlı olduğunu gösteriyor.

Olayların nesnel olarak ve gerçekte ne oldukları değil, bizim için, bizim kavrayışımız açısından ne olduklarıdır bizi mutlu ya da mutsuz kılan: Epiktetos da bunu söyler: *"İnsanların kafasını karıştıran, olaylar değil, olaylar hakkındaki görüşlerdir."* Ama genel olarak, mutluluğumuzun onda dokuzu yalnızca sağlığa dayanır: Sağlık her şeyi bir haz kaynağına dönüştürür: buna karşılık, sağlık olmadan, hangi türden olursa olsun, hiçbir dışsal mülkten haz alınamaz, ve öznel mülkler, zihnin, duygu durumunun, huyun özellikleri bile hastalıkla azalır ve

oldukça körelirler. Buna göre, her şeyden önce insanların birbirlerine karşılıklı olarak sağlık durumlarını sormaları ve birbirlerine esenlik dilemeleri nedensiz değildir: çünkü gerçekten de bu, insan mutluluğunun geniş anlamda en önemli unsurudur. Ama, buradan ister bir şeyi elde etmek, yükselmek için, isterse çok bilgili olmak için, ün şan için, hele ki şehvet ve geçici zevkler için olsun, her ne için olursa olsun sağlığı feda etmenin, tüm budalalıkların en büyüğü olduğu sonucu çıkar: daha çok, her şey, sağlığın yanında ikinci plana itilmelidir. Ama sağlığın, mutluluğumuz açısından böyle önem taşıyan keyifliliğimize katkısı ne denli çok olursa olsun, yine de mutluluk tek başına sağlığa bağlı değildir: çünkü tam bir sağlıklılık durumunda bile, melankolik bir huy ve egemen bir kederli ruh hali var olabilir. Bunun en gizli nedeni, hiç kuşkusuz organizmanın başlangıçsal ve bu yüzden değiştirilemez niteliğinde, çoğu durumda tedirgin olma duyarlılığı ile yeniden üretme gücü arasındaki az ya da çok ilişkide yatar. Duyarlılığın anormal bir biçimde ağır basması, ruh halinin eşitsizliğine, periyodik aşırı neşeliliğe ve melankolinin üstün gelmesine yol açar. Dehanın koşulu da sinirsel gücün, yani duyarlılığın aşırılığı olduğu içindir, ki, Aristoteles tüm seçkin ve üstün insanların melankolik olduklarına çok doğru bir biçimde dikkat çekmiştir: *"Felsefede, politikada, edebiyatta, ya da sanatlarda olağanüstü olan tüm insanlar, melankoliktirler."* (Probl. 30, I). Hiç kuşkusuz Cicero'nun sık sık alıntılanan, *"Aristoteles, tüm dâhi insanların melankolik olduklarını söylüyor"* (Tusc. I, 33) sözünde göz önünde bulundurduğu bu tümcedir. Burada dikkate alınan, doğuştan gelen, büyük temel ruh hali farklılığını Shakespeare, çok sevimli bir biçimde betimlemiştir:

Doğa, kendi zamanında, tuhaf adamlar yarattı:

Kimileri sürekli gözlerinin önüne bakan,
Ve gayda çalan birine papağanlar gibi gülen;
Ve kimileri, ekşi suratlı,
Gülümseyip de göstermezler ki dişlerini,
Şakanın gülmeye değer olduğuna
Yemin bile etse bilge kişi.

(*Venedik Taciri*, Sahne 1)

Platon'un *dyskolos* [somurtkan, –ç.n.] ve *eukolos* [neşeli, –ç.n.] deyimleriyle tanımladığı tam da bu farktır. Bu fark, değişik insanların, hoş olan ve olmayan izlenimleri alımlamaya hazır olmalarındaki farklılıklara dayandırılabilir, bu yüzden, bir insanı adeta ümitsizliğe düşüren bir durum karşısında başka birisi sadece gülebilir: ve üstelik hoş olmayan şeyleri alımlamaya ne denli hazırsa, hoş izlenimlere de o denli az hazır olabilir, ve tersi. Bir olayın eşit olasılıkla mutlu ya da mutsuz bir biçimde sonuçlanması durumunda, *dyskolos*, mutsuz sonuç karşısında öfkelenecek ya da üzülecek, ama mutlu sonuca sevinmeyecektir; buna karşılık, *eukolos*, mutlu sonuç karşısında sevinecektir. *Dyskolos*'ün tasarladığı on şeyden dokuzu gerçekleşirse; bu gerçekleşenlere sevinmez de, gerçekleşemeyen bir tanesine üzülür; bunun tersine *eukolos*, gerçekleşmiş tek bir tasarısıyla avunmasını ve neşelenmesini bilir – ama her kötülüğün bir telafisi olduğu gibi, burada da *dyskolos*'lar yani, en karanlık ve kaygılı karakterler, bir bütün olarak, neşeli ve tasasızlardan daha çok sayıda hayali, ama daha az sayıda da gerçek kazayı ve acıyı yaşamak zorunda kalacaklardır; çünkü her şeye kara gözlüklerle bakan, sürekli en kötü olasılıktan korkan ve önlemlerini buna göre alan biri, her şeye pembe gözlüklerle ve iyimser bir gözle bakan biri gibi sık sık yanlış hesap yapmış olmayacaktır. – ama, sinir sisteminin ya da sindirim aygıtlarının hastalıklı bir heye-

canı, doğuştan *dyskolos*'un ekmeğine yağ sürerse; o zaman bu kişi, sürekli hoşnutsuzluğun yaşamdan bıkkınlık doğurduğu ve bu yüzden intihar eğiliminin ortaya çıktığı üst dereceye ulaşabilir. O zaman bu kişiler en küçük bir rahatsızlığı bile bahane edebilirler; kötülüğün en üst derecesinde, bahaneye gerek bile kalmaz; sadece kalıcı hoşnutsuzluğun sonucunda intihara karar verilir ve soğukkanlı düşünülerek, kesin kararlılıkla yerine getirilir; öyle ki, zaten denetim altına alınmış bulunan hasta, sürekli, hiç beklemeden, iç çatışma ve tereddüt yaşamadan, şimdi kendisine doğal görünen ve sevinçle karşıladığı hafifletici araca uzanmaya yönelir. Ve gözlerden ırak olduğu ilk andan, bu amaçla yararlanır. Esquirol, *Malaides Mentales*'de [*Akıl Hastalıkları Üzerine*, –ç.n.] bu durumun ayrıntılı bir betimlemesini verir. Ama yine de, koşullara göre, en sağlıklı ve hatta en neşeli insan bile, acıların ya da kaçınılmaz bir biçimde yaklaşan felaketin büyüklüğü ölüm korkusunu yendiğinde intihar etmeye karar verebilir. Fark yalnızca bu kişinin intihar için yeterli nedeninin olağanüstü büyüklükte, *dyskolos* ruh halindeki bir kişinin nedeniyle ters orantı içinde oluşundadır. *Dyskolos* ruh hali ne denli büyük olursa, yeterli neden de o denli küçük olabilir ve sonunda sıfıra yaklaşabilir: buna karşılık, *eukolos* ruh hali ve onu destekleyen sağlıklı olma durumu ne denli büyükse, intihar nedeni de o denli daha büyük olmalıdır. Sonra, intiharın iki aşırı ucu arasında, yani salt doğuştan gelen *dyskolos* ruh halinin hastalıklı bir biçimde artması sonucu intiharla, sağlıklı ve neşeli ruh halinin salt nesnel nedenlerle intiharı arasında sayısız olay basamağı vardır.

Sağlık, kısmen güzellikle akrabadır. Her ne kadar bu öznel üstünlüğün aslında mutluluğumuza doğrudan doğruya değil, sadece dolaylı, başkalarını etkileme yoluyla bir katkısı olsa da yine de güzellik

büyük önem taşır; erkekte de. Güzellik, kalpleri bizim için önceden kazanan bir tavsiye mektubudur: bu konuda Homeros'un dizeleri özellikle uygundur:

Hor görmemek gerekir, tanrıların harika armağanlarını,
Sadece onların bağışladıklarını, kimsenin istediği zaman elde edemediğini.

En genel bir bakış, insan mutluluğunun iki düşmanını, acıyı ve can sıkıntısını gösterir. Ayrıca, birinden uzaklaştıkça, birine yaklaştığımızı ve bunun tersinin de geçerli olduğunu; böylece, yaşamımızın gerçekten bu ikisi arasında daha güçlü ya da daha az bir salınım oluşturduğunu anımsatmakta yarar var. Bunun nedeni, her ikisinin de birbirleriyle bir yandan dışsal ya da nesnel, bir yandan da içsel ya da öznel olmak üzere çifte bir karşıtlık oluşturmasıdır. Dışsal, yani yoksulluk ve yoksunluk, acı verir; buna karşılık güvenlik ve bolluk can sıkıntısı doğurur. Buna uygun olarak, düşük halk sınıfının yoksulluğa, yani acıya karşı sürekli bir savaşım içinde olduğunu görürüz; buna karşılık zenginler ve seçkinler dünyası can sıkıntısına karşı sürekli, çoğu zaman gerçekten umutsuz bir savaşım içindedir. Bunların içsel ya da öznel karşıtlıkları ise, tek tek insanlarda, birine karşı duyarlılığın, diğerine karşı duyarlılıkla ters orantı içinde oluşuna, bunun da, insanın zihinsel gücünün ölçüsüyle belirlenmesine dayanır. Yani, zihnin donukluğu istisnasız bir biçimde, duyarlılığın donukluğuyla ve aşırı duyarlılık eksikliğiyle birlik içindedir; bu nitelik, insanı her türde ve büyüklükteki acılar ve kederler karşısında daha az duyarlı kılar: ama öte yandan sayısız çehreye damgasını vuran, kendini her şeye, dış dünyadaki en küçük bir olaya bile sürekli tetikte bir dikkatlilikte belli eden içsel boşluk tam da bu zihinsel donukluktan kaynak-

lanır, ki bu da can sıkıntısının gerçek kaynağıdır, ve duyguyu ve zihni herhangi bir biçimde devinime sokabilmek için sürekli dışsal uyarıya gerek duyar. Seçtiği dışsal uyarılar açısından da iğrenç değil midir; insanların başvurdukları zaman öldürme yöntemlerinin zavallılığı da bunu kanıtlar, kurdukları arkadaşlıkların ve konuşmaların türü gibi, kapıda durup bekleyenler ve pencereden bakanlar da. Esas olarak sohbet etme, dikkat dağıtma, eğlenme ve çoğu kimseyi savurganlığa ve sonunda sefalete götüren her türden lüks tutkusu da bu içsel boşluktan kaynaklanır. Hiçbir şey, bu sefaletten korunmak açısından, zihnin iç zenginliğinden daha güvenli değildir: çünkü bu zenginlik, olağanüstülüğe ne denli yakınlaşırsa can sıkıntısına o denli daha az yer kalır. Ama düşüncelerin yorulmak bilmez bir kıpırtı içinde oluşu, bu kıpırtının iç ve dış dünyanın çok çeşitli olaylarında sürekli yenilenen oyunu, aynı şeyin sürekli başka kombinasyonlarını yaratma gücü ve dürtüsü, gevşeme anları hesaba katılmazsa, olağanüstü kafayı can sıkıntısı alanından bütünüyle uzak tutar. Öte yandan artırılmış zekânın kökeninde, dolaysız koşullara karşı yükselmiş bir duyarlılık ve daha şiddetli bir istenç, yani tutkululuk vardır: bunların birleşmesiyle tüm heyecanların çok daha büyük bir gücü uyanır ve zihinsel ve bedensel acılara karşı, daha da artmış bir duyarlılık, hatta tüm engellerde ya da sadece rahatsızlıklarda bile daha büyük bir sabırsızlık doğar; tüm bunların yükselmesi, nahoş olanlar da dahil olmak üzere, tüm tasarımların düşlemin güçlülüğünden kaynaklanan canlılığına katkıda bulunur. Sözü edilen durum, en mankafalı biriyle en büyük dâhi arasındaki geniş alanda yer alan ara basamaklarda çeşitli ölçülerde geçerlidir. Bu yüzden herkes, nesnel olduğu kadar öznel olarak da, insan yaşamına acı veren kaynakların birisinden uzaklaştığı ölçüde bir diğerine yakınlaşır. Buna göre, kişinin doğal yatkınlığı, bu ba-

kımdan nesnel olanı öznel olana olabildiğince uygun hale getirmekte, yani almaya daha çok hazır olduğu acı kaynağına karşı daha büyük bir önlem almakta onu yönlendirecektir. İç dünyası zengin bir insan her şeyden önce acı çekmemeye, kendini ihmal etmemeye, dinginliğe ve kendi başına kalmaya yönelecektir; yani sakin, alçakgönüllü, ama olabildiğince engellenmemiş bir yaşam arayacaktır ve buna göre, sözümona insanlarla kimi tanışıklıklardan sonra, kendi köşesine çekilmişliği ve hatta, büyük bir kafaysa eğer, yalnızlığı seçecektir. Çünkü bir kimse kendinde ne çok şeye sahipse, dışarıdan o denli az şeye gereksinir ve ötekiler de o denli az onun olabilirler. Bu yüzden, zihnin kendinde olağanüstülüğü, toplumdan uzak durmasına yol açar. Toplumun niceliğinin yerini nitelik alırsa; o zaman büyük dünyanın içinde yaşamak için çaba göstermeye bile değer: ama ne yazık ki, yüz delinin arasından henüz bir akıllı bile çıkmıyor. – Buna karşılık öteki aşırı uçtaki kimse, sıkıntıya düşer düşmez, ne pahasına olursa olsun oyalanmayı ve topluma karışmayı isteyecektir ve her şeyle kolaylıkla yetinecek, kendi kendisinden kaçtığı gibi kaçmayacaktır: işte aptal adam, kendi zavallı bireyselliğinin sırtından atamayacağı yükü altında inim inim inliyor, öte yanda yüksek yetenekli kişi, en ıssız ortamı bile kendi düşünceleriyle şenliklendiriyor ve canlandırıyor. Bu yüzden Seneca'nın söylediği çok doğrudur: *Omnis stultitia laborat fastidio sui* (ep. 9) [*Tüm aptallık, kendi kendisinden bıkmaktan mustariptir*, –ç.n.]. Jesus Sirach'ın sözü de buna benzer: "Delinin yaşamı, ölümden beterdir." – Buna göre bütün olarak, herkesin, zihinsel yoksulluğu ve genel olarak bayağılığı ölçüsünde arkadaş canlısı olduğu anlaşılacaktır. İnsanların içinde en arkadaş canlıları, entelektüel açıdan da kesinlikle geride olan zenciler olmalıdırlar. Fransız gazetelerinin yazdığına göre (*Commerce*, 19 Ekim 1837), Kuzey Afrika'da siyahlar, özgürler ve kö-

leler karışık olmak üzere, kendi kara küçük burunlu suratlarını sık sık görmeye tahammül edemedikleri için, en dar mekânlara büyük kalabalıklar halinde sıkışıyorlar.

Buna göre, beyin tüm organizmanın asalağı ya da emekli memuru gibi göründüğünden her bir kişinin elde ettiği, ona kendi bilincini ve bireyselliğini özgürce tattıran boş zaman, tüm varoluşunun, uğrunda çalışmaya ve çaba göstermeye değer meyvesi ve ürünüdür. Ama, boş zaman çoğu insana ne getirir? Onu dolduracak duygusal hazlar ya da budalalıklar bulunmadığı sürece, can sıkıntısı ve atalet. Boş zamanın nasıl bütünüyle değersiz olduğunu, onların bu zamanı nasıl geçirdikleri gösteriyor: boş zaman, tam da Aristo'nun dediği gibi cahillerin can sıkıntısıdır. Sıradan insanlar sadece zamanı geçirmeyi düşünürler; herhangi bir yeteneği olan kimse ise ondan yararlanmayı düşünür. Sınırlı kafaların, can sıkıntısına çok maruz kalıyor olmalarının nedeni onların zihninin, istençlerinin nesnelerinin aracı olmaktan daha fazla bir şey olmamasıdır. İmdi, eğer ortada kavrayacak bir konu yoksa istenç dinlenir ve zihin bayram eder; biri de, öteki gibi kendi kendine etkinlikte bulunamadığından, bunun sonucunda insanın tüm kuvvetleri müthiş bir durgunluk içine –can sıkıntısına– düşerler. Bunun üstesinden gelebilmek için, istencin önüne, onu uyandırmak ve böylelikle bu konuyu kavrayacak zihnin de etkinliğe geçmesini sağlamak için küçük, salt geçici ve gelişigüzel kabul edilmiş konular sürülür. Bu konular gerçek ve doğal konular yanında, gümüş paranın yanında kâğıt para gibidirler; çünkü geçerlilikleri sadece keyfi olarak kabul edilmiştir: Bu tür konular, sözü edilen amaca yönelik olarak uydurulmuş iskambil vb oyunlardır. Bu oyunlar olmazsa, sınırlı insan çareyi eline ne geçirdiyse şıkırdatmakta ve tıngırdatmakta bulur. Sigara da seve seve düşüncelerin yerine koyacağı bir şeydir. Bu yüz-

den tüm ülkelerde, tüm toplumun baş uğraşısı iskambil oyunu olmuştur: bu oyun topluluğun değerinin ölçütüdür ve tüm düşüncelerin iflasıdır. İnsanlar birbirlerine verip alacak düşünceleri bulunmadığı için, iskambil kâğıdı alıp verirler ve birbirlerinin parasını almaya çalışırlar. Ah, acınası insanoğlu! Bu arada, haksızlık etmemek için, iskambil oyununu mazur göstermek amacıyla öne sürülebilecek olan, bu oyunun dünya ve iş yaşamına bir ön alıştırma olduğu, böylece raslantı sonucu, değiştirilemez bir biçimde doğan koşullardan (kâğıtlar) akıllıca yararlanmanın, bu koşulda ne gerekiyorsa onu yapmanın öğrenildiği, sonra aynı amaçla, kötü geçen oyunda keyifli bir yüz ifadesi takınarak, kendine hakim olmaya çalışıldığı biçimindeki düşünceyi küçümsemek istemiyorum. Ama öte yandan, tam da bu yüzden iskambil oyununun ahlak bozucu bir etkisi vardır. Bilindiği gibi bu oyunun püf noktası, her adımda, her yolla ve her kurnazlıkla ötekinin elindekini kazanmaktır. Ama oyundaki böyle davranma alışkanlığı kök salar, pratik yaşama da uzanır ve insan yavaş yavaş ikili ilişkilerde de böyle davranmaya başlar ve yasal izni eline geçirir geçirmez her tür avantaja hakkı olduğunu düşünür. Burjuva yaşamında bunun örneklerine her gün raslanmaktadır. Demek ki, söylenildiği gibi boş zaman, her bir kişinin varoluşunun çiçeği ya da meyvesi olduğundan, kişinin kendi varlığına sahip olmasını yalnızca boş zaman sağladığından, boş zamanda kendi içlerinde doğru bir şeyler bulanlara mutlu gözüyle bakmak gerekir; öte yandan boş zaman çoğunluğa, kendisiyle bir işe başlanamayacak, müthiş bir biçimde canı sıkılan, kendi kendine yük olan bir adamdan başka bir şey vermez. Bu yüzden seviniriz ki, "Ey kardeşler, cariyenin değil, fakat hür kadının çocuklarıyız." (*Galatyalılara Mektup*, 4, 31.)

Ayrıca, nasıl ki en mutlu ülke, az ya da çok ithalat yapması gerek-

meyen ülke ise, iç zenginliği kendine yeten ve eğlenmek için dışarıdan az ya da çok bir şeye gereksinmeyen insan da en mutlu insandır; dışarıdan alınan pahalıya mal olur, bağımlılık yapar ve tehlike getirir, bıkkınlığa yol açar ve zaten en nihayetinde, yerli toprağın ürünlerinin kötü bir ikâmesidir. Ötekilerden, dışarıdan, hiçbir bakımdan çok şey beklenilmemelidir. Bir kimsenin, başkaları için ne olabileceğinin çok dar sınırları vardır: sonunda herkes yine de yalnız başına kalır, ve dahası, kimin yalnız olduğu da ayrıca tartışmalıdır; burada da, Goethe'nin genel olarak söylediği gibi, (*Dicht. und Wahr.*, cilt 3, s. 474) her olayda, herkesin sonunda kendi sınırlarına çekileceği doğrudur; tıpkı Oliver Goldsmith'in söylediği gibi:

> *Her yerde sadece kendimize emanet olduğumuzdan*
> *Mutluluğumuzu da kendimiz yapar ya da buluruz*
> *The Traveller*, v. 431.

Bu yüzden herkes kendisi en iyi olmalı ve olabildiğince çok şeyi kendi başına yapmalıdır. Bu durum ne kadar çok söz konusu olursa, kendi hazlarının kaynağını o denli çok kendi içinde bulacak, o denli mutlu olacaktır. Aristoteles, büyük bir haklılıkla, *"Mutluluk kendi kendine yetenlerindir,"* diyor. Çünkü mutluluğun ve hazzın tüm dış kaynakları, doğaları gereği son derece güvenilmez, nahoş ve geçicidirler ve raslantıya bağlıdırlar, bu yüzden en elverişli koşullarda bile kolayca kuruyabilirler; sürekli el altında bulunamadıkları sürece bu kaçınılmazdır. Yaşlılıkta, hepsi zorunlu olarak kururlar: çünkü yaşlılıkta, şaka, yolculuk zevki, at sevgisi ve toplum için yararlılık bizi terk eder: dostlarımızı ve akrabalarımızı da ölüm bizden ayırır. İşte o zaman, insanın kendinde neye sahip olduğu her zamankinden çok daha

fazla önem kazanır. Çünkü, en uzun süre dayanan bu olacaktır. Ama yaşamın her çağında da, insanın kendinde sahip olduğu şey, mutluluğun sahici ve biricik kalıcı kaynağıdır ve öyle de kalır. Dünyanın her yerinde alınacak çok şey yoktur: acı ve yoksunluk dünyayı doldururlar ve onlar geçip gittiğinde de dört bir yanda can sıkıntısı kapıdadır. Üstelik, esas olarak, kötülüktür dünyada egemen olan ve budalalık da büyük söz sahibidir. Yazgı acımasızdır ve insanlar zavallıdır. Bu yapıdaki bir dünyada, kendinde çok şeye sahip olan birisi, aralık ayının kar yağan buzlu bir gecesindeki aydınlık, sıcak, neşeli bir noel sofrasına benzer. Buna göre seçkin, zengin bir bireyselliğe sahip olmak ve özellikle zihinselliği yüksek olmak, hiç kuşkusuz ki dünyadaki en büyük yazgıdır; bu yazgı, en parlak yazgılardan çok değişik olsa bile, durum aynıdır. Bu yüzden, İsveç'in henüz ondokuz yaşındaki kraliçesi Christine'nin, hakkında sadece bir makale ve sözlü anlatımlar aracılığıyla bilgi sahibi olduğu, o sıralar, yirmi yıldan beri büyük bir yalnızlık içinde Hollanda'da yaşayan Cartesius [Descartes, –ç.n.] hakkında söylediği söz, çok bilgeceydi: *"Bay Descartes, tüm insanların içinde en mutlusu, ve içinde bulunduğu durum bence kıskanmaya değer görünüyor."* (*Vie de Descartes par Baillet*, cilt. VIII, bölüm 10). Ancak, Cartesius'un durumunda da olduğu gibi, dış koşullar insanın kendi kendisine de sahip olabilmesini ve kendi kendisiyle mutlu olabilmesini de elverişli kılmalıdırlar; bu yüzden Koheleth der ki (7,12): *"Bilgelik, bir mirasla birlikte iyidir, ve insanın güneşe sevinmesine yardımcı olur."* Doğanın ve yazgının inayetiyle, bu yazgı her kimin payına düşmüşse, o kişi mutluluğun iç kaynağının sürekli elinin altında olmasına dikkat edecektir; bunun koşulları da bağımsızlık ve boş zamandır. Bu kişi bu koşulları ılımlılık ve tutumlulukla elde etmeyi tercih edecektir; ötekiler gibi, hazların dış kaynaklarına bağlı olmadığından bunları

daha çok elde edecektir. Bu yüzden dünyanın makamı, parası, lütufları ve alkışı onu, insanların alçak niyetlerine ya da kötü beğenilerine boyun eğmek için, kendi kendisinden vazgeçmeye kandıramayacaktır. Bu kişi, gerekirse, Horatius'un *Maecenas'a Mektup*'unda (*Lib. I*, ep. 7) yaptığı gibi yapacaktır. Dışarıdan bir şeyler kazanabilmek için içeriden bir şeyler yitirmek, yani şan şöhret, mevki, şatafat, ün, san kazanmak için, huzurunu, boş zamanını ve bağımsızlığını bütünüyle ya da önemli ölçüde feda etmek büyük bir budalalıktır. Ama Goethe bunu yaptı. Benim deham ise, beni kararlılık içinde öteki yana çekti.

Burada irdelenen insanın mutluluğunun asıl kaynağının kendi içinden fışkırdığı gerçeği, Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'inde (I, 7; ve VII, 13, 14) her türlü hazzın, herhangi bir etkinliği, yani herhangi bir kuvvetin uygulanmasını gerektirdiği ve böyle bir kuvvet olmadan var olamayacağı biçimindeki çok doğru görüşüyle de kanıtlanmaktadır. Bir insanın mutluluğunun, başlıca yeteneğini hiçbir engelle karşılaşmadan uygulamasında yattığına ilişkin bu Aristotelesçi öğretiyi, Stobaeos da peripatetik Etik'i serimlemesinde yeniden veriyor: (*Eudemos Etiki*, II, p. 7, s. 268-278); *"Mutluluk, eylemleri arzuya göre yapma eğiliminin uygulanmasıdır."* Stobaeos, yeteneğin ustalık olduğu açıklamasıyla da aynı şeyi söylüyor. İmdi, doğanın insanı donattığı kuvvetlerin başlangıçtaki amacı onu dört bir yandan tehdit eden açlığa karşı savaşmaktır. Ama bu savaş bir kez kazanıldığında insanın kullanılmayan kuvvetleri ona yük olurlar: bu yüzden şimdi onlarla oynaması, yani amaçsızca kullanması gerekir: yoksa, insanın acı çekmesinin öteki kaynağının, can sıkıntısının eline düşer. Bu yüzden, can sıkıntısından özellikle büyükler ve zenginler acı çekmişlerdir; ve Lucretius bu kişilerin sıkıntısını öyle betimlemiştir ki, tanımlanan kişileri zamanımızda bile her büyük şehirde, her gün, her fırsatta bulabiliyoruz:

Bakıyorsun, zenginin biri bunalmış,
Konağında oturmaktan, çıkmış; gelgelelim
Hemen dönüyor geri, dışarıda da sıkılıyor çünkü.
Yazlığa gitmeye kalkıyor bu kez,
Atları öylesine kırbaçlıyor ki:
Ama daha adımını atar atmaz eşikten,
Başlıyor esnemeye, uykuya sığınarak,
Unutmayı deniyor ya da kente dönüyor geri.

III, 1073[1]

Herhalde, bu beyler gençliklerinde kas güçlerini ve ikna güçlerini kullanıyorlardı. Ama daha sonra yalnızca zihinsel güçler kaldı: eğer onlarda bu güçler yoksa ya da eğitilmemişlerse ve bu güçlerin etkinliği için toplanan malzemeler eksikse, o zaman durumları çok perişandır. Biricik tükenmez kuvvet istenç olduğu için; istenç, tutkuların heyecanıyla, örneğin talih oyunlarıyla, gerçekten düzey düşürücü bu günahla uyarılır. – Ama genel olarak, bir uğraşısı olmayan her birey, onda baskın çıkan kuvvetlerin türüne göre, oyalanmak için kendine bir oyun seçecektir: bowling ya da satranç, av ya da resim, at yarışı ya da müzik, iskambil oyunu ya da şiir sanatı, armalar bilgisi ya da felsefe vb. Hatta bu konuyu tüm insani kuvvetlerin kökenine, yani bundan sonra amaçsız oyunları içinde inceleyeceğimiz üç fizyolojik temel kuvvete inerek yöntemli bir biçimde inceleyebiliriz; bu kuvvetler, her insanın onda bir ya da bir başka kuvvetin baskın çıkmasına göre, kendisine uygun bir biçimde seçeceği olası üç tür hazzın kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Birinci türe girenler, yeniden

[1] Türkçesi: Lucretius, *Evrenin Yapısı*, çev. Tomris Uyar-Turgut Uyar, Hürriyet Yayınlan, İstanbul 1974, s. 125. –ç.n.

üretme kuvvetinin hazlarıdırlar: yemekten, içmekten, sindirmekten, dinlenmekten ve uyumaktan alınan hazlardır. Hatta bu hazlar, tüm bir halkın ulusal zevkleri olarak öteki halklar tarafından övülürler. İkincisi, heyecanlanabilme hazlarıdır: doğada gezintiye çıkmaktan, sıçramaktan, güreşmekten, dans etmekten, eskrim yapmaktan, ata binmekten, her türden atletik oyunlardan olduğu gibi, ava çıkmaktan ve hatta kavga etmekten ve savaşmaktan da alınan hazlardır. Üçüncüsü ise, duyarlılık hazlarıdır: seyretmekten, düşünmekten, duyumsamaktan, edebiyat, resim ve müzikle ilgilenmekten, öğrenmekten, okumaktan, buluş yapmaktan, felsefe ile uğraşmaktan vb alınan hazlardır. – Bu üç türün her birinin değeri, derecesi ve süresi hakkında okurun kendisine bıraktığımız çeşitli düşünceler öne sürülebilir. Ama, bizim, her bakımdan kendi kuvvetlerimizin kullanılmasına bağlı olan hazzın ve böylelikle bu hazzın sürekli yeniden ortaya çıkmasına dayanan mutluluğumuzun, onu belirleyen kuvvetin türü ne denli soyluysa o denli büyük olacağını herkes anlayacaktır. Bu bakımdan, kesin bir biçimde ağır basmasıyla insanı öteki hayvan türlerinden ayıran duyarlılığın, hayvanlarda aynı ölçüde ve hatta daha yüksek derecede bulunan öteki iki fizyolojik temel kuvvet karşısındaki önceliğini de yine kimse yadsımayacaktır. Bilme kuvvetlerimiz duyarlılığa dahildirler: bu yüzden duyarlılığın ağır basması, bilgide var olan ve zihinsel denilen hazları almaya yetkin kılar ve bu ağır basma ne denli kesinse, bu hazlar da o denli büyük olur.[1] Normal, sıradan bir insan bir nesneyi ancak ona

[1] Doğa kendini sürekli olarak, en önce inorganik dünyanın mekanik ve kimyasal etkimelerinden, bitkisel dünyaya ve bunun donuk öz hazzına, oradan da zekânın ve bilincin belirdiği ve şimdi zayıf başlangıçlardan adım adım hep daha yükseğe çıktığı, kendini insana dek yükselttiği hayvanlar âlemine dek yükseltir; insan zekâsında doğa, doruk noktasına ve üretiminin hedefine ulaşmıştır, yani ortaya koyabileceği en kusursuz ve en zor şeyi sunmuştur.

şiddetli bir ilgiyle, istencini uyararak, yani o nesneye yönelik kişisel bir ilgi duyarak elde edebilir. Ama istencin her kalıcı uyarılması en azından karışık türdendir, yani acıyla bağlantılıdır. İstencin kasıtlı bir biçimde ve üstelik sadece anlık ve hafif, kalıcı ve ciddi olmayan acılara neden olabilecek küçük ilgiler aracılığıyla kasıtlı olarak uyarılmasının bir aracı, istisnasız tüm bölgelerin "sosyete"sinin uğraşısı olan iskambil oyunudur.[1] Buna karşılık, zihinsel güçleri ağır ba-

---

Ama zekâ, insan türünün içinde de çok sayıda belirgin basamaklar oluşturur ve en üstteki, asıl yüksek zekâya nadiren ulaşır. Demek ki bu zekâ, en dar ve en kesin anlamda, doğanın en zor ve en yüksek ürünüdür; böylelikle, dünyanın ortaya koyabileceği en nadir ve en değerli şeydir. Böyle bir zekâda, en duru bilinç ortaya çıkar ve buna uygun olarak dünyayı başka herhangi bir yerde olduğundan daha anlaşılır, daha tam bir biçimde serimler. Böyle bir bilinçle donatılmış kişi, yeryüzündeki en soylu ve en kıymetli şeye sahiptir ve böylelikle öteki tüm kaynakların onun yanında kısıtlı kaldığı bir hazlar kaynağına sahiptir. Böylece o kişi artık, sahip olduğu şeyin keyfini rahatsız edilmeden çıkarabilmek ve elmasını tıraşlayabilmek için boş zamandan başka, dışarıdan bir şeye gereksinim duymaz. Çünkü tüm öteki, yani entelektüel olmayan hazlar düşük türdendirler: hepsi de istenç devinimleriyle, yani arzularla, umutlarla, korkularla ve neye yönelik olursa olsun, ulaşmayla sonuçlanırlar; bu da asla acı çekmeden gerçekleşemez. Üstelik ulaşmayla birlikte, esas olarak az ya da çok bir hayal kırıklığı doğar; oysa entelektüel hazlardan, doğruluk giderek daha da durulaşır. Akıl/zekâ ülkesinde acı hüküm sürmez, her şey bilgidir. Ama bir kimse tüm entelektüel hazlara, ancak kendi zekasının aracılığıyla, yani onun ölçüsünde ulaşabilir. Çünkü aklı olmayana, dünyanın tüm aklının bir yararı dokunmaz. Ama bu avantaja eşlik eden gerçek bir avantaj ise, doğada zekânın derecesiyle birlikte, acı çekme yeteneğinin de artması, yani en yüksek aşamasına ancak burada ulaşmasıdır.

Kabalık esas olarak, bilinçte istemenin bilmeye bütünüyle ağır basmasında ve böylelikle bilmenin kesinlikle sadece istencin hizmetinde ortaya çıktığı dereceye çıkmasında, sonunda istencin bu hizmeti istememesinde, yani ne büyük ne de küçük hiçbir güdünün bulunmamasında, bilmenin bütünüyle sona ermesinde ve bunun sonucunda tam bir düşünce boşluğunun ortaya çık-

san bir insan yalın bilgiye istencin hiçbir biçimde karışmadığı en canlı ilgi göstermeye yetkindir, hatta muhtaçtır. Ama sonra bu katılım onu hemen acının yabancı olduğu bir bölgeye adeta, rahat yaşayan tanrıların atmosferine götürür. Buna göre, geri kalanların yaşamı sersemlik içinde geçer, akılları fikirleri bütünüyle kişisel esenliğin küçük ilgilerine ve böylelikle her türden pisliğe yöneliktir, bu yüzden bu amaca yönelik çalışma durduğunda ve kendi kendileriyle başbaşa kaldıklarında dayanılmaz bir can sıkıntısına kapılırlar, ancak tutkunun yabanıl ateşi durmuş kütleye bir nebze devinim verebilir; buna karşılık ağırlıklı olarak zihinsel güçlerle donatılmış bir insan, düşünce dünyası zengin, kesinlikle canlı ve önemli bir varlıktır: onu, kendini onlara verebildiği kadarıyla değerli ve ilginç nesneler ilgilendirir ve kendi içinde de en soylu hazların kaynağını barındırır. Doğanın ürünleri ve insanların çabalarının seyredilmesi, sonra da tüm zamanların ve ülkelerin üstün yeteneklilerinin çok çeşitli başarıları, ona dıştan bir heyecan verir, aslında bunların tadına yalnızca o varabilir çünkü bunları yalnızca o tam olarak anlayabilir ve duyumsayabilir. Buna göre, böyle birisi için onlar gerçekten yaşamışlardır; aslında

---

masındadır. Ancak, bilgisiz isteme en kötü şeydir; her kalasta bu vardır ve en azından düştüğünde bunu gösterir. Bu yüzden bu durum, kabalığı oluşturur. Aynı kişide sadece duyu organları ve onların verilerinin kavranması için gereken en alt düzeyde zekâ etkinliği bulunur, bunun sonucunda kaba insan tüm izlenimlere sürekli açıktır, yani etrafında olup biten her şeyi saniyesi saniyesine algılar, öyle ki en ufak bir ses ve çok küçük bir durum bile onun dikkatini hemen çeker, tıpkı hayvanlarda olduğu gibi. Tüm bu durum, o kişinin yüzünde ve tüm dış görünüşünde görülebilir. – Sonra buradan kaba dış görünüm ortaya çıkar ki, bu dış görüntü, çoğu zaman olduğu gibi bilinci tek başına dolduran ilginç, düşük, egoist ve genel olarak kötü bir istenç olduğunda, bu görünümün etkisi daha da iğrençtir.

ona hitap etmişlerdir, ötekiler ise yalnızca raslantısal dinleyiciler olarak birini ya da öbürünü yarım yamalak kavrayabilirler. Gerçi böyle birinin tüm bunların ötesinde fazladan bir gereksinimi vardır; bu da öğrenme, inceleme, derin düşünme, alıştırma ve son olarak da kendisiyle başbaşa kalabilme gereksinimidir; çünkü Voltaire'in doğru bir biçimde dikkati çektiği gibi, *gerçek gereksinimler olmadan gerçek hazlar alınamaz*, bu yüzden bu gereksinim doğa ve sanat güzellikleriyle, her türden zihin ürünleri olarak ötekilere kapalı duran hazların ona açık olmalarının da koşuludur. Bunlar öteki kişilerin etrafında yığınla bulunsalar bile onların gözünde ancak, fahişelerin bir yaşlıya taşıdığı anlam kadar bir anlam taşırlar. Bunun sonucunda böyle seçkin bir insan kişisel yaşamının yanı sıra ikinci, entelektüel bir yaşam da sürer ve yavaş yavaş bu ikinci yaşam onun asıl amacı haline gelir ve birincisini salt bir araç olarak görmeye başlar: ötekiler için ise bu dışsal, boş ve kederli varoluş, amaç olarak görülmek zorundadır. Bu yüzden seçkin kişi, söz konusu entelektüel yaşamla uğraşmayı tercih edecektir; ve giderek artan kavrayışının ve bilgisinin sonucu olarak, tıpkı oluşmakta olan bir sanat yapıtı gibi bir bağlama, kalıcı bir yükselmeye, giderek kusursuzlaşan bir bütünlüğe ve olgunlaşmaya ulaşacaktır; buna karşılık ötekilerin salt pratik, salt kişisel refaha yönelik, derinlikte değil sürekli uzunlukta gelişmeye yetkin yaşamı hazin bir biçimde akıp dökülür, ama söylediğimiz gibi, yine de onların öz amacı olarak kalmak zorundadır; seçkin kişi için ise sadece bir araçtır.

Aslında bizim pratik, gerçek yaşamımız tutkular tarafından yönlendirilmediği sürece can sıkıcı ve yavandır; ama onu tutkular yönlendirdiğinde ise çok geçmeden acı vermeye başlar: bu yüzden, yalnızca, istençlerinin hizmeti için gereken ölçünün üstünde herhangi bir zekâ fazlalığına sahip olanlar mutludurlar. Çünkü böylelikle, gerçek

yaşamlarının yanı sıra, kendilerini sürekli olarak ve acısız ama yine de canlı bir biçimde meşgul eden ve eğlendiren, entelektüel bir yaşam da sürdürürler. Salt bir boş zaman, yani istencin hizmetinde uğraşıda bulunmayan zekâ, bunun için yeterli değildir; tersine, gerçek bir kuvvet fazlalığı gereklidir: çünkü ancak bu fazlalık istencin hizmetinde olmayan salt zihinsel bir uğraşıyı sürdürebilir: zihinsel bir uğraşı içermeyen boş zaman ölümdür ve diri diri gömülmektir (*Sen.* ep. 82). Ama bu fazlalığın küçük ya da büyük oluşuna göre, gerçek yaşamla öncü entelektüel yaşam arasında, salt böcek, kuş, mineral, madeni para biriktirmekten ve betimlemekten, şiir sanatının ve felsefenin en yüksek başarılarına dek uzanan sayısız basamak vardır. Ama böyle bir entelektüel yaşam salt can sıkıntısına karşı değil, onun yıkıcı sonuçlarına karşı da korur. Yani kötü topluma ve insanın mutluluğunu bütünüyle gerçek dünyada aradığı zaman içine düştüğü çok sayıda tehlikeye, musibete, yitime ve savurganlığa karşı bir koruma duvarı oluşturur. Örneğin felsefem bana asla bir şeyler getirmedi, ama çok şeyi benden uzak tuttu.

Buna karşılık normal insan, yaşamından haz alması bakımından, kendi dışındaki şeylere mala mülke, mevkiye, kadınlara ve çocuklara, arkadaşlara, topluma vb muhtaçtır; yaşamının mutluluğu bunlara dayanır: bu yüzden, onları yitirdiğinde ya da onların kendisini aldattığını düşündüğünde yıkılır. Bu ilişkiyi anlatabilmek için, ağırlık merkezinin kendi dışında olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu yüzden sürekli değişen istekleri ve kaygıları vardır: olanaklarının izin verdiğince, kâh çiftlikler, kâh atlar satın alır; kâh şölenler verir, kâh yolculuklara çıkar, ama genel olarak büyük bir lüks içinde yaşar; tam da her türlü nesnede bir tür dışsal yetinme aradığı için, tıpkı zayıf düşmüş bir kimsenin asıl kaynağı kendi yaşama enerjisi olan sağlığına ve gücüne,

et suyu içerek ve eczanelerden aldığı haplarla ulaşmayı umması gibi. Hemen öteki aşırı uca geçmemek için, zihinsel güçleri tam olağanüstü olmayan, ama olağan sınırlı ölçünün üzerinde yer alan bir adam düşünelim; bu adamın herhangi bir güzel sanatla, bir heveskâr olarak ilgilendiğini ya da botanik, mineroloji, fizik, astronomi, tarih vb. gibi gerçek bir bilimle uğraştığını ve dışsal kaynaklar kuruduğunda ya da artık onu doyurmaz olduğunda, hemen hazzın büyük bir bölümünü bunlardan aldığını, bunlarda dinlendiğini görürüz. Bu yüzden, ağırlık noktasının kısmen kendi içinde yer aldığını söyleyebiliriz. Ancak, sanatla salt heveskâr bir biçimde ilgilenmek, henüz yaratıcı yeteneğin çok uzağında kaldığı için ve gerçek bilimler, olayların ilişkileri açısından birbirlerine bağlı oldukları için, bu insan tüm olaylara nüfuz edemez, tüm özünü iliklerine kadar onlarla dolduramaz ve bu yüzden tüm varoluşunu, öteki şeylere yönelik tüm ilgisini yitirecek ölçüde bunlarla dokuyamaz. Bunu ancak, dâhi diye bilinen en yüksek zihinsel olağanüstülükteki biri yapabilir; çünkü ancak o, şeylerin özünü ve varoluşunu bütünüyle ve mutlak bir biçimde konu edinir; bundan sonra, bireysel yönelimine göre sanat, şiir ya da felsefe yoluyla aynı şeyi derin bir biçimde yorumlamaya girişir. Bu yüzden, ancak bu türden bir insan için kendi kendisiyle, kendi düşünceleriyle ve yapıtlarıyla rahatsız edilmeden ilgilenme, acil bir gereksinimdir; yalnızlık hoşnutluk verir, kendisiyle baş başa kalabilmek en değerli mülktür, geri kalan her şey gereksizdir, eğer varsalar da çoğu zaman sadece bir yük oluştururlar. Buna göre, yalnızca böyle bir insanın ağırlık noktasının bütünüyle kendi içinde olduğunu söyleyebiliriz. Buradan, diğer bazıları buna yetkin oldukları halde, bu türdeki son derece ender bulunan insanların, ne kadar iyi bir karaktere sahip olsalar da arkadaşlara, aileye ve topluluğa yönelik içten ve sınırsız bir ilgi duymamaları daha

açık olarak anlaşılabilir: çünkü, yalnızca kendi kendilerine sahip olduklarından, eninde sonunda kendilerini her şey hakkında avutabilirler. Demek ki onlarda fazladan bir yalıtıcı unsur vardır, ötekiler onlara aslında hiçbir zaman bütünüyle yetmediğinden, çünkü ötekilerin tam olarak kendileri gibi olmadığını gördüklerinden bu unsur daha da etkili olur; heterojen olanı her bakımdan ve herkeste sürekli bir biçimde duyumsadıklarından, yavaş yavaş, insanlar arasında, başka türden bir varlık olarak dolaşmaya ve düşüncelerinde insanlar hakkında birinci değil üçüncü çoğul şahıs zamirini kullanmaya alışırlar.–

Bu bakımdan, doğanın entelektüel açıdan oldukça zengin bir biçimde donattığı bir kimse en mutlu kişidir; elbette öznel olan bize, hangi türden olursa olsun üzerimizde ancak dolaylı bir etkisi bulunan, yani yalnızca ikincil konumdaki nesnel olandan daha yakındır. Şu güzel dizeler de bunu kanıtlıyorlar:

Gerçek zenginlik sadece ruhun içsel zenginliğidir,
Geri kalan ne varsa, kazançtan çok bela getirir.
Lucian, Anthol. I, 67

Böyle içsel zenginliğe sahip birisi, artık dışarıdan, olumsuz bir armağandan, yani kendi zihinsel yeteneklerini eğitebilmek ve kendi içsel zenginliğinin tadını çıkarabilmek için özgür boş zamandan, demek ki aslında tüm yaşamı boyunca, her gün ve her saat bütünüyle kendi başına olabilme izninden başka bir şeye gereksinmez. Bir kimsenin yazgısında, zihninin izini tüm insan soyuna bırakmak varsa, o zaman onun için yalnızca tek bir mutluluk ya da mutsuzluk, yani yeteneklerini eksiksiz bir biçimde eğitebilmek ve yapıtlarını tamamlayabilmek ya da bunları yapmaktan engellenmek söz konusudur. Onun

gözünde başka her şey önemsizdir. Bundan dolayı, tüm zamanların büyük kafalarının, kendisiyle başbaşa kalmaya en büyük değeri verdiklerini görüyoruz. Çünkü böyle biri kendisiyle başbaşa kalmaya, kendi kendisine verdiği değeri verir. *"Mutluluk, kendi kendinle başbaşa kalmakta görünüyor,"* diyor Aristoteles (*Nikomakhos'a Etik*, X, 7) ve Diogenes Laertius, *"Sokrates, kendisiyle baş başa kalmayı, en güzel mülk olarak övüyordu,"* diye bildiriyor. Aristoteles'in, felsefi yaşamı, en mutlu yaşam olarak açıklaması da (*Nikomakhos'a Etik*, X, 7, 8, 9) buna uygun düşmektedir. Dahası, Aristoteles'in *Politika*'da söylediği de (IV, II) bu konuya ilişkindir: *"Hangi türden olursa olsun, olağanüstülüğünü engellenmeden işleyebilmek, asıl mutluluktur"* ve bu söz, Goethe'nin *Wilhelm Meister*'deki şu sözüyle uyum içindedir: *"Bir yetenekle, bir yetenek için doğan bir kimse, bu yetenekte kendisinin en güzel varoluşunu bulur."* Ama, kendi kendisiyle başbaşa kalabilmek insanın olağan yazgısına da, olağan doğasına da yabancıdır: Çünkü insanın doğal yazgısı, zamanını, kendisinin ve ailesinin varoluşu için zorunlu olanları sağlamakla geçirmesidir. İnsan, açlığın oğludur, özgür bir zekâ değildir. Buna uygun olarak, sıradan insan için boş zaman, çok geçmeden, bu zamanı her türlü yapmacık ve uydurma amaçla, oyunla, zaman öldürmeyle ve her türden oyuncak atla dolduramazsa bir yük haline gelir, hatta bir eziyete dönüşür; aynı nedenle onu tehlikeye de sokar, çünkü haklı olarak denilmiştir ki: boş zamanda dinginlik, tehlikelidir. Öte yandan, normal ölçünün çok ötesindeki bir zekâ da anormaldir, yani doğal değildir. Ama bir kez varsa, bununla donatılmış olanın mutluluğu açısından, tam da ötekilere yük olan, adeta yıkım getiren boş zamanı gerektirir; çünkü boş zaman olmadan, boyunduruğa vurulmuş bir Pegasus gibi duracak ve böylelikle mutsuz olacaktır. Ama bu iki doğadışılık, yani dışsal ve içsel bakımdan doğal olmayış bir araya gelirse bu büyük bir

şanstır; çünkü böyle kayırılan kişi çok yüksek türden bir yaşam sürecektir; yani insanın acı çekmesinin iki karşıt kutbundan, açlıktan ve can sıkıntısından ya da varoluş için özenli bir uğraş vermekten ve boş zamana (yani kendisiyle başbaşa kalmaya) katlanamamaktan uzak birinin yaşamını sürecektir; çünkü insan bu iki kötülükten, ancak onlar birbirlerini karşılıklı olarak etkisizleştirip ortadan kaldırırlarsa kurtulabilir.

Tüm bunlara karşılık, büyük zihinsel yeteneklerin, sinirlerin aşırı çalışması sonucunda her biçimden acıya karşı son derece büyük bir duyarlılığa yol açtıklarını göz önünde bulundurmak gerekir; ayrıca, onlara neden olan tutkulu yaratılışın ve aynı zamanda onların ayrılamaz bir parçası olan tüm tasarımların büyük canlılığının ve mükemmelliğinin, bu yeteneklerin uyardığı heyecanların karşılaştırılamayacak ölçüde daha şiddetli olmasına yol açarlar; oysa genel olarak hoş heyecanlardan daha çok, acı verici heyecanlar vardır; ve son olarak, büyük zihinsel yetenekler, onlara sahip olan kişileri, öteki insanlara ve o insanların uğraşlarına yabancılaştırırlar, çünkü kişi kendinde ne kadar çok şeye sahipse, başkalarında o kadar az şey bulabilir. Başkalarının büyük hoşnutluk duydukları birçok şey onun için yavan ve katlanılmazdır; böylelikle, her yerde geçerli olan telafi etme yasası burada da yürürlüktedir; yine de zihinsel açıdan en sınırlı insanın aslında en mutlu insan olduğu, yeterince sıklıkta öne sürülmüş ve bu, kanıtsız da kalmamıştır; yine de kimse onun bu mutluluğunu kıskanmak istemez. Konuyu kesin bir karara bağlamak için okura Sophokles'in bu konuda söylediği birbirine taban tabana zıt iki sözü aktarmaktan başka bir şey yapmayacağım:

Düşünmek mutluluğun asıl bölümüdür.
Antigone, 1328

ve başka bir yerde

Düşünmekte, tatlı bir yaşam yoktur.
Aias, 550

Eski Ahit filozoflarının da bu konuda değişik görüşleri var:

Delinin yaşamı, ölümden beterdir!
Jes. Sir. 22, 12

ve başka bir yerde:

Çünkü çok hikmette çok keder var.
Vaiz, 1, 18

Bu arada, entelektüel kuvvetlerinin ucu ucuna normal ölçüde olması sonucunda *zihinsel gereksinimler duymayan* bir insanın; sadece Alman diline özgü ve üniversitelilerin yaşamından kaynaklanmış olan, ama daha sonra daha yüksek, tıpkı başlangıçtaki gibi ilham perilerine karşıt anlamıyla kullanılan bir deyimle *filister* [darkafalı, –ç.n.] olarak tanımlanan kişi olduğunu da burada eklemeden geçmek istemiyorum. Yani bu insan, *güzel sanatlardan anlamayan* biridir ve öyle kalır. Gerçi, yüksek bir bakış açısından, filisterleri, gerçeklik olmayan bir gerçeklikle son derece ciddi bir biçimde sürekli uğraşan insanlar olarak tanımlardım. Ancak, böyle aşkınsal bir tanım, bu makalede kullandığım popüler bakış açısına uygun değildir, bu yüzden belki her okur tarafından da anlaşılmayacaktır. Buna karşılık, ilk tanım özel bir açıklamaya olanak verir ve konunun asıl önemli yanını, filisteri niteleyen tüm özelliklerin kökünü yeterince betimler. Buna göre filister, zihin-

sel gereksinimleri olmayan bir insandır. Ama buradan birçok sonuç çıkar: ilk sonuç, kendisi açısından zihinsel hazlardan yoksun kalışıdır; daha önce anılan ilkeye göre: gerçek gereksinimler olmadan, gerçek hazlar da olmaz. Bilgi ve kavrayışa, salt bunların kendileri uğruna yönelme arzusu yoksa, o kişinin yaşamı bunlarla kesinlikle akraba olan asıl estetik hazlara da gerek duymaz. Yine de bu tür hazlara moda olduğu için ya da kendisini zorlayan otorite yüzünden yönelirse, bunu bir tür angarya olarak, olabildiğince kısa süre içinde bitirecektir. Onun için gerçek hazlar yalnızca duyusal hazlardır: kendini bunlar sayesinde su üstünde tutar. Ona göre istiridyeler ve şampanyalar yaşamının doruk noktasıdırlar ve bedensel esenliğe katkıda bulunan her şey yaşamının amacıdır. Eğer bunları fazlasıyla sağlarsa yeterince mutludur! Çünkü bu mallar ona zaten önceden empoze edilmişlerdir; bu yüzden, kaçınılmaz bir biçimde can sıkıntısına düşer ve buna çare olarak da aklına gelen her şeyi dener: balo, tiyatro, arkadaş topluluğu, iskambil oyunu, kumar, atlar, kadınlar, içmek, yolculuğa çıkmak vb. Ama yine de, zihinsel gereksinimlerin yokluğu, zihinsel hazları olanaksız kıldığından tüm bunlar can sıkıntısına karşı yeterli olmazlar. Bundan dolayı, hayvansallığa yakın, donuk kuru bir ciddiyet, filistere özgüdür ve onun karakteristik özelliğidir. Onu hiçbir şey sevindirmez, hiçbir şey onun sempatisini kazanmaz. Çünkü duyusal hazlar çok geçmeden tükenmiştir: böyle filisterlerden oluşmuş bir topluluk, çok geçmeden can sıkmaya başlar; sonunda iskambil oyunu da yormaya başlar. Yine de ona, kendi tarzınca, zenginliğe, mevkiye, başkaları üzerinde nüfuzlu ve güçlü olmaya dayanan, bu yüzden başkalarında saygı uyandıracak, kendini beğenmişlik hazları kalır; ya da en azından, benzer konularda öne çıkan kişilerle arkadaşlık kurduğu için, kendi parıltısının yansımasında güneşlenir (a snob). – Filister'in

sözü edilen temel özelliğinin bir ikincisi, öteki insanlar söz konusu olduğunda, zihinsel değil, salt fiziksel gereksinimleri olduğundan birincileri değil, ikincileri doyurabilecek insanlar aramasıdır. Öteki insanlara yönelik beklentileri arasında herhangi bir zihinsel yeteneğin ağır basması istemi en az olacaktır: bu tür insanlar karşısına çıktıklarında, onda daha çok antipati ve hatta nefret uyandıracaklardır; çünkü sıkıcı bir aşağılık duygusuna kapılacak ve üstelik belirsiz ve gizli bir kıskançlık duyumsayacak, bunu oldukça özenli bir biçimde gizleyecek, hatta kendisinden bile saklamaya çalışacaktır; ama bu kıskançlık tam da bu yüzden kimi zaman için için kaynayarak, artacaktır. Benzer özelliklere göre kendini değerli ya da yüksek görmekten vazgeçmek hiçbir zaman aklına gelmeyecektir; tersine sadece, onun gözünde hakiki öncelikler olan, onlarda mükemmelleşmeyi arzuladığı, mevkiye ve zenginliğe, güçlü ve nüfuzlu olmaya bağlı kalacaktır. Ama bu durumun nedeni onun zihinsel gereksinimleri olmayan bir insan olmasıdır. – Tüm filisterlerin büyük acısı, düşüncelerinin onları eğlendirmemesi, tersine, can sıkıntısından kurtulabilmek için sürekli gerçekliklere gereksinmeleridir. Bunlar da hemen tükenirler ve eğlendirmek yerine yorgunluk verirler; kısmen de her türden belaya yol açarlar; buna karşılık, düşünceler bitmez tükenmezdirler ve kendinde masum ve zararsızdırlar. –

Bu incelemede, mutluluğumuza katkıda bulunan kişisel özellikleri, önce fiziksel olanları, esas olarak da entelektüel olanları göz önünde bulundurdum. Ahlaki seçkinliğin hangi biçimde dolaysız mutluluk verdiğini, daha önce, ahlakın temeli üzerine yazdığım ödül yazısında ortaya koymuştum § 22, s. 275 (2. Baskı, s. 272); burada o yazıya gönderme yapıyorum.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bir Kimsenin Neye Sahip Olduğu Üzerine

Mutluluk öğretmeni Epikuros, insan gereksinimlerini doğru ve güzel bir biçimde üç sınıfa ayırdı. Birinciler, doğal ve zorunlu olanlardır: bunlar karşılanmadıklarında acı çekmeye neden olurlar. O halde bu sınıfta salt beslenme ve giyinme vardır. Bu gereksinimleri karşılamak kolaydır. İkinciler ise doğal, ama zorunlu olmayanlardır: bu da cinsel doyum gereksinimidir; Laertius'un kitabında, Epikuros bundan söz etmiyor olsa da (ben de onun öğretisini burada biraz düzelterek ve törpüleyerek veriyorum). Bu gereksinimi doyurmak daha zordur. Üçüncüsü ne doğal ne de zorumlu olanlardır: bunlar lüks, zenginlik, şatafat ve gösteriş gereksinimleridirler: sonsuzdurlar ve karşılanmaları çok zordur. (Bkz. Diog. Laert. L. X, c. 27, § 149 ve § 127 ve Cicero I, 14 ve 16).

Akla uygun arzularımızın sınırını mülkiyet açısından belirlemek olanaksız değilse de zordur. Çünkü bu bakımdan, her bir kişinin hoşnutluğu mutlak bir büyüklüğe değil, göreli bir büyüklüğe, yani istekleri ve elindekiler arasındaki orantıya dayanır: bu yüzden elindekiler kendi başına düşünüldüklerinde, bir kesirli sayıda paydası olmayan bir pay kadar anlamsızdırlar. Bir insan, istemeyi aklından bile geçirmediği malların yokluğunu kesinlikle duymaz, tersine, onlar olmadan da bütünüyle hoşnuttur; öte yandan, ondan yüz katı daha çok şeye sahip olan bir başkası, istediği bir şeyden yoksun kaldığında, kendini

mutsuz hisseder. Bu bakımdan, herkesin kendine özgü, ulaşılması olanaklı olana ilişkin bir ufku vardır: istekleri de bu ufkun ötesine gitmezler. Bu ufkun içinde yer alan herhangi bir nesneye ulaşabileceğine güveniyorsa kendisini mutlu hisseder; buna karşılık ortaya çıkan zorluklar bu umuduna gölge düşürürse kendini mutsuz hisseder. Bu görüş ufkunun dışında yer alanların onun üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Bu yüzden, zenginlerin büyük mülkleri yoksulları huzursuz etmez ve öte yandan istekleri yerine gelmeyen bir zengini zaten sahip olduğu şeyler de avutmaz. (Zenginlik deniz suyu gibidir: ne kadar çok içilirse, o kadar çok susanır. – Aynı şey ün için de geçerlidir.) – Yitirilen zenginlikten ve refahtan sonra ilk sancı atlatılır atlatılmaz yeniden önceki ruh halimize dönüşümüzün nedeni, yazgı mülkümüzün katsayısını küçülttükten sonra, bizim de isteklerimizin katsayısını hemen çok azaltmış olmamızdır. Bir felaket durumunda asıl acı veren bu işlemdir: bu işlem gerçekleştirildikten sonra acı giderek azalır, sonunda artık hiç duyumsanmaz olur: yara kabuk bağlamıştır. Tersine olarak, mutlu bir olayda isteklerimizin kompresörü yukarı itilir ve isteklerimiz genişler: bu da sevinç kaynağıdır. Ama bu da uzun sürmez, bu işlem bütünüyle gerçekleştirildiğinde sona erer: isteklerin genişletilmiş ölçüsüne alışırız ve bu ölçüye denk düşen mülk karşısında kayıtsızlaşırız.

Bunu, daha Homeros, *Odysseia*'da (XVIII, 130-137) söylemiştir:

> *Oysa şu yeryüzünde yaşayan insanların kafasındaki ne,*
> *İnsanların, tanrıların babası Zeus her gün ne diyorsa o.*[1]

Hoşnutsuzluğumuzun nedeni, isteklerimizin katsayısını daha yu-

[1] Türkçesi: A. Erhat-A. Kadir.

karı çıkarma yönündeki çabalarımızı, bunu engelleyen öteki katsayının sabitliğine karşın sürekli yinelememizdir.

İnsan gibi, böylesine yoksul ve gereksinimlerden oluşan bir türde, *zenginliğe*, başka her şeyden daha çok ve daha samimi bir biçimde saygı gösterilmesine ve hatta tapınılmasına ve iktidarın yalnızca bir zenginlik aracı oluşuna şaşmamak gerekir; yine mülk edinme amacıyla, başka her şeyin, felsefe profesörlerinin felsefeye yaptıkları gibi, bir kenara fırlatılmasına ya da alt üst edilmesine de şaşmamak gerekir. İnsanların arzularının esas olarak paraya yönelik olması ve parayı her şeyin üstünde seviyor oluşları, onlara sık sık bir suçlama olarak yöneltilir. Ne ki, yorulmak bilmez bir Proteus[1] olarak, böylesine değişken olan arzularımızın ve çok çeşitli gereksinimlerimizin o anki nesnesine dönüşmeye her an hazır olan bir şeyi sevmek doğal ve hatta kaçınılmazdır. Başka her mal yalnızca bir arzuya, tek bir gereksinime yetebilir: yemekler sadece karnı acıkanlar için, şarap sağlıklılar için, ilaçlar hastalar için, bir kürk kış mevsimi için, kadınlar gençlik için vb iyidirler. Bunların hepsi de belirli bir amaç için mülklerdir, yani yalnızca göreli olarak iyidirler. Sadece para mutlak iyi olandır: çünkü sadece somut bir gereksinimi değil, genel olarak, soyut gereksinimi karşılar. Eldeki zenginliğe, dünya nimetlerini elde etme izni ya da yükümlülüğü olarak değil, çok sayıdaki olası kötülüğe ve kazaya karşı bir koruyucu duvar gözüyle bakılmalıdır. Doğuştan zengin olmayan, ama sonunda, hangi türde olursa olsun, yetenekleri sayesinde çok para kazanabilecek duruma gelen insanlar her zaman, yeteneklerinin kalıcı sermaye ve kazandıklarının da bunun faizi olduğu kuruntusuna kapılırlar. Bu yüzden, kazandıklarının bir bölü-

[1] Kılık değiştirme becerisine sahip, yaşlı ve akıllı bir deniz tanrısı. [*Antik Mitolojide Kim Kimdir?*, s. 283] –ç.n.

münü, kalıcı bir sermaye oluşturmak amacıyla bir kenara ayırmazlar; tersine, kazandıkları ölçüde harcarlar. Ama sonra da çoğu kez yoksulluğa düşerler; çünkü yetenekleri ya örneğin tüm güzel sanatlarda olduğu gibi geçici türden bir yetenek olduğu için, ya da yalnızca artık sona ermiş bulunan belirli koşullarda ve konjunktürlerde geçerli olabildiği için, tükendiğinden; gelirleri de durur ya da tükenir. Yine de zanaatçılar bu geliri, söylendiği gibi, koruyabilirler; çünkü başarılarına yönelik yetenekleri kolay kolay yitmez, kalfalarının güçleriyle de yedeklenebilir ve zanaatçıların ürünleri birer gereksinim nesnesidir, yani her zaman iyi satılırlar; bu yüzden "zanaat altın bileziktir" sözü de doğrudur. Ama sanatçılar ve her türden sanat ustaları için durum böyle değildir. Tam da bu yüzden onlara çok para ödenir. Ama bunun için, onların sermayesini, kazandıklarının oluşturması gerekir; ama, burnu büyüklük edip, bu gelirlere salt faizi gözüyle bakarlar ve böylelikle kendi sefaletlerini hazırlarlar. – Buna karşılık, miras yoluyla elde ettikleri zenginliğe sahip olanlar, en azından neyin sermaye, neyin faiz olduğunu doğru bilirler. Bu yüzden onların çoğu sermayeyi garantiye almaya çalışır, asla sermayeden yemezler; tıkanmalarla başa çıkabilmek için, mümkün olabildiğince, kârın en az sekizde birini bir kenara ayırırlar. Bu yüzden, çoğun refahlarını korurlar. – Tüm bu söylenenler tüccarlara uygulanamaz; çünkü para, onların gelecekteki kazancının aracıdır, adeta bir iş aletidir; bu yüzden, bütünüyle kendi kazandıkları bir para olsa da, onu kullanarak ellerinde tutmaya ve çoğaltmaya çalışırlar. Buna uygun olarak hiçbir tabaka onlar kadar zenginlik içinde değildir.

Ama genelde, bir kural olarak, kendi açlıkları ve eksiklikleriyle boğuşmuş olanların bunlardan çok az korktukları ve bu yüzden israfa, bunları kulaktan dolma bilgilerle tanıyanlardan daha eğilimli ol-

dukları görülecektir. Herhangi bir şans sonucunda, ya da hangi türden olursa olsun özel yeteneklerle oldukça hızlı bir biçimde yoksulluktan refaha ulaşmış olanların tümü, birinci gruba girerler. Buna karşılık, ikinci gruptakiler ise, refah içinde doğmuş ve refah içinde kalmış olanlardır. Bunlar, istisnasız bir biçimde, daha çok geleceği düşünürler ve bu yüzden ötekilerden daha ekonomik davranırlar. Buradan, yoksulluğun hiç de öyle uzaktan görüldüğü gibi kötü bir şey olmadığı sonucu çıkarılabilir. Oysa bunun gerçek nedeni, aileden gelen zenginlik içinde doğan birisine, bu zenginliğin vazgeçilmez bir şey, olası biricik yaşamın unsuru, solunan hava gibi önemli bir şey olarak görünmesi olsa gerektir; bu yüzden o, zenginliğe de yaşamına gösterdiği özeni gösterir, bunun sonucunda, çoğu zaman düzeni sever, dikkatli ve tutumlu davranır. Buna karşılık aileden gelen yoksulluk içinde doğan birine bu yoksulluk doğal durum olarak; daha sonra bir biçimde ulaştığı zenginlik ise geçici, sadece tadını çıkarmaya ve saçıp savurmaya yarayan bir şey olarak görünür; zenginlik yok olduğunda, yine eskisi gibi, onsuz da yaşanır ve bir dertten daha kurtulmuş olunur. Burada Shakespeare'in dediği gibi:

Dilenci, atını çatlatıncaya dek koşturduğuna göre,
Deyim doğrulanmış olmalı.

VI. Henry, B. 3, S. 1

Ayrıca bir de, bu tür insanların kısmen yazgıya kısmen de kendilerini açlıktan ve yoksulluktan kurtaran kendi araçlarına duydukları sağlam ve aşırı büyük güveni, hem kafalarında hem de yüreklerinde duymuyor oluşları, ve bu yüzden bu güvenin yüzeyselliğini, doğuştan zenginler gibi, zeminsiz görmeyip, dibe vuranın yeniden yüksele-

ceğini düşünmeleri söz konusudur. – Kızlıklarında yoksul olan kadınların zengin bir çeyiz getirmiş olanlardan daha talepkâr ve daha savurgan olmaları da bu insani özellikle açıklanmalıdır; zengin kızların çoğu beraberlerinde sadece sermaye değil, bu zenginliğin korunmasına yönelik, yoksullardakinden daha büyük bir gayreti, yani kalıtımsal bir dürtüyü de getirirler. Bunu tersini öne sürmek isteyen, Ariosto'nun ilk yazdığı taşlamada kendisine uygun bir anlatım bulur; buna karşılık Dr. Johnson benimle aynı görüştedir: Parayı kullanmasını bilen varlıklı bir kadın, onu sağduyulu bir biçimde harcar; buna karşılık, ancak evlendikten sonra eline para geçen bir kadın para harcamayı öyle sever ki, onu büyük bir savurganlıkla tüketir. (S. Boswell, *Life of Johnson*, yıl: 1776, yaş: 67.) Ama yine de ben, yoksul bir kızla evlenen birine, ona sermayeyi değil sadece geliri miras bırakmasını, özellikle de çocukların servetinin kadının eline geçmemesine özen göstermesini tavsiye ederim.

Burada, çalışılarak ve miras yoluyla elde edilmiş bulunan servetin korunması için özen gösterilmesini tavsiye ederken, kalemime yakışmayan bir şey yaptığıma kesinlikle inanmıyorum. Çünkü kişinin yalnızca kendi başına ve bir ailesi olmadan bile olsa, gerçek bir bağımsızlık içinde, yani çalışmadan, rahat rahat yaşayabileceği kadar çok zenginliğe doğuştan sahip olması paha biçilmez bir avantajdır: çünkü bu durum, insan yaşamına bağlı yoksunluk ve eziyetten uzak olmak ve bunlara karşı bağımlılık, yani genel angarya hizmetinden, insanoğlunun bu doğal yazgısından özgürleşmek demektir. Kişi ancak yazgının bu kolaylığı sayesinde hakiki bir özgür insan olarak doğar: çünkü, esasen ancak böyle *sui juris* [tam yetkili ve reşit, –ç.n.], kendi döneminin ve kendi güçlerinin efendisi olur ve her sabah "gün benim günümdür" diyebilir. Ve yine bu yüzden bin taler ile yüzbin taler ser-

veti olan iki kişi arasındaki fark, birinci kişiyle hiç geliri olmayan birisi arasındaki fark karşısında son derece önemsiz kalır. Ama, doğuştan gelen servet, zihinsel güçlerle en üst düzeyde donatılmış, kazançla pek uyuşmayan çabalar içindeki kişiye nasip olduğunda en yüksek değerine ulaşır: çünkü bu kişi yazgının çifte ihsanına nail olmuştur ve şimdi kendi dehasını yaşayabilir: ama, başka hiç kimsenin yapamayacağı şeyleri yaparak ve insanlığın tümüne yararlı olan ve hatta insanlığa onur veren şeyleri ortaya koyarak insanlığa olan borcunu yüz kat fazlasıyla ödeyecektir. Yine bir başkası da, böyle seçkin bir konumda, insana yararlı çalışmalarla insanlığa yararlı olacaktır. Buna karşılık bunlardan hiçbirini, bir ölçüde ya da deneme niteliğinde bile olsa yapmayan, hatta herhangi bir bilimi iyice öğrenip, hiç olmazsa, bu bilimi geliştirme olanağını bile açmayan bir kimse doğuştan gelen servetiyle bir avaredir ve hor görülmeye layıktır. O da mutlu olmayacaktır: çünkü açlıktan muaf olma, onu insan sefaletinin öteki kutbunun, can sıkıntısının eline düşürmüştür, bu kutup ona öyle işkence eder ki, açlıkla uğraşsaydı daha mutlu olurdu. Ama tam da bu can sıkıntısı onu kolayca, layık olmadığı avantajları elinden alan garipliklere yöneltir. Gerçekten de çok kimse, salt, para sahibi olduklarında, kendilerini ezen can sıkıntısını bir anlığına gidermek üzere bütün parayı harcadıklarından ötürü yokluk içine düşmüşlerdir.

Buna karşılık amaç devlet hizmetinde yükselmekse, buna göre, onlar aracılığıyla adım adım, belki de en üst mevkiye ulaşmak için yakınlıkların, dostlukların, bağlantıların kazanılması gerekiyorsa durum bütünüyle başkadır: burada, hiçbir servete sahip olmadan dünyaya gelmiş olmak aslında çok daha iyidir. Özellikle, soylu olmayan, ama bazı yeteneklerle donatılmış birisinin bütünüyle yoksul olması kendisi için gerçek bir avantaj olacaktır. Çünkü bir kimsenin, salt eğ-

lencede olduğu gibi devlet hizmetinde haydi haydi aradığı ve sevdiği şey, ötekilerin değersizliğidir. Ama yalnızca yoksul biri kendisinin bütünsel, derin, kesin ve her yönden değersiz oluşuna ve hiçbir önemi ve değeri olmayışına burada gereken ölçüde inanmış ve bunu kavramıştır. Bu yüzden, sadece o, yeterli sıklıkta ve süreklilikle eğilebilir ve yalnızca onun eğilmeleri tam 90 dereceyi bulurlar: yalnızca o, kendisine her şeyin yapılmasına göz yumar ve buna sadece gülümser; yalnızca o meziyetlerin bütünüyle değersiz olduğunu görür: yalnızca o, kendisinin üstüne yerleştirilmiş ya da daha etkili birisinin yazınsal beceriksizliklerini, açıkça ve yüksek sesle ya da büyük puntolarla başyapıtlar olarak övebilir; yalnızca o bilir dilenmesini: sonunda yalnızca o, erkenden, yani gençliğinde, Goethe'nin bize sözcüklerle açıkladığı o gizli hakikatin bir sırdaşı olabilir:

Aşağılık olandan,
Yakınmasın kimse:
Çünkü güçlü olandır o,
Sana söylendiği gibi.
Batı Doğu Divanı

Buna karşılık, yaşamı doğuştan garanti altında olan çoğu kez haşarı davranacaktır: başı dik yürümeye alışkındır, tüm o söz konusu hileleri öğrenmemiştir, üstelik vasatlara ve yaltakçılara karşı yetersiz kaldığını kavrayacağı bazı yetenekleri vardır; sonunda kendi üstündekilerin değersizliklerini fark edecek durumda değildir; sonunda büsbütün rezalet çıktığında, durgun ve ürkek davranacaktır. Böylelikle, dünyayla iyi geçinilmez, daha çok sonunda edepsiz Voltaire'in dediği duruma gelinir: *"Sadece iki günümüz var yaşamak için: Bu günleri de aşağılık heriflerin önünde diz çökerek geçirmeye değmez."* – Ne yazık ki, bu

arada, bu aşağılık herif, dünyada lanet olası çok sayıda kişinin taşıdığı bir sıfattır. Bu yüzden Juvenal'in

Evin darlığı kuvvetleri geliştirmeyi engelliyorsa
Yükseğe çıkmak zordur

sözünün, çelebi kimselerden çok beceriklilerin kariyeri için geçerli olduğu görülüyor.

Bir kimsenin sahip olduğu şeylere, kadın ve çocukları katmadım; çünkü daha çok bunlar o kimseye sahip olurlar. Arkadaşlar ise bu kalemde sayılabilir: ama burada da sahip olana ötekiler tarafından eşit ölçüde sahip olunmalıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bir Kimsenin Neyi Temsil Ettiği Üzerine

Bu, yani bizim başkalarının gözündeki varoluşumuz, doğamızın özel bir zayıflığı sonucunda istisnasız bir biçimde çok abartılır; oysa en küçük bir düşünüş bile, kendi başına bunun, bizim mutluluğumuz açısından önemsiz olduğunu gösterebilir. Buna göre, her insanın, ötekilerin olumlu görüşlerini fark eder etmez ve gururu bir biçimde okşanır okşanmaz, neden içten içe sevindiğini açıklamak zordur. Nasıl ki bir kediyi okşadığımızda engel olamayacağımız bir biçimde mırlamaya başlarsa, iddialı olduğu alanda övülen bir insanın yüzünü de, övgü apaçık yalan olsa bile, tatlı bir sevinç kaplar. Çoğu zaman, onun gözünde mutluluğumuzun buraya kadar incelediğimiz iki ana kaynağının birlikte aktıkları gerçek mutsuzluk ya da yoksunluk karşısında başkalarının beğenme işaretleri onu avutur; ve tersine olarak, hangi anlamda, derecede ya da koşulda olursa olsun yükselme hırsının her zedelenişinin, her küçümsenişinin, her önemsenmeyişinin, her görmezden gelinişinin onu şaşmaz bir biçimde incitmesi ve çoğu zaman derin bir acı vermesi şaşırtıcıdır. Onur duygusu bu özelliğe dayandığı ölçüde, bu özellik çoğu kimsenin koşullara uygun davranışı açısından ahlaklılığın ikâmesi olarak verimli sonuçlara sahip olabilir; ama insanın kendi mutluluğu üzerinde, öncelikle çok önem taşıyan iç huzuru ve bağımsızlık üzerinde geliştirici olmaktan çok, rahatsız edici ve zarar verici bir etkisi vardır. Bu yüzden bizim bakış açımızdan, onu sınırlamak ve uygun bir düşünüş ve mülklerin değerinin doğru

bir biçimde küçümsenmesi yoluyla, başkalarının görüşlerine karşı o büyük duyarlılığı olabildiğince hafifletmek tavsiye edilir, hem okşandığı yerde hem de incindiği yerde: çünkü her ikisi de aynı ipe bağlıdır. Ayrıca, başkalarının görüşünün ve düşüncesinin kölesi olarak kalınırsa:

Onu ezen ve yücelten ne denli azsa,
Övgü için o denli yanıp tutuşur.

Buna göre, kişinin kendi başına ve kendisi için ne olduğunun değerinin, o kişinin salt başkalarının gözünde ne olduğunun karşısında, uygun bir biçimde küçümsenmesi, mutluluğumuza çok katkıda bulunacaktır. Kendi varoluşumuzun zamanının tüm dolduruluşu, bunun içsel kapsamı ve böylece "bir kimsenin ne olduğu" ve "bir kimsenin neye sahip olduğu" başlıkları altında incelediğimiz tüm mülkler, birinci gruba girerler. Çünkü, tüm bunların etki alanlarının bulunduğu yer kişinin kendi bilincidir. Buna karşılık, bizim başkası için ne olduğumuzun yeri yabancıların bilincidir: başkası için ne olduğumuz, bu bilinçle göründüğümüz görünüş ve ona uygulanmış kavramlardır.[1] Bu ise, bizim için kesinlikle doğrudan doğruya değil, ancak dolaylı olarak, yani ötekilerin bize karşı davranışını belirlediği ölçüde var olan bir şeydir. Ve yine bu, aslında ancak, bizim kendi içimizde ve kendimiz için ne olduğumuzu değiştirebilecek bir şey üzerinde etkili olduğu sürece dikkatle alınır. Ayrıca, başkalarının bilincinde neyin olup bittiği o haliyle bizi ilgilendirmez, ve biz de çoğu kafanın

[1] Tüm şatafatları, görkemleri, ihtişamları içinde ve temsil edildikleri her biçimde, en yüksek tabakalar, diyebilirler ki: mutluluğumuz bütünüyle kendi dışımızdadır: onun yeri başkalarının kafasının içidir.

içindeki düşüncelerin yüzeyselliği ve boşluğu, kavramların sınırlılığı, zihniyetin bayağılığı, görüşlerin yanlışlığı ve yanılgıların sayısı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğumuzda ve üstelik kendi deneyimimizle, bir kimseden artık korkulmadığında ya da artık onun kulağına gitmeyeceğine inanıldığında ara sıra o kişiden nasıl küçümsemeyle söz edildiğini gördüğümüzde; ama özellikle yarım düzine koyun kafalının, büyük bir adam hakkında nasıl aşağılamayla konuştuklarını duyduğumuzda, yavaş yavaş, başkalarının düşüncelerine karşı aldırışsız oluruz. O zaman, insanların görüşlerine büyük değer verenin, onları çok fazla saydığını görürüz. Yine de, mutluluğunu yukarıda ele alınan iki mülk sınıfında bulmayıp, onu bu üçüncülerde, yani kendisinin gerçekten ne olduğunda değil, başkalarının gözünde ne olduğunda aramak zorunda kalan biri çok kıt bir kaynağa muhtaç durumdadır. Çünkü genel olarak, varlığımızın ve bunun sonucunda mutluluğumuzun temeli de hayvansal doğamızdır. Bu yüzden, esenliğimiz açısından en önemlisi sağlıktır, ama hemen ardından varlığımızı sürdürmemiz için gereken araçlar, yani sorunsuz geçinme gelir. Şan, ihtişam, rütbe, onur, birileri bunlara ne denli çok değer verirse versin, yine de bunlar, ne asıl önemli mülkleri tamamlayabilirler, ne de onların yerine geçebilirler: daha çok, gerekli durumlarda onlar için feda edileceklerdir. Bu yüzden, her insanın başkalarının görüşünde değil, ama öncelikle kendi derisinin altında yaşadığını, buna göre bizim sağlıkla, huyla, yeteneklerle, gelirle, karımız, çocuklarımız, dostlarımızla, oturduğumuz yerle vb belirlenen, gerçek ve kişisel durumumuzun mutluluğumuz açısından, başkalarının bize keyfi bir biçimde yaptıkları şeyden yüz kat daha önemli olduğu basit olgusunu erkenden kavramamız mutluluğumuza katkıda bulunacaktır. Bunun karşıtı olan kuruntu mutsuz kılar. Ateşli bir biçimde, "Onur yaşamın

üstündedir," diye bağrıldığında, aslında bu, "Var olmak ve esenlik içinde olmak bir hiçtir; asıl önemli olan, başkalarının hakkımızda ne düşündükleridir," anlamına gelmektedir. Bu söz, olsa olsa, insanlar arasında yer alabilmemiz ve varlığımızı sürdürmemiz için onurun çoğu zaman kaçınılmaz bir biçimde gerekli olduğu soğuk gerçeğinin abartılması olarak geçerli olabilir; bu konuya daha ileride döneceğim. Buna karşılık, insanların yaşamları boyunca durmak bilmez bir çalışmayla ve binlerce tehlike ve sıkıntı altında, yorulmadan ulaşmaya çabaladıkları hemen her şeyin son amacının, böylelikle başkalarının görüşündeki yerlerini yükseltmek olduğu; yani yalnızca mevki, rütbe ve nişanlarla değil, tersine zenginlikle ve bizzat bilimle[1] ve sanatla bile temelde ve esas olarak bu uğurda çaba gösterdikleri, ve ulaşılmak istenen asıl hedefin başkalarının daha büyük bir saygı göstermesi olduğu görülürse, bu durum ne yazık ki insanların büyük budalalığını kanıtlar. Başkalarının görüşüne haddinden fazla değer vermek genel olarak hüküm süren bir kuruntudur: ister kökleri bizim doğamızda bulunsun ister toplumun ve uygarlığın sonucunda ortaya çıkmış olsun; her durumda bizim tüm yaptıklarımız ve ettiklerimiz üzerinde bütünüyle aşırı ve mutluluğumuza düşman bir etkisi vardır; bu etkiyi "elalem buna ne der?" sorusuna korkakça ve kölece dikkat etmekten Virginius'un hançerinin kendi kızının kalbine saplandığı noktaya kadar ya da insanın, ününün sürmesi uğruna huzurunu, zenginliğini ve sağlığını, hatta ve hatta yaşamını feda etmeye yönelttiği noktaya kadar izleyebiliriz. Bu kuruntu insanlara hükmetmesi ya da onları yönlendirmesi gereken kimseye rahat bir bahane sunar; bu yüzden insan terbiyesi sanatının her türünde, onur duygusunu uyanık tutma ve kes-

[1] Senin onu bildiğini başkaları da bilmiyorsa, neyi bildiğinin değeri yoktur.

kinleştirme talimatı başköşeyi tutar: ama burada amacımız olan insanın kendi mutluluğu açısından durum bambaşkadır ve burada daha çok, başkalarının görüşüne pek değer vermeme uyarısında bulunmak gerekir. Gündelik deneyimin öğrettiği gibi yine de bu uyarıya aykırı davranılır; eğer insanların çoğu, içinden başkalarının görüşüne en büyük değeri verdiğinden, ve onlara göre, *kendi bilinçlerinde* olup bitenden, dolaysızca kendileri için var olandan daha çok, başkalarının görüşü için bir şeyler yapmak gerektiğinden; dolayısıyla, doğal düzenlemenin tersyüz edilmesiyle ikincisi varoluşlarının gerçek, birincisi ise salt ideal bölümü olarak göründüğü için, yani türetilmiş ve ikincil olanı esas olan yaptıklarından ve özlerinin imgesi, kendi yüreklerinden çok başkalarının zihninde yer aldığından; bizim için var bile olmayan bir şeye dolaysız bir değer verilmesi, bu çabanın boşluğunu ve içeriksizliğini anlatmak için *vanitas*,[1] *kibirlilik* adı verilmiş olan budalalıktır. Yukarıda verilen örnekte de kolayca görülebileceği üzere bu da pintilik gibi, araç yüzünden amacın unutulmasıdır.

Aslında, başkalarının görüşlerine verdiğimiz değer ve bu görüş hakkındaki sürekli endişemiz, aslında neredeyse her mantıklı amacı aşar; öyle ki, bir tür genel yaygınlığı olan ya da daha çok doğuştan gelen bir düşkünlük olarak görülebilir. Yapıp ettiğimiz her şeyde, nerdeyse en önce, başkalarının görüşü gözetilir ve daha yakından baktığımızda, yaşadığımız tüm kaygıların ve korkuların bu görüş hakkındaki endişemizden kaynaklandığını görürüz. Çünkü, hastalıklı bir biçimde hassas olduğu için sık sık hastalanan tüm özgüvenimizin, tüm kibirliliğimizin ve iddialarımızın ve aynı zamanda tüm gösterişimizin ve böbürlenmemizin temelinde başkalarının görüşü yatmakta-

[1] Latince boşluk, değersizlik ve kibirlilik anlamlarında. –ç.n.

dır. Lüks, bu endişe ve düşkünlük olmadan, olduğu şeyin onda biri bile olamazdı. Her türlü gurur, türü ve etki alanı ne denli değişik olursa olsun her onur duygusu, buna dayanır; ve çoğu kez hangi kurbanları almaz ki? Daha çocuklukta kendini gösterir, sonra da her yaşta, ama en şiddetli bir biçimde yaşlılıkta; çünkü tensel haz alma yeteneğinin körelmesiyle kibir ve gurur iktidarı bir tek pintilikle paylaşırlar. Bunu, en belirgin biçimde, bütünüyle yerleşik olduğu ve sık sık saçma sapan hürmette, en gülünç ulusal kibirlilikte ve en küstah tafracılıkta dile geldiği Fransızlarda gözlemlemek mümkündür; ulusların alay konusu haline gelerek kendi kendini mahvetmiştir ve *grande nation* [büyük ulus –ç.n.] alay etmek için takılmış bir ada dönüşmüştür. Ama, şimdi, başkalarının görüşü hakkında duyulan abartılı kaygıyı daha ayrıntılı bir biçimde açıklamak için, burada, kökleri insan doğasındaki o budalalığın koşullarının uygun bir karakterle buluşmasının etkisiyle ender bir biçimde kayırılmış oldukça abartılı bir örneği bulunabilir, çünkü aynı örnekte, bu son derece şaşırtıcı güdünün gücü bütünüyle ölçülebilir. Sözü edilen örnek, *Times* dergisinin 31 Mart 1846 tarihli nüshasındaki, intikam amacıyla ustasını öldürmüş olan Thomas Wix adlı zanaatkâr kalfasının idamının infazına ilişkin haberdeki bir bölümdür: *"Idam için belirlenen sabah, saygıdeğer cezaevi papazı tam zamanında onun yanındaydı. Ancak Wix, sakin davranmasına karşın, din adamının nasihatlerine ilgi göstermedi: onun gönlünde yatan asıl şey, utanılası sonunu izleyeceklerin önünde büyük bir cesaret - göstermekti... Sonra bunu başardı da. Acımasızca hapishanenin yanında kurulmuş bulunan idam sehpasına giderken geçmesi gereken avluda şunları söyledi: 'Hadi bakalım, Doktor Dodd'un söylediği gibi, az sonra büyük sırrı öğreneceğim!' Kolları bağlı olmasına karşın, idam sehpasının basamaklarını en küçük bir yardım almadan çıktı: yukarı vardığında, sağdaki ve soldaki izleyi-*

cilere reveranslar yaptı, bu reveranslar sonra orada toplanan kitlenin çılgın gibi alkışlarıyla yanıtlandı ve ödüllendirildi vb." – Bu olay, ardından sonsuzluk gelecek olan ölümün en korkunç biçimi burnunun dibindeyken, bir araya toplanmış izleyicilerde uyandıracağı etkiden ve onların zihinlerinde oluşturacağı görüşten başka bir şeyi dert etmeyen şan hırsının en güzel örneğidir. Aynı yıl, Fransa'da, kralı öldürmeye teşebbüs etmekten idam edilen Lecomte, mahkemeye, aslında, aristokratlar kamarasının karşısına ciddi bir kıyafetle çıkamadığı için canı sıkılmıştı, infazı sırasında da baş sıkıntısı daha önce tıraş olmasına izin verilmemesiydi. Eskiden de durumun farklı olmadığını, Mateo Aleman'ın, ünlü romanı *Guzman de Alfarache*'ın giriş bölümünde söylediklerinden, yani yoldan çıkmış çok sayıda suçlunun son saatlerini sadece ruhlarının kurtuluşuna ayırmaları gerekirken, idam sehpasının merdiveninde vermek istedikleri küçük bir söyleve çalışmak ve onu ezberlemek uğruna bundan vazgeçmiş olmalarından anlıyoruz. Yine de böylesi karakterlerde kendimizi görebiliriz: çünkü büyük olaylar her yerde en anlaşılır açıklamayı verirler. Tüm endişelerimiz, kaygılarımız, gücenmelerimiz, kızmalarımız, korkmalarımız, zahmet çekmelerimiz, belki de çoğu durumda asıl olarak başkalarının görüşüyle ilgilidirler ve bu durum da, o zavallı günahkârlarda olduğu kadar saçmadır. Kıskançlığımızın ve nefretimizin de, sözü edilen kökten gelmelerine, daha az raslanıyor değildir.

Açıktır ki hiçbir şey, büyük ölçüde iç huzuruna ve hoşnutluğa dayanan mutluluğumuza, bu güdünün, onu mantıklı bir biçimde haklı çıkaracak bir ölçüye –ki, bu belki de mevcut olanın ellide biri olacaktır– sınırlandırılmasından ve azaltılmasından, yani durmaksızın acı veren bu dikenin etimizden çıkarılmasından daha çok katkıda bulunamaz. Ne var ki bu çok zordur: çünkü karşımızda doğal ve doğuştan

gelen bir kusur vardır. Tacitus, *"Ün arayışı, bilge kişinin bırakacağı en son şeydir,"* (*Hist.* IV, 6) diyor. Bu yaygın budalalıktan kurtulmanın biricik yolu, onu açıkça bir budalalık olarak görmek ve bu amaçla, insanların kafalarındaki görüşlerin çoğunun bütünüyle yanlış, ters, hatalı olabildiğini ve bu yüzden, kendi başlarına dikkate almaya değer olmadıklarını; sonra, olayların ve durumların çoğunda başkalarının görüşünün üzerimizde gerçekte ne denli az bir etkisinin olabileceğini, bu görüşün büyük bölümünün ne denli zararlı olduğunu, öyle ki kendisi hakkında söylenenlerin tümünü ve hangi vurguyla söylendiklerini duyan birinin öfkeden kuduracağını ve son olarak, onurun bile aslında doğrudan değil, ancak dolaylı bir değerinin bulunduğunu vb aklımıza yerleştirmektir. Yaygın budalalıktan böyle bir dönüşü başarabilirsek, bunun sonucu iç huzurumuzun ve neşemizin inanılmaz büyük bir artışı, daha sağlam ve daha güvenli bir duruş, kesinlikle daha sakin ve daha doğal bir davranış olacaktır. Kendine dönmüş bir yaşam biçiminin, iç huzurumuz üzerindeki böylesine oldukça yararlı etkisi, büyük ölçüde böyle bir yaşam biçiminin bizi sürekli başkalarının gözü önünde yaşamaktan ve bunun sonucunda, onların herhangi bir görüşünü dikkate almaktan uzaklaştırması ve böylelikle bizi kendimize geri vermesidir. Benzer biçimde, o saf ülküsel çabanın, daha doğrusu iflah olmaz budalalığın bizi içine sürüklediği birçok gerçek felaketten uzaklaşmış oluruz; sağlam mülkler için de daha çok özen gösterir ve bunların tadını daha rahat çıkarırız. Ama, söylenildiği gibi, *soylu olan zordur.*

Doğamızın, burada betimlediğimiz budalalığı, esas olarak üç sürgün verir: mevki hırsı, kibir ve gurur. Son ikisi arasındaki fark, *gurur*un, kişinin kendi değerinin herhangi bir bakımdan üstünlüğü hakkında, zaten sabit olan kanısına dayanmasıdır; buna karşılık kibir

başkalarında böyle bir kanıyı uyandırma arzusudur, bu arzuya çoğu kez, bu kanı sonucunda onu kendine de mal edebilmenin sessiz umudu eşlik eder. Buna göre gurur, içten kaynaklanan, sonunda doğrudan doğruya kendi kendine aşırı saygı gösterilmesidir; *kibir* ise böyle bir saygıya dışarıdan, yani dolaylı bir biçimde ulaşma çabasıdır. Buna uygun olarak kibir geveze, gurur da suskun yapar. Ama kibirli kişi, elde etmeye çalıştığı başkalarının yüksek görüşüne, söyleyeceği çok güzel şeyler olsa bile ısrarla susmak yoluyla, konuşmaktan çok daha kolay ve çok daha güvenli bir biçimde ulaşılabileceğini bilmelidir. Her isteyen gururlu olamaz, tam tersine, olsa olsa, gururluymuş gibi yapabilir, ama üstlenilen her rolde olduğu gibi bu rolden de kısa sürede çıkar. Çünkü sadece üstün önceliklere ve özel değere ilişkin sağlam, içsel, sarsılmaz bir kanı, gerçekten gururlu kılar. Bu kanı yanlış olabilir ya da salt dışsal ve biçimsel üstünlüklere dayanabilir; – bunun, gerçekten ve ciddi bir biçimde var olduğu sürece, gurura bir zararı dokunmaz. Gurur, kökü *kanıda* olduğu için, tüm bilgiler gibi bizim *keyfimize* bağlı değildir. Gururun en kötü düşmanı, demek istiyorum ki en büyük engeli, zaten bütünüyle sağlam olması, gururun ön koşulunu oluşturan kendine ilişkin yüksek görüşü üzerinde temellendirebilmek için başkalarının alkışına dayanan kibirdir.

Gurur ne denli istisnasız bir biçimde kınansa ve kötü bir ünü olsa da; tahmin ediyorum ki bu, gurur duyacakları bir şeyleri olmayan kimselerden kaynaklanmaktadır. Herhangi bir üstünlüğü olan kimse, elbette, bu üstünlüklerin bütünüyle unutulmamasını sağlamak için onları gözünün önünde tutar; çünkü kendi üstünlüklerini iyi niyetle görmezden gelen kimse, bu insanlara kendi eşitleriymişler gibi davrandığında onlar da buna hemen, canı gönülden inanacaklardır. Ama en çok, üstünlükleri en yüksek, yani gerçek türden ve yalın kişisel

üstünlükler olan kişilere böyle davranmalarını öneririm; çünkü bu üstünlükler, nişanlar ve rütbeler gibi her an duyusal etki yoluyla akla getirilemezler; yoksa yeterince sıklıkta *sus Minervam*[1] örneğini yaşayacaklardır. Seçkin bir Arap atasözü, *"Köleyle şakalaşırsan, sana küçümsemeyi gösterir,"* der. Horatius'un *"Çalışarak elde ettiğin gururuna sahip çık"*ını da küçümsememeliyiz. Elbette, alçakgönüllülük erdemi serseriler için açıklanabilir bir buluştur; bu erdem sayesinde herkes kendisinden gerçekten öyleymiş gibi söz eder; bu erdem sanki serseri diye birileri hiç yokmuş gibi herkesi harika bir biçimde aynı düzeye getirir.

Buna karşılık gururun en kelepir türü ulusal gururdur. Çünkü bu gurur kendisine kapılmış olanın gurur duyabileceği bireysel özelliklerinin yokluğunu ele verir; yoksa milyonlarca kişiyle paylaştığı bir şeye başvurmazdı. Önemli kişisel üstünlüklere sahip olan bir kimse, daha çok, sürekli gözünün önünde bulunduğu için kendi ulusunun hatalarını, en açık bir biçimde görecektir. Ama dünyada gurur duyabileceği hiçbir şeyi olmayan zavallı bir adam son çareye, ait olmakla gurur duyduğu ulusa uzatır elini; burada kendine gelir ve artık, şükran içinde ulusa özgü tüm hataları ve aptallıkları, dişiyle tırnağıyla savunmaya hazırdır. Bu yüzden yerinde bir aşağılamayla ulusunun ahmak ve alçaltıcı yobazlığından söz edildiğinde, örneğin elli İngiliz içinde en çok bir tanesi bunu onaylayacaktır; ama bu adam akıllı bir adamdır. Almanlarda ulusal gurur yoktur ve bu konuda, çok övülen dürüstlüklerinin bir örneğini ortaya koyarlar; çoğunlukla "Alman Biraderler"in ve Demokratların yaptığı gibi, içlerinde böyle bir gururu öne sürenler ve gülünç bir biçimde bunun tafrasını yapanlar halkı kandırmak için ona yaltakçılık yaparlar. Gerçi Almanların barutu bul-

[1] Latince. Domuz Minerva'ya ders veriyor. *Minerva*, zanaat tanrısıdır. –y.n.

duğu söylenir, ama bu görüşe katılamam. Ve Lichtenberg, *"Neden birisi, Alman olmadığı halde, kolay kolay kendini Alman olarak göstermiyor da; bilindiği gibi, bir şey olarak göstermek istiyorsa bir Fransız ya da İngiliz olarak gösteriyor?"* diye soruyor. Ayrıca bireysellik milliyete büyük ölçüde ağır basar ve verili bir insanda milliyetten bin kat daha fazla dikkate alınmayı hak eder. Ulusal karakter, kitleden söz ettiği için, onda asla samimi bir biçimde övünülecek çok sayıda iyi yön bulunmaz. Daha çok insani sınırlılık, kusurluluk ve kötülük, her ülkede bir başka biçimde bulunur ve buna ulusal karakter denilir. Bir ulusal karakterden tiksindiğimizde, başımıza aynı şey gelene kadar bir başka ulusal karakteri överiz. Her ulus öbür ulusla alay eder, ve hepsi de haklıdır.

Bu bölümün konusu, dünyada neyi temsil ettiğimiz yani başkalarının gözünde ne olduğumuz, yukarıda değindiğimiz gibi *onur*, *mevki* ve *ün* olmak üzere üçe ayrılabilir.

Mevki büyük yığının ve darkafalıların gözünde ne denli önemli olsa da, devlet mekanizmasının işlemesindeki yararı ne denli büyük olsa da, amacımız açısından birkaç sözcükle geçiştirilebilir. Bu göreli, yani aslında yapmacık bir şeydir ve bir bütün olarak, büyük yığın için hazırlanmış bir komedidir. – Madalyalar, kamuoyuna yazılmış senetlerdir: değerleri, onları taşıyanın kredisine dayanır. Bu arada parasal ödüllendirmelerin ikâmesi olarak devlete tasarruf ettirdikleri büyük paralar bir yana, oldukça yararlı bir donanımdırlar; yeter ki, akla uygun ve adaletli bir biçimde dağıtılsınlar. Büyük yığının gözleri ve kulakları vardır, ama bu çok bir şey değildir ve üstelik yok denilecek kadar az yargı gücü ve çok az belleği vardır. Kimi hizmetler, bütünüyle, onun anlayış ufkunun dışında yer alırlar, bazı hizmetleri de gördüğünde anlar ve alkışlar, ama sonra hemen unutur. Bu yüzden, yıldızlarla ve haçlarla, kitleye her zaman ve her yerde, "Bu adam

sizin gibi değil; onun hizmetleri var!" diye seslenilmesini uygun buluyorum. Ama bu madalyalar haksız yere ya da adaletsiz bir biçimde ya da çok fazla dağıtıldıklarında değerlerini yitirirler; bu yüzden, bir hükümdar, madalyaların dağıtılmasında, bir tüccarın senetleri imzalarken gösterdiği dikkatin aynısını göstermelidir. Bir haç nişanının üstündeki "hizmet için" yazısı aynı şeyin iki kez söylenmesidir: zaten her nişan hizmet için olmalıdır, bunu ayrıca söylemeye gerek yoktur.

Onur'un irdelenmesi ise mevkinin irdelenmesinden daha zor ve daha ayrıntılıdır. En önce onu tanımlamamız gerekir. Bu amaçla, onur dış vicdandır ve vicdan iç onurdur dersem, belki bu kimilerinin hoşuna gidebilir; ama bu açıklama yine de net ve temel bir açıklama olmaktan çok tumturaklı bir açıklama olacaktır. Bu yüzden diyorum ki: onur nesnel olarak, başkalarının bizim değerimiz hakkındaki görüşüdür: ve öznel olarak, bizim bu görüşten korkmamızdır. Son kertede, asla saf ahlaki olmasa da, çoğun çok iyileştirici bir etkisi vardır – onurlu bir adamda.

Bütünüyle bozulmamış her insanda bulunan onur ve utanç duygusunun ve onura verilen yüksek değerin kökü ve kökeni şuradadır. İnsan kendi başına çok az şey yapabilir ve yalnız bırakılmış bir Robinson'dur: ancak, başkalarıyla topluluk içinde bir şeydir ve çok şey yapabilir. Bu ilişkiyi bilinci gelişmeye başlar başlamaz anlar ve o andan sonra toplumun yararlı bir üyesi olarak, yani *pro parte virili* [tam geçerli, –ç.n.] olarak katılmaya yetkin olan ve böylelikle, insan topluluğunun yararlarından pay almaya hakkı bulunan birisi olarak görülme çabasına girişir. Böyle birisi olması için de herkesten her yerde ve sonra özellikle kendisinden, içinde bulunduğu özel konumda istenilen ve beklenilen şeyi ciddi bir biçimde yapması gerekir. Ama aynı zamanda, burada, kendi gözünde değil, başkalarının gözünde ne olduğu-

nun önemli olduğunu anlar. Başkalarının olumlu görüşleri için gösterdiği ateşli çaba ve bu görüşe verdiği yüksek değer buradan kaynaklanır: her iki durum da kendini onur duygusu ya da koşullara göre, utanç duygusu (*verecundia*) denilen doğuştan gelen duygunun doğallığıyla gösterir. İnsanın suçsuz olduğunu bildiği halde, başkalarının gözünde haksız çıkacağına inandığı anda, hatta ortaya çıkan kusur sadece göreli, yani keyfi olarak üstlenilmiş bir yükümlülüğe ilişkinse bile, yüzü kızardığında bu duygu söz konusudur: ve öte yandan, başka hiçbir şey, başkalarının olumlu görüşünün öğrenilmesi ya da bundan yeniden emin olunması kadar bir insanın moralini artırmaz; çünkü bu görüş ona herkesin bir araya gelmiş kuvvetlerinin korumasını ve yardımını vaat eder ki, bu da yaşamın kötülüklerine karşı insanın kendi kuvvetlerinden sonsuz ölçüde daha büyük bir korunma duvarıdır.

Onurun çok sayıdaki çeşidi, insanın başkalarıyla girebileceği çeşitli ilişkilerden ve başkalarının bu insana hangi bakımdan güvendiklerinden, yani onun hakkında belirli bir iyi görüşe sahip olmalarından kaynaklanır. Bu ilişkiler esas olarak mülkiyet ilişkileridir, sonra bir işi üstlenme ilişkileridir, en sonunda da cinsel ilişkidir: bunlara karşılık düşenler de, her birinin kendi alt türleri bulunan, burjuva onuru, makam onuru ve cinsel onurdur.

En geniş kapsamlı olan *burjuva onurudur*: herkesin haklarına mutlaka dikkat etmemiz ve kendi yararımız için adil olmayan ya da yasayla izin verilmemiş araçları kullanmamamız koşuluna dayanır. Bu onur, tüm barışçıl ilişkilere katılmanın koşuludur. Buna aykırı tek bir açık ve güçlü eylemle ve bunun sonucunda her türlü hukuksal cezayla yitirilir; elbette bu cezanın adil olması koşuluyla. Ama onur, esas olarak her zaman ahlaki karakterin değişmezliğine dayanır; bu

karakter sayesinde tek bir kötü eylem, kendisini izleyen tüm eylemlerin aynı koşullar ortaya çıkar çıkmaz, aynı ahlaksal yapıda olacaklarını içerir: İngilizcedeki ün, şan, onur anlamına gelen *character* sözcüğü de bunu kanıtlar. Bu yüzden yitirilen bir onur yeniden kazanılamaz; meğer ki bu yitirme bir yanılgıya, bir iftiraya ya da yanlış bir görünüşe dayanmış olsun. Bu yüzden, iftiraya, yergiye ve de hakarete karşı yasalar vardır: çünkü hakaret, yalın küfür nedenleri belirtilmeden yapılan yüzeysel bir iftiradır. Yunancada bu çok güzel dile getirilir: *"Hakaret yüzeysel bir iftiradır"* – ne ki, hiçbir zaman gerçek değildir. Gerçi küfür eden böylelikle ötekine karşı söyleyecek gerçek ve doğru hiçbir şeyi olmadığını ortaya koyar; aksi takdirde öncülleri verir ve bunlardan bir sonuç çıkarmayı güvenilir dinleyicilere bırakırdı; ancak kendisi, tahminin kısa sürede gerçekleşeceğine de güvenirdi. – Burjuva onuru, gerçi adını burjuva tabakasından almaktadır, ancak geçerliliği ayrım gözetmeksizin tüm katmanlara uzanmaktadır, hatta en üst tabakalar bile bunun dışında kalmaz: hiçbir insan onsuz yapamaz ve bu, hafife almaktan herkesin kaçınması gereken son derece ciddi bir konudur. Güveni ve inancı çiğneyen, her zaman her ne yapıyor olursa olsun ve her kim olursa olsun, güveni ve inancı yitirir; bu yitimin beraberinde getireceği acı meyveler de eksik olmazlar.

Onur, belirli bir anlamda, *negatif*, yani *pozitif* bir karakteri bulunan *üne* karşıt bir karaktere sahiptir. Çünkü onur, özel, bu özneye ait özelliklere ilişkin bir görüş değildir, tersine, ancak kurala göre varsayılan, ondan da eksik olmaması gereken özelliklere ilişkindir. Bu yüzden sadece, bu öznenin bir istisna oluşturmadığını söyler; ün ise bir istisnayı belirtir. Bu yüzden ünün önce kazanılması gerekir: buna karşılık onurun yitirilmemesi gerekir. buna uygun olarak ünün azalması belirsizliktir, negatiftir; onurun azalması ise utançtır, pozitiftir.

– Ama bu negatifliğin, edilgenlikle karıştırılmaması gerekir: onurun daha çok, bütünüyle etkin bir karakteri vardır. Çünkü sadece özneden kaynaklanır, onun yapıp ettiklerine dayanır, başkalarının neler yaptığına ve öznenin başına neler geldiğine değil; yani bize bağlı olanı ilgilendirir. Biraz ilerde göreceğimiz gibi, bu, hakiki onurun şövalye onurundan ya da sahte onurdan ayrıldığı denek taşıdır. Dışarıdan sadece iftira yoluyla onur üzerine bir saldırı mümkündür: bunun biricik panzehiri de aynı iftiranın ona uygun bir açıklıkla çürütülmesi ve iftiracının foyasının ortaya çıkarılmasıdır.

Yaşlılara saygı gösterilmesinin nedeni, öyle görünüyor ki, genç insanların onurunun varsayım olarak kabul edilmiş olsa da henüz sınanmamış olması, bu yüzden aslında krediye dayanıyor olmasıdır. Ama yaşlıların, değişmekle birlikte, onurlarını kanıtlayıp kanıtlayamadıkları, yaşamın akışı içinde belli olmuş olmalıdır. Çünkü ne kendi başına yılların sayısı, ki buna hayvanlar da ulaşırlar ve bazı hayvanlarda bu sayı çok yüksektir, ne de dünyanın akışının salt daha ayrıntılı bir bilgisi gençlerin yaşlılara saygı göstermesi için yeterli bir nedendir, ama yine de bu saygı gösterme istenir: yaşı ilerlemiş olanların yalın zayıflığı saygıdan çok acıma uyandıracaktır. Ama insanlarda, saçı ağarmışlara karşı bir saygının doğuştan geldiği ve bu nedenle gerçekten içgüdüsel olduğu da dikkate değerdir. Yaşlılığın kıyaslanamayacak ölçüde daha kesin bir belirtisi olan kırışıklar bu saygıyı hiçbir zaman uyandıramazlar: hiçbir zaman saygıdeğer kırışıklıklardan değil, ama hep saygıdeğer ak düşmüş saçlardan söz edilir.

Onurun yalnızca dolaylı bir değeri vardır. Çünkü, bu bölümün girişinde zaten ortaya konulduğu gibi, başkalarının görüşünün, bizim için ancak onların bize karşı davranışını belirleyebildiği ya da en azından ara sıra belirleyebildiği ölçüde bir değeri olabilir. Bu da an-

cak insanlarla birlikte ya da onların arasında yaşadığımızda söz konusudur. Çünkü biz, uygarlık aşamasında, güvenliği ve mülkiyeti yalnızca topluma borçluyuzdur, tüm girişimlerimizde başkalarına da gereksindiğimizden ve onların bizimle ilişkiye girmek için bize güvenmeleri gerektiğinden; onların görüşünün bizim için çok büyük, ama yine de dolaylı bir değeri vardır: bu görüşe dolaysız bir değer atfedemem. Bununla uyum içinde, Cicero da şöyle söylüyor: *"Chrysippus ve Diogenes, iyi bir ün için, ondan yararlanmak dışında, parmağını bile kıpırdatmamak gerektiğini söylüyorlar. Ben de onlara kesinlikle katılıyorum."* (*Fin.* II. 17). Helvetius da başyapıtı *L'esprit*'de (*Disc.* III, bölüm 13), bu hakikatin geniş bir açıklamasını vererek şu sonuca varıyor: onura onur için değil getirdiği yarar uğruna değer veririz. Araç amaçtan daha değerli olamayacağı için; "onur yaşamdan önemlidir" sözü, söylediğimiz gibi bir abartıdır.

Burjuva onuru hakkında bu kadar. *Makam onuru*, başkalarının, bir makamı işgal eden bir adamın bu makam için gereken tüm özelliklere sahip olduğuna ve her durumda göreve ilişkin yükümlülüklerini harfi harfine yerine getirdiğine ilişkin genel görüşüdür. Bir adamın devletteki etki sahası ne denli önemli ve büyükse, yani ne denli yüksek ve etkili bir görevde bulunuyorsa, onu bu iş için elverişli kılan entelektüel yeteneklere ve ahlaki özelliklere ilişkin görüş de o denli büyük olmalıdır: böylelikle ünvanlarında, nişanlarında vb kendisinden daha alt düzeydekilerin ona karşı davranışlarında vb anlatım bulan daha yüksek derecede bir onura sahiptir. Aynı ölçüte göre, sosyal mevki de istisnasız bir biçimde onurun özel derecesini belirler; ama bu derece kitlenin, mevkinin önemini yargılama yeteneğiyle değiştirilebilir. Ama her zaman, özel yükümlülüklere sahip olan ve bunları yerine getiren birine, onuru esas olarak negatif özelliklere dayanan sıra-

dan vatandaşınkinden daha çok onur atfedilir.

Ayrıca makam onuru, bir makamı işgal edene, meslektaşları ve kendisinden sonra gelecekler açısından, makamın kendisine saygı göstermesini, tam da, yükümlülüklerini harfi harfine yerine getirerek, makama yönelik ve makamı işgal ettiği sürece kendisine yönelik saldırıları, yani tam zamanında makamında bulunmadığı ya da makamı genel en iyi yararına kullanmadığına dair beyanları kulak arkası etmeyip, bu saldırıların haksız olduğunu yasal ceza yoluyla kanıtlamasını gerektirir.

Makam onurunun alt türleri, devlet hizmetindeki kişinin, hekimin, avukatın, her kamu öğretmeninin, hatta her akademik unvan sahibinin, kısacası resmi bir açıklamayla, zihinsel türde belirli bir başarı için aranan niteliklere sahip olduğu belirtilmiş olan ve tam da bu yüzden bunu taahhüt eden herkesin; yani tek sözcükle, kamusal bir görev üstlenmiş herkesin onurudur. Bu yüzden hakiki *asker onuru* da bu kapsamdadır: ortak vatanın savunmasını üstlenmiş olan kişinin, bunun için gerekli özelliklere, her şeyden önce cesarete, yiğitliğe ve kuvvete gerçekten sahip olmasına ve vatanını kanının son damlasına kadar savunmaya ve üzerine yemin ettiği bayrağı, dünyada hiçbir şey uğruna bırakmamaya ciddi bir biçimde hazır oluşuna dayanır. Burada görev onurunu, burjuvaların, makama yönelik yerinde saygısını belirten bilinen anlamından daha geniş bir anlamda aldım.

Cinsel onurun da daha yakından incelenmesi ve ilkelerinin aynı onurun köklerine dayandırılması gerektiğini düşünüyorum; böylelikle her türlü onurun, son kertede yararlılığın gözetilmesine dayandığı kanıtlanmış olacaktır. Cinsel onur, doğası gereği, kadın ve erkek onuru olmak üzere ikiye ayrılır ve her iki tarafça da iyice anlaşılmış olan bir ortak bilinçtir. Erkek onuru büyük ölçüde daha önemli ola-

nıdır: çünkü kadın yaşamında cinsel ilişki esastır. – Demek ki, *kadın onuru*, bir genç kızın kendini hiçbir erkeğe ve bir kadının da evli olduğu erkekten başkasına vermediğine ilişkin genel görüştür. Bu görüşün önemi şuna dayanır: kadın cinsi erkek cinsinden her şeyi, yani arzuladığı ve gereksindiği her şeyi ister ve bekler; buna karşılık, erkek cinsi, kadın cinsinden öncelikle ve dolaysızca, yalnızca tek bir şeyi ister. Bu yüzden, erkek cinsinin kadın cinsinden o tek bir şeyi, ancak her şeyin ve birleşmeden doğan çocukların sorumluluğunu üstlenmesi karşılığında alabileceği bir düzenleme yapılmıştır: tüm kadın cinsinin refahı bu düzenlemeye dayanır. Bu düzenlemeyi gerçekleştirebilmek için, kadın cinsinin bir araya gelmesi ve ortak bilinci kanıtlaması zorunludur. Ama bundan sonra dişi cins bir bütün olarak ve beraberlik içinde, bedensel ve zihinsel güçleri doğal olarak daha üstün olduğu için tüm dünyevi mallara sahip olan, elindekiler aracılığıyla dünyevi malların mülkiyetine ulaşabilmek için, yenilmesi ve fethedilmesi gereken ortak bir düşman olarak erkek cinsinin karşısına çıkar. Erkek cinsine, evlilik dışı her türlü ilişkinin kesinlikle yasak olduğu, tüm kadın cinsinin onur ilkesi, bu sonuca yöneliktir; böylelikle herkes bir tür teslimiyet olan evliliğe zorlanır ve tüm kadın cinsinin geçimi sağlanmış olur. Ama bu amaca tam olarak ancak, yukarıda anılan ilkenin kesin bir biçimde denetlenmesiyle ulaşılabilir: bu yüzden tüm kadın cinsi, gerçek bir topluluk ruhuyla, bu ilkenin tüm üyeleri arasında korunmasını gözetir. Buna uygun olarak, evlilik dışı bir ilişkiye girerek, bu eylem biçiminin yaygınlaşmasıyla refahı tehlikeye düşecek olan tüm kadın cinsine ihanet etmiş bulunan bir genç kız, cinsinden dışlanır ve onursuzlukla damgalanır: onurunu yitirmiştir. Artık hiçbir kadın onunla görüşemez: adeta bir vebalı gibi kaçılır ondan. Evliliğe ihanet edeni de aynı yazgı beklemektedir; çünkü

o, erkeğin uyduğu teslimiyete uymamıştır ve böyle bir örnekle, erkeklerin aynı şeyi yapmasını gündeme getirmiş olur; oysa tüm kadın cinsinin mutluluğu bu teslimiyete bağlıdır. Ama ayrıca, evliliğe ihanet eden kadın, eyleminin içerdiği sözünde durmamazlık ve aldatma yüzünden cinsel onuruyla birlikte burjuva onurunu da yitirir. Bu yüzden, elbette bağışlayıcı bir anlatımla "kandırılmış bir kız" denilir, ama "kandırılmış bir kadın" denmez; ve bir genç kızı baştan çıkaran erkek onunla evlenerek onu yeniden onurlu kılabilir; ama bir kadınla zina işleyen erkek, o kadın kocasından boşandıktan sonra da onu onurlu yapamaz. – Bu açık kavrayışın sonucunda, gerçi iyileştirici ve hatta zorunlu olan, ama çok iyi hesaplanmış ve çıkara dayalı ortak bilinci kadın onuru ilkesinin temeli olarak görürsek, bu ortak bilincin, kadın yaşamı için büyük bir önem taşıdığı ve bu yüzden mutlak değil, ama göreli bir değeri yaşamın ve amaçlarının üstünde ve dolayısıyla bedeli yaşam olan bir değeri olduğu ortaya konabilir. Buna göre, Lukretia'nın ve Virginius'un aşırı, trajik maskaralıklara dönüşen eylemleri asla alkışlanamaz. Bu yüzden *Emilia Galotti* adlı oyunun sonucunun, biraz öfke uyandıran, tiyatro salonundan tam bir gücenmeyle ayrılmaya neden olan bir yanı vardır. Buna karşılık, cinsel onuru, inadına, Egmont'un Klärchen'i ile sempatik görmekten kendimizi alamayız. Onur ilkesinin bu doruğa vardırılışı, araç uğruna amacın unutulması demektir; çünkü böyle bir aşırılaştırmayla, cinsel onura mutlak bir değer atfedilir; oysa ki öteki tüm onurlardan farklı olarak, cinsel onurun salt göreli bir değeri vardır; hatta Nikâhsız Yaşayan Thomasius [Thomasius de concubinatu] örneğinde, Luther'in reformasyonuna kadar hemen hemen her ülkede ve her dönemde nikâhsız birlikte yaşamanın yasal olarak izin verilen ve kabul edilen bir ilişki olduğu, buna göre, birlikte yaşayanın onurlu kaldığı görüldüğüne gö-

re -Babilli Mylitta'nın (Herodotos I, 199) adını anmaya bile gerek yok– evliliğin salt geleneksel bir değeri vardır diyebiliriz. Elbette, özellikle, boşanmanın olmadığı Katolik ülkelerde evliliği biçimsel olarak zorlaştıran burjuva ilişkileri de vardır. Ancak, her yerde, hükümdarlık yapan beylerin arasında, yasal çocukların ölmesi durumunda yasadışı çocukların hak isteyebileceği, sınıfsal açıdan uygun olmayan bir evlilik yapmak yerine bir metres tutan beyler benim görüşüme göre çok daha ahlaklı davranmaktadırlar; böylelikle bir evlilik yüzünden iç savaşa sürüklenme tehlikesi de uzaklaştırılmış olmaktadır. Ayrıca böyle, sınıfsal açıdan uygun olmayan, yani tüm dış koşullara karşın gerçekleştirilmiş olan bir evlilik, aslında kadınlara ve papazlara, insanın ait olmaktan olabildiğince kaçınması gereken iki zümreye tanınmış bir ayrıcalıktır. Ayrıca her ülkede, her kadının, bu doğal hakkı elinden alınmış tek bir erkek dışında, her istediğiyle evlenebileceğini düşünmek gerekir: bu zavallı adam da ülkenin hükümdarıdır. Onun eli ülkesine aittir ve devletin yüce çıkarları, yani ülkenin esenliğiyle bağlanmıştır. Ama sonunda o da bir insandır ve o da bir kez yüreğinin sesine uymak ister. Bu yüzden, hükümdarın bir metres tutmasını yasaklamak ya da onu kınamaya kalkışmak haksızlık ve nankörlüktür; ayrıca darkafalılıktır. Hükümdar açısından da böyle bir metres, cinsel onur bakımından bir ölçüde istisna bir kişidir; genel kuralın dışına çıkar: çünkü o kadın kendisini, sevdiği ve kendisini seven, ama onunla asla evlenemeyecek olan bir adama vermiştir. – Ne var ki, kadın onur ilkesine verilmiş olan sayısız kanlı kurban, genel olarak bu ilkenin başlangıçta hiç de doğal bir kökeni olmadığını kanıtlamaktadır – bu kurbanlar, çocukların öldürülmesiyle ve annelerin intiharıyla verilmiştir. Yine de, kendini yasal olmayan biçimde veren bir kız, tüm cinsine karşı bir sadakatsizlikte bulunmuş olur:

ancak bu sadakat sadece sessizce kabul edilmiştir ve üzerine yemin edilmiş değildir ve olağan durumda bundan en çok kendisi zarar göreceği için bu davranışında kızın aptallığı kötülüğünden çok daha ağır basmaktadır.

Erkeklerin cinsel onuru kadınların cinsel onuru sayesinde ortaya çıkar: kadınların cinsel onuru karşı tarafla çok elverişli bir teslimiyeti, yani evliliği gerçekleştirmiş olan kadının, şimdi bu teslimiyete uymasını isteyen bir ortak bilinçtir; böylece bu sözleşmenin gevşek bir itaatle bozulmasıyla sağlamlığını yitirmemesi ve bu sözleşmeyle her şeyi veren erkeklerin, bunun karşılığını almaktan, yani kadının tek sahibi olmaktan bile emin olmamalarına yol açmaması sağlanmış olur. Buna uygun olarak, erkeğin onuru karısının evliliğe ihanetinin intikamını almasını ve onu, en azından ondan ayrılarak cezalandırmasını gerektirir. Karısına bile bile göz yumarsa, erkekler topluluğu tarafından onursuzlukla damgalanır: yine de bu damga, kadının cinsel onurunu yitirmesine karşılık düşen damga kadar derine işlemez; daha çok, önemsiz bir leke sayılır; çünkü erkek çok sayıda daha başka ve daha önemli ilişkiye girdiğinden, cinsel ilişki onun için ikinci derecede önemlidir. Yakın dönemin iki büyük drama yazarı, her biri ikişer kez olmak üzere, bu erkek onurunu konu edinmişlerdir: Shakespeare, *Othello* ve *Kış Masalı*'nda; ve Calderon, *El medico de su honra*'da [*Kendi Onurunun Hekimi*] ve *A secreto agravio, secreta venganza*'da [*Gizli Hakarete Gizli İntikam*]. Ayrıca bu onur yalnızca kadının cezalandırılmasını gerektirir, zina işlediği sevgilisinin cezalandırılması gereksiz bir eylemdir: bu da, erkek onurunun erkeklerin ortak bilincinden kaynaklandığının kanıtıdır.

Buraya kadar türleriyle ve ilkeleriyle incelediğim onur, tüm halklarda ve tüm zamanlarda genel geçer olarak vardır; kadın onurunun

ilkelerinde bazı yerel ve dönemsel değişiklikler görülebilir. Bununla birlikte, onurun genel ve her yerde geçerli olanından bütünüyle farklı bir türü vardır; bu türü ne Grekler ne de Romalılar biliyorlardı; ne Çinliler ne Hintliler ne de Müslümanlar bugüne dek onun hakkında bir şey duymuşlardı. Çünkü bu onur ancak ortaçağda ve sadece Hıristiyan Avrupa'da ortaya çıkmıştır; burada bile yalnızca halkın son derece küçük bir bölümü içinde, yani toplumun yüksek tabakalarında ve onlara özenenlerde görülmüştür. Söz konusu bu onur, *şövalye onurudur*, ya da *point d'honnoeur*'dür. Bu onurun ilkeleri şimdiye dek burada irdelediğimizden bütünüyle farklı, hatta kısmen buna karşıt olduğundan birincisi *onurlu adamı*, bu ikincisi ise *onur adamını* ortaya çıkardığı için bunun ilkelerini burada özel olarak, şövalye onurunun bir yasalar bütünü ya da aynası olarak ortaya koyacağım.

1. Bu onur, başkalarının bizim değerimiz hakkındaki görüşlerine *değil* sadece ve sadece böyle bir görüşün *dile getirilişine* dayanmaktadır; dile getirilen bu görüşün bir temeli olup olmayışı bir yana, böyle bir görüşün var olup olmadığı bile fark etmez. Buna göre, başkaları, yaşam tarzımız yüzünden hakkımızda istedikleri kadar kötü düşünceler beslesinler, istedikleri kadar bizi hor görsünler içlerinden biri bu görüşü yüksek sesle dile getirmediği sürece bu görüşün onura kesinlikle bir zararı dokunmaz. Ama, bunun tersine, özelliklerimiz ve eylemlerimizle başkalarını bize saygı duymaları için ne kadar zorlarsak zorlayalım (çünkü bu, onların keyfine bağlı değildir); içlerinden herhangi birisi –isterse en kötüsü ve en aptalı olsun–, bizim hakkımızdaki küçümsemesini dile getirebilir ve o anda onurumuz zedelenmiştir, hatta eğer yeniden onarılmazsa, artık sonsuza dek yitmiştir. Bu onurun, kesinlikle başkalarının *görüşüne* değil, bu görüşün *dile getirilişine* bağlı olduğunun fazladan bir kanıtı, kara çalmaların geri alınabilme-

leri ve gerektiğinde, haklarında özür dilenebilmesi ve böylelikle sanki hiç söylenmemişler gibi davranılabilmesidir: bu kara çalmaların kaynaklandıkları görüşün, bu sırada değişip değişmediğinin ya da kara çalmanın niçin yapılmış olabileceğinin konuya hiçbir katkısı yoktur: yalnızca söylenen söz geri alınır ve sonra her şey yine iyidir. Demek ki burada saygıyı hak etmek değil, onu inadına elde etmek gözetilir.

2. Bir adamın *onuru*, onun *yaptıklarına* değil, *hangi acıları çektiğine*, başına neler geldiğine bağlıdır. İlk önce irdelenmiş bulunan genel geçer onurun ilkelerine göre, bu onur sadece bir kimsenin kendisinin ne söylediğine ya da yaptığına bağlıdır; buna karşılık şövalye onuru, başka herhangi birinin ne söylediğine ya da ne yaptığına bağlıdır. Buna göre şövalye ahlakı herkesin eline hatta dilinin ucuna bağlıdır, ve bir kişi bir fırsatı kullanırsa ve ilgili kişi, biraz aşağıda anlatacağımız bir onarma işlemiyle onurunu yeniden kazanmazsa, her an geri gelmemek üzere yitirebilir. Onurunu yeniden kazanma işlemi de ancak o kişinin yaşamını, sağlığını, özgürlüğünü, malını mülkünü ve huzurunu tehlikeye atmasıyla gerçekleştirilebilir. Buna göre, bir adamın yapıp ettikleri en adil ve en soylu, ruh hali en temiz, zihni en olağanüstü olabilir; yine de onur yasalarını çiğnediği için değil ama, şerefsiz serserinin teki, en aptal öküz, bir hırsız, bir kumarbaz, herkese borçlanan birisi, kısacası karşısına çıkar ve hiçbir değeri olmayan beş para etmez biri olabilen bir insan ona *küfür etmeye* yeltendiği için onurunu her an yitirebilir. Hatta, çoğu zaman söz konusu kişi bundan hoşlanan türden biri olacaktır; çünkü tam da Seneca'nın doğru bir biçimde belirttiği gibi, bir insan ne kadar hor görülesi ve komik biri ise, dili de o kadar gevşek olduğu için (*de Constantia*, II); böyle biri de, ilk betimlenen kişiye karşı kolayca tahrik olacaktır; çünkü karşıt-

lar birbirinden nefret ederler ve ağır basan üstünlüklerin görülmesi değersizliğin sessiz öfkesini doğurur; bu yüzden Goethe der ki:

Düşmanlarından ne yakınırsın?
Senin olduğun gibi oluşunu,
Sessizce, sonsuz bir suçlama olarak gören,
Dostların gibi mi olsalardı?
Batı Doğu Divanı

Son betimlenen kişilerin, onur ilkesine ne çok şey borçlu olduklarını görülüyor; böylece, kendileri için ulaşılamaz olan kimselerle aynı düzeyde yer alıyorlar. İmdi, ilk betimlenen türde biri küfür ettiğinde, yani ötekine kötü bir özellik atfettiğinde bu söz kestirmeden, nesnel olarak doğru ve temellendirilmiş bir yargı olarak, kesinleşmiş bir ferman olarak geçerlidir; eğer hemen kanla geçersiz kılınmazsa, bütün bir gelecek boyunca doğru ve geçerli olarak kalır: yani, küfür edilen (tüm "onur adamları"nın gözünde) küfredenin (ve bu adam isterse dünyadaki en kötü insan olsun) onu andığı gibi kalır: çünkü bunu (söz konusu çevrelerdeki anlatımıyla) "üzerine oturtmuştur." Buna göre "onur adamları" şimdi onu kesinlikle hor görecekler, ondan bir vebalı gibi kaçacaklar; örneğin onun da geleceği bir toplantıya gitmeyi yüksek sesle ve açıkça reddedeceklerdir vb. Öyle sanıyorum ki, bu bilgece temel görüşün kaynağı, kesinlikle (C. G. von Wächter'in *Beiträge zur deutschen Geschichte, besonders des deutschen Strafrechts*, 1845, [*Alman Tarihi ve Özellikle Alman Ceza Hukuku Üzerine Yazılar*] adlı yapıtına göre) ortaçağda 15. yüzyıla dek ceza davalarında, suçlayanın suçu değil, suçlananın suçsuzluğunu kanıtlamasının gerekmiş olmasına dayandırılabilir. Bu kanıtlama, suçlananın, bir de kendisinin yalan yemin etmeye yatkın olmadığına inandıklarına yemin eden, yemin yar-

dımcılarına (*consacramentales*) gerek duyduğu, arınma yeminiyle gerçekleştirilebilirdi. Bu yardımcıları bulamadıysa, ya da suçlayan onları kabul etmediyse; tanrının yargısı yürürlüğe girer ve bu da bilindiği gibi düoelloya dayanırdı. Çünkü suçlanan artık "dürüstlüğünden kuşkulanılan" biriydi ve kendine temize çıkarması gerekirdi. Burada, "dürüstlüğünden kuşkulanılma" kavramının ve yemin hariç olmak üzere, "onur adamları" arasında geçen tüm olayların oluş biçiminin kökenini görüyoruz. Yine burada, "onur adamları"nın yalan suçlaması karşısında duydukları zorunlu ve büyük öfke de açıklanmış oluyor; yalan, gündelik yaşamın bir parçası haline geldiği için bu öfke çok tuhaf görünmektedir, ama özellikle İngiltere'de kökü derinlerde yatan bir boşinanç olarak gelişmiştir. (Gerçekte ise, yalan suçlamasını ölümle cezalandırma tehditi savuran herkesin, yaşamında hiç yalan söylememiş olması gerekirdi.) Yani, ortaçağın ceza davalarındaki kestirme yöntem, suçlananın suçlayana "yalan söylüyorsun" yanıtını vermesiydi; bunun üzerine hemen Tanrı'nın yargısı kabul edilirdi: bu yüzden şövalye onurunun kitabında, yalan suçlamasının ardından, hemen silahlara başvurma çağrısının gelmesi gerektiği yazılıdır. – Küfür hakkında söyleyeceklerim bu kadar. Ama, küfürden daha kötü, daha dehşet verici bir şey var ki, ondan burada şövalye onurunun yasalar bütünü içinde söz ettiğim için, "onur adamları"ndan özür dilemem gerekiyor, çünkü bunu salt düşünmeleri bile tüylerini ürpertiyor ve saçlarını diken diken ediyordur; kısacası, kötülükte dünyada en büyüktür ve ölümden ve cehennem azabından beterdir. Bu da, söylemesi bile korkunç, başkasına bir tokat atmak ya da vurmaktır. Bu müthiş bir olaydır ve öyle tümden bir onur ölümüne yol açar ki, öteki tüm onur incinmeleri salt kan dökmeyle onarılabilirlerken, bunun tam olarak onarılabilmesi için, tam bir ölüm vuruşu gereklidir.

3. Şövalye onurunun, insanın kendinde ve kendi başına ne olduğuyla ve ne olabileceğiyle ya da ahlaki yapısının günün birinde değişebilip değişemeyeceğiyle, ve tüm bu kılı kırk yarmalarla hiçbir ilgisi yoktur; tersine, bu onur incindiği ya da bu duruma göre yitirildiği zaman çabuk davranılırsa, tek bir genel geçer yöntemle, düelloyla, kısa sürede ve bütünüyle yeniden kurulabilir. Ama onuru yaralayan, şövalye onurunun yasalarını kabul eden tabakalardan birine ait değilse ya da daha önce de bir kez bu yasaya karşı gelmişse; o zaman öncelikle bu onur yaralama eylem yoluyla gerçekleşmişse, ama salt sözle gerçekleşmiş de olsa; eğer silah kuşanılmış ise o kişiyi anında, ya da en geç bir saat içinde bıçaklayarak daha güvenli bir işlem yapılabilir; böylelikle onur yeniden kurtulmuş olur. Ama ayrıca, bundan doğacak tatsızlıklar düşünüldüğü için de bu adımdan kaçınmak isteniyorsa ya da salt, onuru yaralayanın şövalye onurunun yasalarını kabul edip etmediğinden emin olunmamışsa "avantaj" denilen bir hafifletici yöntem vardır. Bu yöntem de, onuru yaralayan kaba davranmışsa, ona karşı gözle görülür bir biçimde daha kaba davranmaya dayanır: artık küfürün son sınırına varılmışsa karşılığında vuruşla yanıt verilir ve üstelik burada da bir onur kurtarma üslubu vardır: tokatlara sopa vuruşlarıyla, sopa vuruşlarına kamçı darbeleriyle karşılık verilir: kimileri bu sonunculara karşı, çok iyi denenmiş bir davranış olarak, tükürmeyi önermektedirler. Ancak bu yöntemleri, zamanında uygulamazsa, kesinlikle kanlı işlemlere yönelmesi gerekir. Bu yatıştırıcı yöntemin temeli esas olarak aşağıdaki ilkededir.

4. Nasıl ki, küfür yemek bir utançsa, küfür etmek de bir onurdur. Örneğin hakikat, hak ve akıl rakibimden yana olsun; ama ben küfür edersem bunların tümünün çekip gitmesi gerekir ve hak ve onur benim tarafıma geçer: buna karşılık rakibim onurunu geçici olarak, onu

–hukukla ve akılla değil, ama kurşunla ve kılıçla yeniden oluşturana dek– yitirmiştir. Buna göre kabalık, onur açısından, başka her özelliğin yerine geçen ya da onlara ağır basan bir özelliktir: en kaba olan her zaman haklıdır: daha fazlasına ne gerek var? Birisi hangi aptallığı, hangi terbiyesizliği, hangi kötülüğü yapmış olursa olsun – bir kabalık sayesinde bunların tümü unutulur ve derhal meşrulaştırılır. Bir tartışmada ya da bir konuşmada bir başkası konuyu daha iyi bildiğini, hakikati daha çok sevdiğini, bizden daha çok anlayışa, daha sağlıklı yargılara sahip olduğunu gösterdiğinde ya da genel olarak, bizi gölgede bırakan zihinsel üstünlükleri olduğunu belli ettiğinde; hakaret edip kabalaşarak, tüm bu gibi üstünlükleri ve onlar yüzünden ortaya çıkan eksikliklerimizi hemen ortadan kaldırabilir ve şimdi kendimiz üstün duruma geçebiliriz. Çünkü bir kabalık her türlü savı alt eder ve tüm aklı felç eder: rakibimiz de bu yüzden aynı yönteme başvurmaz ve daha büyük bir kabalıkla yanıtlamazsa, böylelikle soylu bir kavgada avantaj yöntemine başvurmazsak; yenen taraf olarak kalırız ve onur bizim tarafımızdadır: hakikatin, bilginin, aklın, zihnin, esprinin çekip gitmesi ve ilahi kabalık tarafından sahadan kovulması gerekir. Bu yüzden "onur adamları," bir kimse kendi görüşlerinden farklı ya da kendilerinin ileri sürebileceğinden daha çok akıl belirtisi taşıyan bir görüşü dile getirir getirmez hemen surat asacaklar ve savaş atına bineceklerdir; ve bir tartışmada bir karşı sav bulamadıklarında hemen bir kabalık bulmaya çalışacaklardır ki, bu da aynı işi görecek ve bulunması da daha kolay olacaktır: böylece tartışmadan galip ayrılacaklardır. Daha burada bile, onur ilkesinin, toplumun görgüsünü soylulaştırdığı için övülmesinin ne denli haklı olduğu görülebilir. Bu düzenleyici ilke de, aşağıda açıklayacağımız, tüm yasanın asıl temel düzenleyici ilkesi ve ruhu olan, bir başka ilkeye dayanır.

5. Onur söz konusu olduğunda, tüm farklılıklarına karşın herkesin başvurabileceği en yüksek yargı makamı fiziksel şiddettir, yani hayvanlıktır. Çünkü her kabalık, zihinsel güçlerle ya da ahlakı hukukla yapılan kavgayı yetersiz sayıp, onların yerine fiziksel kuvvetlerin kavgasını geçirmekle, aslında bir hayvanlıktır; ki bu fiziksel kuvvetlerin kavgası, Franklin'in *toolmaking animal* [*alet yapan hayvan*] diye tanımladığı insan türünde, kendisine özgü silahlarla düelloda gerçekleştirilir ve itiraz edilemez bir sonuca varır. – Bu temel düzenleyici ilke, bilindiği gibi tek bir sözcükle, olmayan akıl deyimine benzer bir biçimde ve bu deyim gibi ironik olarak, *yumruk hukuku* (*Faustrecht*) deyimiyle tanımlanır: buna göre, şövalye onuruna yumruk onuru denmesi gerekir.

6. Daha yukarıda, burjuva hukukunu mülkiyet ilişkileri, üstlenilen yükümlülükler ve verilen sözler açısından çok titiz bulmuştuk; buna karşılık, burada ele aldığımız yasalar bütünü bu konuda en soylu bir liberallik gösterir. Sadece tek bir sözün çiğnenmemesi gerekir. O da onur sözüdür, yani, "Onurum üzerine!" denilerek verilmiş olan sözdür – buradan, başka her türlü sözün tutulmayabileceği varsayımı çıkar. Hatta bu onur sözünün çiğnenmesinde bile, onur, gerekirse, onur sözü verdiklerini öne sürenler arasındaki bir düelloyla kurtulabilir. – Ayrıca, burada ödenmesi gereken tek bir borç vardır – o da, buna uygun olarak "onur borcu" denilen kumar borcudur. Tüm öteki borçlar yüzünden Yahudiler ve Hıristiyanlar dolandırılabilir: bu, şövalye onuruna kesinlikle zarar vermez.

Önyargısız birisi bu tuhaf, barbarca ve gülünç onur yasaları bütününün insan doğasının özünden ya da insani ilişkilerin sağlıklı bir görünümünden kaynaklanmadığını daha ilk bakışta görebilir. Ama ayrıca, söz konusu onurun son derece sınırlı geçerlilik alanı da bu

durumu kanıtlar: bu onur yalnızca Avrupa'da ve üstelik ortaçağdan bu yana ve soylular, askerler ve onlara özenenler arasında geçerlidir. Çünkü ne Grekler ne Romalılar ne de eski ve yeni çağların yüksek kültürlü Asya halkları bu onurdan ve ilkelerinden haberdardılar. Bu halkların tümü, ilk başta çözümlediğimiz onurdan başkasını bilmezler. Tüm bu halklarda bir erkek yapıp ettiklerinin onu nasıl gösterdiğiyle kabul edilir; ama asla gevşek bir dilin onun hakkında gelişigüzel bir biçimde söylediğiyle değil. Tüm bu halklarda bir kimsenin ne söylediği ve ne yaptığı elbette onun kendi onurunu yok edebilir, ama asla bir başkasınınkini değil. Onlarda bir vuruş, her atın ve her eşeğin daha tehlikeli bir biçimde vurabileceği gibi, sadece bir vuruştur: koşullara göre öfke uyandırabilir, ama elbette anında karşılığı da verilebilir: ne ki, onurla hiçbir ilgisi yoktur, gerekli hale gelen, ama söylenmesi için pek üstelenilmeyen "özür dilemenin" dışında yumrukların ve küfürlerin hesabı tutulmaz. Cesaret ve yaşamı hor görme konusunda, Avrupa'nın Hıristiyan halklarından hiç de geride kalmazlar. Grekler ve Romalılar elbette tam birer kahramandılar: ama şövalye onurundan haberleri yoktu. Düello bu halklarda soylu kişilerin değil satılık gladyatörlerin işiydi; bunlar halkın eğlenmesi için, yabanıl hayvanların yerine konularak birbirlerine karşı kışkırtılırlardı. Hıristiyanlığın gelmesiyle gladyatör oyunları kaldırıldı: ama Hıristiyanlık döneminde onların yerine tanrı yargısının aracılığıyla düello geçti. Birinciler, genel seyretme zevkine acımasızca sunulan kurbanlarken, bu sonuncusu genel önyargıya acımasızca sunulan bir kurbandır; ama birinciler gibi suçlular, köleler ve tutsaklar arasından değil, özgürler ve soylular arasından seçilir.

Koruduğumuz bazı karakter özellikleri, önyargının eski insanlara bütünüyle yabancı olduğunu kanıtlıyor. Örneğin bir Töton kabile şe-

fi, Marius'u düelloya davet ettiğinde bu kahraman, *"Birisine yaşamı gereksiz geliyorsa, kendini asabilir,"* yanıtını vermişti, ama yine de ona dövüşebileceği, görev süresini tamamlamış bir gladyatör sunmuştu. (*Freinssh. suppl.* in *Liv. Lib.* LXVIII, c. 12). Plutarkhos'ta (*Them.* II) donanma komutanı Eurybiades'in Themistokles'le tartışarak, ona vurmak için sopasını kaldırdığını okuyoruz; oysa, öteki bunun üzerine kılıcını çekmiyor ve, *"Bana vur, ama beni dinle,"* yanıtını veriyor. Burada bir "onur adamı" olan okur, Atinalı tüm subayların, derhal, bundan sonra böyle bir Themistokles'in kumandası altında görev yapmak istemediklerini açıkladıkları haberinin eksikliğini kim bilir nasıl öfkelenerek duyumsayacaktır! Daha yakın bir dönemin bir Fransız yazarı çok doğru bir biçimde şöyle söylemektedir. *"Birinin aklına, Demosthenes'in onurlu bir adam olduğunu söylemek gerekirse, buna sadece acımayla gülümsenir... Cicero da bir onur adamı değildi."* (*Soirées littéraries*, C. Durand. Rouen 1828, Cilt 2, s. 300.) Ayrıca, Platon'daki kötü davranışlar üzerine bir paragraf da (*De leg.* IX, son 6 sayfa, aynı yerde XI, s. 131. Bip.) eskiçağ insanlarının, bu tür konularda, şövalye onuru bakış açısını bilmediklerini yeterince gösteriyor. Çok sık yaptığı tartışmalar yüzünden Sokrates'e fiziksel olarak çok sık kötü davranılmıştır; o da bunlara kayıtsızlık içinde katlanmıştır: bir defasında kendisine bir tekme atıldığında, bunu sabırla sineye çekmiş kendisine şaşıran bir kimseye: *"Beni bir eşek çifteleseydi, onu dava mı edecektim?"* demişti (Diog. Laert. II, 21). Bir başka kez, birisi ona, *"Bu adam sana küfür ve hakaret etmiyor mu?"* diye sorduğunda Sokrates, *"Hayır; çünkü onun söylediklerini duymuyorum"* yanıtını vermişti (a.g.e. 36). Stobäos, bize, *Musonius*'tan uzun bir bölümü sakladı (Florileg., Gaisford, Cilt I, s. 327-330), buradan, eskilerin hakaretlere ne gözle baktıkları görülebilir: eskiler bu konuda, gönüllerinin mahkeme yoluyla hoşnut

edilmesinden başka bir yöntem bilmiyorlardı ve bilge kişiler bu yönteme de tenezzül etmiyorlardı. Eskilerin, atılan bir tokat için mahkemenin verdiği karşılıktan başkasını tanımadıkları, Platon'un *Gorgias*'ında (s. 86 vd.) açıkça görülebilir; Sokrates'in yanıtı da (s. 133) bunu kanıtlar. Gellius'un (XX, 1), sokakta karşısına çıkan Romalılara durup dururken bir tokat atan, olayın daha fazla dallanıp budaklanmasını önlemek için de, bakır paralarla dolu bir kese taşıyan bir köleyi de yanında dolaştıran, böylece tokatla gafil avlanan kişiye yasanın öngördüğü acı cezası olan 25 Ass'ı hemen ödeyen, Lucius Veratius adında biri hakkında anlattıkları da aynı durumu ortaya koyuyor. Ünlü kinik Krates, müzisyen Nikodromos'tan öyle kuvvetli bir tokat yemişti ki, yüzü şişmiş ve kan içinde kalmıştı: bunun üzerine yüzüne, üzerinde "Nikodromos yaptı" yazan küçük bir tabela astı; tüm Atina'nın bir tanrı gibi hürmet ettiği (Apol. Flor. s. 126, Bip.) bir adama, böyle bir gaddarlıkta bulunan flütçünün üzerine büyük bir utanç lekesi düşmüştü. (Diog. Laert. VI, 89.) Bu konuda, Sinoplu Diogenes'in, Melesippus'a yazdığı bir mektupta, Atinalıların sarhoş oğullarının kendisini tartaklamalarının, onun için hiçbir önemi olmadığını öğreniyoruz. (Nota Casaub. Ad diog. Laert. VI, 33.) – Seneca, *de constantia sapientis* [*Bilgelerin Sebatı Üzerine*] adlı kitabının 10. bölümünden sonuna kadar hakareti, *contumelia*'yı ayrıntılı bir biçimde ele alarak bilge kişinin buna aldırmadığını ortaya koymuştur. Seneca, 14. bölümde şöyle der: *"Peki bir bilge, kendisine vurulduğunda ne yapmalıdır?"* Yüzüne vurulduğunda Cato ne yaptı? Galeyana gelmedi, yapılan haksızlığın intikamını almadı, ama bağışlamadı da, tersine, hiçbir şey olmadığını söyledi.

"Evet, ama," diye bağırıyorlar, *"onlar bilgeydiler!"* – Demek, kendileri deliler! Anlaşıldı. –

Demek ki, tüm şövalye onuru ilkesinin eski insanlara kesinlikle yabancı olduğunu; çünkü onların tüm eylemlerinde olayların tarafsız, doğal görüntüsüne sadık kaldıklarını ve bu yüzden böylesi uğursuz ve korkunç züppeleri yüreklendirmediklerini görüyoruz. Bu yüzden, yüzlerine vurulan bir darbeyi de küçük bir fiziksel zarardan başka bir şey olarak görmüyorlardı; oysa bu darbe, şimdikilerin gözünde bir felaket ve, örneğin Corneille'in *Le Cid* adlı trajikomedyasında ve *Koşulların Gücü* adındaki, ama aslında *Önyargının Gücü* adı verilmesi gereken, yakın dönemin bir Alman burjuva tragedyasında olduğu gibi, bir tragedya konusu haline gelmiştir: Paris'teki Ulusal Meclis'te atılan bir tokat, tüm Avrupa'da yankılanır. Ama şimdi, yukarıdaki klasik anılar ve eskiçağdan verilen örneklerle keyiflerinin kaçmış olması gereken "onur" adamlarına, panzehir olarak, modern şövalye onurluluğunun seçkin bir örneğini oluşturan Diderot'nun başyapıtını, *Jaques le fataliste*'i [*Kaderci Jak*], Bay Desgland'ın öyküsünü okumalarını tavsiye ediyorum. Bu yapıtla sevinebilir ve hoşnut olabilirler.

Verilen örnekler, şövalye onuru ilkesinin kesinlikle başlangıçsal, temeli insan doğasında bulunan bir ilke olamayacağını yeterince ortaya koyuyorlar. Demek ki bu yapay bir ilkedir ve başlangıcını bulmak hiç de zor değildir. Açık ki, bu ilke, yumrukların kafalardan daha becerikli olduğu ve papazların aklı zincir altında tuttukları dönemin, yani övülen ortaçağın ve bu çağın şövalyeliğinin bir ürünüdür. Bilindiği gibi o zamanlarda Tanrı'nın insanları sadece düşünmesi değil, onlar için yargıda bulunması da isteniyordu. Bu yüzden, zor hukuk vakaları Tanrı'nın yargısıyla çözülüyordu: bu da, az sayıda istisna dışında, düellolarda ortaya çıkıyordu ve düellolar kesinlikle sadece şövalyeler arasında değil, vatandaşlar arasında da yapılıyordu. Shakespeare'in *VI. Henry*'sindeki güzel bir örnek (Bölüm 2, Perde 2, Sahne 3)

bunu kanıtlar. Ayrıca, her mahkeme kararında da, en yüksek merci, yani Tanrı'nın yargısı olarak düelloya başvurulabilirdi. Böylelikle, aslında akıl değil fiziksel güç ve çeviklik, yani hayvansal doğa yargıç sandalyesine oturtulmuştu ve haklılığı ve haksızlığı belirleyen –tam da, bugün hâlâ geçerli olan burjuva onur ilkesine uygun olarak– bir kimsenin ne yaptığı değil, başına neyin geldiğiydi. Düello olayının bu kökeni hakkında hâlâ kuşku duyan varsa, J. G. Mellingen'in mükemmel kitabı *The History of Duelling*'i (1849) [*Düellonun Tarihi*] okusun. Evet, günümüzde bile şövalye onur ilkesine göre yaşayan, bilindiği gibi tam da en eğitimli ve en düşünen kişiler olmayan insanlar arasında, düellonun başarısını, gerçekten de buna neden olan tartışma üzerine verilmiş tanrısal bir karar olarak gören kimileri bulunmaktadır; elbette böyle yapılarak, geleneksel olarak, kuşaktan kuşağa aktarılmış bir görüşe uyulmaktadır.

Şövalye onur ilkesinin bu kökeni bir yana öncelikle bu ilkenin, fiziksel şiddet uygulama tehditiyle söz konusu kişinin, yüzeysel dışsal kanılarına yönelik, gerçekte elde edilmesi zahmetli ya da gereksiz görülen bir saygıyı zor yoluyla elde etme eğilimini içerir. Bu da yaklaşık olarak birinin, termometrenin küresini elle ısıtıp cıvayı yükselterek odasını çok iyi ısıtılmış gibi göstermesine benzer. Daha yakından incelendiğinde konunun özü şudur: nasıl ki, başkalarıyla barışçıl bir ilişkiyi gözeten burjuva onuru, başkalarının bizim hakkımızdaki, herkesin hakkına mutlak bir biçimde saygı gösterdiğimiz için tam bir güveni hak ettiğimize ilişkin görüşüne dayanıyorsa; şövalye onuru da bizim hakkımızdaki, haklarımızı mutlaka savunmayı düşündüğümüz için bizden korkulması gerektiğine ilişkin görüşe dayanır. Herkesin kendi hakkını doğrudan doğruya savunmak zorunda olduğu doğal bir durumda yaşıyor olsaydık, insanların adaletine güvenilemeyeceği

için, korkulan biri olmanın güvenliliğini tatmaktan daha önemli olduğu temel ilkesi pek de yanlış olmazdı. Ama şahsımızın ve mülkümüzün korunmasını devletin üstlendiği uygarlık düzeyinde artık bu ilkenin yeri yoktur ve yumruk hukuku zamanlarından kalma şatolar ve kaleler gibi, iyi işlenmiş tarlaların ve işlek kara yollarının ve hatta demiryollarının arasında öylece yararsız ve terk edilmiş olarak durur. Öyleyse, bu temel ilkeyi koruyan şövalye onuru da, devletin ya çok az ceza verdiği ya da *de minimus lex non curat* [*yasa küçük şeyleri önemsemez*] ilkesi gereğince hiç ceza vermediği önemsiz incitmeler ve kısmen sadece sataşmalar olan kişilik incinmeleri üzerinde durur. Ama şövalye onuru, bu tür kişilik incinmeleri açısından, kendi kişiliğinin değerini insanın yapısına ve yazgısına bütünüyle ters düşen bir biçimde abartan, hatta bunu bir tür kutsallaştırmaya vardıran ve bu yüzden devletin küçük incitmelere verdiği cezayı kesinlikle yetersiz bulan ve bu yüzden cezalandırma işini kendisi üstlenen ve bunu sürekli, onuru yaralanan kişinin kanına ve canına mal olacak biçimde gerçekleştiren bir karaktere bürünmüştür. Açık ki bunun temelinde, insanın aslında ne olduğunu bütünüyle unutarak, kendisi için mutlak bir incitilmeme ve kınanmama hakkı öne süren, ölçüsüz bir kibir ve en öfkelendirici türden bir gurur yatmaktadır. Ancak bu hakkı şiddet yoluyla kazanma zihniyetinde olan ve dolayısıyla "Bana küfreden ve hatta bana vuran ölmeli" ilkesini savunan herkes salt bu yüzden bile ülkeden kovulmayı hak etmektedir.[1] Çünkü sonra, o ölçüsüz kibri

[1] Şövalye onuru, kibrin ve deliliğin bir çocuğudur. (Ona karşılık düşen hakikati, [Calderon'un aynı adlı oyunundaki kahraman] Değişmez Prens, en keskin bir dille, şu sözlerle dile getirmektedir: "O Adem'in bir mirasıdır.") Kibrin bu en üstün derecesinin, sadece son derece alçakgönüllü olmayı taraftarlarına bir yükümlülük olarak veren bir dinin yoldaşları arasında görülmesi de dikkat çekicidir; ne daha eskiçağlarda ne de dünyanın başka bölümlerinde,

mazur göstermek için her türlü bahane öne sürülmektedir. İki cesur kişi karşılaştığında ikisinin de pes etmeyeceği, bu yüzden en usul bir dokunuştan, küfürlü konuşmadan sonra dövüşmeye ve en sonunda da öldürücü darbeye varılacağı söylenir; bu yüzden nezakete uyarak ara basamakları atlamanın ve hemen silahlara davranmanın daha iyi olacağı düşünülür. Buradaki özel davranış biçimi yasaları ve kuralları bulunan katı, titiz bir sistem haline sokulmuştur; bu sistem dünyanın en ciddi kaba komedisidir ve deliliğin gerçek bir onur tapınağıdır. Oysa temel ilkenin kendisi yanlıştır: önemsiz konularda (önemli konular hep mahkemenin işi olarak kalırlar), her zaman iki cesur kişiden birisi, yani daha akıllı olanı vazgeçer ve salt görüşlere dayanılarak davranmış olmaz. Bunun kanıtını halk ya da daha çok şövalye onur ilkesini tanımayan sayısız sınıf vermektedir: aralarındaki tartışmalar doğal bir akış izler; bu tabakalarda öldürücü darbeye, toplumun belki de binde birini oluşturan bu ilkeye uyan kesimde görüldüğünden yüz kat daha az raslanır: bir dövüşme bile çok ender görülür.

şövalye onurunun bu ilkesi bilinmemektedir. Yine de, bunun suçunu dine değil, daha çok, her soylunun kendini, üzerinde başka hiçbir insani yargıç tanımayan küçük bir hükümdar gibi gördüğü ve bu yüzden kişiliğine tam bir incitilemezlik ve kutsallık atfetmeyi öğrendiği, kişiliğine yönelik her saldırıyı, yani her yumruğu ve her küfürü, ölümle cezalandırılması gereken bir suç gözüyle baktığı feodalliğe yüklenebilir. Buna uygun olarak, onur ilkesi ve düello, başlangıçta yalnızca soyluların konusuydu ve bunun sonucunda, sonraki dönemlerde, subaylara da geçti; daha sonra, öteki tabakalar da, onlardan geri kalmamak için, asla istisnasız bir biçimde olmasa da, ara sıra bu ilkeyi benimsediler. Düellolar, tanrısal kararlardan kaynaklanmış olsalar da, onur ilkesinin kökeni değil, sonucu ve uygulamasıdırlar: insani bir yargıcı tanımayan, tanrısal yargıya başvurur. Ama tanrısal kararlar, Hıristiyanlığa özgü değillerdi; daha eski zamanlarda, Hinduizmde de görülürler, ancak günümüzde bile izleri vardır.

Ama sonra, bu onur ilkesinin toplumun görgüsü ve ahlakının temel direğini oluşturduğu; düelloların, kabalık ve yontulmamışlık patlamalarına karşı savunma duvarı işlevi gördükleri öne sürülmektedir. Ne var ki Atina'da, Korint'de ve Roma'da da elbette iyi ve üstelik çok iyi bir toplum vardı ve görgü ve ahlak da eksik değildi; bunların ardında gizlenen bir şövalye onuru umacısı da yoktu. Ama elbette, bizde olduğu gibi oralarda da öncelikle sohbete edepsiz ve aptalca bir hava veren ve her türlü düzgün içerikli konuşmayı dışlayan ve bu yüzden, seçkin toplumumuzda kişisel cesaretin öteki tüm özelliklerden üstün görülmesinde büyük rolü olan topluluklarda, kadınların sözü geçmiyordu; oysa cesaret, çok alt sıralarda yer alan düşük rütbeli bir subay erdemidir yalnızca, hatta bu konuda hayvanlar bile bizden üstündürler; örneğin "aslan gibi cesur" denilir. Ama hatta, yukarıdaki iddianın tersine, şövalye onur ilkesi sık sık büyük ölçekte namussuzluk ve kötülük, küçük ölçekte ise arsızlık, saygısızlık, küstahlık için güvenli bir sığınak oluşturmaktadır, çünkü çok can sıkıcı bir dizi yakışıksızlıklara sessiz kalınarak katlanılır; çünkü hiç kimse, o kişinin kınamasına boynunu uzatmak istemez. Bütün bunlara karşılık düşecek bir biçimde, düellonun tam da politik ve mali olaylarda gerçek dürüstlük eksikliğini kanıtlamış olan ulusta büyük rağbet gördüğünü ve kana susanmış bir biçimde gerçekleştirildiğini görüyoruz; bu ulusun kişisel ilişkilerde ne durumda olduğu, bu konuda deneyimi olanlara sorulabilir. Ama görgülülük ve toplumsal eğitim söz konusu olduğunda, çoktandır kötü bir örnek olarak ün yapmıştır.

Demek ki söz konusu tüm iddialar dayanıksızdır. Çok daha haklılıkla, zaten hırlamış olan bir köpeğin yeniden hırlaması, kuyruk sallayanın yeniden sallaması gibi her düşmanca davranışa düşmanca karşılık vermenin ve küçümseme ya da nefret işaretleri karşısında kız-

manın ve öfkelenmenin insanın doğasında da bulunduğu öne sürülebilir; bu yüzden Cicero: *"Her utancın dikeni vardır, akıllı ve onurlu adamlar bunu taşımakta en çok zorlananlardır,"* diyor; dünyanın hiçbir yerinde (bazı dindar tarikatlar hariç), küfürler ve hatta yumruklar konuya uygun bir karşılıktan daha öteye götürülmez, yalancılık, aptallık ya da korkaklık suçlamasını ölümle cezalandırmaya vardırmaz; eski Alman deyimi *"bir tokata bir hançer yakışır"* sinir bozucu bir şövalye inanışıdır. Yine de incinmelerin yanıtlanması ya da onlara karşılık verilmesi bir öfke işidir; ama asla şövalye onur ilkesinin damgaladığı gibi bir onur ve yükümlülük konusu değildir. Daha doğrusu, elbette ki, her suçlama ancak isabetli olduğu ölçüde yaralayabilir; buradan, isabetli en küçük bir ima etmenin bile hiçbir temeli olmayan en ağır suçlamadan daha derin yaralar açtığı görülebilir. Bir suçlamayı hak etmediğinin gerçekten bilincinde olan bir kimse bu suçlamayı sakince küçümseyecektir. Buna karşılık, onur ilkesi, kendisinde hiç bulunmayan bir duyarlılığı göstermesini ve, kendisini incitmeyen hakaretlerin intikamını kanlı bir biçimde almasını ister. Ama, kendisine yönelik her türlü çatlak sesi daha yüksek çıkmasın diye anında boğmaya çalışan kişinin de, kendi değeri hakkında zayıf bir görüşü var demektir. Bunun sonucunda, hakaretler karşısında, kendi değerini doğru bilme gerçek bir kayıtsızlık gösterecektir ve bu değerin eksikliğinden ötürü bu bilgi de yoksa, kurnazlık ve eğitim görüntüyü kurtarmaya ve öfkeyi gizlemeye yardımcı olacaktır. Bundan dolayı, ancak şövalye onur ilkesinin boşinançlarından kurtulunursa ve böylelikle artık hiç kimse küfür ederek bir başkasının onurunu azaltabileceğine ya da kendi onurunu yeniden kazanabileceğine inanmazsa, ve her haksızlık, her kabalık ya da çiğlik özür dilemeye hazır olmak, yani bunun için dövüşmek sayesinde hemen meşrulaştırılamazsa; o zaman, aşağılama ve kü-

für söz konusu olduğunda, bu kavgada yenilenin yenen olduğunun ve Vincenzo Monti'nin dediği gibi, edilen hakaretlerin tıpkı kilise tören alayları gibi hep başladıkları yere döndüklerinin kavranılması çok geçmeden yaygınlaşacaktır. Ayrıca, bundan böyle birisinin haklılığını korumak için bir kabalık ortaya koyması yeterli olmayacaktır; böylelikle şimdi, akıl ve kavrayışın, dile gelmeden önce, her defasında daha ortada görünmeleriyle birlikte alarma geçirdikleri ve öfkelendirdikleri, dar kafalı ve aptal görüşlere bir biçimde neden olup olmayacaklarına ve böylelikle, içinde yer aldıkları kafanın, berikilerinin barındığı sığ kafatası karşısında riske sokulabilmesine yol açıp açmayacaklarına dikkat etmek gerekiyorken, bundan böyle akıl ve kavrayış bütünüyle başka bir biçimde dile geleceklerdir. Dolayısıyla, bundan böyle zihinsel üstünlük toplum içinde kendisine yakışan, şimdi örtülü bir biçimde de olsa fiziksel üstünlüğün ve cengaver cesaretinin sahip olduğu önceliğe ulaşacak; bunun bir sonucu olarak da, en seçkin insanların kendilerini toplumdan şimdi olduğu gibi çekmeleri için bir neden azalmış olacaktır. Bu türden bir değişiklik, gerçek iyi görgüye yol açacak ve hiç kuşkusuz Atina'da, Korint'te ve Roma'da var olduğu biçimiyle, gerçekten iyi toplumun yolu açılmış olacaktır. Bunun bir örneğini görmek isteyene, Ksenophon'un *Şölen*'ini okumasını tavsiye ederim.

Ama şövalye yasalar bütününün son savunusu da, hiç kuşkusuz şöyle olacaktır: "Eh, o zaman Tanrı korusun! Kimse bir başkasına bir tokat atamazdı!" – Bu savunuyu, kısaca, bunun, toplumun bu yasayı tanımayan binde dokuzyüz doksandokuzunda sık sık görüldüğünü, kimsenin de bundan ölmediğini, ama bu yasanın yandaşları arasında her vuruşun ilke olarak öldürücü bir vuruş olduğunu söyleyerek yanıtlayabilirim. Ama bu konuyu daha ayrıntılı ele almak istiyorum.

İnsan toplumunun bir bölümünde çok sabit olan, bir vuruşun müthişliğine ilişkin inancın, insanın hem hayvansal hem de akıllı doğasında, tutarlı ya da en azından inandırıcı, salt boş sözlere değil, ama net kavramlara dayandırabilir herhangi bir nedenini bulmak için yeterince çaba gösterdim, ama boşuna. Bir vuruş, her insanın başka bir insana yapabileceği, ama böylelikle onun daha güçlü ya da daha becerikli olduğunu ya da ötekinin dikkatli davranmadığını kanıtlamayan, küçük fiziksel bir kötülüktür ve öyle kalır. Bu çözümleme daha başka bir sonuca vardırmaz. Sonra, insan elinden yediği bir darbeyi en büyük kötülük sanan aynı şövalyenin, on kat daha şiddetli bir darbeyi atından yediğini ve acıyla sendeleyip uzaklaşırken bunun bir önemi olmadığını söylediğini görüyorum. O zaman, sorunun insan elinde olduğunu düşünüyorum. Ancak, şövalyelerimizin, dövüş sırasında da bu eskrim vuruşlarını ve kılıç darbelerini yediklerini ve bunların sözünü etmeye bile değmeyen, önemsiz olaylar olduğunu söylediklerini görüyorum. Bunun üzerine, yayvan kılıçla vurulan darbelerin bile sopalarla vurulanlar kadar kötü olmadığını gözlemliyorum, çünkü daha yakın zamanlarda askeri okul öğrencileri kılıç değil sopa darbelerine maruz kalıyorlardı; üstelik kılıçla yapılmış bir şövalye vuruşu en büyük onurdur. Böylece, psikolojik ve ahlaki nedenlerin sonuna geliyorum ve bu konuyu eski, derinlere kök salmış bir boşinanç olarak görmekten başka yapacak şey kalmıyor; bu da insanları ikna edebilecek çok sayıda örneğe bir tane daha eklenmesi anlamına geliyor. Çin'de bambu kamışıyla vurmanın, her sınıftan memurlar için bile, çok sık uygulanan bir ceza oluşu; insan doğasının ve en uygar olanının bile, orada aynı şeyi söylemediğini göstererek bunu kanıtlıyor.[1]

[1] Kaba etlere yirmi ile otuz sopa vuruşu, deyim yerindeyse, Çinlilerin günlük gıdasıdır. Mandarinlerin, hakaret içermeyen ve şükranla karşılanan, babadan

Hatta, insan doğasına önyargısız bir bakış, dayak atmanın insanda, yırtıcı hayvanlarda ısırmak ve boynuzlu hayvanlarda boynuz vurmak kadar doğal olduğunu öğretir: insan dayak atan bir hayvandır. Ender durumlarda, bir insanın bir başkasını ısırdığını gördüğümüzde öfkeleniriz de; buna karşılık onun yumruk atması ve yemesi çok doğal, kolaylıkla karşılaşabileceğimiz bir olaydır. Daha yüksek eğitimin, karşılıklı olarak kendine hakim olma yoluyla, bundan da kaçınmayı tercih etmesini açıklamak zordur. Ama bir ulusu, hatta yalnızca bir sınıfı bir yumruğun müthiş bir felaket olduğuna, bunun sonucunun ölüm ve cinayet olması gerektiğine kandırmak gaddarlıktır. Dünyada gerçek felaketlerden o kadar çok var ki, bunların sayısını beraberinde yine gerçek olanlarını getiren hayali felaketlerle artırmaya hakkımız yok; ama söz konusu aptalca ve kötülükçü önyargı tam da bunu yapmaktadır. Hatta bu yüzden, hükümetlerin ve yasa koyucularının, askerde ve sivil yaşamda tüm dayak cezalarının kaldırılmasına gayretle çalışarak, bu boş inancı körüklemelerini kınamam gerekiyor. Böyle yapmakla insanlığın yararına davrandıklarını sanıyorlar; oysa, zaten birçok kişinin kurban gittiği o, doğaya aykırı ve uğursuz kuruntuyu pekiştirmek için çalışmakla, tam tersini yapmış oluyorlar. En ağır olanları dışında tüm suçlarda insanın aklına ilk gelen ve bu yüzden en doğal olan cezalandırma yöntemi dayak atmadır: tekdir ile uslanmayanın hakkı kötek olacaktır: ve cezalandırılabileceği bir mülkü bulunmayan, ve görevi gereği gereksindiği özgürlüğüne yönelik ceza verilmesi, cezalandıranın da zararına olacak bir kimseyi, ölçülü bir dayakla cezalandırmak ucuza mal olduğu kadar doğaldır da. Buna karşı, "insan haysiyeti"ne ilişkin net kavramlara değil, yine yukarıdaki

---

kalma bir terbiye yöntemidir. – *Lettres édifiantes et curieuses*, 1819 baskısı – Cilt II, s. 454.

uğursuz inanışa dayanan boş sözlerden başka hiçbir neden de öne sürülemeyecektir. Konunun temelinde bu inanışın yatmasının adeta gülünç bir başka kanıtı da, kısa süre önce bazı ülkelerde, orduda dayak cezasının yerine tıpkı bunun gibi, bütünüyle bedensel bir acıya neden olan, ama onur kırıcı ve küçük düşürücü olmadığı düşünülen sopa cezasının geçirilmiş olmasıdır.

Sözü edilen boş inancın bu türden teşvik edilişleriyle, etkisizleştirilmeye çalışılan ya da öyle yapılıyormuş gibi görünülen şövalye onuru ilkesinin ve böylelikle düellonun ekmeğine yağ sürülmüş olunur.[1] Bu yüzden yumruk hakkının bu kalıntısı, en karanlık ortaçağdan 19. yüzyıla kadar gelerek bu kamusal skandalda hâlâ cirit atmaktadır: artık yaka paça edilip kovulmasının zamanı gelmiştir. Günümüzde,

---

[1] Hükümetlerin düelloyu görünüşte engellemeye çalışıyormuş ve bunu yapmak, en azından üniversitelerde çok kolay olduğu halde, bunu başaramıyormuş gibi davranmalarının asıl nedeni, bence şudur: devlet, subaylarının ve sivil memurlarının hizmetlerinin karşılığını, parayla yeterli ölçüde ödeyecek durumda değildir; bu yüzden, onların ücretlerinin öbür yarısının da, ünvanların, üniformaların ve nişanların temsil ettiği onurun karşılamasına izin verilir. Ve devlet görevlilerinin, hizmetlerinin ideal karşılığını, üst dereceden alabilmeleri için, onur duygusunun her biçimde beslenmesi, keskinleştirilmesi, yeri geldiğinde biraz abartılması gerekir; ama burjuva onuru bu amaç için yeterli olamadığından, çünkü herkesle paylaşıldığından; şövalye onuru yardıma çağrılır ve söylenildiği gibi ayakta tutulur. İngiltere'de, yani asker ve sivil maaşlarının, kıtadakinden çok çok yüksek tutulduğu yerde, sözü edilen yardıma gerek yoktur: işte bu yüzden, orada, özellikle bu son yirmi yılda, düellonun kökü hemen hemen kurutulmuştur; düelloya artık çok ender raslanılmaktadır ve raslanıldığında da, bir çılgınlık olarak gülünüp geçilmektedir; üyeleri arasında çok sayıda lordun, amiralin ve generalin bulunduğu büyük Anti-duelling Society'nin de [Düello Karşıtları Derneği] bu duruma önemli bir katkısı olmuştur; ve kurbanlarını alamayan bu doymak bilmez canavar, başının çaresine bakmak zorunda kalmıştır.

köpekleri ya da horozları bile birbirlerine karşı kışkırtmaya izin verilmiyor (en azından İngiltere'de bu gibi kışkırtmalar cezalandırılmaktadır); ama insanlar, saçma şövalye onuru ilkesinin gülünç boş inancı ve kendilerine herhangi bir alçaklık yüzünden birbirleriyle dövüşme yükümlülüğünü dayatan bu ilkenin dar görüşlü temsilcileri ve yöneticileri sayesinde, kendileri istemedikleri halde, birbirleriyle ölümcül bir kavgaya girmeye kışkırtılıyorlar. Bu yüzden bizim Alman dil özleştirmecilerine, herhalde Latincedeki *duellum*'dan değil, İspanyolcada acı, yakınma, şikâyet anlamlarındaki *duelo*'dan gelen düello sözcüğünün yerine şövalye kışkırtması sözcüğünü öneriyorum. Bu çılgınlık içinde yürütülen kılı kırk yarıcılık elbette gülmek için malzeme veriyor. Bu arada, bu ilkenin ve onun saçma yasalar bütününün, yumruk hukukundan başka hukuk tanımayan herkesin mahkeme zabıtı rolünü üstlenerek herhangi bir nedenle herkesi çağırabileceği ve bir ölüm kalım mahkemesinin yapılmasını sağlayabileceği bir kutsal özel mahkemeyi açık tutarak, kendine bağlı olan tabakalar üzerinde tiranlık uygulayan, devlet içinde bir devlet kurması öfkelendirici bir durumdur. Doğallıkla, bu mahkeme, söz konusu tabakalardan olan en aşağılık kişinin, zorunlu olarak nefret etmesi gereken, en soylu ve en iyi kişileri tehdit edebileceği ve hatta dünyadan silebileceği bir kuytuluğa dönüşür. Günümüzde, polisin ve adaletin, artık sokak ortasında her serserinin "ya paranı ya canını" diye bağıramamasını sağlamalarından sonra; sağlıklı akıl da sonunda, barışçıl bir ilişkinin ortasında her serserinin bize artık "onurunu ya da canını" diye bağıramamasını sağlamalıdır. Ve herkesin her an, başka herhangi birisinin ona gelişigüzel bir biçimde yaptığı kabalığın, küstahlığın, aptallığın ya da kötülüğün, onu bedeninden ve canından sorumlu kılabilmesinden kaynaklanan sıkıntı yüksek tabakaların yakasından düşürülmelidir. Ça-

buk öfkelenen iki toy delikanlının, cezasını kanlarıyla, sağlıklarıyla ve hatta canlarıyla ödeyecekleri sözcüklerle birbirlerine düşmeleri rezillik ve kepazeliktir. Devlet içindeki devletin tiranlığının ne kötü ve bu boşinancın gücünün ne büyük olduğunu, incinmiş şövalye onurlarını, buna neden olan kişi yüksek ya da alçak tabakaya dahil olduğu için ya da başka elverişsiz nitelikte bir kişi olduğu için yeniden onarmaları olanaksız olan kimselerin ümitsizliğe kapılarak kendi kendilerini öldürmeleri ve böylelikle yaşamlarına trajikomik bir son vermeleri göstermektedir. Yanlış ve saçma olanın maskesi, sonunda çoğu zaman tepesinde çelişkinin çiçek açmasıyla düşmektedir: son olarak çelişki burada da en apaçık çatışma olarak öne çıkmaktadır: bir subayın düello etmesi yasaktır, ama düelloya davet edildiğinde bunu kabul etmezse görevinden azledilerek cezalandırılır.

Bir kere buraya kadar geldikten sonra, açık sözlülüğü sürdürmek istiyorum. Işık altında ve önyargısız bir biçimde incelendiğinde, devlet içindeki devletin, söylenildiği gibi sadece daha güçlü olanın hukukundan, yani yumruk hukukundan başka hukuk tanımaması ve bunu bir tanrı yargısı düzeyine yükselterek, kendi yasalar bütününün temeline koyması, sadece insanın düşmanını açık, eşit silahlarla yapılan bir dövüşte mi yoksa pusuda mı öldürdüğüne ilişkin çok önemli kılınmış ve çok yüksek tutulan farka dayanmaktadır. Çünkü birinci durumda, daha güçlü ya da daha becerikli olunduğundan başka bir şey kanıtlanamaz. Açık dövüşün varlığında aranan haklı çıkarma, *daha güçlünün hukununun gerçekten bir hukuk olduğunu* varsayar. Hakikatte ise, ötekinin kendini kötü savunabilmesi durumu, bana onu öldürme olanağını verir, ama asla bunu yapma hakkını vermez; tersine bu ikincisi, yani benim *ahlaki* gerekçem yalnızca ve yalnızca onun canını almak için sahip olduğum *nedenlere* dayanabilir. Bir an için bu neden-

lerin gerçekten ve yeterince var olduklarını düşünelim; böylece bunu bir de, onun ya da benim daha iyi ateş edebilmemize ya da kılıç kullanabilmemize bağlamak için kesinlikle bir neden yoktur, çünkü onun canına hangi biçimde, önden mi arkadan mı kıydığım hiç fark etmez. Çünkü, daha güçlü olanın hukuku, sinsice cinayetlerde uygulanan daha kurnaz olanın hukukundan ahlaki açıdan daha ağır basmamaktadır: burada yumruk hukuku, kafa hukukuyla eşit ağırlıktadır; ayrıca düelloda da ikisinin de geçerli kılındığını, kılıç dövüşünde her manevranın bir sinsilik olduğunu anımsatalım. Ahlaki açıdan bir kimsenin canını almaya hakkım olduğunu düşünüyorsam; şimdi onun benden daha iyi ateş edebilmesine ya da kılıç kullanabilmesine bağlı olarak, böyle bir durumda beni zaten rahatsız etmiş kişiye, bir de beni öldürebilme şansı tanıyarak riske girmek aptallıktır. Hakaretlerin intikamının düelloyla değil, alçakça bir cinayetle alınması gerektiği Rousseau'nun görüşüdür; bunu, *Emile* adlı kitabının 4. cildinde, *gizem dolu* 21. notta temkinliğini koruyarak ima eder. (s. 137.) Ama yazar burada, şövalye boş inancına öyle güçlü bir biçimde kapılmıştır ki yalancılık suçlamasına maruz kalmanın bile cinayeti haklı çıkardığını düşünür; oysa ki her insanın bu suçlamayı defalarca, hele kendisinin sayısız defa hak ettiğini bilmesi gerekirdi. Ama, kendisine hakaret edeni öldürme hakkını eşit silahlarla açık dövüş koşuluna bağlayan önyargı, açıktır ki yumruk hukukunu gerçek bir hukuk olarak ve düelloyu bir tanrısal yargı olarak görmektedir. Buna karşılık, öfkeyle yanıp tutuşan ve kendisine hakaret edeni yakaladığı yerde hiç tereddütsüz bıçaklayan bir İtalyan en azından daha tutarlı ve daha doğal davranmaktadır: düello yapan birisinden daha akıllıdır, ama daha kötü değildir. Düşmanımı düelloda öldürmenin, tam da onun da beni öldürmeye çalışması yüzünden haklılaşmış olduğu söylenebilir; ancak

onu ben düelloya davet ederek, kendini savunmaya zorlamış oluyorum. Kasıtlı bir biçimde birbirini karşılıklı olarak savunmaya zorlamak aslında cinayet için inandırıcı bir bahane aramaktır. İnsan kendi yaşamını bu kumarda karşılıklı anlaşma yoluyla ortaya koyduğu sürece, bu, daha çok kendisi isteyene haksızlık yapılmış olmaz ilkesiyle haklı çıkarılabilir. Ama bunun karşısında, iki tarafı ya da en azından birini, bu kanlı özel mahkemeye sürükleyen mübaşirin, şövalye onur ilkesinin tiranlığı ve bu ilkenin saçma yasalar bütünü olduğu gerçeği vardır.

Şövalye onurunu ayrıntılarıyla anlattım, ama bunu iyi niyetle, felsefe,bu dünyadaki ahlaki ve zihinsel canavara karşı biricik Herkül olduğu için yaptım. Yeniçağın toplumsal durumunu Eskiçağınkinden birincinin zararına ayıran, birinciye ciddi, karanlık uğursuz bir çehre vermiş olan iki şey vardır; bunlar, eskiçağda bulunmadıkları için bu çağ neşeli ve rahat, yaşamın sabahı gibi durmaktadır. Bu iki şey: şövalye onur ilkesi ve zührevi hastalıktır – soylu bir kardeş çifti. İkisi bir arada, yaşamın kavgasını ve aşkını zehirlerler. Elbette zührevi hastalık, etkisini ilk bakışta göründüğünden daha derine uzatır, çünkü bu salt fiziksel değil, aynı zamanda ahlaksal bir etkidir. *Amor*'un ok kılıfında zehirli oklar da yer aldığından bu yana, cinslerin aralarındaki ilişkiye yabancı, hatta şeytani bir unsur girmiştir; bunun sonucunda karanlık ve korkunç bir güvensizlik oluşmaktadır; ve insan topluluğunun temelindeki böyle bir değişikliğin dolaylı etkisi de az ya da çok, tüm öteki toplumsal ilişkilere de uzanmaktadır; bunu burada ele almak ise beni konudan çok uzaklaştıracak.

Şövalye onur ilkesinin eskiçağa yabancı olan, buna karşılık modern toplumu katı, ciddi ve ürkek yapan, her geçici sözün bile ciddiye alındığı ve üzerinde kafa yorulduğu bu asık suratlı kaba komedi-

nin ise benzer, ancak bütünüyle başka türden bir etkisi vardır. Ama hepsi bu da değil! Söz konusu ilke, antikçağdaki tek bir ülkenin değil, Avrupa'daki tüm ülkelerin, soylu ailelerinin her yıl belirli sayıda oğullarının kendisine haraç olarak verilmesi gereken bir Minotauros'dur. Bu yüzden, bu umacıyı serinkanlılıkla kendimizden uzak tutmanın zamanıdır. Ama yeniçağın bu iki canavarı 19. yüzyılda ortadan kalkacaklar mı? Birincisinden hekimler sayesinde, koruyucu ilaçlar aracılığıyla en sonunda kurtulacağımız umudundan vazgeçmek istemiyoruz. Ama öteki umacının işini bitirmek ise, kavramları düzeltmek yoluyla, filozoflara düşmektedir; çünkü hükümetler bunu şimdiye dek yasaları kullanarak başarabilmiş değillerdir; üstelik birinci yöntemle, belanın köklerine saldırılmış olunacaktır. Bu arada hükümetler düelloyu yasaklamakta gerçekten ciddi davranacaklarsa ve çabalarının kısıtlı başarısı gerçekten yetersizliklerinde yatıyorsa; onlara, başarısı için kefil olduğum, kanlı işlemleri, darağacını, giyotini ya da ömür boyu hapisleri gerektirmeyen bir yasa önermek istiyorum. Bu, daha çok küçük, oldukça kolay, homeopatik[1] bir yöntemdir: bir başkasını düelloya davet eden ya da böyle bir davete uyan herkes Çin örneğindeki gibi gün ortasında, merkez karakolunun önünde onbaşıdan oniki sopa yiyecektir; düello davetini haber verenlere ve düello şahitlerine de altışar sopa vurulacaktır. Gerçekleştirilmiş bir düellonun olası sonuçları karşısında bildik ceza işlemi uygulanacaktır. Belki şövalyece düşünen biri bana, böyle bir cezanın uygulanmasından sonra kimi "onur adam"larının kendini öldüreceği itirazını yükseltebilir; ben de buna, böyle bir çılgının başkalarını öldürmesindense kendi kendini öldürmesinin daha iyi olacağı yanıtını veririm. – Ama aslında hükü-

[1] Bir hastalığın, aynı hastalığa neden olacak maddelerin çok küçük dozda verilmesiyle iyileştirilmesine dayanan eski bir tedavi yöntemi.

metlerin, düelloyu ortadan kaldırma konusunda ciddi olmadıklarını çok iyi biliyorum. Sivil memurların, ama hele ki subayların maaşları (en üst rütbedekiler dışında) verimlerinin çok altında kalmıştır. Geri kalanı da kendilerine onur yoluyla ödenmektedir. Onur da, nişanlar ve madalyalar aracılığıyla, daha geniş anlamda ise genel olarak makam onuruyla temsil edilmektedir. Bu makam onuru içinde, düello iyi bir yedek attır; bu yüzden üniversitelerde bile bir ön eğitimi bulunmaktadır. Bunun kurbanları maaşların azlığının bedelini kanlarıyla ödemekteler.

Konuyu tamamlamak için burada bir de *ulusal onurdan* söz edilecek. Ulusal onur, halklar topluluğunun bir parçası olarak tüm bir halkın onurudur. Halklar topluluğu içinde şiddetten başka bir forum bulunmadığı için ve bu topluluğun her üyesinin kendi hakkını kendisi koruması gerektiği için; bir ulusun onuru, salt o halkın güvenilir olduğuna ilişkin görüşe (krediye) değil, ondan korkulması gerektiğine de dayanmaktadır: bu yüzden o halk, haklarına yönelik saldırıları asla cezasız bırakamaz. Demek ki, ulusal onur böylelikle, burjuva onuruyla şövalye onurunu birbirine bağlamaktadır.

Bir kimsenin *neyi temsil ettiğinden*, yani dünyanın gözüne nasıl göründüğünden söz edilirken yukarıda, son paragrafta ün de sayılmıştı: demek ki bunu da incelememiz gerekiyor. Ün ve onur ikiz kardeştirler; Polydeukes'in ölümsüz, Kastor'un da ölümlü olduğu ikiz Dioskurlar gibidirler: ün, ölümlü onurun ölümsüz kardeşidir. Elbette, bundan, en üstün soydan bir ünü, asıl ve sahici ünü anlamak gerekir: çünkü kimi geçici ünler de vardır. Ayrıca, *onur* sadece aynı koşullarda yer alan herkesten istenilen özelliklere ilişkindir; ün ise hiç kimseden istenemeyecek özelliklere ilişkindir; onur, herkesin kendisine açıkça atfedebileceği; ün ise, hiç kimsenin kendi kendine atfedemeye-

ceği özelliklere ilişkindir. Onur, hakkımızdaki bilginin ulaştığı yere kadar uzanabilirken; ün ise, tersine olarak hakkımızdaki bilgiyi daha uzağa ulaştırır ve kendisinin gidebildiği yere kadar götürür. Herkesin onurlu olma hakkı vardır; üne ise yalnızca istisnai kişiler sahip olur: çünkü yalnızca sıradışı başarılar yoluyla üne ulaşılır. Bunlar da ya *eylemler*, ya da *yapıtlardır*; buna göre, üne giden iki yol vardır. Eylemlerin yolunda götüren öncelikle büyük bir yürektir, yapıtların yolunda ise büyük bir kafayla gidilir. Her iki yolun da avantajları ve dezavantajları vardır. Başlıca fark ise eylemlerin geçici, yapıtların ise kalıcı olmalarıdır. En soylu eylemin bile ancak zamanla geçen bir etkisi vardır; buna karşılık dahiyane bir yapıt tüm zamanlar boyunca yaşar ve iyilik verici ve yüceltici bir biçimde etkili olur. Eylemlerin yalnızca anısı kalır, bu da giderek daha zayıflar, bozulur ve önemsizleşir, hatta eğer tarih onu içine almaz ve fosil halinde sonraki kuşaklara aktarmazsa yavaş yavaş unutulmak zorundadır. Buna karşılık yapıtların kendileri ölümsüzdür, ve özellikle yazılı olanlar, tüm zamanlar boyunca yaşayabilirler. Büyük İskender'in adı ve anısı yaşıyor, ama Platon ve Aristoteles, Homeros ve Horatius hâlâ aramızdalar, yaşıyorlar ve doğrudan doğruya etkide bulunuyorlar. *Upanişadlar*'ı içeren *Vedalar* buradalar: ama bize onların zamanında olup bitmiş olaylar hakkında hiçbir bilgi ulaşmamıştır.[1] – Eylemlerin bir başka dezavan-

[1] Buna göre, günümüzde moda olduğu gibi, yapıtlara, eylemlerin adını vererek onları onurlandırdığını sanmak, yanlış bir iltifattır. Çünkü yapıtlar, aslında daha yüksek türdendirler. Bir eylem her zaman, bir güdü üzerine yapılmış bir davranıştır; böylelikle tekildir, geçicidir ve dünyanın en genel ve en başlangıçsal unsuruna, istence bağlıdır. Buna karşılık büyük ya da güzel bir yapıt kalıcıdır, çünkü genel bir önem taşır, ve zekâdan, masum olandan, arı olandan, bir istenç dünyasından, güzel bir koku gibi uzaklaşandan, kaynaklanmıştır.

tajı da öncelikle bu eyleme olanak vermesi gereken fırsata bağlı oluşlarıdır; bu yüzden eylemlerin ünü onların salt içsel değerlerine değil, onlara önem ve parlaklık kazandıran koşullara da bağlıdır. Üstelik savaşlarda olduğu gibi, eylemler salt kişiye ait olduklarından, bu ün az sayıdaki görgü tanığının anlatımına bağlıdır: bu tanıklar her zaman bulunmazlar ve bulunduklarında da her zaman adil ve önyargısız değillerdir. Buna karşılık eylemler, kılgısal şeyler olarak genel insani yargılama yeteneğinin alanında yer aldıkları için avantajlıdırlar; bu yüzden yalnızca veriler doğru aktarıldığında, adalet derhal yerini bulur; yeter ki eylemlerin güdüleri ancak çok sonradan doğru bir biçimde tanınmasın ya da değerlendirilmesin: çünkü her bir eylemin anlaşılması için o eylemin güdüsünün bilinmesi gerekir. Yapıtlarda ise durum tersinedir: ortaya çıkmaları bir fırsata değil, onları ortaya koyana bağlıdır ve kendi başlarına ve kendilerinde ne iseler, kaldıkları sürece öyle olarak kalırlar. Buna karşılık yargılanmaları zordur, ve ne denli yüksek bir türden iseler bu zorluk o denli daha büyüktür: çoğu zaman yetkin, tarafsız ve dürüst yargıç bulunmaz. Buna karşılık ünlerine tek bir merci karar vermez; yeniden yargıya başvurulur. Çünkü söylediğimiz gibi eylemler salt anma yoluyla ve eylemlerin çağdaşları aracılığıyla sonraki kuşaklara ulaşırken; yapıtlar kendileri gelirler, ve eksik bazı parçaları bir yana oldukları gibi gelirler: yani

---

Eylemlerin ününün bir avantajı, esas olarak adeta güçlü, çoğun tüm Avrupa'dan duyulabilecek denli güçlü bir patlamayla ortaya çıkmasıdır; buna karşılık, yapıtların ünü yavaş yavaş ve zamanla ortaya çıkar, önce usulca, sonra gitgide daha yüksek sesle ve çoğun ancak yüzyıl sonra asıl gücüne ulaşır: ama sonra, yapıtlar kalıcı olduğu için, bu ün de, bazen binlerce yıl kalır. Buna karşılık, ötekisi, ilk patlama geçtikten sonra, yavaş yavaş zayıflar, gitgide daha az kişi tarafından bilinir ve en sonunda sadece tarihte, hayalet gibi bir varlık sürdürür.

burada verilerin tahrif edilmesi söz konusu değildir, ve başlangıçlarında rastlanabilecek ortamın zararlı etkisi de sonradan ortadan kalkar. Daha çok, zaman gerçekten yetkin, giderek az sayıdaki yargıcı getirir, kendileri de birer istisna olan bu yargıçlar da daha büyük istisnaları yargılarlar: yavaş yavaş ağır basan oylarını verirler ve böylelikle, bazen yüzyıllar sonra da olsa, gelecek zamanın ortadan kaldırmadığı tam bir adil yargı ortaya çıkar. Bu yüzden yapıtların ünü güvenli ve hatta kaçınılmazdır. Buna karşılık yapıt sahibinin bu ünü yaşayıp yaşamadığı, dışsal koşullara ve raslantıya bağlıdır: yapıtlar ne denli yüksek ve zor bir türden iseler, durum o denli enderdir. Seneca (ep. 79) buna uygun olarak, eşsiz güzel bir biçimde, gölgesinin bedenini izlemesi gibi, ününün de gölgesinin bazen önüne, bazen arkasına düşmesi gibi hizmetlerini izlediğini söyler ve bunu açıkladıktan sonra, "*Benimle birlikte yaşayanların hepsi kıskançlıktan sussalar da, ne hasetle ne de hürmetle yargılamayanlar gelecektir!*" diye ekler; bu arada görüyoruz ki, kötünün yararına iyiyi kamudan gizlemek amacıyla hizmetlerin haince susma ve görmezden gelme yoluyla örtbas edilmesi sanatı, Seneca'nın yaşadığı dönemlerde de varmış; tıpkı çağımızda *kıskançlığın dudaklarını kilitlediği* adamlar gibi. Hatta esas olarak ün ne kadar uzun sürecekse o kadar geç ortaya çıkar; tıpkı seçkin olan her şeyin yavaş yavaş olgunlaşması gibi. Sonradan sürecek bir ün, tohumundan çok yavaş büyüyen meşeye benzer; kolay, eğreti ün de çabuk büyüyen, hemen sökülüp atılan bir yıllık bitkilerin, yerden hemen biten yabani otların sahte ününe benzer. Bu süreç, bir kimsenin, daha sonraki kuşaklara, yani genel olarak ve bir bütün olarak insanlığa ne kadar ait-se, kendi çağına o denli yabancı oluşuna dayanır; çünkü sonraki kuşaklara ait bir kişinin ortaya koyduğu, çağına özgü bir şey değildir; yani, kendileri değil, insanlığın bir parçası olabildikleri ölçüde o ça-

ğın insanlarına aittir ve bu yüzden de onların yerel renklerini taşımaz: bunun sonucunda bu insanlar onu kolaylıkla dışlayarak, kendi başına bırakabilirler. Bunun değerini daha çok kısa günün fırsatlarının ya da bir anlık zevkin hakkını verenler ve bu yüzden sadece ona ait olanlar, onunla yaşayıp onunla ölenler bilir. Buna uygun olarak sanat ve edebiyat tarihi, istisnasız bir biçimde, insan zihninin en yüksek başarılarının aleyhlerinde karar verildiğini ve daha yüksek türden zihinlerin gelip de onlardan söz edinceye ve onlara itibar kazandırıncaya kadar beklediklerini, sonra da böylelikle bir dile gelme yolu bularak varlıklarını sürdürdüklerini yazar. Ama tüm bunlar, son kertede, herkesin aslında yalnızca kendisiyle aynı türden olanı anlayabilmesinden ve değerlendirebilmesinden kaynaklanır. Ne var ki sığ olan yüzeysel olanla, sıradan olan basmakalıp olanla, belirsiz olan muğlak olanla, beyinsiz olan akılsız olanla aynı türdendir ve en iyiler, kendileriyle kesinlikle aynı türden olan yapıtlarını beğenirler. İşte bu yüzden, daha, harika yaşlı Epikharmos şöyle söylemişti:

Bunu kendi bildiğimce söylemem, bir mucize değil,
Ve onlar, kendi kendilerini beğenerek, kapılırlar kuruntusuna
Övgüye değer olduklarının: bu yüzden görünür köpek, köpeğe
En güzel varlık olarak, öküz de öküze,
Eşek de eşeğe ve domuz da domuza.

Nasıl ki en güçlü kol bile zayıf bir gövdeyi ittiğinde ona daha uzağa fırlayabileceği ve şiddetle çarpışabileceği bir devinim kazandıramazsa; tersine, bu zayıf gövde dış kuvveti alacak maddesel kütlenin eksikliğinden ötürü hemen yakında bir yere düşerse; onları almak için ortada zayıf, küçük ya da çarpık kafalardan başkası bulunmadığında güzel ve büyük düşüncelerin, dehanın başyapıtlarının başına ay-

nı şey gelir. Tüm zamanların bilge sesleri, bu konuda yakınmak için adeta bir koro oluşturmuşlardır. Örneğin Jesus Sirach der ki, *"Bir deliyle konuşan, uyuyan biriyle konuşmaktadır. Uyandığında 'ne oluyor?' diye sorar."* Ve Hamlet: *"Muzip bir konuşma, bir delinin kulağında uyuklar."* Ve Goethe:

En mutlu sözcük bile gülünç duruma düşer
Onu dinleyen kulak çarpıksa eğer

ve yine Goethe:

Etkili olamıyorsun, her şey ruhsuz kalıyor,
Kendini üzme!
Bataklığa düşen bir taş
Halkalar oluşturmaz

Ve Lichtenberg: *"Bir kafa ve bir kitap çarpışırlarsa, ve bir tınlama sesi duyulursa; bu ses her zaman kitaptan mı gelir?"*; ve yine Lichtenberg: *"Bu tür yapıtlar birer aynadırlar, bir maymun baktığında orada bir havari göremez."* Peder Gellert'in bu konudaki güzel ve dokunaklı yakınması da, bir kez daha anımsatılmayı hak ediyor:

Çoğun en iyi yeteneklerin
En az sayıda hayranı olmasını,
Ve dünyanın en büyük bölümünün
Kötüyü iyi sanmasını,
Her gün görüyoruz bu felaketi.
Peki nasıl korunulur bu vebadan?
Kuşkuluyum bu belanın

Dünyamızdan kovulacağından.
Yeryüzünde tek çare vardır,
Ancak son derece zordur:
Deliler bilge olmalılar;
Gelin görün ki olmayacaklar.
Şeylerin değerini asla bilmez onlar,
Gözleri kapalıdır, akılları değil:
İyi olanı hiç görmediklerinden
Sürekli överler kısıtlı olanı.

Goethe'nin dediği gibi, seçkin olanın bulunduğundan da daha az tanınma ve değerinin daha az bilinmesine yol açan, insanların bu entelektüel yeteneksizliğine bir de, burada olduğu gibi, her yerde insanların kıskançlık biçiminde ortaya çıkan ahlaki kötülüğü de eşlik etmektedir. Birisi kazandığı ün sayesinde bir kez daha kendi türü üzerinde yükselmiş olacaktır: ötekiler de bir o kadar değerden düşmüş olacaklardır, böylelikle her mükemmel meziyet ününü ün sahibi olmayanların sırtından kazanacaktır.

Başkalarını onurlandırdığımızda
Kendimizi soysuzlaştırmak zorundayız
Goethe. *Batı Doğu Divanı*

Buradan, seçkin olan, hangi türde ortaya çıkarsa çıksın, sayıca çok olan tüm sıradanların hemen birleşip, seçkin olanı geçerli kılmamak, hatta mümkünse onu boğmak için tezgâh kurmaları anlaşılıyor. Gizli parolaları ise *kahrolsun değerli olan*'dır. Hatta kendileri de bir meziyete sahip olanlar ve bu meziyetin ününe zaten ulaşmış bulunanlar bile, onun parlaklığı yüzünden kendi ünleri bir o kadar daha az ışıldayaca-

ğı için yeni bir ünün ortaya çıkışını görmekten hoşlanmayacaklardır. Bu yüzden bizzat Goethe şöyle der:

Bana yaşam bağışlanıncaya dek,
Beklediysem, olmak için,
Henüz yeryüzünde değildim,
Kavrayabildiğiniz gibi,
Görseniz, nasıl tavır aldıklarını,
Kendileri biraz ışısınlar diye,
Beni yadsımaya hazır olanların.

Demek ki *onur*, esas olarak, adil yargıçlar bulur ve hiçbir kıskançlığın saldırısına uğramaz, hatta herkese peşin peşin, krediyle ödünç verilirken; ünün ise kıskançlığa karşın dövüşerek elde edilmesi gerekir ve defne yaprağını kürsüye hiç de yaraşmayan bir yargıç verir. Çünkü onuru herkesle paylaşabiliriz ve paylaşmak isteriz: ün ise, ona ulaşan her bir kimse tarafından daraltılır ya da zorlaştırılır. – Ayrıca, yapıtlar aracılığıyla üne ulaşmanın zorluğu, kolaylıkla görülebilecek nedenlerden ötürü bu tür yapıtların kitlesini oluşturan insan sayısı ile ters orantılıdır. Bu yüzden, öğretme vaat eden yapıtların ünü, eğlence vaat edenlerinkinden daha büyüktür. En büyük ün ise felsefi yapıtlardadır; çünkü bunların vaat ettikleri öğretme bir yandan belirsizdir, öbür yandan maddi bir yararı yoktur; buna göre, böylesi yapıtlar zaten öncelikle rakiplerden oluşan bir kitlenin önüne çıkarlar. – Üne ulaşmanın önündeki anlatılan zorluklardan, üne değer yapıtları tamamlayanların, bunu bu ünü sevdikleri için ve kendi zevkleri için yapmadıkları, tersine insanlığın sadece az sayıda ölümsüz yapıta sahip olmasının ya da bunlara hiç sahip olmamasının önüne geçilmesi için ün sayesinde yüreklendirilmeye gereksindikleri anlaşılı-

yor. Hatta, iyi ve güzel olanı ortaya koyması ve kötüden kaçınması gereken kimse, kitlenin ve sözcülerinin yargılarının inadına gitmeli, demek ki onları hor görmelidir. Özellikle Osorius'un (de *gloria*) vurguladığı, ünün onu arayanlardan kaçtığı ve onu ihmal edenlere geldiği yolundaki değinmenin doğruluğu buna dayanmaktadır: çünkü bazıları, çağdaşlarının beğenisine uyarlarken, bazıları da bu beğeniye kafa tutarlar.

Buna göre üne ulaşmak ne denli zorsa onu elde tutmak da o denli kolaydır. Burada da ün, onurla karşıtlık içinde yer alır. Onur herkese, hatta veresiye verilir: yeter ki onu korusun. Ama asıl görev de burada yatmaktadır: onur, tek bir uygun olmayan eylem yüzünden bir daha geri gelmeyecek bir biçimde yiter. Buna karşılık ün, aslında hiç yitmez: çünkü üne ulaşılmasını sağlayan eylem ya da yapıt her zaman için sabittir ve bunun ünü, eylemin ya da yapıtın sahibine ününe yeni ünler eklemese de kalır. Ancak, ün zamanı geçtikçe artık gerçekten duyulmaz oluyorsa, demek sahte yani hak edilmemiş bir ündür, anlık bir değerlendirmenin sonucu ortaya çıkmıştır; Hegel'in sahip olduğu gibi ve Lichtenberg'in betimlediği gibiyse, *"Arkadaşlardan oluşan bir seçici kurul tarafından ilan edilip boş kafalarda yankılanmıştır: – ama, sonraki kuşaklar bir zamanların renkli sözcük kalıplarına, geçmiş modaların güzel yuvalarının ve ölüp gitmiş vaatlerin konutlarının kapısını tıklatıp hepsini, hepsini boş bulduğunda ve en küçük bir düşüncenin bile emin bir biçimde içeriye davet edişini duymadığında, nasıl gülümseyecektir."* –

Aslında ün, bir kimsenin başkalarıyla kıyaslandığında ne olduğuna dayalıdır. Bu yüzden öz olarak görelidir ve ancak göreli bir değeri olabilir. Eğer ötekiler üne layık olurlarsa berikinin ünü tümüyle yiter. Ancak, tüm koşullarda üne sahip olanın, yani burada, bir kimsenin dolaysızca ve kendisi için ne olduğunun mutlak bir değeri vardır:

bunun sonucunda, burada büyük yüreğin ve büyük kafanın değeri ve mutluluğu yer almalıdır. Demek ki ün değil onun neyle kazanıldığı değerlidir. Çünkü bu ikincisi konunun adeta tözüdür ve ün de ilineğidir: ün, ünlü olana esas olarak dışsal bir belirti biçiminde etki eder ve ünlü olan bu belirti sayesinde kendi yüksek görüşünün onaylanışını elde eder; buna göre nasıl ki ışığın kendisi bir cisim tarafından yansıtılmadığı sürece görünür değilse; benzer biçimde her olağanüstülük de ancak ün sayesinde kendinden emin olur. Ancak bu kesin bir belirti değildir; çünkü meziyete dayanmayan ün ve ünlü olmayan meziyet de vardır. Bu yüzden, Lessing'in bu konudaki bir sözü kulağa çok hoş gelmektedir: *"Kimi insanlar ünlüdür, kimileri de ünlü olmayı hak ederler."* Değeri ya da değersizliği, başkalarının gözünde nasıl göründüğüne dayanan bir varoluş da sefil bir varoluş olurdu; ama böyle bir varoluşun değeri üne, yani başkalarının alkışına dayalı olsaydı, bu bir kahramanın ya da dâhinin varoluşu olurdu. Her varlık daha çok kendi kendisi yüzünden, bu yüzden de öncelikle kendinde ve kendisi için yaşar ve var olur. – Bir kimsenin ne olduğu, hangi biçimde olursa olsun, her şeyden önce ve esas olarak kendisi içindir: ve burada fazla değer yoksa, onun değeri genel olarak da çok değildir. Buna karşılık, onun başkalarının kafasındaki imgesi ikincil, türetilmiş ve raslantıya bağlı bir imgedir ve ancak çok dolaylı yoldan birinciyle ilişkilidir. Üstelik kitlenin kafası, hakiki mutluluğun yer bulamayacağı denli sefil bir sahnedir. Orada daha çok hayaletimsi bir mutluluk yer alabilir. Genel ünün tapınağında, nasıl da karışık bir topluluk bir araya gelir! Mareşaller, bakanlar, şarlatan hekimler, hokkabazlar, dansçılar, şarkıcılar, milyonerler ve Yahudiler: tüm bunların üstün yanları, orada çok daha dürüst bir biçimde değerlendirilir; düşünsel saygıdan çok duygusal, üstelik yüksek türden bir saygı gö-

rürler, çünkü büyük çoğunluk nezdinde sadece tek bir söz üzerinden saygıya ulaşılabilir. Demek ki mutluluk öğretisi açısından ün, gururumuz ve kibrimiz için en ender ve en lezzetli lokmadan başka bir şey değildir. Ama bunlar, insanların çoğunda, kendileri ne kadar gizleseler de aşırı ölçüde vardırlar; belki de, ün elde etmeye ve bu yüzden çoğun kendi üstün değerlerinin bilincine, bunun tadını çıkaracakları ve sonra bu değerin kabul edildiğini görecekleri güne kadar, uzun süre kendi içlerinde taşımaya eğilimlidirler: o güne kadar, onlara sanki ürkütücü bir haksızlığa uğramışlar gibi gelir.[1] Ama bu bölümün başında irdelendiği gibi, insanın başkalarının görüşündeki değeri genel olarak bütünüyle orantısızdır ve mantık dışıdır; bu yüzden, Hobbes bunu gerçi çok sert, ama belki de doğru bir biçimde dile getirmişti: *"Zihnin tüm neşesi, tüm canlılık, insanın kendini onunla kıyaslayarak yüksek görebileceği bir kimsenin varlığına dayanır."* (*De cive* I, 5). Böylece, genel olarak üne verilen büyük değer ve günün birinde üne ulaşmak umuduyla yapılan fedakârlıklar anlaşılır olmaktadır.

Ün (soylu ruhların bu en son zayıflığı),
Mahmuzlar zihni, hazları küçümsemesi için
Ve çalışma dolu günleri seçmesi için.

ve yine:

Ne kadar zordur tırmanmak
Ünün gurur tapınağının parıldadığı tepeye.

---

[1] En büyük hazzı, *hayran olunmaktan* aldığımız için, ama hayran olanlar ise, her türlü neden bulunduğu halde, buna pek yanaşmadıklarından; en mutlu kişi, bunu nasıl başarmış olursa olsun, kendine dürüst bir biçimde hayran olabilendir. Böylece başkaları onu yanıltamazlar.

Sonunda, tüm ulusların en kibirlisinin, *la gloire*'ı [Fr., şan, –ç.n.] dilinden düşürmeyişi ve hiç düşünmeden büyük eylemlerin ve büyük yapıtların ana dişlisi olarak görmesi açıklığa kavuşmaktadır. – Ancak ün hiç tartışmasız sadece ikincil olduğundan, meziyetin salt yankısı, sureti, gölgesi ve belirtisi olduğundan ve ne de olsa, hayranlık duyulanın, hayranlık duyanın kendisinden daha değerli olması gerektiğinden; asıl mutluluk veren, ünün kendisinde değil üne nasıl ulaşıldığında, yani meziyetin kendisinde ya da daha doğrusu, ünün kaynaklandığı zihniyette ve yeteneklerde yatıyor olmalıdır; bu ahlaki ya da entelektüel bir türde olabilir. Çünkü, herkesin olduğu en iyi, zorunlu olarak kendisi için olmalıdır: bundan dolayı başkalarının kafalarına neyin yansıdığı ve onların görüşünde nasıl geçerli olduğu bir yan unsurdur ve onun açısından yalnızca ikinci derecede önem taşır. Buna göre, yalnızca ünü hak eden onu elde etmese de büyük ölçüde asıl unsura sahiptir ve yoksun olduğu şey ise, asıl unsur ile kendini onun hakkında avutabileceği bir şeydir. Bir kimseyi kıskanmaya değer yapan, yargı gücü bulunmayan kandırılmış büyük kitle tarafından büyük bir adam olarak görülmesi değil, onun büyük adam olmasıdır; sonraki kuşakların adını duyması değil, yüzyıllar boyunca korumayı ve üzerinde düşünülmeyi hak eden düşünceler üretmesi büyük bir mutluluktur. Ayrıca bu özelliği onun elinden alınamaz: bu, kendi içimizde yer alandır, öteki ise kendi içimizde yer almayandır. Buna karşılık, hayranlığın kendisi asıl unsur olsaydı, hayranlık duyulan buna değer olmazdı. Sahte, yani hak edilmemiş bir ünde gerçekten de durum budur. Bu ünün sahibi, bu ünün belirtisini, salt parıltısını oluşturması gereken şeye gerçekten sahip olmadan onu tadar. Ama hatta bu ün bile, günün birinde, kendini beğenmekten kaynaklanan tüm kendini yanıltmaya karşın, ara sıra, uygun olmadığı bir yükseklikte

başı döndüğünde ya da kendini altın gibi görünen bakır bir sikke olarak gördüğünde; sonra açığa çıkma ve hak edilmiş bir aşağılanma korkusuna kapıldığında, en azından daha bilgelerin yüzlerinden sonraki kuşakların yargısı zaten okunduğunda, sahibine acı veriyor tiksindiriyor olmalıdır. Bu bakımdan, sahte bir vasiyet üzerinden mülk sahibi olmuş birine benzer. En sahici ünü, yani ölümden sonra da süren ünü, sahibi asla duyamaz, ama yine de onun mutlu olduğu düşünülür. Demek ki onun mutluluğu, kendi içindeki, ona ünü kazandıran büyük özelliklerde ve bu özellikleri geliştirme fırsatı bulmasında, yani kendisine uygun bir biçimde davranabilmiş olmasında ya da zevkle ve sevgiyle yaptığı işi yapabilmiş olmasındadır: çünkü ancak bunlardan kaynaklanan yapıtlar ölümden sonra da süren üne ulaşırlar. Demek ki onun mutluluğu büyük yüreğindedir ya da yapıtlarındaki izi sonraki yüzyılların hayranlığını kazanan bir zihnin zenginliğindedir; bu mutluluk, onları düşünmek, kestirilemez gelecekteki en soylu zihinlerin uğraşısını ve hazzını oluşturacak olan düşüncelerdedir. Demek ki, ölümden sonra süren ünün değeri onun hak edilmesindedir, ve onun asıl ödülü budur. İmdi, bu ünü kazanan yapıtların bu sırada kendi çağdaşları arasında da ünlü olup olmayışı raslantısal koşullara bağlıydı ve büyük bir önem taşımıyordu. Çünkü insanlar esas olarak kendi yargılarına sahip olmadıkları ve yüksek ve zor başarıları değerlendirme yeteneğine kesinlikle sahip olmadıkları için bu konuda yabancı beyanlara kulak verirler ve yüksek türden ün, yüz ünlüden doksandokuzunda, salt güvene ve inanmaya dayanır. Bu yüzden, çağdaşların çok sesli alkışlamasının bile düşünen kafalarda çok az bir değeri olabilir, çünkü bu alkışta hep az sayıdaki sesin yankısını duyacaklardır ve üstelik bu sesler sadece o günün modası olacaklardır. Usta bir sanatçının, dinleyicilerinin bir ikisi dışında, tümünün sağır olduğunu

ve bu kusuru birbirlerinden karşılıklı olarak gizlediğini, ama birbirlerinin el devinimlerini gördükçe gayretle alkışladıklarını öğrendiğinde dinleyicilerinin bu şiddetli alkışı karşısında koltukları mı kabaracaktır? Üstelik bir de, alkışı başlatanların çoğu zaman, en berbat kemancıyı en şiddetli bir biçimde alkışlamak için satın alındıklarını öğrenirse! Buradan, çağdaşların arasındaki bir ünün, ölümden sonra da süren ün değişimine neden çok ender uğradığı da açıklığa kavuşmaktadır; bu yüzdendir ki d'Alembert, edebiyattaki ünün tapınağını olağanüstü güzel bir biçimde betimlerken şöyle demektedir: *"Tapınağın içinde tümüyle, yaşarken burada olmayan ölüler ve ölür ölmez buradan dışarı atılan birkaç canlı bulunuyor."* Bu arada, bir kimseye henüz yaşarken bir anıt dikmenin, kendisine ölümünden sonra güvenilemeyeceğinin açıklanması anlamına geldiğini söyleyelim. Yine de bir kimse, ölümden sonra da sürecek bir ünü yaşarken elde ederse bu gençlikten çok yaşlılıkta gerçekleşecektir; yine de sanatçılar ve şairler arasında, en az da filozoflar arasında bu kuralın istisnaları vardır. Bunun bir kanıtı da yapıtlarıyla ünlü olan adamların portreleridir, çünkü bu resimler çoğu kez ancak adamların ün kazanmasından sonra yapılır ve genel olarak yaşlı ve saçlarına ak düşmüş kimseleri, yani filozofları betimlerler. Bu arada, mutluluk öğretisi açısından bakılırsa, bu durum çok doğrudur. Ünün ve gençliğin bir arada olması bir ölümlü için çok fazladır. Yaşamımız öyle yoksuldur ki, bu yaşamın mülklerinin daha ekonomik dağıtılması gerekir. Gençliğin bütünüyle kendi zenginliği vardır ve bununla yetinebilir. Ama yaşlılıkta, tüm hazların ve zevklerin kış mevsimindeki ağaçlar gibi kurumalarından sonra, ünün ağacı en ücra köşede gerçek bir kış yeşili olarak kök salar; ün, yazın büyüyen, ama kışın yenilen kış armutlarına da benzetilebilir. Yaşlılıkta, gençliğinin tüm enerjisini kendisiyle birlikte yaş-

lanmayan yapıtlara adamış olmaktan daha güzel bir avunma yoktur.

Şimdi bir de bize en yakın olanlarda, bilimlerde üne ulaşma yollarını daha yakından incelemek istersek şöyle bir kural çıkarabiliriz: böyle bir ünün işaret ettiği entelektüel üstünlük her zaman kimi verilerin yeni bir kombinasyonu sayesinde ortaya çıkar; bu veriler çok değişik türden olabilirler; ancak bu veriler ne denli yaygın ve herkes tarafından ulaşılabilir iseler onların kombinasyonu sayesinde elde edilen ün de o denli büyük ve yaygın olacaktır. Örneğin, veri birkaç sayıdan ya da eğriden oluşabilir ya da herhangi bir özgül fiziksel, zoolojik, botanik ya da anatomik olgudan ya da eski yazarlardaki kimi yıpranmış paragraftan ya da yarı yarıya silinmiş, belki de alfabesini bilmediğimiz yazıtlardan ya da tarihteki karanlık noktalardan oluşabilir; bu verilerin doğru bir biçimde bir araya getirilmesiyle ulaşılan ün, bu verinin bilindiği alandan, yani çoğu inzivada yaşayan ve kendi uzmanlık alanlarındaki ünü kıskanan az sayıdaki kişiden öteye gidemeyecektir. Buna karşılık, veriler tüm insanlığın bildiği türden iseler; örneğin insan aklının ya da duygusunun özsel, herkeste ortak olan özellikleriyseler ya da tüm etkime biçimleri sürekli gözümüzün önünde olan doğa güçleriyseler ya da genel olarak doğanın herkesçe bilinen akışı ise; o zaman ünün ışığı yeni, önemli ve apaçık bir kombinasyon sayesinde bu veriler üzerinden yayılacak ve zamanla hemen hemen tüm uygar dünyaya ulaşacaktır. Bu verilere herkes ulaşabildiğinden çoğu kez kombinasyonlarında da durum aynı olacaktır. – Yine de burada ün her zaman aşılmış bir zorluğa karşılık düşecektir. Çünkü bu veriler ne denli yaygın olarak bilinirlerse, onları yeni, ama doğru bir biçimde bir araya getirmek de o denli zordur; çünkü son derece çok sayıda kafa bu verileri denemiş ve olası tüm kombinasyonları tüketmiştir. Buna karşılık büyük kitlenin ulaşamadığı, yalnız-

ca zor ve yorucu yöntemlerle elde edilebilen veriler, hemen her zaman yeni bir kombinasyona olanak tanırlar: dolayısıyla bu tür verilere salt doğru bir akılla ve sağlıklı bir yargı gücüyle, yani vasat bir zihinsel üstünlükle yaklaşıldığında; bu verilerin yeni ve doğru bir kombinasyonunu yapma şansını elde etmek çok olasıdır. Ancak, buradan elde edilen ün, yaklaşık olarak, verilerin yaygınlık derecesiyle sınırlı olacaktır. Çünkü, üstelik bu tür problemlerin çözümü salt verilerin bilgisine ulaşabilmek için bile büyük bir düşünme ve çalışma gerektirir; öte yandan, en büyük ve en yaygın ünün elde edilebileceği öteki türde ise veriler bedava verilmişlerdir: bu ikinci tür, daha az çalışma gerektirdiği ölçüde, daha çok yetenek ve hatta deha ister ve değer ve değerlendirme açısından hiçbir çalışma ve düşünme dehayla kıyaslanamaz. İmdi, buradan da, kendilerinde yetenekli bir akıl ve doğru bir yargı hisseden, ama yüksek zihinsel yetenekleri bulunduğuna güvenemeyenlerin, herkesin bildiği verileri elinin altında tutan büyük insan yığınının dışına çıkmak ve yalnızca bilgiye dayanan çalışmayla ulaşılabilecek en uzak noktalara varabilmek için, çok alıştırma yapmaktan ve çok çalışmaktan kaçınmamaları gerekir. Çünkü burada, rakip yarışmacıların sayısının son derece azaldığı yerde, az sayıdaki üstün kafa bile kısa sürede verilerin yeni ve doğru kombinasyonuna fırsat bulabilecektir: hatta keşfinin yararı, verilere ulaşmanın zorluğuna bağlı olacaktır. Ama, bu alanda biricik bilgili kişiler olan bilgidaşlarının alkışını büyük insan kitlesi yalnızca çok uzaktan duyacaktır. – Burada anlatılan yöntemin sonuna dek gidilmek istenirse, verilere ulaşılmadaki büyük zorluklar yüzünden yalnızca kendi başlarına ve bir kombinasyona gerek olmadan, ünü temellendirmeye yettikleri noktaya varılır. Bu veriler, en uzak ve en az gidilen ülkelere yapılan yolculuklarda elde edilir: insan düşündükleriyle değil, gör-

dükleriyle ün kazanır. Bu yöntemin büyük bir avantajı daha vardır: insanın gördüğü şeyi başkalarına aktarması ve bunun anlaşılması, insanın düşündüğü şeyi aktarmasından ve bunun anlaşılmasından çok daha kolaydır: buna uygun olarak görünen şeyler düşünülen şeylerden daha çok okuyucu bulacaklardır. Çünkü, vaktiyle Asmus'un dediği gibi:

Insan bir yolculuk yaparsa,
Anlatacak bir şeyleri olur.

Bu türden ünlü insanlarla kişisel tanışıklığın, insanın aklına sık sık Horatius'un bir değinisini getirmesi de tüm bu anlatılanlara denk düşüyor.

Denizaşırı yolculuğa çıkan yalnızca iklimini değiştirmiş olur, aklını değil.
Epist. I, 11/27

Ama öte yandan büyük, geneli ve bütünü ilgilendiren ve bu yüzden en zor sorunlara cesaret edebilen, yüksek yeteneklerle donatılmış kafaya gelince, gerçi bu kişi ufkunu olabildiğince geniş tutmaya çalışacak, ama yine de her zaman tüm yönlere doğru eşit ölçüde bakacak ve çok uzağa gidip özel ve çok az bilinen bölgelerden herhangi birinde yolunu yitirmeyecektir; yani, en küçük ayrıntıları ele almak şöyle dursun, herhangi bir tekil bilimin özgül konularından daha ileriye gidemeyecektir. Çünkü rakip yarışmacıların izdihamından uzaklaşmak için zor ulaşılır konuları ele almasına gerek yoktur; tersine, herkesin gözü önünde duran konular bile ona önemli ve doğru kombinasyonlar yapması için malzeme sunacaklardır. Ama buna uygun olarak, yararlılığı, bu verilere sahip herkes tarafından, yani insan soyunun bü-

yük bir bölümü tarafından değerlendirilebilecektir. Şairlerin ve filozofların ulaştıkları ün ile fizikçilerin, kimyacıların, anatomicilerin, minerologların, zoologların, filologların, tarihçilerin vs. ulaşabildikleri ün arasındaki dev farkın nedeni budur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Öğütler ve Özdeyişler

Burada kusursuzluğu, başka bir yerde olduğundan daha az amaçlıyorum; yoksa, Theognis'den ve sözde Süleyman'dan, Rochefoucauld'a kadar, tüm zamanların düşünürlerinin ortaya koydukları, bir kısmı mükemmel olan yaşam kurallarını burada yinelemiş olurdum; bu arada şimdiden çok kullanılmış çok sayıdaki basmakalıp sözden de kaçınamazdım. Kusursuzluğu hedeflemeyişimle birlikte sistematik düzenlemeden de büyük ölçüde uzaklaşıyorum. İkisi hakkında da, bu türden olaylarda sonuç olarak adeta kaçınılmaz bir biçimde can sıkıntısını doğurmadıkları düşünülerek avunulabilir. Bu sadece, aklıma o anda geleni, aktarmaya değer görüneni ve, anımsadığım kadarıyla, henüz söylenmemiş, en azından tam olarak ve bu biçimde söylenmemiş olanı verdim; yani bu uçsuz bucaksız alanda, başkalarının yapıtlarında ele aldıkları konulardan geriye kalanların bir derlemesini yaptım.

Buradaki görüşlerin ve önerilerin büyük çeşitliliğini yine de bir düzene sokabilmek için onları, genel olanlar, önce kendimize, sonra başkalarına yönelik davranışımıza ilişkin olanlar ve son olarak da dünyanın akışı ve yazgıya ilişkin olanlar biçiminde bölümlere ayırmak istiyorum.

A. Genel Olanlar

1. Aristoteles'in, *Nikomakhos'a Etik*'inde söz arasında söylediği bir tümceyi, tüm yaşam bilgeliğinin en önemli kuralı olarak görüyorum: *"Zevkin değil, acısızlığın peşinden koşar, akıllı kişi,"* ya da: *"Akıllı kişi, hazzı değil, acısızlığı hedefler."* Bu tümcenin doğruluğu, tüm hazzın ve tüm mutluluğun negatif, buna karşılık acının pozitif olmasına dayanmaktadır. Bu son tümcenin açıklaması ve temellendirilişi, başyapıtımın [*İstenç ve Tasarım Olarak Dünya* – ç.n.] 1. cildinde, § 58'de bulunmaktadır. Yine de bunu, burada, bir de her gün gözlemleyebileceğimiz bir olay üzerinde açımlayacağım. Bir beden, küçük bir yara ya da sancıyan bir yeri dışında bütünüyle sağlıklı ve iyiyse, bütünün sağlığı bilince yansımaz, tam tersi, insanın dikkati sürekli yaralı yerin sancısı üzerine yönelir ve toplam yaşam duygusunun tadı kaçar. – Bunun gibi, tüm işlerimiz bizim istediğimiz gibi gidiyor, ancak içlerinden birisi istediğimiz gibi gitmiyorsa çok önemsiz bile olsa kafamızı sürekli bu kurcalar: sürekli onu düşünürüz ve istediğimiz gibi gerçekleşen tüm öteki daha önemli işleri daha az düşünürüz. İmdi, her iki durumda da zaran gören istençtir: birinci durumda organizmada, ikinci durumda insanın çabasında nesneleşir ve istencin doyumunun negatif bir etkisinin olduğunu bu yüzden asla doğrudan doğruya değil, olsa olsa düşünseme [reflexion] yoluyla bilincine varıldığını görüyoruz. Buna karşılık, istence ket vurulması pozitiftir ve bu yüzden kendini önceden bildirir. Her haz sadece bu ket vurmanın kaldırılmasına, bundan kurtulmaya dayanır böylelikle kısa sürelidir.

Demek ki, Aristoteles'in yukarıda övülen, dikkatimizi hazlara, yaşamın hoşluklarına yöneltmememizi, yaşamın sayısız kötülüğünden olabildiğince kaçınmamızı tavsiye eden kuralı buna dayanmaktadır.

Doğru yöntem bu olmasaydı, Voltaire'in, *"Mutluluk yalnızca bir düştür, ve acı gerçektir,"* sözü, gerçekten de olduğu gibi doğru değil, bir o kadar yanlış olmalıydı. Buna göre yaşamından mutluluk öğretisi açısından bir sonuç çıkarmak isteyen kimse, hesabını, tattığı zevklere göre değil atlattığı belalara göre yapmalıdır. Mutluluk öğretisi, kendi isminin güzel bir göstermece olduğunu, "mutlu yaşama"dan yalnızca "daha az mutsuz" yaşamanın, yani katlanılabilir bir yaşam sürmenin anlaşılması gerektiğini göstererek başlamalıdır. Hiç kuşkusuz, yaşam tadına varılmak için değil, atlatılmak, el çekilmek için vardır; kimi deyimler de bunu gösterirler: *degre vitram* [yaşamı geçirmek], *vita defungi* [yaşamı atlatmak], İtalyancadaki *si scampa cosi* [atlatılır], Almancadaki *man muss suchen, durchzukommen* [atlatmaya bakmalı]. Evet, yaşamın meşakkatini geride bırakmış olmak yaşlılıkta bir avuntudur. Buna göre, yaşamını ancak hem zihinsel, hem bedensel çok büyük acılar yaşamadan geçiren kimse en mutlu yazgıya sahiptir; ama en canlı zevkleri ya da en büyük hazları tatmış olan değil. Bir yaşamın mutluluğunu bu ikincilere göre ölçmek isteyen yanlış bir ölçüte başvurmaktadır. Çünkü hazlar negatiftirler ve öyle de kalırlar: hazların mutluluk verdiği, kıskançlığın kendi kendini cezalandırmak için kapıldığı bir kuruntudur. Buna karşılık acılar pozitif olarak duyumsanırlar: bu yüzden acıların yokluğu, yaşamın mutluluğunun ölçütünü oluşturur. Acısız bir duruma bir de can sıkıntısının yokluğu eklenirse, işte o zaman dünyevi mutluluğa büyük ölçüde erişilmiştir: çünkü geri kalan bir hayaldir. Buradan, hazların asla, ne acılar ne de acı çekme tehlikesi sayesinde elde edilemeyeceği sonucu çıkar; yoksa, negatif ve bu yüzden hayali bir şeyin karşılığı pozitif ve gerçek bir şeyle ödenmiş olur. Buna karşılık, acılardan kaçınmak için hazlardan vazgeçilirse kâr edilmiş olunur. Her iki durumda da, acıların hazlardan sonra mı

yoksa önce mi geldikleri fark etmez. Bu eziyet sahnesini bir zevk mekânına dönüştürmeye çalışmak ve acı çekmeme yerine, olabildiğince hazları ve zevkleri hedef seçmek gerçekten büyük bir yanlıştır; ne var ki çoğu kimse böyle yapmaktadır. Bu dünyayı, kuşkulu bir bakışla, bir tür cehennem olarak gören ve buna göre yalnızca, kendine ateş geçirmez bir oda bulmaya çalışan kişi çok daha az yanılır. Budala kişi, yaşamın hazlarının peşinden gider ve aldandığını görür; bilge kişi ise belalardan kaçınır. Bunda başarısız da olsa, bu kendi budalalığının değil, talihinin suçudur. Başardığında ise aldanmamıştır; çünkü, kurtulduğu belalar son derece gerçektir. Belalar onun çok uzağından geçmiş ve hazlardan gereksiz yere fedakârlık etmiş olsa da, aslında bir şey yitirmiş değildir: çünkü tüm hazlar hayalidir, ve bunların yokluğuna üzülmek, darkafalılıktır, hatta gülünçtür.

İyimserliğin de kolaylaştırmasıyla, bu hakikatin görmezden gelinmesi çok sayıda mutsuzluğun kaynağıdır. Tutkulardan kurtulduğumuzda, huzursuz arzular bize gerçekte var olmayan bir mutluluk hayaletini yansıtırlar ve bizi bu hayaleti izlemeye yöneltirler: böylelikle, yadsınamaz bir biçimde gerçek olan acıyı kendimize çekeriz. Sonra, değerini bilmediğimiz için yitirdiğimiz bir cennet gibi ardımızda duran yitirdiğimiz acısız durumun ardından ağlarız ve boş yere olmuş olanı olmamış gibi yapmaya çalışırız. Sanki kötü bir cin, en büyük gerçek mutluluk olan acısız durumdan, arzunun hokkabazlık görüntüleri sayesinde dışarı çıkmamız için sürekli dürtmüştür. – Delikanlı, dünyanın, tadını çıkarmak için var olduğuna, yalnızca kendine hakim olma yeteneği bulunmayanların yoksun kalacakları pozitif bir mutluluğun mekânı olduğuna körü körüne inanır. Romanlar ve şiirler ve de dünyanın istisnasız ve her yerde dışsal görüntüyle yürüttüğü ve ileride yeniden döneceğim ikiyüzlülük, onu bu yanılgısında

güçlendirirler. O andan itibaren, yaşamı pozitif hazlardan oluşması gereken pozitif mutluluğun peşinde, az ya da çok düşünülerek yapılan bir avdır. Bu arada maruz kalınan tehlikelere göğüs gerilmesi gerekir. Var olmayan bir yaban hayvanının peşinde yapılan bu av, kural olarak çok gerçek bir şeye, pozitif mutsuzluğa götürür. Bu mutsuzluk acı, dert, hastalık, zarar, keder, yoksulluk, utanç ve bin türlü sıkıntı biçiminde ortaya çıkar. Hayal kırıklığı çok geç ortaya çıkar. – Buna karşılık, burada dikkate alınan kurala uyularak, yaşamın planı acılardan kaçınmaya, yani yokluğun, hastalığın ve her türlü sıkıntının uzaklaştırılmasına yöneltilir; böylece gerçek bir hedef konulmuştur: böylelikle bir şeyler gerçekleştirilebilir ve bu plan, pozitif mutluluk hayaletinin peşinden koşmakla ne denli az bozulursa o denli çok şey gerçekleştirilir. Goethe'nin *Wahlverwandschaften*'da [*Gönül Yakınlıkları*], sürekli başkalarının mutluluğu için çalışan Mittler'e söylettiği sözler de bunu onaylar: *"Bir beladan kurtulmak isteyen, ne istediğini her zaman biliyordur; elindekinden daha iyisini isteyen ise, tamamen bakar körd ür."* Ve bu da, güzel bir Fransız sözünü anımsatıyor: *Daha iyi, iyinin düşmanıdır*. Hatta buradan, başyapıtımın 2. cildinde, 16. bölümde söylediğim gibi, kinizmin temel ilkesi de türetilebilir. Yoksa, kinikleri tüm hazları aşağılamaya yönelten, hazlarla uzaktan ya da yakından bağlı acılardan başka ne olabilirdi; bu acılardan uzaklaşmak, kiniklere, hazlara ulaşmaktan çok daha önemli görünmüştü. Kinikler hazzın negatifliğinin ve acının pozitifliğinin bilgisine derinden vakıf olmuşlardı; bu yüzden, beladan uzak durmak için tutarlı bir biçimde her şeyi yaptılar; ama bunun için de hazların tam olarak ve kasıtlı bir hor görülmesini gerekli buldular; çünkü, hazları, bizi acıya düşüren tuzaklar olarak görmüşlerdi.

Schiller'in dediği gibi, elbette hepimiz Arkadya'da doğduk: yani,

dünyaya mutluluk ve haz istemleriyle dolu olarak geliriz, ve bunları gerçekleştirme yolundaki budalaca umudu besleriz. Oysa, aslında, çok geçmeden yazgı gelir, bizi haşince yakalar ve hiçbir şeyin bizim olmadığını, yalnızca tüm malımız ve mülkümüz, çoluğumuz çocuğumuz üzerinde değil, kolumuz ve bacağımız, gözümüz ve kulağımız ve hatta yüzümüzün ortasındaki burnumuz üzerinde bile tartışılmaz bir hakka sahip olduğu için her şeyin kendisine ait olduğunu öğretir bize. Ama yine de, bir süre sonra deneyim gelir ve mutluluğun ve hazzın, yalnızca uzaktan görünen, yanına yaklaşıldığında yitip giden bir serap olduğu, buna karşılık dertlerin ve acıların gerçeklikleri olduğu, kendilerini dolaysızca temsil ettikleri ve ne yanılsamaya ne de beklentiye gerek duydukları kavrayışını getirir. Bu ders yararlı olursa mutluluğun ve hazzın peşinden koşmayı bırakırız ve daha çok, acının ve dertlerin giriş yolunu olabildiğince daraltmayı düşünürüz. Ondan sonra, dünyanın sunabileceği en iyi şeyin acısız, dingin, katlanılır bir yaşam olduğunu öğreniriz ve bu yaşamı, daha güvenli bir biçimde gerçekleştirebilmek için istemlerimizi bunlarla sınırlarız. Çünkü çok mutsuz olmamanın en güvenilir yolu, çok mutlu olmayı istememektir. Goethe'nin gençliğindeki arkadaşı Merck de bunu öğrenmişti, çünkü Goethe ona şöyle yazmıştı: *"Mutluluk üzerinde tiksindirici, ve üstelik düş görme boyutunda hak iddia etme, bu dünyadaki her şeyi mahvediyor. Kendini bundan kurtarabilen ve elindekinden başkasına heves etmeyen, kendine bir yol açabilir."* (*Goethe-Merck Mektuplaşmaları*, s. 100.) Buna göre haz, mülk, rütbe, onur vb. istemlerini, olumlu bir ölçüye indirmek uygundur; çünkü, büyük felaketleri çağıran tam da mutluluk, ün ve haz için çalışmak ve çabalamaktır. Ama daha çok mutsuz olmanın kolay olması yüzünden, bunu yapmak akıllıcadır ve önerilir; buna karşılık çok mutlu olmak zor değil, bütünüyle olanaksızdır. Demek

ki, yaşam bilgeliğinin şairi, büyük bir haklılıkla şöyle söylüyor:

Altın bir orta yolun dostu olan herkes,
Uzak tutar kendini hem kirinden yoksulluğun
Hem de akıllıysa eğer
Kıskanılası parıltısından sarayın.
Tepedeki ladin, rüzgârın en sertiyle devrilir
Dağın zirvesi karşılaşır yıldırımla ilk önce
Yüksek kuleler çöktüklerinde neden olurlar en büyük yıkıma.

Ama benim felsefemi bütünüyle almış olan ve bu yüzden, tüm varoluşumuzun olmasaydı daha iyi olacak bir şey olduğunu, bu yüzden onu yadsımanın ve geri çevirmenin en büyük bilgelik olduğunu bilen birisinin, hiçbir şeye ya da duruma ilişkin büyük bir beklentisi de olmayacak, dünyada hiçbir şeyin peşinden tutkuyla koşmayacak, herhangi bir şeye ulaşamamaktan yakınamayacaktır; tersine, Platon'un, *"Hiçbir insani şey de, uğrunda büyük gayrete değmez"* (*Dev.* X. 604) düşüncesiyle ve bir de şu şiirdeki düşünceyle dolu olacaktır:

Bir dünya malı elinden gittiyse,
Üzülme buna, hiçtir o;
Ve bir dünya malı geçtiyse eline
Sevinme buna, hiçtir o.
Önünden geçer acılar ve zevkler
Geç dünyanın önünden, hiçtir o.
Anwari Soheili

(Bkz. Sadi'nin *Gülistan*'ı için yazılan önsöz. Çeviren Graf.)

Ancak, bu kurtarıcı kavrayışa varmayı özellikle zorlaştıran, dün-

yanın daha önce de andığımız ikiyüzlülüğüdür. Bu yüzden gençliğe bunu erkenden açıklamak gerekir. Olağanüstü şeylerin çoğu, tiyatro dekoru gibi salt birer görüntüdürler ve onlarda konunun özü eksiktir. Örneğin bayraklarla ve çelenklerle donatılmış gemiler, top atışları, ışıklandırma, davullar ve trompetler, çığlıklar ve naralar vb. tüm bunlar *neşenin* tabelası, göstergesi, hiyeroglifidirler: ama orada çoğu zaman neşenin kendisi bulunmaz. Bir tek o, şenliğe gelemeyeceğini bildirmiştir. Gerçekten bulunduğu yere ise, aslında davet edilmeden ve geleceğini bildirmeden kendiliğinden ve teklifsiz gelir, usulca içeri süzülür, çoğun en önemsiz, en değersiz vesilelerle gündelik yaşamın koşullarında ve parlak ya da şanlı olaylardakinden daha sık gelir. Avustralya'daki altın gibidir, raslantının keyfine göre oraya buraya dağılmıştır, ne bir kurala ne de yasaya uyar, çoğu zaman oldukça küçük tanecikler halinde, çok ender olarak büyük kütleler halindedir. Buna karşılık, yukarıda anılan tüm olaylarda amaç salt başkalarını neşenin orada konuk olduğuna inandırmaktır: başkalarının kafasındaki bu görüntüdür hedeflenen. Yasta da durum neşedekinden farklı değildir. O uzun ve yavaş cenaze alayı ne kadar da melankolik görünür! Atlı arabaların sonu gelmez. Ama içlerine bir bakın: hepsi boştur, ve ölüye mezar yolunda, aslında sadece kentin tüm araba sürücüleri eşlik ederler. Bu dünyadaki dostluğun ve hürmetin konuşan bir görüntüsü! İşte bu, insan işlerinin sahteliği, içinin boşluğu ve ikiyüzlülüğüdür. Bir başka örnek de şölen giysileri içinde davet edilen, törenle karşılanan çok sayıda konuktur: soylu, yüksek arkadaş canlılığının vitrinidirler: ama aslında onların yerine yalnızca zorlama, eziyet ve can sıkıntısı gelmiştir: çünkü konuğun çok olduğu yerde, ayaktakımı da çok olur ve hepsinin göğüslerinde yıldızlar vardır. Gerçekten yüksek sosyete, her yerde ve zorunlu olarak çok küçüktür. Ama genel olarak

parlak, göz kamaştırıcı şölenlerin ve eğlencelerin içi boştur ve tın tın ses verirler; yaşamımızın boşluğu ve yoksunluğuyla yüksek perdeden çeliştikleri için bile bu böyledir ve hakikat bu karşıtlığı yükseltir. Ancak, dışarıdan bakıldığında bunlar etkili olur ve amaç da zaten budur. Bu nedenle Chamfort çok sevimli bir anlatımla şöyle söylüyor: *Toplum, çevre, salonlar, dünya denilen şey, perişan bir tiyatro oyunudur; ilgi çekmeyen, yalnızca makineler, kostümler ve dekorlar sayesinde biraz tutunan, kötü bir operadır.* Bunun gibi, akademiler ve felsefe kürsüleri de bilgeliğin tabelası, salt dış görünüşüdürler: ama o da çoğu zaman gelmeyeceğini bildirmiştir ve bütünüyle başka bir yerde bulunabilir. – Çan sesleri, rahip kostümleri, dindar tavırlar ve garip davranışlar da ibadetin tabelası, dış görünüşüdürler vb. Böylece, dünyadaki hemen her şeyin içi boş fındıklar olduğu söylenebilir: yemiş nadiren vardır ve daha da nadiren kabuğun içindedir. Bütünüyle başka yerlerde aranmalıdır ve çoğu zaman salt raslantıyla bulunur.

2. Bir insanın durumu, mutluluğuna göre değerlendirmek isteniyorsa, onu hoşnut edenin değil canını sıkanın ne olduğunu sormak gerekir: çünkü, bu can sıkıntısı kendi başına ne denli azsa, insan da o denli mutludur; çünkü bir esenlik durumu, ayrıntılara karşı duyarlı olmayı da içerir: mutsuzken ayrıntıları duyumsamayız bile.

3. İnsan, yaşamının mutluluğunu, yaşamın çok sayıda gerekliliği yüzünden geniş bir temel üzerinde inşa etmekten kaçınılmalıdır: çünkü böyle geniş bir temel üzerinde durursa, çok sayıda kazaya olanak tanıyacağı için, kolaylıkla çökebilir ve bu kazalar da hiç eksik olmazlar. Demek ki mutluluğumuzun binası bu bakımdan, en geniş temelde en sağlam duran tüm öteki binaların tersine bir davranış gösterir. Bu yüzden, büyük mutsuzluktan kaçınmanın en güvenli yolu, istençlerini, her türden olasılıklarına karşın olabildiğince düşük tutmaktır.

Genel olarak, en büyük ve en sık raslanan budalalıklardan birisi, nasıl bir yaşam sürülürse sürülsün büyük işlere kalkışmaktır. Bu işlerde en önce, bütün ve eksiksiz bir insan yaşamı hesaba katılır; oysa buna çok az kişi ulaşır. Sonra, bu denli uzun yaşansa bile yapılan planlar kısa erimli kalır; çünkü uygulanmaları her zaman için sanıldığından daha çok zaman gerektirir: ayrıca, bu tür işler tüm insani olaylar gibi başarısızlıklarla, engellerle o denli çok karşılaşırlar ki, çok nadiren sonuca ulaştırılırlar. Sonunda her şeye ulaşıldığında da, zamanın bizde yarattığı değişiklikler hesaba katılmamış ve dikkate alınmamıştır; yani ne verimin ne de hazzın yeteneklerimizi yaşamımız boyunca korumadıkları düşünülmemiştir. Çoğunlukla, sonunda ulaşıldığında artık bize uygun olmayan işler üzerinde çalışmamızın nedeni budur: bir yapıtın ön çalışmalarıyla yıllarımızı harcamakla bu arada bu yapıtı gerçekleştirecek gücümüzü farkına varmadan yitirmiş oluruz. Bu yüzden, bu kadar uzun bir çabayla ve birçok tehlike sonunda elde edilen zenginliğin tadını artık çıkaramayışımız ve başkaları için çalışmış oluşumuz sık görülen bir durumdur; ya da yıllar boyunca çalışıp çabalayarak elde ettiğimiz bir görevi artık yerine getiremeyecek durumdayızdır; olaylar bizim için geç kalmıştır. Ya da başarılar ya da üretimler söz konusu olduğunda biz olaylar için geç kalmışızdır; zamanın beğenisi değişmiştir. Konularla ilgilenmeyen yeni bir kuşak yetişmiştir; ötekiler, kestirmeden giderek bizden önce varmışlardır vs. vs.

Neden yorarsın zayıf ruhunu
sonu gelmez planlarla?

Sık raslanan bu yanlış davranışın nedeni, gönül gözünün kaçınıl-

maz optik yanılgısıdır, onunla başlangıç noktasından baktığımızda yaşam sonsuz, yolun sonundan geriye doğru baktığımızda ise çok kısa görünür. Elbette onun da bir iyi yönü vardır: çünkü gönül gözü olmasaydı, büyük şeylerin ortaya çıkması zordu.

Ama genel olarak yaşamımızda bir dağ gezgininin karşılaştığı durumla karşılaşırız: gezgin yolunda ilerledikçe nesneler uzaktan görüldüklerinden farklı biçimlere bürünürler ve onlara yakınlaştıkça adeta değişirler. Özellikle arzularımızda durum böyledir. Çoğunlukla aradığımızdan bütünüyle başkasını hatta daha iyisini buluruz; aradığımız şey de çoğu zaman bizim başlangıçta boş yere koyulduğumuz yolun götürdüğünden bütünüyle başka bir yerdedir. Özellikle hazzı, mutluluğu, neşeyi aradığımız yerde onların yerine ders, kavrayış ve bilgi; geçici ve görünüşteki bir mülkün yerine kalıcı, sahici bir mülk buluruz.

Wilhelm Meister'de alttan alta işlenen ve onu entelektüel ve böylelikle tüm ötekilerden, hatta Walter Scott'unkinden bile daha yüksek türden bir roman yapan temel düşünce de budur; öteki romanların hepsi de salt etik bir yaklaşım içindedirler, yani insan doğasını salt istenç yönünden ele alırlar. *Sihirli Flüt*'te, bu grotesk, ama önemli, çok anlamlı hiyeroglifte de aynı temel düşünce tiyatro dekorlarındaki gibi büyük ve kaba hatlarla simgelenmiştir; hatta, sonuç bölümünde Tamino, Tamina'ya sahip olma arzusu içinde geri getirildiğinde, onun yerine yalnızca bilgelik tapınağında kutsanmayı isteyip bunu elde ettiğinde, bu düşünce tamamlanmış olur; buna karşılık, Tamino'nun zorunlu karşıtı Papageno'ya Papagena'sını almak düşer. Seçkin ve soylu insanlar, yazgının o dersini hemen kavrarlar ve bu derse, onu almaya açık bir biçimde ve şükranla boyun eğerler: dünyada çok ders bulunduğunu, ama mutluluğun olmadığını görürler; bundan sonra, umutların yerine kavrayışlarını koymaya alışırlar ve bundan hoşnut olurlar

ve sonunda Petrarca gibi konuşurlar:

Öğrenmekten başka bir mutluluk duyumsamıyorum.

Hatta böylelikle, arzularının ve çabalarının peşinden bir ölçüde, sadece görünüşte ve eğlence olsun diye gittikleri, ama ciddi iç dünyalarında yalnızca öğrenmeyi bekledikleri de olur. Bu anlamda, bizim de, sadece altın ararken barutu, porseleni, ilaçları ve hatta doğa yasalarını bulan simyacılara benzer bir durumda olduğumuz söylenebilir.

B. Kendimize Yönelik Davranışımız

4. Nasıl ki, bir binanın yapılmasına yardım eden bir işçi bütünün planını bilmiyor ya da her zaman elinin altında bulundurmuyorsa; bir insanın da yaşamının tek tek günlerini ve saatlerini geçirirken yaşamının akışına ve karakterinin tümüne ilişkin durumu aynıdır. Bu yaşam ne denli önemli, planlı ve kişiye özgü ise bunun küçültülmüş yatay kesitinin planının ara sıra insanın gözünün önünde bulunması da o denli gerekli ve yararlıdır. Gerçi, "kendini tanımak"ta küçük bir başlangıç yapmıştır, yani esas olarak ve her şeyden önce neyi değiştirmek istediğini, yani mutluluk için neyin en önemli olduğunu ve ondan sonra neyin ikinci, üçüncü sırayı aldığını biliyordur; ayrıca bir bütün olarak mesleğinin, rolünün ve dünyayla ilişkisinin ne olduğunu biliyordur. Bunlar önemli ve muazzam iseler, yaşamın küçültülmüş ölçekteki planına bakmak da, onu, başka herhangi bir şeyden daha çok güçlendirecek, doğrultacak, ayakta tutacak ve eylemliliğe yüreklendirecek ve yanlış yollardan uzaklaştıracaktır. Tıpkı, gezginin

bir zirveye vardığında geride bıraktığı yolu tüm kıvrımları ve dönemeçleriyle, bağlantılarıyla kuşbakışı görüp öğrenmesi gibi; biz de eylemlerimizin, başarılarımızın ve yapıtlarımızın doğru bağını, ancak yaşamımızın bir döneminin ya da bütününün sonuna geldiğimizde görürüz. Çünkü, yaşamın içinde olduğumuz sürece, her zaman karakterimizin sabit özelliklerine göre, güdülerin etkisi altında, her an sadece o an bize doğru ve uygun görüneni yaparak, yani hep zorunluluk içinde eylemde bulunuruz: Bu arada neyin ortaya çıktığını ancak başarılı sonuç gösterir; bunun nasıl ve ne yüzden olduğunu bütün bağlama geri bakış gösterir. Bu yüzden, en büyük eylemleri gerçekleştirirken ya da ölümsüz yapıtlar yaratırken, bunların böyle olduklarının bilincinde değilizdir; tersine o anki amaçlarımıza uygun, o anki niyetlerimize karşılık düşen, yani o an için doğru olduklarını biliriz: ama daha sonra bütünün içinde, kendi bağlamı içinde bizim tüm karakterimiz ve yeteneğimiz ışıldayarak öne çıkar. Ve sonra çoğun tekil durumlara bakarak, nasıl da sanki bir ilham gelmiş gibi dehamızın rehberliğinde binbir yanlış yol içinden biricik doğru yolu seçmiş olduğumuzu görürüz. Tüm bunlar kuramsal konular için olduğu kadar kılgısal konular için de ve karşıt anlamda, kötü ve yanlış yapılmış durumlar için de geçerlidir.

5. Yaşam bilgeliğinin önemli bir noktası biri diğerine zarar vermesin diye dikkatimizi biraz bugüne biraz da geleceğe yöneltişimiz arasındaki orantının doğruluğuna dayanır. Çoğu kimse fazlasıyla bugünde yaşar, bunlar düşüncesizlerdir – bazıları da fazlasıyla gelecekte yaşar, bunlar da korkaklar ve endişelilerdir. Bir kimsenin doğru ölçüyü tutturduğu ender görülür. Çabalama ve umut etme yoluyla yalnızca gelecekte yaşayanlar hep ileriye bakanlar ve her şeyden önce hakiki mutluluğu getirecekleri düşünülen gelecek olaylar karşısında sa-

bırsızlıkla acele edenler, ama bu arada bugüne dikkat etmeyen ve onu tatmadan geçip gitmesine izin verenler, çok kurnaz çehrelerine karşın İtalya'daki, kafalarına bağlanmış bir sopaya bir demet ot asılan ve bu yüzden hep önlerine bakan ve bu ot demetine ulaşmayı umut ederek adımlarını sıklaştıran eşeklere benzerler. Çünkü, sürekli sadece o anı yaşamakla bütün yaşamları konusunda –ölünceye dek– kendi kendilerini aldatırlar. Yani planlarla ve kaygılarla sadece ve sonsuza dek gelecekle meşgul olmak yerine ya da kendimizi geçmişe özleme adamak yerine, tek gerçeğin ve tek kesin olanın bugün olduğunu asla unutmamalıyız; buna karşılık gelecek hemen hemen her zaman onu tasarladığımızdan başka türlüdür; geçmiş de başka türlüydü; ve her ikisinin de bir bütün olarak bizim zannettiğimizle çok az ilgisi vardır. Çünkü nesneleri gözde küçülten uzaklık, onları düşüncede büyütür. Biricik doğru ve gerçek olan, şimdiki zamandır: bu, gerçek olarak doldurulan zamandır ve varoluşumuz sadece bu zamanda yer alır. Bu yüzden bu zamanı daima neşeli bir karşılamaya değer görmeli ve bunun sonucunda katlanılır ve dolaysız aksiliklerden ya da acılardan bağımsız, her saatinin tadını olduğu gibi çıkarmalı, yani onu geçmişteki yanlış umutlar hakkında surat asarak ya da gelecek için kaygılanarak berbat etmemeliyiz. Çünkü mevcut iyi bir saati kendinden uzaklaştırmak, ya da geçmişe yönelik hoşnutsuzluk ya da gelecek olana yönelik kaygı yüzünden bu saati bile bile mahvetmek budalalıktır. Kaygıya ve hatta pişmanlığa da kendi zamanları ayrılmalıdır; olup biten hakkında şöyle düşünülmelidir:

Ama bizi ne kadar üzerse de, onu oluruna bırakmak isteriz,
Ve bize ne kadar zor gelirse de, yüreğimizdeki sıkıntıyı dağıtırız,

ve gelecek olan hakkında da şöyle:

Ve bu tanrıların kucağında yatıyor,

Buna karşılık, bugün hakkında: *Her bir günü özel bir yaşam olarak gör* (Seneca) ve bu biricik gerçek zamanı olabildiğince hoş kılmak gerekir.

Gelecek kötülüklerden, ancak kesin olanlar ve ortaya çıkma zamanı belli olanlar bizi huzursuz kılabilirler. Ama bunların sayısı da çok azdır: çünkü kötülükler ya sadece olanaklıdırlar, en fazla olasıdırlar ya da kesindirler; ancak ortaya çıkma zamanları bütünüyle belirsizdir. Bu iki tür kötülüğü düşünmeye başlarsak, artık bir saniye bile huzur içinde olamayız. Demek ki, yaşamımızın huzurunu kesin olmayan ya da belirsiz kötülüklerle bozmamak için onları hiç gelmeyeceklermiş gibi görmeye alışmalıyız; kesin olanların da hemen gelmeyeceklerini düşünmeliyiz.

Ama korku bir kimseyi ne kadar rahat bırakırsa, arzular, hırslar ve istekler de onu o ölçüde huzursuz ederler. Goethe'nin çok sevilen dizesi "*Ben davamı hiçliğe yerleştirdim,*" aslında, insanın olası tüm isteklerinden kurtulup, çıplak yalın varoluşa geri döndüğünde, insan mutluluğunun temelini oluşturan zihinsel huzura ulaşacağını, bu yüzden şimdiki zamanın ve böylelikle tüm yaşamın keyfini çıkarmaya bakmak gerektiğini anlatır. Aynı amaçla, bugünkü günün yalnızca bir kez geldiğini ve bir daha asla gelmeyeceğini sürekli aklımızda bulundurmalıyız. Ama bugünün, yarın yeniden geleceği kuruntusuna kapılırız: oysa yarın bir başka gündür, ve o da yalnızca bir kez gelir. Ama her günün yaşamın bütünleyici ve bu yüzden yeri doldurulamaz bir parçası olduğunu unuturuz ve daha çok yaşamın içinde bir günün

bireyin tümel kavramda içerildiği gibi içerildiğini düşünürüz. – Aynı biçimde iyi ve sağlıklı günlerimizde, belleğin, hastalıklarda ya da kederlerde, her acısız ve yoksunluksuz saati sonsuz kıskanılmaya değer bir şey olarak, yitik bir cennet olarak, unutulmuş bir dost olarak özlediğinin sürekli bilincinde olursak şimdiki zamanın değerini daha iyi anlar ve onu daha iyi yaşarız. Ama güzel günlerimizi onların farkında olmadan yaşarız: ancak kötü günler geri geldiğinde güzel günleri yeniden isteriz. Binlerce neşeli, hoş saati asık suratla tadını çıkarmadan geçiririz, ve daha sonra sıkıntılı zamanlarımızda boşuna bir özlemle bu günleri ararız. Bunun yerine, katlanılabilir olan her şimdiki anın ve geçip gitmesine kayıtsızca göz yumduğumuz ve hatta ertelediğimiz gündelik olayların değerini bilmeli, tam da şimdiki an, geçmişin sahnesine geçtiği ve bu andan itibaren ölümsüzlüğün ışığıyla ışıldayarak bellek tarafından korunacağı ve günün birinde, özellikle kötü bir zamanda, belleğin perdeyi araladığı sırada en candan özlemimizin nesnesi olarak ortaya çıkacağını hiç unutmamalıyız.

6. *Her türlü sınırlandırma insanı mutlu eder.* Görüş, etkime ve dokunma ufkumuz ne denli darsa, o denli mutluyuzdur: ne denli genişse, kendimizi o denli sıkıntılı ya da endişeli duyumsarız. Çünkü bu ufuklarla birlikte sorunlar, arzular ve korkular da büyür. Bu yüzden körler bile bize *a priori* görünmesi gerektiği denli mutsuz değildirler: yüz hatlarındaki yumuşak, neşeli dinginlik bunu kanıtlar. Yaşamın ikinci yarısının, birincisinden daha üzüntülü geçmesi de bir ölçüde bu kurala dayanır. Çünkü yaşamın akışı içinde amaçlarımızın ve ilişkilerimizin ufku giderek genişler. Çocukluğumuzda bu ufuk en yakın çevre ve en dar ilişkilerle sınırlıdır; gençlik yaşlarında önemli ölçüde daha geniştir; erkeklik çağında tüm yaşamımızı kapsar, çoğu zaman en uzak ilişkilere, devletlere ve halklara dek uzanır; yaşlılık

çağımızda ise çocuklarımızı ve torunlarımızı kapsar. Buna karşılık her sınırlama, hatta zihinsel sınırlamalar da, mutluluğumuz için yararlıdır. Çünkü istenç ne denli az heyecanlanırsa o denli az acı çekeriz: ve acıların pozitif, mutluluğun ise salt negatif olduğunu biliyoruz. Etki sahasının sınırlılığı, istenci heyecanlanması için gereken dış nedenlerden yoksun bırakır; zihnin sınırlanması ise iç nedenlerden yoksun bırakır. Ancak zihnin sınırlanmasının, sayısız acının doğrudan kaynağını oluşturan can sıkıntısına yol açması gibi bir dezavantajı vardır; can sıkıntısını dağıtmak için her türlü yola, topluluk içinde olmaya, lükse, kumara, içkiye vb. başvurulur, ancak bunlar her türden zararı, yıkımı ve mutluluğu getirirler. Boş zamanda huzur içinde olmak zordur. Buna karşılık, insan mutluluğunun dışsal sınırlandırılmasının, varabildiği yere kadar o denli yararlı, hatta zorunlu olduğu, mutlu insanları betimleyen biricik şiir türünün, idilin, o insanları sürekli ve esas olarak son derece sınırlı bir konumda ve çevrede serimlemesinde de görülebilir. Gündelik yaşam olaylarını konu edinen resimlerden hoşlanmamızın da temelinde aynı neden yatmaktadır. – Buna göre ilişkilerimizin olabildiğince *basit olması* ve hatta yaşam tarzımızın can sıkıntısına yol açmayacak ölçüde *tek biçimliliği* bizi mutlu kılacaktır; çünkü yaşamın kendisini ve bunun sonucunda yaşamın en önemli yükünü de en az duyumsamamızı sağlayacaktır: yaşam, dalgasız ve girdapsız bir dere gibi akıp geçecektir.

7 *Esenliğimiz* ve *kötülüğümüz*, son kertede, bilincimizin neyle dolu ve neyle uğraşıyor olduğuna bağlıdır. İmdi, burada her türlü arı zihinsel uğraş, buna yatkın bir zihne başarı ve başarısızlık arasında sürekli gidip gelen, üzüntüler ve zahmetlerle dolu gerçek yaşamdan daha çok yarar getirecektir. Elbette bunun için, zihinsel yeteneklerin ağır basması gerekir. Bundan sonra, dışarıya yönelik yaşamanın dü-

şünsel çalışmamızı nasıl dağıttığını ve saptırdığını ve zihnimizi bu çalışma için gerekli olan dinginlikten ve yoğunlaşmadan nasıl uzaklaştırdığını anımsamak gerekir; öte yandan sürekli zihinsel çalışma da gerçek yaşamın uğraşları ve koşuşturmacaları karşısında bizi az ya da çok yeteneksiz kılar: bu yüzden, bir biçimde enerjik pratik çalışma gerektiren koşullar ortaya çıktığında zihinsel çalışmaya bir süre ara vermek tavsiye edilir.

8. Kusursuz bir *ağırbaşlılık* içinde yaşamak ve kendi deneyiminden, bu deneyimin içerdiği tüm dersleri çıkarmak için sık sık durup düşünmek ve yaşanılanları, yapılanları ve deneyimlenenleri ve bu arada duyumsananları yeniden gözden geçirmek, eski yargılarını şimdikiyle, tasarı ve çabalarını bunların başarısıyla ve doyurulmasıyla karşılaştırmak gerekir. Bu, deneyimin herkese okuduğu metnin yinelenmesidir. İnsanın kendi deneyimi de bir metin olarak görülebilir; üzerinde düşünmek ve bilgiler de bu metnin yorumudurlar. Az deneyim üzerinde çok düşünme ve çok bilgi, sayfalarında iki satır metin ve kırk satır yorum yer alan yayınlara benzer. Çok deneyim karşısında az düşünmek ve az bilgi sahibi olmak, birçok şeyin anlaşılmamasına neden olan dipnot içermeyen Bipontin baskılarına benzer.[1]

Pythagoras'ın, akşamları uyumadan önce o gün neler yapıldığının gözden geçirilmesi kuralı da buradaki öneriyi hedeflemektedir. İşlerin ya da eğlencelerin gürültüsü patırtısı içinde, geçmişinin üzerinde yeniden düşünmeden yaşayan, daha çok yaşamını geçirmeye bakan biri ağırbaşlılığını yitirmiştir: ruh hali bir kaosa dönüşür, ve düşüncelerinde belirli bir karmaşıklık görülür, bu da konuşmalarının kopuk kopuk, bölük pörçük, adeta incecik doğranmış gibi olmasına yol

[1] Eski Yunan ve Roma klasiklerinin, 1779'da Bipontium'da (Zweibrücken) yayımlanmaya başlayan baskıları. –y.n.

açar. Dışsal huzursuzluk, etkilerin çokluğu ne denli büyükse ve zihninin içsel etkinliği ne denli azsa bu durumla o denli çok karşılaşılır.

Uzun bir süre sonra ve bizi etkileyen koşullar ve olaylar geçtikten sonra, o sıralar bunların bizde doğurdukları ruh halini ve duyguyu geri çağıramayacağımızı ve yineleyemeyeceğimizi de burada söylemek gerekir: ama elbette bunların etkisiyle o sıralar söylediğimiz sözleri anımsayabiliriz. Ama bu sözler, o ruh hali ve duyguların sonucu, anlatımı ve ölçütüdürler. Bu yüzden bellek bu gibi düşünmeye değer ya da benzer zaman dilimlerini özenle saklamalıdır. Bu yüzden günceler yararlıdır.

9. Kendi kendine yetmek, kendi kendisi için her şey olmak ve tüm varlığımı kendimde taşıyorum diyebilmek, elbette, mutluluğumuz için en yararlı özelliktir. Bu yüzden, Aristoteles'in, *"mutluluk, yetinmeyi bilenlerindir,"* sözünün (*Eudemos Etiki*, 7, 2) çok sık yinelenemeyişi bu yüzdendir. (Chamfort'un, bu çalışmanın başına koyduğum tümcesinde, son derece seçkin bir anlatımla dile gelen de aynı düşüncedir.) Çünkü hem insan, kendinden başka kimseye belli bir kesinlikle güvenemez, ve hem de toplumun beraberinde getirdiği sıkıntılar ve dezavantajlar, tehlike ve can sıkıntısı ölçüsüzdür ve kaçınılmazdır.

Mutluluğa ulaşmak için büyük bir çevrede, zevk ve sefa içinde yaşamaktan (highlife) daha yanlış bir yol yoktur: çünkü bu yol sefil varlığımızı zevk, haz ve doyumunun bir sonucuna dönüştürür, bu durumda hayal kırıklığı da eksik olmaz; birbirine karşılıklı yalan söylemek de bu yaşama zorunlu olarak eşlik eder.[1]

---

[1] Bedenimiz nasıl giysilerle örtülüyse, zihnimiz de yalanlarla örtülüdür. Konuşmalarımız, edimlerimiz, tüm varlığımız yalancıdır ve ancak bu örtünün içinden geçerek, ara sıra gerçek zihniyetimize ulaşılabilir, tıpkı bedenimizin biçimine giysilerin ardında ulaşılması gibi.

Öncelikle, her toplum zorunlu olarak karşılıklı bir uyum sağlama ve sıcaklık gerektirir: bu yüzden ne denli büyük olursa o denli yavanlaşır. İnsan sadece yalnız olabildiği sürece bütünüyle kendisi olur: demek ki yalnızlığı sevmeyen, özgürlüğü de sevmez: çünkü insan ancak yalnız olduğunda özgürdür. Zorlama, her toplumun ayrılmaz arkadaşıdır ve her toplum, insanın kendi bireyselliği ne denli önemliyse o denli ağır gelen fedakârlıklar ister. Buna göre, herkes kendi benliğinin değeriyle orantılı olarak yalnızlığa lanet edecek, ona katlanacak ya da onu sevecektir. Çünkü yalnızlık içinde, zavallı kişi tüm zavallılığını, büyük zihin bütün büyüklüğünü duyumsar, kısacası herkes kendini olduğu gibi duyumsar. Ayrıca bir kimse doğanın sıralamasında ne denli yukarıda yer alıyorsa, esas olarak ve kaçınılmaz bir biçimde o denli daha yalnız kalır. Ama, fiziksel yalnızlığın zihinsel yalnızlığa denk düşmesi onun için bir iyiliktir: aksi durumda, heterojen yapıdaki kalabalık çevrenin onun üzerinde rahatsız edici, hatta düşmanca bir etkisi vardır, onun benliğini çalar ve yerine de bir şey vermez. Bundan sonra, doğa insanlar arasında ahlaki ve entelektüel açıdan en geniş çeşitliliği yaratmışken, toplum bunu dikkate almayarak hepsini eşit tutar ya da bu çeşitliliğin yerine yapay farklılıkları ve tabaka ya da rütbe basamaklarını koyar, bu farklılıklar da çoğu zaman doğanın sıralamasına taban tabana zıttırlar. Bu düzenlemede, doğanın alt sıraya koyduğu kimseler çok iyi konumdadırlar; ama doğanın yükseklere koyduğu az sayıdaki kişi hiç dikkate alınmaz; bu yüzden bu kişiler toplumdan uzak durmaya bakar ve bu insanların çok sayıda bulunduğu her toplumda, bayağılık hüküm sürer. Büyük zihinleri toplumdan tiksindirten, ötekilerin yeteneklerinin ve bunun sonucunda (toplumsal) verimlerinin eşit olmayışına karşılık, hakların ve bunun sonucunda istemlerin eşit olmasıdır. Sözümona seçkin kesim zihinsel üs-

tünlükler dışında her türden üstünlüğü geçerli kılar: hatta zihinsel üstünlükler kaçak mal muamelesi görür. Seçkin kesim bizi her türlü budalalığa, deliliğe, sapkınlığa, bönlüğe karşı sınırsız bir sabır göstermekle yükümlü kılar; buna karşılık kişisel üstünlükler bağışlanmayı dilemek ya da gizlenmek zorundadırlar; çünkü zihinsel üstünlük, istencin bir katkısı olmadan, sadece varlığıyla bile rahatsız eder. Buna göre, seçkin diye adlandırılan toplum övemeyeceğimiz ya da sevemeyeceğimiz insanları bize sunma zararının yanı sıra; doğamıza uygun, kendimiz gibi olmamıza da izin vermez; daha çok, ötekilere uyum sağlama uğruna büzülmeye, hatta kendimizi deforme etmeye zorlar. Düşünsel zenginlik taşıyan konuşmalar ya da düşünceler yalnızca düşünsel zenginliği olan topluma aittirler: sıradan toplumda bunlardan adeta nefret edilir; çünkü sıradan toplumun hoşuna gitmek için kesinlikle sığ ve bön olmak gereklidir. Bu yüzden böylesi toplumlarda, kendi kendimizi ağır bir biçimde yadsıyarak, kendimizi ötekilere benzetmek için benliğimizin dörtte üçünden vazgeçmemiz gerekir. Bunun karşılığında elbette öteki insanlar vardır: ama bir kimsenin kendi değeri ne kadar çoksa, o kimse kaybının kazancından büyük olduğunu ve bu alışverişin onun zararına olduğunu daha çok görecektir: çünkü insanlar kural olarak borçlarını ödeyemezler, yani toplumsal ilişkilerinde bu ilişkinin can sıkıcılığını, zorluklarını ve nahoşluklarını ve bu ilişkinin dayattığı kendi kendini yadsımayı telafi edecek bir şeye sahip değillerdir: toplumların büyük çoğunluğunun yapısı böyle olduğu için yalnızlığı tercih edenler iyi bir iş yapmış olurlar. Üstelik toplum, katlanamadığı ve bulunması da zor olan sahici, yani zihinsel üstünlüğün yerine sahte, tutucu, keyfi ilkelere dayalı ve geleneksel olarak daha üst tabakalarda gelişen ve anlaşılan bir üstünlüğü gelişigüzel kabul etmiştir: bu üstünlük de görgülülük, *bon*

ton [Fr., terbiye, –ç.n.], *fashionableness* [Ing., modaya uygun kibarlık, –ç.n.] denilen şeydir. Ancak bir kez sahici üstünlükle çarpışmaya girdiğinde zayıflığı ortaya çıkar. – Ayrıca, görgünün girdiği yerden, sağlıklı akıl dışarı çıkar.

Ama genel olarak herkes ancak kendi kendisiyle tam bir uyum içinde olabilir; dostlarıyla, sevgilisiyle değil: çünkü bireysellikten ve ruh halinden kaynaklanan farklılıklar her defasında küçük de olsa bir uyumsuzluğa yol açar. Bu yüzden, yüreğin hakiki, derin huzuru ve tam bir iç rahatlığı, sağlıktan sonra gelen bu en önemli dünyevi mülk, ancak yalnızlıkta bulunabilir ve sürekli bir ruh hali olarak ancak en derin inzivada sürebilir. İnsanın kendi benliği büyük ve zenginse bu yoksul dünyada bulabileceği en mutlu durumu tadar. Şunu da söyleyelim ki: dostluk, aşk ve evlilik insanları ne denli sıkı bir yakınlık içinde birleştirse de; herkes en sonunda ancak kendi kendisiyle ya da olsa olsa çocuklarıyla en yakın olduğunu düşünür. – İnsan nesnel ve öznel koşullar sonucu diğer insanlarla ne denli az ilişki içinde olursa doğrulukta o denli daha iyidir. Yalnızlık ve ıssızlık, insanların tüm kötülüklerinin, bir anda duyumsanmasalar bile görülmelerini sağlar: buna karşılık toplum sinsidir: oyalanma, haber, dostluk hazzı vb. görüntüsü altında büyük, çoğu zaman iflah olmaz kötülükleri gizler. Gençliğin asıl öğrenimi, yalnızlığa katlanmayı öğrenmeye adanmalıdır; çünkü yalnızlık mutluluğun ve içsel huzurun kaynağıdır. – İmdi, tüm bunlardan, yalnızca kendi kendine güvenmiş olan ve kendi başına her şey olabilen bir kişinin en iyi iç huzuruna ve mutluluğa sahip olabileceği sonucu çıkar: hatta Cicero bile şöyle söylüyor: *"Bir kimsenin yalnızca kendi kendine bağlı olduğunda ve kendinde her şeye sahip olduğunda mutlu olmaması mümkün değildir,"* (Paradox. II.) Üstelik, bir insan kendinde ne kadar çok şeye sahip olursa, başkaları

onun için o kadar az şey ifade eder. İçsel değeri ve zenginliği olan insanları, belirgin bir kendini yadsımayla başka insanlarla bir arada olmayı aramak bir yana, bu bir arada olmanın istediği fedakârlıkları yapmaktan bile uzak tutan şey, belirli bir her şeye yeterlilik duygusudur. Sıradan insanlar bunun tam tersini, arkadaş canlılığı ve uyumluluk içinde yaparlar: çünkü bunlar için başkalarına katlanmak, kendi kendilerine katlanmaktan daha kolaydır. Dahası, dünyada gerçekten değerli olana saygı gösterilmez ve saygı gösterilenin de hiçbir değeri yoktur. Bu yüzden köşeye çekilmiş olmak, değerliliğin ve seçkinliğin kanıtı ve sonucudur. Tüm bunlara göre, kendinde doğru bir şeye sahip olan kişinin yeri geldiğinde özgürlüğünü korumak için gereksinimlerini sınırlaması ya da genişletmesi, ve buna göre, insanlar dünyasıyla kaçınılmaz ilişkiler içinde olan kendi kişiliğiyle, olabildiğince kısa bir süre uzlaşması, gerçek bir yaşam bilgeliği olacaktır.

Ama öte yandan, insanları toplumcul kılan, yalnızlığa ve yalnızlık içinde kendi kendilerine katlanma yeteneksizlikleridir. Onları hem topluma hem de uzak ülkelere ve yolculuklara süren içsel boşlukları ve sıkıntılarıdır. Onların zihninde, kendi kendilerini devindirecek dişli çark eksiktir: bu yüzden bu devinimi şarapla ararlar ve bu yolda birer ayyaş olup çıkarlar. Tam da bu yüzden, sürekli dışarıdan ve üstelik en güçlü, yani özü kendilerininkine benzeyen bir uyarılmaya gereksinirler. Bu uyarılma olmadan, zihinleri kendi ağırlığı altında çöker ve ezici bir uyuşukluğa düşer.[1] Benzer biçimde, herkesin, insanlık

[1] Bilindiği gibi, kötülükler, toplu halde katlanılarak hafifletilirler: insanlar can sıkıntısını da bu kötülükler arasında görüyorlar; bu yüzden, canlarının hep birlikte sıkılması için biraraya geliyorlar. Nasıl ki yaşam sevgisinin temelinde ölüm korkusu varsa, insanların toplumsallık dürtüsü de aslında dolaysız bir dürtü değildir, yani toplum sevgisine değil, yalnızlık korkusuna dayanır, yani, öteki insanların sevimli varlığı aranmıyordur; daha çok, yalnız olmanın ıssızlı-

idesinin yalnızca küçük bir parçası olduğu, bu yüzden, bir ölçüde tam bir insan bilincinin ortaya çıkması için ötekiler tarafından bütünlenmeyi gereksindiği söylenebilir: buna karşılık, tam bir insan olan kişi *par excellence* [kusursuz] bir insandır, bir parça değil bir bütün oluşturur ve bu yüzden kendisiyle yetinir. Bu anlamda, sıradan toplumu, her kornonun yalnızca bir sesi çıkardığı ve ancak hepsinin aynı anda ses çıkarmasıyla bir müziğin oluştuğu Rus korno müziğine benzetebiliriz. Çünkü, insanların çoğunun aklı ve zihni, böyle tek sesli bir korno gibi tekdüzedir: insanların birçoğu, ezelden beri yalnızca tek bir sese, aynı düşünceye sahipmişler gibi, başka bir şeyi düşünemezlermiş görünürler. Buradan, insanların sadece neden böyle can sıkıcı oldukları değil, neden böyle arkadaş canlısı oldukları ve sürü gibi dolaşmaya bayıldıkları da açıklanır: insanoğlunun sürü hayvanı doğası. Her bir insana katlanılmaz gelen şey, kendi özünün monotonluğudur: her budalalık kendi sıkıntısından musdariptir. Buna karşın, zihinsel dünyası zengin bir insan kendi başına konser veren bir virtüöze ya da piyanoya benzetilebilir. Bilindiği gibi nasıl piyano kendi başına küçük bir orkestraysa bu insan da kendi başına küçük bir dünyadır, ve ötekilerin ancak bir arada oluşturdukları şeyi, o kendi bilinci-

---

ğı ve boğuculuğundan ve kendi bilincinin tekdüzeliğinden kaçılıyordur; bu yüzden, bunlardan kaçınmak için, kötü bir toplum tercih edilmekte ve her toplumun zorunlu olarak beraberinde getirdiği eziyet ve baskıdan da hoşlanılmaktadır. – Buna karşılık, tüm bunlara duyulan nefret yenilmişse ve bunun sonucunda, yukarıda betimlenen etkilerin artık ortaya çıkmayacağı biçimde, yalnızlık alışkanlığı ve onun dolaysız etkisine karşı dayanıklılık kazanılmışsa; o zaman, toplumu özlemeye gerek duymadan, büyük bir huzur içinde ve sürekli yalnız kalınabilir; çünkü toplum gereksinimi doğrudan bir gereksinim değildir ve öte yandan insan şimdi yalnızlığın iyilik verici özelliklerine alışmıştır artık.

nin bütünlüğü içinde oluşturur. Bir piyano gibi o da senfoninin bir parçası değildir, soloya ve yalnızlığa uygundur: onlarla birlikte çalması gerektiğinde, ancak piyano gibi eşlik edilmesi gereken esas ses olabilir ya da vokal müzikteki piyano gibi ses verebilir. – Bu arada toplumu seven kimse, bu denklemden ilişkide bulunduğu kişilerdeki nitelik eksikliğinin, bir ölçüde nicelikle giderilmesi gerektiği sonucunu çıkarabilir. Zihinsel dünyası zengin tek bir insanla ilişki yeterli olabilir: ama sıradan insan türünden başkasını bulması mümkün değilse o zaman çeşitlilik ve birliktelik sayesinde bir şeylerin ortaya çıkabilmesi açısından, böyle yeterince çok sayıda insanla ilişki içinde olması –sözü edilen korno müzik benzetmesine göre– iyidir, ve bir de tanrı ona sabır vermelidir.

Daha iyi türdeki insanlar, günün birinde herhangi bir soylu, ideal amaç güderek bir dernek kurduklarında, böcekler gibi her yeri dolduran ve can sıkıntısına ya da duruma göre, yoksunluğuna çare bulmak için her şeye el atmaya her an hazır olan sonsuz sayıdaki insan sürüsünden birkaç kişinin, bu derneğe de gizlice sızmaları ya da zorla girmeleri sonucu ya davayı bütünüyle mahvetmeleri ya da başlangıçtaki amacın tam tersine düşülecek ölçüde değiştirmeleri de insanların içsel boşluğunun ve yoksunluğunun hesabına yazılmalıdır. Ayrıca, insanların arkadaş canlılığı ve arkadaşa ihtiyaç duymalarına, çok soğuk havada birbirlerine sokularak oluşturdukları bedensel sıcaklığa benzer biçimde zihinsel bir sıcaklık oluşturmaları gözüyle de bakılabilir. Ancak, kendi zihinsel sıcaklığı çok olan biri böyle bir gruplaşmayı gereksinmez. Buna örnek olarak uydurduğum bir fabl bu yapıtın 2. cildinin son bölümünde yer alacak. Tüm bunların sonucunda, her bir kişinin arkadaş canlılığı kendi entelektüel değeriyle ters orantılıdır; ve "o, toplum içine girmekten hoşlanmaz" demek, neredeyse, "o, bü-

yük özellikleri olan bir adamdır" demektir.

Entelektüel açıdan yüksek bir insana, yalnızlık ikili bir yarar sağlar: birincisi, kendi kendisiyle olmak ve ikincisi, başkalarıyla birlikte olmamak. Her toplumsal ilişkinin ne kadar çok zorlama, eziyet ve tehlikeyi beraberinde getirdiği düşünülürse, bu ikinci yararın değeri daha iyi anlaşılacaktır. *"Tüm belalar, yalnız kalma yeteneğimizin olmayışından gelir başımıza,"* diyor La Bruyère. *Toplumculluk*, bizi, büyük çoğunluğu ahlaki açıdan kötü ve entelektüel açıdan bön ya da yanlış olan varlıklarla ilişki içine soktuğundan, en tehlikeli ve hatta yıkıcı eğilimlerden biridir. Toplumcul olmayan biri böyle varlıklara gereksinmeyen biridir. Kendi başına, topluma gereksinmeyecek denli çok şeye sahip olmak bile yeterince büyük bir mutluluktur, çünkü hemen hemen tüm acılarımız toplumdan kaynaklanır ve mutluluğumuzun sağlıktan sonraki en önemli unsurunu oluşturan zihinsel huzur her toplum tarafından tehlikeye sokulur ve bu yüzden önemli ölçüde bir yalnızlık olmadan var olamaz. Zihinsel huzur mutluluğuna nail olabilmek için, kinikler her türlü mülkten uzaklaşırlar: aynı amaçla toplumdan uzaklaşan biri en bilgece yöntemi seçmiştir. Çünkü, Bernardin de St. Pierre'in güzel olduğu denli isabetli bir biçimde söylediği gibi: *Beslenmede perhiz bizi bedensel açıdan sağlıklı yapar, insanlarla ilişkide perhiz ruhumuza huzur verir.* Buna göre, yalnızlıkla zamanında dost olan, hatta onu seven birisi bir altın damarı bulmuştur. Ama asla herkes bunu bulamaz. Çünkü, yoksulluk ne denli başlangıçsal ise, can sıkıntısının bertaraf edilmesi çabası da insanları birbirine o denli yaklaştırır. Her ikisi de olmasaydı, elbette herkes yalnız kalırdı; çünkü çevre, ancak yalnızlık içinde kesin bir öneme, herkesin kendi gözündeki ve her adımda sancılı bir yalanlamayla karşılaştığı dünyanın gürültüsü içinde bir hiçe indirgenmeyeceği biricikliğe karşılık düşer.

Hatta bu anlamda yalnızlık her insanın doğal durumudur: onu yeniden Adem olarak başlangıçsal, kendi doğasına uygun bir mutluluk içine sokar.

Ama Adem'in ne anası ne de babası vardı! Bu yüzden, bir başka anlamda insan için yalnızlık doğal değildir; çünkü insan, dünyaya geldiğinde kendini yalnız değil ana babasının, kardeşlerinin arasında yani topluluk içinde bulur. Bunun sonucunda, yalnızlık sevgisi başlangıçsal bir eğilim olarak var olamaz, tersine, ancak deneyim ve sonradan düşünme sayesinde ortaya çıkabilir: ve bu da, kendi zihinsel gücünün gelişmesi ölçüsünde, ama aynı zamanda yaşanan yılların artması sonucunda gerçekleşecektir; buna göre, genel olarak ele alındığında, her bir insanın toplum içine girme dürtüsü, yaşıyla ters orantılı olacaktır. Bir bebek, birkaç dakika yalnız bırakıldığında hemen bir korku ve acı çığlığı atar. Küçük çocuk için, yalnız olmak büyük bir cezadır. Delikanlılar, birbirleriyle kolayca dostluk kurarlar: ancak, soylu ve yüce ruhlu olanlar ara sıra yalnızlığı ararlar: yine de tüm bir günü yalnız geçirmek henüz onlara da zor gelir. Oysa yetişkin bir erkek için bu çok kolaydır: çok uzun süre yalnız kalabilir ve yaşlandıkça bu süre de artar. Göçmüş kuşaklardan geriye bir tek kendisi kalmış ve üstelik yaşamın hazlarından kısmen uzaklaşmış, kısmen yitirmiş yaşlı bir adam, kendi asıl unsurunu yalnızlıkta bulur. Ama burada; yalnızlık ve kendini yalıtma eğilimi tek tek kişilerde, her zaman onun entelektüel değerinin ölçüsüne göre ortaya çıkacaktır. Çünkü bu eğilim söylendiği gibi salt doğal, doğrudan doğruya gereksinimlerin ortaya çıkardığı bir eğilim değil, daha çok deneyimlerin ve bu deneyimler üzerine düşünsemenin sonucudur, yani insanların çoğunun ahlaki ve entelektüel açıdan sefil niteliği üzerine ulaşılmış bir kavrayıştır; bu sefillikte en kötüsü, bireylerin birbirlerinin ahlaki

ve entelektüel yetersizlikleri üzerinden fesat çevirmeleri ve karşılıklı olarak birbirlerinin ekmeğine yağ sürmeleridir; bunun sonucunda insanların çoğuyla ilişki kurmayı hazzedilmez ve hatta katlanılmaz kılan son derece çirkin her türlü olay ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, bu dünyada zaten çok sayıda kötü şey varken, toplum bunların en kötüsü olarak kalmaktadır: bu yüzden, arkadaş canlısı bir Fransız olan Voltaire bile, *yeryüzü, kendileriyle konuşmaya değmeyen insanlarla kaynıyor*, demiştir. Yalnızlığı tutkuyla çok seven, yumuşak yürekli Petrarca da bu eğilimi için aynı nedeni gösteriyor:

Yalnız bir yaşamı sürekli aradım
(Dere, tarla ve orman tanıktır buna),
Işığın yolunu bulmama yaramayacak,
O budala kafalardan kaçarak.

Petrarca, Zimmermann'ın, yalnızlık üzerine ünlü yapıtına örneklik etmişe benzeyen güzel kitabı *De vita solitaria*'da bu konuyu açıklıyor. Chamfort, toplumdan uzak olmanın tam da bu ikincil ve dolaylı kaynağını alaycı üslubuyla şöyle dile getiriyor: Bazen, yalnız yaşayan birinin, toplumu sevmediği söylenir. Bu durum, bir kimsenin gezintiye çıkmadığını söylemeye ve bunun nedeni olarak da, geceleri Bondy Ormanı'nda gezmeye çıkmadığını söylemeye benzer.[1] Ama, yumuşak huylu Hıristiyan Angelus Silesius da kendi üslubu ve mitsel diliyle aynı şeyi söylüyor:

---

[1] Sadi de, *Gülistan*'da, (bkz. Graf çevirisi, s. 65) benzer bir anlamda şunları söylüyor: *"O zamandan beri, topluma veda ettik ve yalnızlık yoluna koyulduk: çünkü güvenlik, yalnızlıktadır."*

Herod düşmandır, Joseph'e, akla,
Tanrı ona tehlikeyi düşte (zihinde) bildirir.
Dünya Beytlehem'dir, Mısır yalnızlıktır:
Kaç rukum, haç, yoksa ölürsün acıdan.

Jordanus Brunus da aynı anlamda okunabilir: *"Dünyada bir cennet yaşamı tatmak isteyenler, hep bir ağızdan 'bak, uzun bir süre kaçtım ve yalnızlık içinde kaldım' demişlerdir."* İranlı Sadi de, *Gülistan*'da, kendisinden benzer bir anlamda söz eder: *"Şam'daki dostlarımdan sıkılınca, hayvanların toplumunu ziyaret etmek için, Kudüs'ün çölüne geri döndüm."* Kısacası, hepsi de, en iyi Prometheus'un dile getirdiği anlamda konuşmuşlardır. Ancak doğalarının en düşük ve en soysuz yönleri aracılığıyla, yani gündelik olan, basmakalıp ve bayağı olan aracılığıyla herhangi bir ilişkiye girebildikleri, onları kendi düzeylerine yükseltemedikleri için onların düzeyine inmekten başka çare bulamadıkları için kendilerine yük olan varlıklarla ilişki kurmak onlara nasıl bir zevk verebilir ki?

Buna göre kendini yalıtmayı ve yalnızlığı besleyen, aristokrat bir duygudur. Tüm serseriler arkadaş canlısıdırlar, zavallılar: buna karşılık, bir insanın soylu biri olduğu ötekilerden hoşlanmayışından, onlarla birlikte olmaktansa yalnızlığı tercih edişinden ve sonra yavaş yavaş, yılların akışıyla, ender istisnalar sayılmazsa, dünyada sadece yalnız olmakla topluluk içinde olmak arasında bir seçim yapılabileceğini kavramalarından anlaşılır. Kulağa ne denli sert gelse de, Angelus Silesius bile, kendi Hıristiyan yumuşaklığını ve sevgisini bir kenara bırakarak, bunu söylemeden edememiştir:

Yalnızlık zordur: ama yine de toplulukla olma:
Yoksa her yerde bir çölün içinde kalırsın.

Ama büyük kafalar söz konusu olduğunda, tüm insan soyunun bu asıl eğiticilerinin, tıpkı etrafında gürültü yapan çocuk sürüsünün oyununa karışmak eğiliminde olmayan bir pedagog gibi başka insanlara eğilim duymamaları elbette çok doğaldır. Çünkü, onları yanılgılar denizinde doğru yola sevketmek ve hamlıklarının ve bayağılıklarının karanlık uçurumundan ışığa, yetişime ve soylulaşmaya çekmek için dünyaya gelmiş olanların, onların arasında, ama onlara ait olmadan yaşaması gereklidir; bu yüzden, gençliklerinden başlayarak ötekilerden belirgin bir biçimde değişik varlıklar olduklarını duyumsarlar, ama ancak yavaş yavaş, yılların içinden geçerek, durumun açık bir bilgisine ulaşırlar; bundan sonra, ötekilerden zihinsel uzaklıklarının yanı sıra fiziksel bir uzaklığın bulunması ve kendisi de genel sıradanlıktan az ya da çok dışlanmış olmadıkça hiç kimsenin onlara yaklaşmaması kaygısını da taşırlar.

Demek ki, tüm bunlardan yalnızlığın doğrudan ve başlangıçsal bir dürtü olarak ortaya çıkmadığı, tersine dolaylı olarak, özellikle soylu zihinlerde ve ancak zamanla, doğal toplumsallık dürtüsünü de aşmak koşuluyla, kimi zaman Mephistopheles'in önerilerine karşın, geliştiği sonucu çıkıyor:

Bırak kendi tasanla oynamayı,
Bir akbaba gibi, yaşamını kemiren:
En kötü toplum bile duyumsatır sana,
İnsanların arasında bir insan olduğunu.

Yalnızlık tüm seçkin zihinlerin yazgısıdır: zaman zaman bundan yakınacaklardır: ama her zaman iki kötülükten küçüğü olarak bunu seçeceklerdir. Yaş ilerledikçe, bu kişiler bilge olmaya daha kolay ve

daha doğal bir biçimde cesaret edecekler ve altmışlarında yalnızlık dürtüsü gerçekten doğal, hatta içgüdüsel bir dürtü olacaktır. Çünkü her şey bu dürtüyü kolaylaştırmak için birleşmiştir. Arkadaş canlılığına yönelik en güçlü eğilim, kadınları sevmek ve cinsel dürtü artık etkili değildir; yaşlılıkta cinsel dürtünün olmayışı, belirli bir kendi kendine yeterliliğin temelini oluşturur ve toplumsallık dürtüsünü yavaş yavaş soğurur. İnsan binbir yanılsamadan ve aptallıktan geçmiştir; etkin yaşamı çoğun bırakmıştır, artık hiçbir beklentisi hiçbir planı ve niyeti yoktur; ait olduğu kuşak artık yaşamıyordur; yabancı bir soyun ortasında zaten nesnel ve esas olarak yalnızdır. Bu arada zamanın akışı hızlanmıştır ve zihinsel olarak bundan da yararlanmak istemektedir. Çünkü yalnızca kafa kendi gücünü koruyorsa, şimdi ulaşılmış bulunan çok sayıda bilgi ve deneyim, tüm düşüncelerin yavaş yavaş tamamlanan olgunlaştırılması ve tüm kuvvetlerin uygulanmaya yatkın oluşları her türden incelemeyi eskisinden daha ilginç ve daha kolay kılar. İnsan daha önce sisler içindeymiş gibi duran binlerce şeyi net bir biçimde görebilir: sonuçlara ulaşır ve kendi üstünlüğünü duyumsar. Uzun bir deneyim sonucunda, insanlardan çok şey beklemekten vazgeçilmiştir; çünkü genel olarak, daha yakın bir tanışıklıktan kazançlı çıkan insanlardan değillerdir: daha çok, ender şanslı durumlar dışında insan doğasının en bozuk örneklerinden başkasıyla karşılaşılmayacağı, bunlara hiç dokunmamanın en iyisi olduğu bilinir. Bu yüzden, insan bildik hayal kırıklıklarına uğramaz, karşısına her çıkanın nasıl biri olduğunu kısa sürede ayrımsar ve daha yakın bir bağ kurma isteğini ender olarak duyar. Sonunda, özellikle yalnızlığı bir gençlik sevgilisi olarak gördüğünde, ardından köşeye çekilme alışkanlığı ve kendi kendisiyle ilişki içinde olma da gelir ve ikinci bir doğa halini alır. Buna göre, önceleri arkadaşlık kurma dürtüsüyle

savaşması gereken yalnızlık sevgisi, şimdi bütünüyle doğal ve basittir: insan, yalnızlığın içinde suyun içindeki balık gibidir. Bu yüzden, her seçkin ve dolayısıyla ötekilere benzemeyen kişi yalnızlıkta, gençliğinde bastırılmış olsa da yaşlılıkta kolaylaşan, özündeki yalnız başınalığı bulur.

Elbette, yaşlılığın bu gerçek önceliği, herkesin payına ancak entelektüel güçleri ölçüsünde düşecektir; yani, olağanüstü bir kimseye herkesten çok düşecektir, ama en küçük ölçüde de olsa herkese düşecektir. Ancak son derece yoksun ve sıradan doğalar, yaşlılıkta eskisinden daha da arkadaş canlısı olacaklardır: eskiden aranan biriyken artık uyum sağlamadıkları topluma yük olurlar ve toplumun içine, olsa olsa hoşgörüyle karşılanarak girebilirler.

Yaşadığımız yılların sayısı ile toplumsallığımızın derecesi arasında ortaya koyduğumuz karşıt ilişkide erekbilimsel bir yön de bulunabilir. İnsan ne denli genç ise, her ilişkiden öğrenebileceği o denli çok şey vardır: şimdi doğa onu, kendisi gibilerle ilişki içinde olduğu karşılıklı öğrenmeye mecbur kılmıştır ve bu bakımdan insan toplumu büyük bir Bell-Lanchester tipi eğitim kurumu olarak görülebilir; okullar ve kitaplar ise yapay, çünkü doğanın tasarısından uzak duran kurumlardır. Bu yüzden insan, amaca çok uygun olarak, ne denli genç ise doğal eğitim kurumunada o denli çalışkan bir biçimde devam eder. *"Hiçbir şey, her yönüyle mutlu değildir,"* diyor Horatius ve bir Hint atasözüne göre *"Sapsız lotus olmaz"*: bu yüzden yalnızlığın da birçok avantajının yanında küçük dezavantajları ve sıkıntıları vardır, ancak bunlar toplumunkilerle karşılaştırıldıklarında çok küçüktürler; bu yüzden kendinde doğru bir şeyler bulunan kişi, insanlar olmadan yaşayabilmeyi, onlarla birlikte yaşamaktan daha kolay bulacaktır. – Yalnızlığın dezavantajlarından birisi vardır ki, bilincine varılması öteki-

ler kadar kolay olmaz, bu da sürekli evde kalmak yüzünden bedenimizin dış etkilere karşı çok duyarlılaşması ve en küçük bir hava akımının bile onu hasta etmesidir; bu yüzden, sürekli köşeye çekilmişlik ve yalnızlık yüzünden, ruhsal durumumuz öyle duyarlı olur ki en önemsiz olaylar, sözcükler ve hatta sadece tavırlar yüzünden huzursuz olur ya da hastalanır, ya da inciniriz; oysa sürekli kalabalığın içinde kalan biri bunları dikkate almaz bile.

Ama özellikle gençlik yıllarında, kendisi için uygun olan, insanlardan hoşlanmayışı yüzünden yalnızlığa düşen, ama yalnızlığın ıssızlığına uzun süre dayanamayan bir kimseye, yalnızlığının bir bölümünü toplum içine çekmesini, yani toplumun içinde de bir ölçüde yalnız olmayı öğrenmesini, buna göre düşündüğü şeyi hemen ötekilere söylememesini, öte yandan onların söylediklerini ciddiye almamasını, daha çok, hem ahlaki hem de entelektüel açıdan onlardan çok şey beklememesini ve bu yüzden onların görüşleri bakımından övgüye değer bir hoşgörüyü sürekli korumak için en güvenli yol olan aldırışsızlığı sağlamlaştırmasını öneririm. Bundan sonra, onların arasında olmasına karşın tam onların toplumu içinde olmayacaktır, tersine bu toplum açısından kendine daha nesnel davranacaktır: bu durum onu toplumla daha doğru bir ilişkiye sokacak ve böylelikle kirlenmenin ya da incinmenin her türlüsünden korunmuş olacaktır. Bu geri çekilmeci ya da korunaklı toplumsallığın okumaya değer dramatik bir betimlenişini Moratin'in *El Café o sea la comedia nueva* adlı komik oyununda, D. Pedro karakterinde, özellikle birinci perdenin ikinci ve üçüncü sahnelerinde buluyoruz. Bu anlamda toplum bir ateşe de benzetilebilir, akıllı kişiler uygun bir uzaklıktan ısınır ama içine düşmezken, budala önce kendini yakıp sonra da yalnızlığın soğukluğuna sığınır ve ateşin yakıcılığından yakınır.

10. Kıskançlık insanın doğasında vardır: yine de, aynı zamanda hem bir kötülük hem de bir beladır.[1] Bu yüzden ona, mutluluğumuzun düşmanı gözüyle bakmalı ve kötü bir cin olarak, onu boğmaya çalışmalıyız. Seneca, burada bize güzel sözleriyle yol gösteriyor: *İnsan, karşılaştırma yapmadan, kendinde olana sevinmeli: daha mutlu birini rahatsız eden kimse, asla mutlu olmayacaktır.* (de ira III, 30) ve yine: *Senin önünde ne çok kimse olduğunu görürsen, ne çok kimsenin de senin arkanda olduğunu düşün* (ep. 15): demek ki, sık sık, bizden daha iyi görünenlere değil bizden daha kötü olanlara bakmalıyız. Hatta, karşımıza çıkan gerçek kötülüklerde bizimkilerden daha büyük acıları gözlemlemek ve bundan sonra da, bizimle aynı durumda olanlarla, kader arkadaşlarıyla ilişki içinde olmak bize daha etkili, bununla birlikte kıskançlıkla aynı kaynaktan fışkıran avuntuyu sağlayacaktır.

Kıskançlığın etkin yönleri hakkında bu kadar. Edilgin yönlerine gelince, hiçbir nefretin kıskançlık kadar uzlaşmaz olmadığı düşünülebilir; bu yüzden onu uyandırmak için sürekli ve hırsla çalışmak yerine, bu hazzı da diğer bazıları gibi tehlikeli sonuçları yüzünden kendimize yasaklamalıyız. – Üç türlü *aristokrasi* vardır: 1. Doğuştan ve rütbeden gelen aristokrasi, 2. Para aristokrasisi, 3. Zihinsel aristokrasi. Sonuncusu aslında en seçkin olanıdır, kendisine zaman tanındığında böyle olduğu açıkça görülecektir: Büyük Frederik, bakanlar ve generaller masasında yemek yerlerken Voltaire'in, hükümdarların ve prenslerinin oturduğu bir masada yer almasına alınganlık gösteren saray nazırına, *"Ayrıcalıklı kafalar, prenslerle aynı düzeydedirler,"* demişti. Bu aristokrasilerin her birinin etrafı onları kıskananlardan oluşan

[1] İnsanların kıskançlığı, kendilerini ne denli mutsuz duyumsadıklarını gösterir: başkalarının yaptıklarına ve ettiklerine sürekli dikkat ediyor olmaları, canlarının ne denli sıkıldığını gösterir.

ve aristokrasinin üyelerine, gizliden gizliye öfkelenen bir sürüyle çevrilidir; bu sürü aristokrasiyi korkutamazsa, her yolu deneyerek ona "Sen de bizden fazla değilsin!" demeye çalışır. Ama tam da bu çabalarıyla, tam tersine inandığını ele verir. Kıskanılanların, buna karşı kullandıkları yöntemler tüm bu yakın ilişkiler sürüsünü uzak tutmak ve onlarla temastan olabildiğince kaçınmak, onları geniş bir uçurum sayesinde uzak tutmaktır; ama bunun mümkün olmadığı yerde de onların uğraşlarına son derece kayıtsız bir biçimde tahammül etmektir, bu kayıtsızlığın kaynağı onları saf dışı bırakır: – bu yöntemin de istisnasız bir biçimde uygulandığını görüyoruz. Buna karşılık kendileri bir aristokrasiye dahil olanlar, başka bir aristokrasinin üyeleriyle çoğun iyi geçinirler ve onları kıskanmazlar; çünkü her biri kendi üstünlüğünü ötekilerin üstünlükleriyle tartar.

11. İnsan, bir tasarısını uygulamaya koymadan önce onun üzerinde yeterince ve hep yeniden düşünmelidir; bu konudaki her şeyi en ince ayrıntısına dek düşündükten sonra bile, tüm insani bilginin her şeye ulaşamadığını, bu yüzden araştırmanın ya da önceden görmenin olanaksız olduğu koşulların her zaman ortaya çıkabileceğini ve hesapları geçersiz kılabileceğini de düşünmelidir. Bu düşünce her zaman negatif kefeyi ağırlaştıracak ve bize önemli konularda zorunlu olmadıkça hiçbir şeye dokunmamayı tavsiye edecektir: Duranı kıpırdatma! Ama bir kez karar verilip de işe koyulundu mu, ve iş yürümeye başlayıp da geriye sonucu beklemek kaldı mı, o zaman, yapılmış olan üzerinde sürekli düşünüp endişelenmemeli ve olası tehlikeler üzerinde ikide bir kaygılanılmamalıdır; daha çok konudan bütünüyle uzaklaşılmalı, bu konu hakkındaki tüm düşünce yelpazesi kapatılmalı, zamanında her şeyin yeterince düşünülüp tartıldığı düşüncesiyle sakinleşilmelidir. İtalyan atasözü *legala bene, e poi lascia la andere* de bu

öğütü veriyor; Goethe'nin çevirisiyle, *atını iyi eyerle ve üzerinde sakin dur*; yeri gelmişken söyleyelim, Goethe'nin, *Sprichwörtlich* [*Özdeyişler*] başlığıyla verdiği özdeyişlerin büyük bir bölümü Almancaya çevrilmiş İtalyan atasözleridir. – Ama yine de kötü bir sonuç ortaya çıkarsa, bunun nedeni tüm insani olayların raslantıya ve yanılgıya tabi olmasıdır. İnsanların en bilgesi Sokrates'in, salt kendi kişisel olaylarında doğruyu bulmak ya da en azından yanlış adımlardan kaçınmak için uyarıcı bir iç sese (*dämonion*) gereksinim duymuş olması, burada insan aklının yeterli olmadığının bir kanıtıdır. Bu yüzden, bir Papa'dan kaynaklandığı söylenilen, *"karşımıza çıkan her belanın suçunun, en azından herhangi bir noktada bizde"* olduğu sözü kesinkes ve her durumda doğru değildir: bununla birlikte geniş ölçüde ve çoğu durumda doğrudur. Hatta bu sözde, insanların kendi mutsuzluklarını olabildiğince gizlemeye çalışmalarındaki, başarabildikleri ölçüde mutlu bir yüz ifadesi takınmalarındaki duygunun payı var gibi görünüyor. Çektikleri acılardan, suçlu oldukları sonucunun çıkarılmasından korkmaktadırlar.

12. Zaten olmuş, yani artık değiştirilemez bir kötü olay karşısında, ne bunun başka türlü olabileceği ne de bundan nasıl sakınılmış olabileceği düşüncesine izin verilmelidir: çünkü tam da bu düşünce, acıyı dayanılmaz ölçüde artırır, öyle ki bu yüzden insan bir *heautontimorumenos* [*kendi kendine eziyet eden*][1] olur. İnsan, daha çok, oğlu hasta yatarken, Yehova'ya aralıksız yalvaran ve yakman, ama oğlu öldüğünde ise parmaklarını bir kez şıkırdatan ve bir daha bu konuyu düşünmeyen kral Davut gibi davranmalıdır. Bunu yapacak kadar aldırışsız olamayan ise, yazgıcı bakış açısına sığınarak olup biten her şeyin

[1] Antik Romalı oyun yazarı Terentius'un (İÖ 195-159) bir oyununun adı. – ç.n.

zorunlu olarak ortaya çıktığı, bu yüzden kaçınılmaz olduğu yolundaki büyük hakikati anlamalıdır.

Tüm bunlarda, bu kural tek yanlıdır. Gerçi mutsuzluk durumlarında bizim doğrudan doğruya rahatlamamıza ve sakinleşmemize yarar: ancak, bu mutsuzlukta, çoğun olduğu gibi, kendi ihmalciliğimizin ya da pervasızlığımızın, en azından bir ölçüde suçu varsa; o zaman böyle bir şeyin nasıl önlenebileceğini acı verici bir biçimde hep yeniden düşünmek, aklımızın başına gelmesi ve iyileşmemiz için, yani gelecek için, iyileştirici bir öz terbiyesidir. Ve açık açık işlediğimiz hataları, âdetimiz olduğu üzere, kendi kendimize bağışlatmaya, mazur göstermeye ya da küçümsemeye çalışmamalı, tersine, gelecekte ondan kaçınma amacını sağlamlaştırmak için bunu itiraf etmeli ve tüm büyüklüğüyle gözümüzün önüne sermeliyiz. Gerçi, bu arada kendi kendisinden hoşnut olmamanın büyük acısı çekilir, ama *dayak yemeyen eğitilmiş sayılmaz.*

13. Esenliğimizi ilgilendiren her konuda *hayal gücünü dizginlemeliyiz*: yani öncelikle hayalimizde dünyalar kurmamalıyız; çünkü, onları kurduktan hemen sonra, üzüntüyle, yeniden yıkmak zorunda olduğumuzdan bize fazla pahalıya mal olurlar. Ama salt mutsuzluk durumlarını düşünerek yüreğimizi endişelendirmekten daha da çok kaçınmalıyız. Çünkü, bunlar bütünüyle uydurmaysalar ya da çok yapmacıksalar; böyle bir düşten uyandığımızda gördüğümüz her şeyin hayalden ibaret olduğunu hemen anlarız, bu yüzden daha iyi olan gerçekliğe daha da çok seviniriz ve belki bundan, çok uzakta, ama yine de olası olan mutsuzluk durumları için bir uyarı çıkarırız. Ancak, hayal gücümüz bunlarla böyle kolay oynamaz: olsa olsa salt gereksiz yere güzel hayaller kurar. Karanlık düşlerinin malzemesi ise bizi uzaktan, ama bir ölçüde gerçekten tehdit eden mutsuzluk durumlarıdır: hayal gücü

bunları abartır, olasılıklarını gerçekte olduğundan çok yakınlaştırır, ve onları gözümüze en korkunç biçimde gösterir. Uyandığımızda böyle bir düşten güzel düşlerde olduğu gibi hemen kurtulamayız; çünkü güzel bir düş gerçeklikle hemen çelişir ve en fazla olasılığın kucağında zayıf bir umut bırakır. Ama kendimizi karabasanlara (blue devils) kaptırırsak, onlar kolay kolay uzaklaşmayan görüntüleri yakınlaştırırlar: çünkü, konunun olasılığı genel olarak sabitttir ve tehlikenin derecesinin ölçütünü her zaman ortaya koyamayız: kolaylıkla büyük bir olasılığa dönüşebilir ve biz de korkuya yenik düşeriz. Bu yüzden, esenliğimizi ilgilendiren olayları salt aklın ve yargı gücünün gözüyle görmeli, bunun sonucunda sakin ve serinkanlı düşünerek yalın kavramlarla ve *in abstracto* [*soyut olarak*] davranmalıyız. Burada hayal gücü devre dışı kalmalıdır: yargıda bulunamaz, tersine ruh halimizi yararsız ve çoğun oldukça üzücü bir biçimde etkileyen imgeleri getirir gözümüzün önüne. Bu kurala en sıkı biçimde akşamları uyulmalıdır. Çünkü, karanlığın bizi korkaklaştırması ve her yerde korkunç biçimler görmemizi sağlaması gibi, düşüncelerin belirsizliği de buna benzer bir etkide bulunur; çünkü her belirsizlik güvensizlik doğurur: bu yüzden, yorgunluğun, aklın ve yargı gücünün üzerine öznel bir karanlık çektikleri akşam saatlerinde akıl yorgun ve şaşkın olduğundan ve olayların içyüzünü kavrayamadığından, düşüncemizin nesneleri kişisel ilişkilerimiz söz konusuysa kolaylıkla tehlikeli bir görünüme bürünürler ve birer dehşet imgesi olurlar. Bu durum en çok geceleri, yatakta zihnin bütünüyle yorgun düştüğü ve bu yüzden yargı gücünün işini artık göremediği, buna karşılık hayal gücünün henüz uyanık olduğu saatte geçerlidir. Çünkü gece her şeye ve herkese kendi kara boyasını sürer. Bu yüzden, uykudan önceki ya da geceleyin uyanık durumdaki düşüncelerimiz bilindiği gibi kapkaradır, hatta kor-

kunçtur. Sabahleyin tüm bu dehşet imgeleri tıpkı düşler gibi yitip gitmişlerdir: İspanyol atasözü *noche tinta, blanco el die* [*gece boyalıdır, gündüz beyazdır*] bunu anlatır. Ama daha akşamları, ışıklar yanmaya başlar başlamaz, akıl da göz gibi, gündüzün olduğu denli net göremez: bu yüzden, bu zaman dilimi ciddi, en azından hoş olmayan konuların düşünülmesi için uygun değildir. Bunun için en doğru zaman, tıpkı tüm başarılar için, istisnasız hem zihinsel hem de bedensel olanlar için uygun olduğu gibi, sabah saatleridir. Çünkü sabah günün gençliğidir: her şey neşeli, ferah ve kolaydır: kendimizi güçlü duyumsarız ve tüm yeteneklerimiz tam bir düzen içindedir. Sabah saatlerini geç uyanarak kısaltmamak uygunsuz işlerle ya da konuşmalarla harcamamak gerekir, tersine onu yaşamın özü olarak görmek ve bir ölçüde kutsal saymak gerekir. Buna karşılık akşam günün yaşlılığıdır: akşamları bitkin, boşboğaz ve dikkatsiz oluruz. – Her gün, küçük bir yaşamdır – her uyanış ve yataktan kalkış küçük bir doğumdur, her taze sabah küçük bir gençlik, ve her yatağa gidiş ve uyuyuş küçük bir ölümdür. Ama genel olarak sağlık durumunun, uykunun, beslenmenin, hava sıcaklığının, hava durumunun, çevrenin ve daha başka birçok dışsal olayın, ruh halimiz üzerinde ve ruh halimizin de düşüncelerimiz üzerinde devasa bir etkisi vardır. Dolayısıyla bir olaya bakışımız gibi, bir başarıya yönelik yeteneğimiz de zamana ve yere çok bağımlıdır. Bu yüzden,

İyi ruh halini algıla,
Çünkü çok nadir gelir.
G.

Salt nesnel tasarımların ve özgün düşüncelerin ne zaman akla geleceklerini beklemek gerekmez, kişisel bir olayın üzerinde ayrıntılı bir

biçimde düşünmek bile her zaman önceden belirlenen ve bu iş için hazırlanılan zamanda gerçekleşmez, tersine bu da kendi zamanını kendisi seçer; sonra ona uygun düşünce akışı beklenmedik bir biçimde devinir ve biz de tüm dikkatimizle onu izleriz.

Hayal gücünün önerilen dizginlenişine, bir zamanlar yaşadığımız haksızlıkları, zararları, yitimleri, incinmeleri, reddedilişleri, hastalanmaları vb. yeniden aklımıza getirmesine ve abartmasına izin vermeyişimiz de dahildir; çünkü bu yüzden uzun süredir uyuklamakta olan kızgınlığımız, öfkemiz ve tüm nefret içeren tutkularımız yeniden uyanırlar, ve böylelikle ruh halimiz kirlenir. Çünkü, Yeni Platoncu Proklos'un yaptığı güzel bir benzetmeye göre, nasıl ki her kentte soyluların ve seçkinlerin yanı sıra her türden ayaktakımı da barınıyorsa, en soylu ve en seçkin bile olsa her insanda da, insan, yani hayvan doğasının en aşağı ve sıradan yönleri de doğası gereği mevcuttur. Bu ayaktakımının ne kargaşa çıkartmasına ne de pencereden bakmasına izin verilmelidir, çünkü çirkin bir görüntüsü vardır, ama betimlenen hayal gücü parçaları bunun demagogluğunu yaparlar. İnsanlardan ya da olaylardan kaynaklanan en küçük bir çirkin manzaranın bile sürekli üzerinde düşünülerek ve keskin renklerle büyük ölçeklerde abartılarak insanı kendinden geçirecek ölçüde bir canavara dönüşebilmesi de buna dahildir. Bu yüzden, tüm nahoşlukları, onlarla olabildiğince kolay başa çıkabilmek için son derece yavan ve soğukkanlı bir biçimde ele almalıdır.

Nasıl ki küçük cisimler gözümüze yakın tutulduklarında görüş alanımızı sınırlar, tüm dünyayı örterlerse – en yakın çevremizdeki insanlar ve olaylar da, son derece önemsiz ve değersiz olsalar bile, dikkatimizi ve düşüncelerimizi gereğinden çok, üstelik de hoş olmayan bir biçimde meşgul ederler ve önemli düşünceleri ve olayları

uzaklaştırırlar. Bu durumu önlemeye çalışmak gerekir.

14. Sahip olmadığımız bir şeye bakarken, bizde hemen, "Bu benim olsaydı nasıl olurdu?" düşüncesi doğar ve bu şeyin eksikliğini duyumsatır. Bunun yerine daha sık, "Bu bende olmasaydı nasıl olurdu?" diye sormalıyız, demek istiyorum ki sahip olduğumuz şeylere ara sıra onu yitirdikten sonra gözümüze nasıl görüneceğini düşünerek bakmaya çalışmalıyız; üstelik bu her ne olursa olsun: mülkiyet, sağlık, dostlar, sevgililer, kadın, çocuk, at ve köpek: çünkü şeylerin değerini, ancak onları yitirdiğimizde anlarız. Buna karşılık, o şeye önerilen biçimde bakmamızın sonucunda onun varlığı bizi eskisinden daha çok mutlu eder ve ayrıca onu yitirmemek için her türlü önlemi alırız, yani mülkümüzü tehlikeye sokmayız, dostlarımızı gücendirmeyiz, karımızın güvenini istismar etmeyiz, çocuklarımızın sağlığına dikkat ederiz. Çoğunlukla, bulanık şimdiki zamanı elverişli olanaklar üzerinde kuramsal araştırma yaparak aydınlatmaya çalışır ve bu arada, her biri hayal kırıklığına gebe bin türlü hayali umut düşünürüz, bu umut katı gerçekliğe çarpıp parçalandığında hayal kırıklığı hiç de eksik olmaz. Birçok kötü olasılığı kuramsal araştırmamızın konusu yapmak daha iyidir, böylece hem onlardan korunmak için önlemler almanın hem de gerçekleşmemeleri durumunda hoş sürprizlerin yolu açılmış olunur. Çünkü, biraz korku çektikten sonra gözle görülür bir biçimde daha neşeli oluruz. Hatta, karşımıza çıkması olası olan büyük kötülükleri zaman zaman aklımıza getirmek iyidir; çünkü, bundan sonra karşımıza çıkan daha küçük kötülüklere daha kolay katlanır ve karşılaşmadığımız büyük kötülüğü düşünerek avunuruz. Ancak bu kurala uyulurken ondan önceki kuralı ihmal etmemek gerekir.

15. Karşımıza çıkan durumlar ve olaylar bütünüyle teker teker, birbirleri arasında hiçbir düzen ve ilişki bulunmadan, en keskin zıtlık

içinde ve onlarla bizim karşılaşmamız dışında herhangi bir ortaklık taşımadan karşımıza çıktıkları ve karmakarışık bir biçimde gerçekleştikleri için; onlar üzerine düşünüşümüzün ve kaygılanışımızın da kopuk kopuk olması gerekir ki, onlarla uygunluk içinde olsun. – Buna göre, bir işe giriştiğimizde onu tüm öteki işlerden soyutlamalı ve tüm zamanımızı bu işe vermek, onu tatmak, ona katlanmak için öteki konulardan vazgeçmeli, ötekileri hiç düşünümemeliyiz: yani adeta düşüncelerimizin çekmeceleri olmalı ve bunlardan birini açtığımızda o sırada tüm ötekiler kapalı kalmalıdır. Böylelikle, büyük bir sorunun şimdiki zamandan alacağımız o küçük hazza zarar vermemesini ve tüm huzurumuzu çalmamasını, bir düşüncenin bir başkasını bastırmamasını; önemli bir olayı düşünmenin öteki çok sayıda küçük olayın ihmal edilmesine neden olmamasını vb sağlamış oluruz. Ama öncelikle, daha yüksek ve daha soylu incelemeler yapma yeteneği olan kişi, zihninin kişisel olaylarla ve düşük sorunlarla hiçbir zaman bütünüyle meşgul edilmesine ve doldurulmasına izin vermemelidir, çünkü bunlar ötekilerin girişini engellerler: o zaman gerçekten de yaşam yüzünden yaşamın amacı mahvedilmiş olur. Elbette, kendi kendimizin bu yönlendirilmesi ve yönünden saptırılması için de, başka birçok şey için olduğu gibi bir özbaskı gereklidir: ama her insanın, zaten dışarıdan yeterince çok ve büyük baskıya katlanmak zorunda olduğunu, hiçbir yaşamda bunun eksik olmadığını düşünebiliriz; ne var ki, doğru yerde uygulanmış küçük bir özbaskı, sonradan dışarıdan gelen büyük baskıya engel olur; tıpkı dairenin merkezdeki küçük bir kesitinin çemberde yüz kat büyük bir yaya denk düşmesi gibi. Dışarıdan gelen baskıdan kendimize uyguladığımız baskıdan başka hiçbir şeyle kurtulamayız: Seneca'nın sözü de bunu anlatır: *Herkese boyun eğdirmek istiyorsan, kendin akla boyun eğmelisin.* (ep 37.) Şiddet karşısında

bile kendimize baskı uygulayabiliriz ve en aşırı durumda ya da en duyarlı noktamıza denk geldiğinde sakinleşebiliriz; buna karşılık dışarıdan gelen baskı saygısız, acımasız ve gaddardır. Bu yüzden dışarıdan gelen baskıyı kendimize uyguladığımız baskıyla engellemek bilgecedir.

16. Arzularımıza bir hedef koymak, hırslarımıza ket vurmak, öfkemizi dizginlemek, bireyin arzulanabilir olanların sadece sonsuz küçük bir bölümüne ulaşabileceğini, buna karşılık herkesin payına çok sayıda kötülük düştüğünü sürekli akılda tutmak, yani kısaca, *vazgeçmek ve katlanmak* – bu öyle bir kuraldır ki, buna uymadığımızda ne gözlem, ne zenginlik ne de erk kendimizi sefil duyumsamamızı engelleyemezler. Horatius bunu hedefliyor:

> *Yaptığın işin arasında, sürekli oku ve danış bilgelere*
> *Yaşamını ılımlı geçirmek için ne yapman gerektiğini;*
> *Yönlendirmesin ve ezmesin diye seni, ne doymak bilmez hırs,*
> *Ne de, yararsız şeylere duyduğun merak ve umut.*

17. *Yaşam devinim içinde vardır*, diyor Aristoteles apaçık bir haklılıkla: ve buna göre fiziksel yaşamımız yalnızca durmak bilmez bir devinim içinde ve bu devinim sayesinde var olduğu için; içsel, zihinsel yaşamımız da sürekli bir uğraşıyı, yapma ya da düşünme yoluyla herhangi bir şeyle uğraşmayı gerektirir; herhangi bir şeyle uğraşmayan ya da herhangi bir şeyi düşünmeyen insanların hemen ellerini davul çalar gibi devindirmeleri ya da herhangi bir cisimle oynamaları bunun bir kanıtıdır. Varoluşumuz esas olarak aralıksız bir varoluştur: bu yüzden toptan bir eylemsizlik, korkunç bir can sıkıntısına yol açarak kısa süre sonra bize katlanılmaz gelir. Bu dürtüyü, yöntemli

ve böylelikle daha iyi bir biçimde doyurarak düzenlemek gerekir. Bu yüzden etkinlik, bir şeylerle uğraşmak, mümkünse bir şey yapmak, ama en azından bir şeyler öğrenmek insanın mutluluğu açısından vazgeçilemezdir: insanın enerjileri, kullanılmak isterler ve insan bunların başarısını bir biçimde algılamak ister. Ancak, bu açıdan en büyük doyum bir şeyler yapmakla, ister bir sepet ister bir kitap olsun bir şeyi tamamlamakla sağlanır; ama insanın, bir yapıtın her gün kendi elinde geliştiğini ve sonunda tamamlandığını görmesi ona dolaysız bir mutluluk verir. Bir sanat yapıtı, bir yazı ve hatta bir el işi bile bunu sağlar; gerçi yapıt ne denli soylu bir türdense alınan haz da o denli büyük olur. Bu açıdan en mutlu olanlar önemli, büyük ve tutarlı yapıtları ortaya koyma yeteneklerinin bilincinde olanlardır. Çünkü böylelikle daha yüksek türden bir ilgi onların tüm varoluşu üzerine yayılır ve bu varoluşa, ötekilerde bulunmayan bir çeşni katar, buna göre ötekilerin varoluşu bununla kıyaslandığında çok yavandır. Bu kişiler için yaşamın ve dünyanın, tüm ortak, maddi öneminin yanı sıra, onların yapıtları için gereken malzemeyi içermekle ikinci ve daha yüksek, biçimcil bir önemi vardır; bu malzemeyi toplamak için yaşamları boyunca, kişisel zorunluluklardan ötürü soluk almaları gereken zamanlar dışında, hummalı bir çaba içindedirler. Onların anlağı da bir anlamda ikili bir yapıya sahiptir: bir yandan bildik ilişkiler (istenç olayları) içindir ve tüm öteki insanlarınkine benzer; öte yandan da şeylerin salt nesnel kavranışı içindir. Böylece ikili bir yaşam sürerler, hem izleyici hem de oyuncudurlar; oysa öteki insanlar salt oyuncudurlar. – Bu arada herkes kendi yetenekleri ölçüsünde bir şeylerle uğraşır. Herhangi bir çalışmada etkinliğin planlı olmayışının üzerimizde ne denli zararlı bir etkisinin olabileceği, eğlence için çıkılan uzun yolculuklarda insan er ya da geç kendini mutsuz duyumsadı-

ğında anlaşılmaktadır; çünkü, insan asıl uğraşının dışında, adeta doğal unsurundan kopmuş olur. Çalışıp çabalamak ve karşılaştığı direnişlerle savaşmak, insan için, tıpkı bir köstebeğin çukur kazması gibi bir gereksinimdir. Kalıcı bir hazzın her şeye yeterli oluşunun yol açtığı durgunluk, insan için katlanılmazdır. Engelleri aşmak, varoluşunun en büyük hazzıdır; bunlar ticarette ve iş yaşamında olduğu gibi maddi türden de olabilir, öğrenmede ve bilimsel araştırmada olduğu gibi düşünsel türden de olabilir: bu engellerle savaşmak ve onları yenmek mutluluk verir. Bu fırsatı bulamazsa yapabildiğince kendisi yaratır: bireyselliğinin barındırdığı özelliklere göre ava gider ya da bilboquet[1] oynar ya da doğasının bilincinde olmadığı yönlerinin yönlendirmesiyle kavga çıkarmaya çalışır ya da entrikalar çevirir, salt kendisi için dayanılmaz olan durgunluk durumuna bir son verebilmek için dolandırıcılıklara ya da her türlü kötülüğe bulaşır. Boş zamanda durgunluk zordur.

18. İnsan, çalışmalarında *hayal gücünün imgelerini* değil, açıklıkla düşünülmüş *kavramları* örnek almalıdır. Ama çoğun bunun tam tersi olur. Daha yakından incelendiğinde, kararlarımıza son kertede yön verenlerin çoğun kavramlar ve yargılar değil, seçeneklerden birini temsil eden ve sunan bir hayal gücü imgesi olduğu görülür. Voltaire'in miydi ya da Diderot'nun muydu, artık anımsayamıyorum, romanlarından birinin bir delikanlı ve yol ayrımında bir Herkül[2] olan kahramanına, erdem sürekli, sol elinde bir tütün tabakası ve sağ elinde bir tutam tütün tutan ve bu halde bir ahlak dersi veren bir özel öğ-

[1] Birbirine iple bağlı bir topla bir çomaktan oluşan oyuncak. –ç.n.

[2] Burada Herkül'ün (Herakles) şehveti ve erdemi temsil eden iki kadından birini seçmesi öyküsüne gönderme yapılıyor. Bkz. *Antik Mitolojide Kim Kimdir*, Gerhard Fink, s. 133. –ç.n.

retmen olarak görünüyordu; buna karşılık günah da annesinin hizmetçi kızı görünümündeydi. – Özellikle gençliğimizde mutluluğumuzun hedefi, gözümüzün önüne gelen ve çoğun yaşamımızın yarısı ve hatta tümü boyunca kalan bazı imgeler biçiminde sabitlenir. Bunlar aslında şakacı hayaletlerdir; çünkü bir kere onlara ulaştık mı yok olup giderler, bu yüzden, vaat ettikleri şeyi asla vermedikleri deneyimini yaşarız. Aile yaşamının, burjuva yaşamının, toplumsal, kırsal yaşamın tekil sahneleri, konut, çevre, onur işareti, saygı kanıtlama imgeleri vb bu türdendirler, *her delinin kendi külâhı vardır*: sevgilinin imgesi de çoğun bunların arasındadır. Böyle olması elbette doğaldır: çünkü görülebilir olan, doğrudan olduğu için, istencimiz üzerinde, gerçekliği içeren tekili değil salt genel olanı veren kavramdan, soyut düşünceden daha etkili olur: bu yüzden kavram, istencimiz üzerinde ancak dolaylı bir etkide bulunabilir. Yine de verdiği sözü tutan, yalnızca kavramdır: bu yüzden yalnızca ona güvenmek yetişimdir. Gerçi, bu arada kavram da birkaç bazı imgeyle irdelenmeyi ve açıklanmayı gerektirir: birazcık akılla.

19. Yukarıdaki kural, genel olarak mevcut olanın ve görülebilir olanın etkisine karşı her yerde dikkatli olmak yolundaki daha genel bir kuralın altına koyulabilir. Mevcut ve görülebilir olan, salt düşünülmüş olan ve bilinenle karşılaştırılamayacak ölçüde güçlüdür, çoğun çok az olan maddesi ve kapsamı sayesinde değil, tersine ruh haline nüfuz eden ve onun dinginliğini bozan ya da kararlarını sarsan, görülebilirlik ve doğrudanlık biçimi sayesinde. Çünkü mevcut ve görülebilir olan, bir bakışta kolaylıkla kavranabilir olarak tüm gücüyle bir defada etki eder: buna karşılık düşünceler ve nedenler, üzerlerinde parça parça düşünülmesi için zaman ve dinginlik gerektirirler; bu yüzden her an bütünüyle gözümüzün önünde olamazlar. Bunun sonu-

cunda, düşünce yoluyla kendisinden vazgeçtiğimiz hoş bir şey kendisine baktığımızda yine de bizi çeker; aynı biçimde, tüm yetersizliğini bildiğimiz bir yargı bizi incitir; hor görmeye değer olduğunu bildiğimiz bir hakaret bizi öfkelendirir; aynı biçimde, bir tehlikenin var olmadığını gösteren on neden onun gerçekten var olduğu yanlış görüntüsü karşısında yetersiz kalır vb. Tüm bunlarda, özümüzün başlangıçsal akıldışılığı ortaya çıkar. Kadınlar da böyle bir izlenime sık sık yenik düşerler ve erkeklerin çok azında, böyle bir etkiden uzak durmalarını sağlayacak akıl fazlalığı vardır. İmdi, bu etkiyi yalın düşünceler aracılığıyla tümüyle ortadan kaldıramazsak, en iyisi bir etkiyi karşıt bir etkiyle, örneğin bir hakaretin etkisini bizi yüceltenleri ziyaret ederek, tehdit eden bir tehlikenin etkisini ona karşı koyanı gerçekten inceleyerek etkisizleştirmektir. Leibniz'in sözünü ettiği İtalyan (Nouveaux Essais, Liv. I, c. 2, § 11) işkence acılarına bile, itiraflarının kendisini götüreceği darağacının görüntüsünü bir an bile gözünün önünden uzaklaştırmamakla karşı koyabilmiştir; bu yüzden ara sıra *io ti vedo* [*görüyorum*] diye bağırmış ve bu sözleri daha sonra açıklamıştır. – Tam da burada incelenen nedenden ötürü, çevremizdeki herkes bizden farklı bir görüşe sahipken ve buna göre davranıyorken, onların yanılgısından emin olsak bile kuşkuya düşürülmememiz zor bir olaydır. Kaçan, izlenen, ciddi ciddi kimliğini gizleyerek yolculuk eden bir kral için, sadık eşlikçisinin bağlılık davranışları sonunda kendi kendisinden kuşkuya düşmemesi için yürek ferahlatıcı olmalıdır.

20. Daha ikinci bölümde, mutluluğumuz için birinci ve en önemli şey olan *sağlığın* yüksek değerini vurguladıktan sonra, burada sağlığın pekiştirilmesi ve korunması için birkaç genel davranış kuralı vermek istiyorum.

İnsan, sağlıklı olduğu sürece bedeninin hem bütününe hem de her parçasına çok fazla yük yükleyerek ve zorlayarak sağlamlaşmalı ve her türden ters etkiye karşı koymaya alışmalıdır. Buna karşılık, bedenin bütününde ya da bir parçasında hastalıklı bir durum ortaya çıktığında hemen buna karşıt yönteme sarılmalı ve hasta bedene ya da parçasına her biçimde bakmalı ve onu korumalıdır: çünkü acı çeken ve zayıflamış bir beden sağlamlaşmaya yatkın değildir.

Kaslar, sıkı bir biçimde kullanılarak güçlendirilirler; buna karşılık sinirler bu yoldan zayıflarlar. Demek ki, kaslara her türlü uygun çalışma uygulanmalı, buna karşılık sinirleri zorlamanın her türünden korunmalıdır; gözler de parlak, özellikle yansıyan ışıkta, karanlıkta her türlü zorlamadan, küçük nesneleri sürekli gözlemlemekten sakınılmalıdır; kulaklar da şiddetli gürültüden; ama özellikle beyin zorlayıcı, sürekli ya da zamansız çalışmadan sakınılmalıdır: buna göre hazım sırasında beyin dinlendirilmelidir; çünkü beyinde düşünceler oluşturan da, karında ve bağırsaklarda kimüs ve kilüs hazırlamak için tüm gücüyle çalışan da, aynı yaşam enerjisidir; beyin, önemli bir kas çalışması sırasında ya da sonrasında da aynı biçimde dinlendirilmelidir: Çünkü, hareket ettiren sinirlerde ve duyarlı sinirlerde ve yaralı organlarda duyumsadığımız, gerçek yeri beyin olan acıda da durum aynıdır; bunun gibi, aslında yorulan, yürüyen ve çalışan bacaklar ve kollar değil tersine beyindir, yani beynin, uzantıları ve omurilik aracılığıyla her organın sinirlerini uyaran ve bunları devinime sokan bölümüdür. Buna göre, bacaklarımızda ya da kollarımızda duyumsadığımız yorgunluğun gerçek yeri de beyindir; bu yüzden tam da devinimleri istençli olan, yani beyinden kaynaklanan kaslar yorulurlar, buna karşılık, yürekteki gibi istenç dışı çalışan kaslar yorulmazlar. Belli ki, şiddetli kas etkinliği ve zihinsel gerilim aynı anda ya da hemen

arka arkaya yüklendiğinde beyin zedelenecektir: Bir gezintinin başlarında ya da kısa yürüyüşlerde, insanın yüksek bir zihinsel etkinlik duyumsaması bununla çelişmez: çünkü bu durumda henüz söz konusu beyin bölümleri yorulmamıştır ve öte yandan böyle hafif bir kas etkinliği ve bu etkinliğin artırdığı solunum, kanın beyne atardamarlardan ve daha iyi okside olmuş bir biçimde gitmesini kolaylaştırır. – Ama özellikle beyne, dinlenmesi için gereken ölçüde uyku tam olarak verilmelidir; çünkü, bir saat için kurulmak neyse, bütün bir insan için de uyku odur. (Krş. *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya* II, 217. – 3. Baskı II, 240.) Beyin ne denli gelişmiş ve etkin ise o denli büyük olacaktır; ancak bu ölçüyü aşmak salt zaman kaybıdır, çünkü uyku uzadıkça yoğunluğu azalır. (Krş. *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya* II, 247. – 3. Baskı II, 275.)[1] Genel olarak, düşünmemizin, beynin organik bir işlevinden başka bir şey olmadığı ve buna göre çalışma ve dinlenme açısından öteki her organik etkinliğe benzer bir biçimde gerçekleştiği iyi kavranılmalıdır. Midenin hazmetmesi gibi beynin de düşündüğü doğru bir sözdür. Maddesel olmayan, basit, esas olarak sürekli düşünen, bu yüzden hiç yorulmayan bir ruh, böyle bir ruhun beyinde salt yer aldığı ve dünyada hiçbir şeye gereksinmediği kuruntusu elbette kimilerini anlamsız davranışlara ve zihinsel güçlerini köreltmeye yöneltmiştir; örneğin, Büyük Frederik, bir defasında uyku alışkanlığını bütünüyle bırakmaya çalışmıştır. Felsefe profesörleri, pratikte yıkıcı olan böyle bir kuruntuyu kendi kateşizmine uygun olmak isteyen bir

[1] Uyku, önceden ödünç aldığımız ve bu yüzden, bir gün içinde tükettiğimiz yaşamı yeniden elde ettiğimiz ve yenilediğimiz bir parça ölümdür. *Le sommeil est un emprunt fait à la mort.* Uyku, ölümden, yaşamın ayakta tutulmasını ödünç alır. Ya da, kendisi sermaye olan ölümün, faizidir. Faizler ne denli yüksek ve düzenli ödenirlerse, sermayenin ödenmesi o denli gecikecektir.

frak giymiş bir felsefeyle kolaylaştırmazlarsa iyi ederler. – İnsan, zihinsel güçlerini daha sonra ele almak, sakınmak, zorlamak vb için kesinlikle fizyolojik işlevler olarak görmeye ve her bedensel acının, sıkıntının, düzensizliğin, hangi bölümde olursa olsun, zihni etkilediğini düşünmeye alışmalıdır. Cabani'nin *Des Rapports du physique et du moral de l'homme*'u bunu en iyi biçimde gösteriyor.

Aralarında büyük bilgelerin de bulunduğu kimi büyük kafaların, yaşlandıklarında bunak, çocuksu ve hatta deli olmalarının nedeni burada verilen öğüdün ihmal edilmesidir. Örneğin, bu yüzyılın Walter Scott, Wordsworth, Southey vd gibi ünlü İngiliz şairlerinin yaşlılıklarında, hatta daha altmışlarındayken zihinsel açıdan küt ve yetersiz olmaları, hatta embesilliğe düşmelerinin nedeni hiç kuşkusuz hepsinin de yüksek telifin cazibesine kapılıp yazarlığı bir iş gibi yürütmüş, yani para yüzünden yazmış olmalarıdır. Bu da insanı doğaya aykırı bir aşırı çalışmaya vardırır, ve Pegasus'una yular bağlayıp, ilham perisini kırbaçla hızlandıran, bunun cezasını, Venüs'ü zorunlu hizmete koşan birisinin çektiğine benzer bir biçimde çekecektir. Kant'ın da, ileri yaşlarında, ünlü olduktan sonra aşırı çalıştığı için yaşamının son dört yılında ikinci çocukluğunu yaşadığından kuşkulanıyorum.

Yılın her ayının, sağlığımız ve genel olarak bedensel ve de zihinsel durumumuzun üzerinde kendine özgü ve dolaysız, yani hava durumundan bağımsız bir etkisi vardır.

C. Başkalarına Yönelik Davranışımız

21. Dünyadan sağ salim geçebilmek için, büyük bir özen ve hoşgörü yedeği bulundurmak yararlı olur: birincisi sayesinde zararlar-

dan ve yitimden, ikinci sayesinde de tartışma ve kavgadan korunulur.

İnsanlar arasında yaşamak zorunda olan biri, doğanın koyduğu ve verdiği hiçbir bireyselliği kesinlikle hor görmemelidir; en kötü, en perişan, en gülünç olanını bile. Daha çok, bunu, bengi ve metafizik bir ilkenin sonucunda olduğu gibi olması gereken, değiştirilemez bir şey olarak görmeli ve en berbat durumlarda, *"Böyle gariplerin de olması gerekir,"* diye düşünmelidir. Başka türlü davranırsa, haksızlık yapmış ve ötekilerini bir ölüm kalım savaşına davet etmiş olur. Çünkü hiç kimse kendi asıl bireyselliğini, yani kendi ahlaki karakterini, bilgi gücünü, mizacını, fizyonomisini vb değiştiremez. Biz bir kişinin varlığını bütünüyle yargılarsak, onun bizi ölümcül bir düşman olarak görmekten başka seçeneği kalmaz: çünkü kendisi değişmez olduğu halde biz onun var olma hakkını, ancak bir başkası olması koşuluyla tanımak istemekteyizdir. Bu yüzden, insanlar arasında yaşayabilmek için herkesin kendi verili bireyselliğini, her nasıl olursa olsun kabul etmeli ve ondan, türü ve yapısı izin verdiği biçimde yararlanmayı düşünmeliyiz; ama ne değişmesini ummalı ne de onu olduğu hali için yargılamalıyız.[1] "Yaşamak ve yaşatmak" deyişinin gerçek anlamı budur. Bu görev, doğru olduğu denli kolay değildir; kimi bireysellikllerden sonsuza dek kaçınabilen birisine mutlu gözüyle bakılabilir. – Bu arada, insanlara katlanmayı öğrenebilmek için sabrımızı, mekanik ya da fiziksel zorunluluk yüzünden bizim edimlerimize inatla karşı koyan cansız nesneler üzerinde sınamalıyız; bunun için her gün bir fırsat bulabiliriz. Böylelikle ulaşılan sabır, daha sonra insanlar üzerine aktarılır, böylece bizim için birer engel oluştursalar da tıpkı cansız cisimlerdeki gibi doğalarından kaynaklanan katı bir zorunluluk

[1] Kimi durumlarda, "onu değiştirmeyeceğim, o halde ondan yararlanacağım" diye düşünmek en akıllıca davranıştır.

yüzünden böyle olduklarını, bu yüzden onların edimleri karşısında kızmanın yolumuza çıkan bir taşa kızmak kadar budalaca olduğunu düşünmeye alışırız.

22. İnsanlardaki zihnin ve ruh halinin homojen ya da heterojenliğinin konuşmalarda, kolaylıkla ve çabucak dile geliyor oluşu şaşırtıcıdır: bu durum her ayrıntıda duyumsanabilir. Konuşma en yabancı, en ilgisiz olaylarla ilgiliyse bile; ötekinin hemen hemen her tümcesi esas olarak heterojen birisinde az ya da çok hoşnutsuzluk uyandıracak, hatta bazıları onu kızdıracaktır. Buna karşılık homojen kişiler, hemen ve her şeyde belirli bir uyum duyarlar, daha büyük homojenlikte bu çok geçmeden uyuma, hatta tek ses olmaya dönüşür. Buradan, öncelikle, çok sıradan kişilerin nasıl bu kadar arkadaş canlısı oldukları ve hemen iyi bir arkadaş grubu buldukları anlaşılıyor – dürüst, sempatik, mert insanlar. Sıradan olmayan insanlarda durum tam tersidir, ve ne denli mükemmelseler durum daha da tersidir; öyle ki yalıtılmışlıkları içinde zaman zaman, ötekilerde kendilerininkine benzeyen tek bir küçük saç teli bile bulduklarında düpedüz sevinebilirler! Çünkü herkes bir başkasına, ancak bu küçük telin ona ifade ettiğini ifade edebilir. Asıl büyük kafalar, kartallar gibi yükseklerde yalnız yaşarlar. – Ama buradan ikinci olarak, aynı kafadakilerin birbirlerini ne çabuk buldukları, sanki birbirlerine doğru, mıknatıslanmış gibi çekildikleri anlaşılır olmaktadır: akraba ruhlar uzaktan selamlaşırlar. Bu durum en sık, zihinsel açıdan düşük ya da kötü yetenekli kimselerde gözlemlenebilecektir; ama, bunun nedeni, bu tür kimselerden tümen tümen bulunması, buna karşılık daha iyi ve daha seçkin karakterlerin çok ender görülmesidir. Buna göre, büyük, pratik hedeflere yönelik bir toplulukta gerçek iki serseri sanki bir sancak taşıyorlarmış gibi birbirlerini hemen tanıyacaklar ve bir araya gelir gelmez kö-

tüye kullanma ya da ihanet için çalışmaya başlayacaklardır. Bunun gibi, olanaksız bir biçimde, büyük bir toplumun, bu iki salak dışında, çok iyi anlaşan ve zihinsel açıdan zengin kişilerden oluştuğunu düşünelim; böyle bir toplumda bu ikisi birbirlerini sempatik bir biçimde çektiklerini duyumsayacaklar ve çok geçmeden her ikisi de, hiç olmazsa akıllı bir adama rastladığı için yürekten sevinecektir. Özellikle ahlaki ve entelektüel açıdan geri kalmış iki kişinin, birbirlerini ilk bakışta tanıdıklarını, gayretle birbirlerine yaklaşmaya çalıştıklarını, birbirlerini dostça ve neşeyle selamlayarak, sanki eski dostlarmış gibi birbirlerine doğru koştuklarını gözlemlemek gerçekten dikkat çekicidir; – o kadar dikkat çekicidir ki, Budizmdeki ruhun yeniden doğması öğretisine uygun olarak bunların daha önceki yaşamlarında da dost oldukları düşünülebilir.

Çok büyük bir uyum durumunda bile, insanları birbirinden uzak tutan, aralarında geçici de olsa uyumsuzluk üreten şey, o anki ruh hallerinin farklılığıdır; bu ruh hali hemen hemen her insanda o anki konumuna, uğraşısına, bedensel durumuna, o anki düşünce akışına, vb göre başka başkadır. En uyumlu kişiler arasında bile bu yüzden uyumsuzluklar ortaya çıkar. Bu arızanın ortadan kaldırılması için gerekli düzeltiyi sürekli yapabilmek ve eşit salınımlı bir ısı ortaya koyabilmek en üst düzeyde yetişimin bir ürünüdür. Arkadaş topluluğu için ruh halinin eşitliğinin ne denli yararlı olduğu şuradan anlaşılabilir ki, herhangi nesnel bir şey, bir tehlike ya da bir umut, ya da bir haber, ya da az rastlanır bir görüntü, bir oyun, bir müzik ya da başka herhangi bir şey herkese aynı anda ve aynı biçimde etki ettiğinde, çok sayıda kişide birbirleriyle canlı bir biçimde, karşılıklı haberleşme ve büyük haz alarak içten bir biçimde ilgilenme isteği doğurur: çünkü tüm kişisel ilgileri aşan, ruh halinin evrensel birliğini üretir. Böyle

nesnel bir etkinin eksikliğinde, esas olarak öznel bir etkiye başvurulacaktır, bu yüzden toplumu ortak bir ruh haline getirmek için en bildik araçlar şişelerdir. Hatta çay ve kahve bile bu amaca hizmet ederler. Bu ve benzeri, geçici de olsa rahatsız edici etkilerden kurtulmuş belleğin bu etkileri idealleştirmesi, hatta kimi zaman yücelterek göstermesi de kısmen o anki ruh halinin farklı oluşunun, her toplumda kolaylıkla yol açtığı uyumsuzlukla açıklanabilir. Bellek, *camera obscura*'daki mercek gibi etki eder: hepsini bir araya çeker ve böylelikle özgününden daha güzel bir resim ortaya çıkarır. Böyle görülmenin yararını, her yokluğumuzda tadarız. Çünkü idealleştiren bellek, yapıtını tamamlayıncaya dek bir hayli zamana gerek duysa da, bunu yapmaya hemen başlar. Bu yüzden tanıdıklarımıza ve iyi dostlarımıza, ancak önemli zaman aralıklarından sonra görünmek akıllıcadır, böylelikle, sonra yeniden görüşüldüğünde belleğin çoktan işbaşında olduğu görülecektir.

23. Hiç kimse kendinden fazlasını göremez. Bununla demek istiyorum ki: herkes başkasında, kendisi olabildiği kadarını görür: çünkü onu ancak kendi zekâsı ölçüsünde kavrayabilir ve anlayabilir. Bu zekâ düşük türden ise, tüm zihinsel yetenekler, en büyükleri bile, onun üzerinde etkide bulunamayacaklar ve o da bu yeteneklerin sahibini algılayamayacak, sadece onun bireyselliğindeki en düşük olanları, yalnızca kendisiyle ortak olan zayıflıkları, huy ve karakter eksikliklerini algılayacaktır. Kendisi için o kişi, bunlardan ibaret olacaktır. Aynı adamın daha yüksek zihinsel yetenekleri, onun gözünde, bir körün gözünde renklerin olabileceği kadar vardırlar. Çünkü, zihin sahibi olmayanın gözüne hiçbir zihin görünmez ve her değerlendirme, değerlendirilenin değeriyle, değerlendirenin bilgi ufkunun bir ürünüdür. İnsanın konuştuğu her kişinin düzeyine inmesinin, daha önceki

her üstünlüğünün ortadan kalkmasının, hatta bunun için gereken kendini yadsımanın bile farkında olmamasının nedeni budur. İmdi, insanların çoğunun düpedüz ne düşük zekâlı ve düşük yetenekli, yani kesinlikle bayağı olduğu düşündüğünde; insan, zaman içinde kendisi de (elektriğin dağıtımına benzer bir biçimde) bayağılaşmadan onlarla konuşmasının olanaksız olduğunu görecektir ve o zaman "bayağılaşmak" deyiminin asıl anlamı ve isabetliliği iyice anlaşılacak, ama yine de, doğasının en düşük bölümüyle iletişim kurabildiği her topluluktan kaçınacaktır. Salaklara ve delilere karşı, aklını kullanmaktan başka bir yolun olmadığı, bunun da onlarla konuşmamak olduğu da görülecektir. Ama o zaman kimi insanlar toplumun içinde, bir baloya gelip de sırf kötürümlerle karşılaşan bir dansçının durumuna düşeceklerdir: kiminle dans edebilirler ki?

24. Yüz seçkin kişi arasında bir şeyi beklerken, yani bir şeyle uğraşmadan otururken hemen eline geçen herhangi bir alete, örneğin bastonuna ya da bir bıçağa, ya da çatala ya da başka herhangi bir şeye sarılıp da ritimli bir biçimde vurmayan ya da tıngırdatmayan bir insan benim saygımı kazanır. Bu kişi, muhtemelen herhangi bir şeyi düşünüyor demektir. Buna karşılık birçok insanda düşünmenin yerini bakmanın aldığını görürüz: tıngırdatma yoluyla kendi varoluşlarından emin olmaya çalışırlar; elbette, ellerinde yine aynı amaca hizmet eden bir sigara yoksa. Aynı nedenle, gözleri ve kulakları da sürekli etrafta olup bitenlerin üzerindedir.

25. Rochefoucauld bir kimseye hem çok saygı duyup hem de onu çok sevmenin zor olduğuna uygun bir biçimde dikkat çekmiştir. Bu yüzden, insanların sevgisini mi yoksa saygısını mı istediğimizi seçmemiz gerekir. İnsanların sevgisi, son derece çeşitli biçimlerde de olsa hep bencilcedir. Ayrıca buna nasıl ulaşıldığıyla her zaman gurur

duyulmayabilir. Esas olarak bir kimse, isteklerini başkalarının aklı ve gönlü düzeyine indirdiği ölçüde ve bunu sadece kökeni aşağılamada yer alan hoşgörüyle değil ciddi ciddi, ikiyüzlü olmadan yaptığı ölçüde sevilecektir. Burada, Helvetius'un çok doğru sözünü anımsadığımızda bu öncülden bir sonuca da varırız: *'Hoşumuza gidilmesi için gereken zihin derecesi, bizim zihin derecemizin ne olduğunun tam ölçüsünü verir.* – Buna karşılık, insanlara saygı duyulmasında durum hep tam tersidir: bu saygı onların isteği dışında zorla kabul ettirilir ve aynı nedenle çoğu kez gizlenir de. Bu yüzden bize, iç dünyamızda çok daha büyük bir doyum verir: saygı bizim değerimize bağlıdır; oysa insanların sevgisinde bu doğrudan doğruya geçerli değildir: çünkü sevgi özneldir, saygı ise nesneldir. Elbette sevgi bizim için daha yararlıdır.

26. İnsanların çoğu öyle özneldirler ki, esas olarak, kendilerinden başka hiçbir şey onları ilgilendirmez. Bu yüzden, söylenilen her şeyde hemen kendilerini düşünürler ve kendileriyle her raslantısal ve uzak ilişki bile tüm dikkatlerini üzerine çeker ve onları meşgul eder; öyle ki, konuşmanın nesnel konusunu anlayacak güçleri kalmaz; aynı şekilde hiçbir neden, ilgilerine ya da kendini beğenmişliklerine uymayan bir şeyi onlara kabul ettiremeyecektir. Bu yüzden, böyle kişiler öyle kolay dalgınlaşırlar, öyle kolay incinirler, gücenirler ya da üzülürler ki onlarla, hangi konuda olursa olsun nesnel bir biçimde konuşulduğunda söylenilen şeyin, insanın karşısındaki gerçek ve yumuşak benlikle olası herhangi, belki de zararlı, ilişkisine yeterince dikkat edilemez: çünkü onlar sadece buna önem verirler, başka hiçbir şeye değil; ve onlar başkasının konuşmasındaki doğru ve uygun ya da güzel, ince olana, espiri taşıyana karşı duyarsız ve duygusuzlarken kendi küçük kibirlerini inciten en uzak ve en dolaylı şeye ya da son derece yapmacık benlikleri üzerinde herhangi zararlı yansıması olabi-

lecek bir şeye karşı bile son derece duyarlıdırlar; bu yüzden, onlar bu incinebilirlikleriyle, hiç farkında olmadan, patileri üzerine basılan ve o anda ciyaklamaları duyulan küçük köpeklere benzetilebilirler; ya da, olası her dokunmadan özenle kaçınılması gereken, her tarafı yara bere içindeki hastalara benzetilebilirler. Ama bu kişilerin bazılarında durum o kadar vahimdir ki, onlarla konuşurken ortaya konulan ya da yeterince gizlenmeyen aklı ve düşünceyi bile, şimdilik henüz gizleseler de, bir hakaret olarak duyumsarlar; bu yüzden deneyimsiz kişi daha sonra nasıl olup da her yerde onların nefretini ve öfkesini üzerine çekebildiği üzerine düşünür ve kafa yorar. – Ama, bu kişilerin gururlarının okşanması ve kazanılmaları da aynı ölçüde kolaydır. Bu yüzden yargıları çoğu kez rüşvetle kandırılır ve salt partilerinin ya da sınıflarının yararına bir sözdür; ama nesnel ve adil değildir. Tüm bunlar, istençlerinin bilgilerinden daha ağır basmasından ve dar akıllarının bütünüyle, kendini bir an bile kurtaramadığı istençlerinin hizmetinde olmasından kaynaklanır.

İnsanların, her şeyi kendileriyle ilişkilendirmeleriyle ve her düşünceden adeta düz bir çizgiyle kendilerine geri dönmeleriyle sonuçlanan acınılası *öznelliğinin* büyük bir kanıtını, büyük uzay cisimlerinin hareketini zavallı bir benle, gökyüzündeki kuyrukluyıldızları yeryüzündeki kavgalarla ve serseriliklerle ilişkilendiren astroloji vermektedir. Ama bu, her zaman ve en eski zamanlarda bile var olmuştur. (Bkz. Stob. Eclog. L. I, c. 22, 9, s. 478.)

27 Kamuoyunda ya da toplumda söylenmiş ya da edebiyatta yazılmış ve iyi kabul görmüş, en azından karşı konulmamış her yanlış karşısında ümitsizliğe kapılınmamalı ve konunun artık kapandığı düşünülmemelidir; tersine, konunun bundan sonra ve yavaş yavaş yeniden ele alınacağı, aydınlatılacağı, üzerinde düşünülüp tartışılacağı,

konuşulacağı ve çoğu kez sonunda doğru bir yargıya varılacağı bilinmeli ve bununla avunulmalıdır; öyle ki, duru bir kafanın hemen gördüğünü, konunun zorluğuna uygun bir sürenin sonunda, hemen hemen herkes kavrayacaktır. Elbette, bu arada sabırlı olunmalıdır. Çünkü, aldanmışlar arasında doğru kavrayışlı bir adam, tüm saat kuleleri yanlış zamanı gösteren bir kentte kendi saati doğru olan bir adama benzer. Saatin gerçekte kaç olduğunu bir tek o bilmektedir, ama bu onun ne işine yarar? Tüm dünya yanlış zamanı gösteren kent saatlerine göre davranmaktadır; hatta, bir tek onun saatinin doğru zamanı gösterdiğini bilenler bile.

28. İnsanlar, bağışlandıklarında arsızlaşan; bu yüzden yumuşak ve sevecen davranılamayan çocuklara benzerler. Bir dostun, ödünç isteğini reddetmekle onu yitirmeyiz, ama ödünç istediği şeyi vermekle onu çok kolayca yitirebiliriz; bunun gibi, bir dosta karşı gururlu ve onu biraz ihmal edici bir biçimde davranarak onu yitirmeyiz, ama ona karşı çok fazla dostça ve kibar davranırsak onu yitiririz, çünkü bu davranışımız onu küstah ve katlanılmaz kılacak, bu da bir kopmaya yol açacaktır. Ama insanlar, özellikle onlara muhtaç olduğumuz düşüncesini kesinlikle kaldıramaz; kibir ve kendini beğenme bu düşüncenin ayrılmaz eşlikçileridir. Kimi insanlarda bu düşünce, bir ölçüde, daha onlara güvenildiğinde ya da onlarla teklifsiz bir biçimde konuşulduğunda ortaya çıkar: hemen, onların nazını çekmek zorunda olduğumuzu düşünürler ve nezaket sınırlarını genişletmeye çalışırlar. Bu yüzden çok az insan daha güvenilir bir ilişki için elverişlidir, ve daha düşük karakterdeki kişilerle ortak bir şey yapmaktan kaçınılmalıdır. Ama birisi, kendisinin benim için, benim ona olduğumdan daha gerekli olduğu düşüncesine kapılırsa, adeta onun bir şeyini çalmışım gibi davranır: intikam almaya ve o şeye yeniden ulaşmaya çalışacak-

tır. İlişkideki *üstünlük*, sadece, ötekine hiçbir biçimde ve türde gereksinim duyulmamasından ve bunu belli etmekten ileri gelir. Bu yüzden, kadın olsun erkek olsun herkese, ara sıra, ondan bal gibi de vazgeçebileceğimizi duyumsatmak yararlıdır, dostluğu pekiştirir: hatta, çoğu insanda, onlara ara sıra birazcık küçümseme belli etmenin bir zararı yoktur: böylece dostluğumuza daha da çok değer verirler; harika bir İtalyan atasözü *saygı duymayana saygı duyulur* diyor. Ama birisi bizim için gerçekten çok değerliyse, bunu ondan sanki bir suçmuş gibi gizlemeliyiz. Bu elbette pek sevindirici değildir, ama doğrudur. Bırakın insanları, köpekler bile büyük dostluklara katlanamazlar.

29. Soylu ve yüksek yetenekli insanların özellikle gençliklerinde, sık sık insanları tanımaktaki ve yaşam bilgeliğindeki eksikliklerini ele vermelerinin, bu yüzden kolaylıkla aldatılmalarının ya da yanıltılmalarının; öte yandan düşük karakterlilerin çok daha hızlı ve iyi bir biçimde dünyada yollarını bulabilmelerinin nedeni, deneyim eksikliği olanın *a priori* yargıda bulunması ve genel olarak hiçbir deneyimin *a priori*'ye eşdeğer olmamasıdır. Bu *a priori* sıradan birisine kendi benliğini gösterecek, ama soylu ve seçkin kişiye aynı şeyi vermeyecektir: çünkü tam da bu soylu ve seçkinler ötekilerden oldukça farklıdırlar. Bu yüzden düşüncelerinde ve eylemlerinde kendilerini örnek alıp hesap yaptıklarından hesapları çarşıya uymaz.

Ama böyle birisi *a posteriori*, yani başkalarından ve kendi deneyiminden, sonunda genel olarak insanlardan neler beklenmesi gerektiğini, yani insanların altıda beşinin, ahlaki ya da entelektüel açıdan, onlarla koşullar sonucunda bir araya gelmek zorunda olmayanın, onlardan uzak durmakla ve her türlü temastan olabildiğince kaçınmakla daha iyi yapmış olacağı bir yapıda olduklarını öğrendiğinde bile onların küçüklüğü ve sefilliği hakkında *yeterli* bir kavrayışa ulaşmış ol-

mayacak, tersine yaşadığı sürece bu kavrayışı sürekli daha da geliştirmek ve kusursuzlaştırmak zorunda kalacak, ama bu arada hesabında sık sık kendi zararına yanılacaktır. Ve sonra, aldığı dersi gerçekten içselleştirdikten sonra, zaman zaman, bir toplulukta henüz tanımadığı insanlarla karşılaştığında konuşmalarına ve görüşlerine göre bu insanların ne denli akıllı, dürüst, içten, namuslu ve erdemli olduklarına, bu arada üstelik ürkek ve zeki olduklarına şaşıracaktır. Ama bu durum onu yanıltmamalıdır: çünkü bunun nedeni doğanın kötü şairlerin yaptığını yapmamasıdır: öyle ki, kötü şairler alçak herifleri ya da delileri anlatırken hoyrat bir biçimde işe koyulurlar ve böyle betimlenen her kişinin arkasında, kendi zihniyetini ve konuşmasını sürekli yadsıyan ve uyarıcı bir sesle, "Bu herif alçağın tekidir, bu adam delinin biridir, onun söylediklerine kulak asmayın" diye bağıran şairin durduğu görülür. Buna karşılık doğa, yapıtlarında her kişinin, şeytanın ta kendisi bile olsa varolduğu ve konuştuğu sürece hak sahibi olduğu, çünkü ona ilgi duymaya ve onu dinlemeye zorlanacağımız ölçüde nesnel bir biçimde ele alındığı Shakespeare ve Goethe gibi davranır: çünkü, bu kişi, tam da doğanın yapıtları gibi içsel bir ilkeden geliştirilmiştir, bu yüzden söyledikleri ve yaptıkları doğal, böylelikle zorunlu görünür. – Demek ki, dünyada şeytanın boynuzlarla ve delilerin hunilerle dolaştıklarını sanan, sürekli onların avı ya da oyuncağı olur. Üstelik insanlar ilişki içindeyken ay ışığındaki kambur gibidirler, yani sürekli bir yanlarını gösterirler ve hatta herkes, el ve yüz işaretleri yoluyla kendi fizyonomisini, aslında olması gerekeni gösteren ve sadece kendi bireyselliğine göre hesaplandığı için kendisine çok yakışan ve uyan, bu yüzden kesinlikle yanıltıcı bir etkisi olan bir maskeye dönüştürmek için doğuştan gelen bir yeteneğe sahiptir. Yaltaklık etmesi söz konusu olduğu sürece bu maskeyi takınır.

Hiçbir köpek, kuyruğunu sallamayacak kadar kötü değildir diyen o eşsiz İtalyan atasözü anımsanarak, bu gibi kimselere bir muşamba gibi davranılmalıdır.

Yine de, yeni tanışılan herhangi bir insan hakkında çok iyi bir görüşe sahip olmaktan özenle kaçınılmalıdır; yoksa, çoğu durumda olduğu gibi insan kendisini utandıracak ya da zarara sokacak bir biçimde hayal kırıklığına uğrayacaktır. – Bu arada şunu da göz önünde bulundurmaya değer ki, insan tam da dikkat etmediği küçük ayrıntılarda karakterini gösterir ve bu yüzden başkalarını bir nebze olsun dikkate almayan sınırsız egoizm sık sık küçük eylemlerde, salt tavırlarda rahatlıkla gözlemlenebilir; daha sonra, büyük davranışlarda kendini yadsımaz, ama maskelerin ardına gizler. Böyle bir fırsat kaçırılmamalıdır. Eğer bir kimse, yaşamın küçük gündelik olaylarında ve ilişkilerinde, yasa küçük şeylerle ilgilenmez kuralının geçerli olduğu durumlarda başkalarını dikkate almadan davranıyor, başkalarının zararına salt kendi yararını ya da kendi rahatını arıyorsa; bunun için gereken her şeye uyum sağlıyorsa vb onun yüreğinde adaletin yer almadığına, tersine yasanın ve şiddetin elini bağlamadığı durumlarda alçak bir herif olacağına inanılmalı ve ona artık eşiğin ötesinde güvenilmemelidir. Kendi kulübünün yasalarını hiç korkmadan çiğneyen birisi, bir tehlike görmediğinde devletin yasalarını da çiğneyecektir.[1]

Bağlantı ya da ilişki içinde olduğumuz birisi bize hoş olmayan, ya da kızgınlık uyandıran bir şey yaptığında kendimize, sadece, onun bizim için, aynı şeyi daha güçlü bir biçimde, bir kez daha ve daha sık

[1] İnsanlarda, çoğunlukla, iyi kötüye üstün gelseydi; onların korkusundan çok, onların adaletine, hakkaniyetine, minnettarlıklarına, sadakatine, sevgisine ya da merhametine güvenmek tavsiye edilirdi; ama durum tersi olduğu için, tersi tavsiye edilir.

yapmasına izin vereceğimiz ölçüde değerli olup olmadığını sormalıyız. (Vazgeçmek ve unutmak demek, yaptığımız değerli deneyimleri pencereden dışarı atmak demektir.) Yanıtın evet olduğu durumda söylenecek çok şey olmayacaktır, çünkü konuşmak pek bir işe yaramaz: konuyu, bir uyarıda bulunarak ya da bulunmayarak unutmamız gerekir, ama böylelikle bu durumla bir kez daha karşılaşacağımızı bilmeliyiz. Yanıtın hayır olduğu durumda ise değerli arkadaşımızla ilişkimizi hemen ve sonsuza dek kesmeli ya da bir hizmetçi söz konusuysa onu kovmalıyız. Çünkü, şimdi içtenlikle tam tersi yönde büyük yeminler etse de, gerekirse aynı şeyi ya da bütünüyle benzerini, kaçınılmaz bir biçimde yeniden yapacaktır. O, her şeyi, her şeyi unutabilir, sadece kendi özünü unutamaz. Çünkü karakter kesinlikle düzeltilemez; insanın tüm eylemleri içsel bir ilkeden kaynaklandığı için aynı koşullarda, sürekli aynı şeyi yapması gerekir ve başka türlü davranamaz. İstencin sözümona özgürlüğü hakkında yazdığım ödül yazısını okuyun ve kuşkudan kurtulun. Bu yüzden, ilişki kesilen bir arkadaşla yeniden barışmak bir zayıflıktır, bu zayıflığın cezası, bu arkadaş ilk fırsatta, tam da ilişkinin kesilmesine neden olan şeyi yeniden üstelik, kendi vazgeçilmezliğinin bilincinde olarak daha bir pervasızlıkla yaptığında ödenir. Kovulan ve yeniden işe alınan hizmetçiler için de aynı şey geçerlidir. Aynı nedenle, bir kimsenin, koşullar değiştiğinde aynı şeyi yapmasını bekleyemeyiz. İnsanlar, daha çok çıkarları değiştiğinde, zihniyetlerini ve davranışlarını çabucak değiştirirler; niyetleri öyle kısa bir sürede değişir ki, buna itiraz etmemek için çok dar görüşlü olmak gerekir.

Buna göre, bir kimsenin onu içine sokmayı düşündüğümüz bir durumda nasıl davranacağını bilmek isteriz; bu yüzden onun vaatlerine ve yeminlerine bakmayız. Çünkü, dürüst konuştuğunu varsaysak

bile; bilmediği bir konu hakkında konuşmaktadır. Bu yüzden onun davranışını yalnızca, içine gireceği koşulları ve karakterinin bu koşullarla çatışmasını düşünerek hesaplamalıyız.

İnsanların gerçek ve çoğunda olduğu gibi çok üzücü yapısından gerekli açık ve temel bir anlayışa ulaşabilmek için insanların, pratik yaşamdaki çabalarının ve davranışlarının yorumu olarak onların edebiyatta işlenen çabalarından ve davranışlarından yararlanmalıyız ve tersi. Ne kendimiz ne de insanlar hakkında yanılmamak için bu çok yararlıdır. Ama yaşamda ya da edebiyatta karşımıza çıkan özel bir *hainlik* ya da *aptallık* eğilimi, bizde bir öfke ve kızgınlık konusu değil, salt bir bilgi olabilir; bunu insan soyunun karakteristiğine yeni bir katkı olarak görür ve bunun farkında oluruz. Sonra onu neredeyse, bir minerologun karşısına çıkan çok karakteristik bir minerali incelemesi gibi inceleriz. – Elbette, düşünülemeyecek ölçüde büyük istisnalar vardır ve bireysellikler arasındaki farklar çok büyüktür: ama, genelinde, zaten söylediğimiz gibi dünya kötülük içindedir: vahşiler birbirlerini yiyor ve evcilleşmişler birbirini dolandırıyor ve buna da dünyanın gidişi deniliyor. Tüm yapay, dışarıya ve içeriye yönelik mekanizmalarıyla ve şiddet araçlarıyla devletler, insanların sınırsız adaletsizliğine bir set çekme önleminden başka nedirler ki? Tüm bir tarihte, her kralın, yerini sağlamlaştırır sağlamlaştırmaz ve ülkesi biraz zenginleşir zenginleşmez bu durumdan ordusuyla bir çapulcu sürüsü gibi komşu ülkeye saldırmak için yararlandığını görmüyor muyuz? Hemen hemen tüm savaşlar aslında yağma seferleri değil midir? Eskiçağlarda olduğu gibi ortaçağın bir bölümünde de, yenilenler yenenlerin köleleri olmuşlardı, yani esas olarak, yenenler için çalışmaları gerekiyordu: savaş haracı ödeyenler de aynı şeyi yapıyorlar, daha önceki çalışmalarının kazancını veriyorlar. *Tüm savaşlar, çalmak için*

yapılır, diyor Voltaire, ve Almanlar bunu üstlerine alınmalıdırlar.

30. Hiçbir karakter, kendi başına bırakılabilecek ve kendi başına gidebilecek gibi değildir; tersine herkes, kavramlarla ve düzenleyici ilkelerle yönlendirilmeye gereksinim duyar. Ama bunda fazla ileriye gidilirse, yani doğamızdan değil salt mantıklı düşünmeden kaynaklanan, aslında bütünüyle sonradan edinilmiş ve yapay bir karaktere varılırsa, çok geçmeden

Doğa, yabayla güdüldüğünde gerisin geriye döner

sözünün kanıtlandığını görürüz. İnsan başkalarına karşı davranış üzerine bir kuralı çok iyi bulur, hatta bunu kendisi ortaya koyar ve uygun bir biçimde dile getirir, ama yine de gerçek hayatta bununla çelişir. Yine de bu yüzden moralini bozmamalı ve dünya yaşamında davranışlarını kurallara ve düzenleyici ilkelere göre yönlendirmenin olanaksız olduğunu ve bu yüzden en iyisinin, işi oluruna bırakmak olduğunu düşünmemelidir. Tersine, tüm kuramsal yönetmeliklerde ve emirlerde olduğu gibi pratik olan budur. Kuralı anlamak esastır, onu uygulamayı öğrenmek ise bundan sonra gelir. Birincisi bir defada akılla gerçekleşir, ikincisi ise alıştırma yoluyla yavaş yavaş edinilir. Öğrenciye müzik aleti üzerindeki tutamaklar, eskrimdeki savunma ve saldırı hamleleri gösterilsin: en iyi niyetine karşın hemen hata yapar ve nota okumanın çabukluğu ve kavganın heyecanı içinde bunlara uymanın olanaksız olduğunu söyler. Yine de yavaş yavaş, alıştırma yaparak, tökezleyerek, düşerek ve kalkarak öğrenir. Latince yazma ve konuşmanın gramer kurallarında da durum aynıdır. Bir hödük bir saray adamı olur, bir kindar nazik bir centilmene, açık kapalıya, soylu olan ironik olana dönüşüverir. Ne ki, böyle uzun bir alışkanlıkla ula-

şılan özterbiyenin etkisi, sürekli dışarıdan bir zorlama gibi olacaktır, doğamız buna karşı koymayı asla bırakmayacaktır ve ara sıra, beklenmedik anlarda onu çiğneyecektir. Çünkü soyut düzenleyici ilkelere göre yapılan tüm eylemlerin, başlangıçsal, doğuştan gelen eğilimlere göre yapılan eylemlerin karşısındaki konumu; insanın yaptığı bir aletin, örneğin biçimin ve devinimin kendilerine yabancı malzemeye dayatıldığı bir saatin, biçimin ve malzemenin birbiriyle iç içe ve bir olduğu canlı bir organizma karşısındaki konumu gibidir. Edinilmiş karakterin doğuştan gelen karakter karşısındaki bu durumu, İmparator Napolyon'un bir sözüyle de kanıtlanır: *Doğal olmayan her şey eksiktir*; bu fiziksel olsun, ahlaki olsun her yerde ve her şeyde geçerli olan bir kuraldır; bunun, aklıma gelen tek istisnası, minerologlarm bildiği gibi, doğal olanından daha üstün olan yapay bir yıldıztaşıdır (Aventurino).

Bu yüzden burada her türlü *yapmacıklığa* karşı uyarıda bulunuyoruz. Yapmacıklık her zaman bir küçümseme uyandırır: birincisi korkuya dayandığından, korkakça olduğu için bir aldatmaca olarak; ikincisi kendi kendini, kendi kendisiyle lanetleme yargısı olarak, insan olmadığı gibi görünmek istediği için ve bunun sonucunda olmadığı şeyi olduğundan daha iyi kabul ettiği için. Herhangi bir özelliği varmış gibi göstermek, bununla çalım satmak, bu özelliğe sahip olmadığını kendi kendine itiraf etmektir. Çalım satılan şey ister cesaret ya da bilgelik olsun, ister zihin, ya da espri ya da kadınlardan yana şanslı olmak olsun, isterse de zenginlik ya da seçkin bir konum olsun, buradan, o kişide tam da bunun eksik olduğu sonucu çıkarılabilir: çünkü bir özelliğe gerçekten eksiksiz bir biçimde sahip olan kişinin aklına bunu ortaya koymak ve bununla çalım satmak gelmez, tersine o, bu konuda bütünüyle sakindir. *Tıngırdayan nalın bir çivisi eksiktir*, di-

yen İspanyol atasözünün anlamı da budur. Yine de, başlangıçta söylediğimiz gibi hiç kimse dizginlerini tümüyle başkasının eline verip, kendini olduğu gibi göstermemelidir: çünkü doğamızdaki birçok kötü ve şeytansı yönün gizlenmesi gerekir: ama bu salt olumsuz olanı, benzeşmezliği haklı çıkarır, olumluyu, benzerliği değil. – Ayrıca birinin neyi yapmacık yaptığı tam belli olmadan önce, yapmacıklığın anlaşılacağı bilinmelidir. Ve sonunda yapmacıklık uzun süre dayanamaz ve maskesi düşer. *Hiç kimse bir maskeyi uzun süre taşıyamaz. Rol yapmak çok geçmeden asıl doğasına döner.* (Seneca de Clementia, L. I, s. 1.)

31. İnsan, nasıl ki kendi ağırlığını, devindirmek istediği yabancı bir ağırlık olarak duyumsamadan taşıyorsa; kendi hatalarını ve suçlarını da ayrımsamaz da salt başkalarınınkileri görür. – Bu yüzden, herkes başkasında, kendisinin her türden suçunu, hatasını, kötü davranışını ve çirkinliğini açıkça gördüğü bir ayna bulur. Ancak çoğu durumda, bu ayna karşısında, kendini gördüğünü bilmeyen ve karşısında bir başka köpeğin olduğunu zannettiği için aynaya havlayan bir köpek gibi davranır. Başkalarını ulu orta eleştiren, kendi kendisini iyileştirmek için çalışır. Başkalarının dışsal davranışlarını, genel olarak yapıp ettiklerini, kendi kendilerine sessizce, dikkatli ve *keskin bir eleştiriye* tabi tutanlar, böylelikle kendi iyileşmeleri ve olgunlaşmaları için çalışmaktadırlar: çünkü, çoğun sert bir biçimde azarladıkları şeyden kaçınmak için ya yeterince adil ya da yeterince gururlu ve kibirli olacaklardır. Hoşgörü açısından ise, bunun tersi geçerlidir, yani: bu izni biz kendimiz veririz ve bu izni almak için rica ederiz. İncil, başkasının gözündeki kıymık ve kendi gözümüzdeki direk hakkında güzel bir öğüt verir: ama, dışarıya bakması ve kendi kendini görmemesi gözün doğasında vardır: bu yüzden kendi hatalarının farkına

varmak için bunları başkalarında görmek ve azarlamak iyi bir araçtır. Kendimizi iyileştirmek için bir aynaya gerek duyarız.

Bu kural, biçem ve yazış biçimi açısından da geçerlidir: bu alandaki yeni bir çılgınlığı azarlamak yerine hayranlık duyan bir kimse, onu taklit edecektir. Bu yüzden Almanya'da herkes çabucak etrafına bakınmaktadır. Almanlar çok hoşgörülüdürler: fark ediliyor bu. Bu izni biz kendimiz veririz ve bu izni almak için rica ederiz sözü, onların sloganıdır.

32. Soylu bir insan gençliğinde, insanlar arasındaki belirleyici ve önemli ilişkilerin ve bu ilişkilerden doğan bağların, ideal olduğuna, yani zihniyetin, düşünüş biçiminin, beğeninin, zihinsel güçlerin benzerliğine dayandığına inanır: ancak daha sonra, bunların gerçek olduklarını, yani herhangi bir maddi çıkara dayandıklarını anlar. Hemen hemen tüm bağların temelinde bunlar vardır: hatta, insanların çoğunluğunun, öteki ilişkilerden haberi bile yoktur. Bunun sonucunda herkes kendi makamına ya da işine ya da ulusuna ya da ailesine, yani genel olarak, geleneğin ona verdiği konuma ve role göre kabul edilir: bu yüzden türüne göre ayrılır ve fabrikadaymış gibi muamele görür. Buna karşılık, onun kendinde ve kendi başına, yani insan olarak kişisel özellikleri sayesinde ne olduğu, ancak gelişigüzel bir biçimde ve bu yüzden sadece bir istisna olarak ve herkes tarafından rahatına geldiği ölçüde söz konusu edilir, yani çoğu zaman, bir kenara atılır ve yadsınır. Ama insan bu özelliklere ne denli sahipse bu düzenleme o denli hoşuna gitmeyecektir, yani bu düzenlemenin alanından kaçmaya çalışacaktır. Oysa ki bu düzenleme, bu yoksunluklar ve gereksinimler dünyasında bunları giderme araçlarının her yerde en önemli olmalarına, böylelikle egemen olmalarına dayanır.

33. Gümüş yerine kâğıt paranın dolaşımda olması gibi, dünyada,

hakiki saygının ve hakiki dostluğun yerine bunların dışsal gösterimleri ve olabildiğince doğal taklit edilmiş jestler geçerlidir. Bu arada, öte yandan bunları gerçekten hak eden insanların bulunup bulunmadığı da sorulabilir. Yine de, dürüst bir köpeğin kuyruk sallamasına, böylesi yüzlerce gösterimden ve jestten daha çok değer veririm.

Hakiki, sahici dostluk ötekinin esenliği üzerinde güçlü, salt nesnel ve bütünüyle kayıtsız tarafsız bir ilgiyi gerektirir ve bu ilgi de yine gerçekten, kendini-arkadaşıyla-özdeşleştirmeyi gerektirir. İnsan doğasının egoizmi bunun öyle karşısındadır ki, hakiki dostluk, devasa deniz yılanları gibi, bir efsane mi oldukları yoksa herhangi bir yerde yaşıyor mu oldukları bilinmeyen şeylerdendir. Bu arada, insanlar arasında kimi, esas olarak çok çeşitli türde gizli egoist güdüye dayanan, ama yine de bir nebze hakiki ve sahici dostluk içeren bağ vardır, bu dostluk sayesinde soylulaşırlar ve bu noksanlıklar dünyasında dostluk adını biraz olsun hak ederler. Bu bağlar, yakından tanıdıklarımızın çoğuyla, yokluğumuzda bizim hakkımızda konuştuklarını öğrendiğimiz zaman selamı sabahı kestiğimiz gündelik ilişkilerin çok üstündedirler.

Bir dostun sahiciliğini sınamak için ciddi yardım ve önemli fedakârlık gerektiren durumların yanı sıra, en iyi fırsat, ona az önce karşılaşılan bir felaketten söz edildiği andır. Bundan sonra ya dostun yüzünü sahici, içten ve katıksız bir üzüntü kaplayacaktır; ya da Rochefoucauld'un ünlü sözünü sakince, eğreti bir yüz ifadesiyle kanıtlayacaktır: *En iyi arkadaşlarımızın mutsuzluğunda her zaman, hoşumuza giden bir şeyler buluruz.* Sıradan, sözümona dostlar bu tür durumlarda usulca bir memnunluk gülümsemesine dönüşecek seğirmeyi zorlukla bastırabilirler. İnsanları, kısa süre önce karşılaşılan önemli bir belanın kendilerine anlatılması ya da herhangi bir kişisel zayıflığın açıkça

söylenmesi kadar keyiflendiren çok az şey vardır. –Uzaklık ve yokluk her dostluğa zarar verir; bunu itiraf etmekten ne denli hoşlanılmıyorsa da karakteristik bir durumdur bu! Çünkü, görmediğimiz insanlar, en sevgili dostlarımız bile olsalar yılların akışı içinde yavaş yavaş soyut kavramlara dönüşürler, böylelikle onlara yönelik ilgimiz giderek salt mantıksal, hatta geleneksel bir ilgi olur: gözümüzün önünde bulunanlara ise, sevdiğimiz hayvan bile olsa, canlı ve derinden duyulan bir ilgi gösteririz. İnsan doğası böyle duyumsaldır. Demek ki Goethe'nin şu sözü burada da kanıtlanıyor:

Şimdiki zaman, güçlü bir tanrıçadır.
Tasso, Perde 4, Sahne 4.

Ev dostları, çoğu kez efendiden çok evinin dostu oldukları, yani köpeklerden çok kedilere benzedikleri için böyle adlandırılırlar.

Dostlar dürüst olduklarını söylerler; oysa düşmanlardır dürüst olan: bu yüzden onların kınamasından, bir tür acı ilaç olarak, kendimizi iyileştirmekte yararlanmalıyız

Zor günün dostu zor mu bulunur? – Tam tersine! Birisiyle dost olunur olunmaz, hemen zora düşer ve bizden para ödünç almak ister.

34. Bir toplumda sevilmenin yolunun akıl ve zekâ göstermekten geçtiğini zanneden bir kimse ne kadar acemidir! Akıl ve zekâ daha çok, önceden kestirilemeyecek kadar ezici bir çoğunlukta nefret ve öfke uyandırır, bu öfke, bunu duyumsayanın, bunun nedeninden yakınmaya hakkı olmadığı, hatta kendisinden bile gizlediği ölçüde daha acımasızdır. Bunun ayrıntılı oluş biçimi şöyledir: birisi, konuştuğu bir kimsede büyük zihinsel üstünlük ayrımsar ve duyumsarsa, sessizce ve açıkça bilincinde olmadan, karşısındakinin aynı ölçüde kendisi-

nin aşağılık ve sınırlı olduğunu ayrımsadığı sonucuna varır. Bu örtük tasım, onun en keskin nefretini, öfkesini ve hiddetini uyandırır. (Krş. *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*, 3. Basım, Cilt II, 256, Dr Johnson'un ve Goethe'nin gençlik arkadaşı Merck'in alıntılanan sözleri.) Bu yüzden Gracian haklı olarak şöyle söylüyor: *"Sevilmenin biricik yolu, en saf hayvanın postuna bürünmektir."* (S. Oracula manual y arte de prudencia, 240. [Obras, Amberes 1702, P. II], s. 287.) Oysa aklı ve zekâyı belli etmek, tüm ötekileri yeteneksizlikle ve budalalıkla suçlamanın yalnızca dolaylı bir yoludur. Üstelik, sıradan bir doğa kendi karşıtını gördüğünde isyan eder ve bu isyanın gizli kışkırtıcısı kıskançlıktır. Çünkü her gün görülebileceği gibi insanlar kibirlerini doyurmayı her şeyin önüne koyarlar, bu da ancak kendi benliklerinin başkalarınınkilerle karşılaştırılmasıyla olanaklıdır. İnsan, zihinsel üstünlükleriyle duyduğu denli hiçbir şeyle gurur duymaz: hayvanlar karşısındaki üstünlüğü sadece bunlara dayanır.[1] Bu yüzden ona bu konuda kesin bir üstünlük taslamak, üstelik bunu tanıklar önünde yapmak büyük pervasızlıktır. Böylelikle intikam almaya davet edildiğini duyumsar ve çoğun bunu hakaret yoluyla gerçekleştirme fırsatı arar, böylelikle akıl alanından hepimizin eşit olduğu istenç alanına geçer. Bu yüzden, toplumda mevki ve zenginlik sürekli büyük bir saygı görmeyi hesaplayabilirken, zihinsel üstünlüklerin kesinlikle böyle bir beklentisi olamaz: en iyi durumda görmezden gelinirler; ama görüldüklerinde de bir tür densizlik ya da sahiplerinin izinsiz bir biçimde elde ettiği ve şimdi de bununla gurur duymaya yeltendiği bir şey olarak görülürler; bu yüzden herkes onları bir başka konuda aşağılamayı gizliden

[1] İstenci insan kendi kendisine vermiştir denilebilir: çünkü istenç onun kendisidir; ama zeka, gökten; –yani, bengi, gizem dolu yazgıdan ve onun zorunluluğundan– aldığı bir donanımdır, annesi ise bu yazgının yalnızca bir aracıydı.

gizliye ister ve ancak fırsat bulduğunda bunu yapar. En alçakgönüllü kişi bile zihinsel üstünlüğü yüzünden özür dileme fırsatı bulamayacaktır. Sadi, *Gülistan*'da şöyle diyor (Graf çevirisinde s. 146): *"Akılsız bir kişi, akıllı bir kişiye, akıllının akılsıza duyduğu soğukluktan yüz kat daha fazla bir nefret duyar."* Buna karşılık zihinsel *değersizlik*, gerçek bir kabul görür. Çünkü beden için sıcaklık neyse, zihin için iyilik verici üstünlük duygusu da odur; bu yüzden herkes içgüdüsel bir biçimde, bunu kendisine vaat edenlere tıpkı bir sobaya ya da güneşe yaklaşır gibi yaklaşır. Böyle birisi, erkeklerde zihinsel özellikler, kadınlarda iç güzellik açısından kesinlikle en dipte yer alandır. Kimi insanların düpedüz değersiz olduğunu kanıtlamanın bir bedeli vardır. Buna karşılık, vasat bir kızın çipçirkin bir kıza karşı ne denli içtenlikle yaklaştığı görülür. Bedensel üstünlükler, erkekler arasında çok dikkate alınmazlar; bununla birlikte insan kendini ufak tefek birinin yanında iri yarı birinin yanında olduğundan daha rahat duyumsar. Bunun sonucunda, genel olarak erkekler arasında aptallar ve cahiller, kadınlar arasında da çirkinler sevilirler ve aranırlar: kesinlikle iyi bir kalbi olduğu ününe kolaylıkla erişirler; çünkü herkes onların ilgisine, kendisi ve başkaları önünde bir perde gibi gerek duyar. Tam da bu yüzden her türden zihinsel üstünlük son derece yalnızlaştırıcı bir özelliktir: lanetlenir ve nefret edilir ve bunun bahanesi olarak da sahibine her türlü hata yakıştırılır.[1] Kadınlar arasında güzelliğin böyle bir et-

[1] Arkadaşlıklar ve dostluklar, dünyada ilerlemek için asıl araçtırlar. Ama büyük yetenekler insanı her zaman gururlu kılar ve böylelikle yetenekleri az olanlara yaklaşmak için uygun değildirler; hatta, bu ikinciler karşısında büyük yeteneklerin gizlenmesi ve yadsınması gerekir. Yeteneklerin az olduğunun bilinmesi, bunun tersi bir etki gösterir: alçakgönüllükle, kibirsizlikle, yardımseverlikle ve kötü olana karşı saygıyla iyi geçinir ve bu yüzden arkadaşlar ve koruyucular edinir.

kisi vardır: çok güzel kızlar ne bir kız arkadaş ne kendilerine eşlik edecek bir bayan bulabilirler. Nedimelik işlerine hiç başvurmasalar daha iyi olur; çünkü güzel bir kız, daha kapıdan adımını attığında yeni hanımefendisinin yüzü kararır, çünkü kendisi ya da kızı için böyle bir yansıtıcı yüzeye asla gerek duymamaktadır. – Buna karşılık rütbe üstünlüklerinde durum tersidir; çünkü bu üstünlükler kişisel olanlar gibi karşıtlık ve uzaklık sayesinde değil, çevredeki renklerin yüze etkisi gibi yansıma yoluyla etkirler.

35. Başkalarına güvenmemizde çoğu kez üşengeçliğin, bencilliğin ve kendini beğenmişliğin büyük payı vardır: kendimiz araştırmamak, nöbet tutmamak, bir şeyi yapmamak için başkasına güvendiğimizde, üşengeçliğin; kendi sorunlarımız hakkında konuşma gereksinimi bizi başkalarına bir sır vermeye yönelttiğinde, bencilliğin; kendimize bir iyilik yapmamız söz konusu olacaksa, kendini beğenmişliğin payı vardır. Bu güvenimize saygı duyulmasını istemekten de geri kalmayız.

Buna karşılık güvensizliğe öfkelenmemeliyiz: çünkü güvensizlikte, dürüstlüğe yönelik bir övgü, yani dürüstlüğün son derece ender bulunduğunun ve bu yüzden, varlığından kuşku duyulan şeyler arasında yer aldığının açık yüreklilikle itiraf edilmesi vardır.

36. *Nezaket* için, Çinlilerin bu baş erdemi için *Etik* adlı kitabımın 201. sayfasında (2. basım, 198) bir neden göstermiştim: öteki nedeni de aşağıda veriyorum. Nezaket, birbirinin ahlaki ve entelektüel sefil niteliğini karşılıklı olarak görmezden gelme ve öne çıkarmama yö-

---

Bu söylenenler salt devlet hizmeti için değil, aydınların dünyasındaki onur mevkileri, şerefler ve hatta ün için de geçerlidir; örneğin akademilerde vasatlık hep en tepelerdedir, meziyet sahibi insanlar ise oraya ya geç çıkarlar ya da hiç çıkmazlar, ve her yerde durum böyledir.

nünde sessiz bir görüş birliğidir; böylelikle bu nitelik her iki tarafın da yararına olarak daha az ortaya çıkar.

Nezaket akıllılıktır, bunun sonucunda nezaketsizlik aptallıktır: nezaketsizlik yüzünden gereksiz yere ve bile bile düşman kazanmak, tıpkı insanın kendi evini kundaklaması gibi bir çılgınlıktır. Çünkü nezaket oyuncak paralar gibidir, açıkça sahtedir: bununla tasarruf etmek akılsızlık kanıtıdır: buna karşılık onu cömertçe kullanmak akıl kanıtıdır. Tüm uluslar mektuplarını, en sadık kulunuz anlamlarına gelen *très humble serviteur – your most obedient servant – suo devotissimo servo* gibi sözcüklerle bitirirler; bir tek Almanlar "kulunuz"la yetinirler – bunu da zaten gerçek olamayacağı için yazarlar! Buna karşılık, nezaketi gerçek çıkarların feda edilmesine kadar abartan biri, oyuncak paralar yerine gerçek altın paralar veren birine benzer. – Nasıl ki doğal olarak sert ve gevrek olan balmumu, birazcık sıcaklık karşısında istenilen her şeklin verilebileceği ölçüde yumuşuyorsa; en dik kafalı ve düşmanca insan bile birazcık nezaket ve güleryüzle, yumuşak ve iyi huylu yapılabilir. Buna göre, balmumu için sıcaklık neyse insanlar için de nezaket odur.

Nezaket, büyük çoğunluğu bunu hak etmediği halde, insanların tümüne büyük bir saygı göstermemizi gerektirdiğinden, elbette zor bir görevdir; sonra da onlara en coşkulu ilgiyi gösteriyormuş gibi yaparken, onlarla ilgilenmediğimize sevinmeliyiz. – *Nezaketi gururla birleştirmek bir ustalık işidir.* – Esas olarak her zaman saygı duymama duyulmadığını gösteren hakaretler karşısında, bir yandan yüksek değerimiz ve şerefimiz hakkında çok abartılmış bir sunum, yani ölçüsüz bir kibir beslerken, öbür yandan herkesin başkası hakkında kalbinde ne taşıdığı ve ne düşündüğünü anladığımız zamankinden daha çok öfkelenmeyiz. İnsanların çoğunun, kendilerini ilgilendiren bir ki-

namanın en ufak bir ima edilişi karşısındaki duyarlılıklarıyla, tanıdıkları kişilerin kendileri hakkındaki konuşmalarını dinlediklerinde gösterdikleri duyarlılık arasında ne büyük bir karşıtlık vardır! – Sıradan nezaketin sadece sırıtan bir maske olduğunu hep aklımızda tutarsak, bu maske biraz kaydığında ya da bir an için çıkartıldığında ortalığı velveleye vermeyiz. Ama birisi düpedüz kabalaştığında, sanki giysilerini çıkarıp atmış ve anadan doğmaymış gibi durur. Elbette, bu durumdaki insanların çoğu gibi sonra kötü bir izlenim bırakır.

37 İnsan, yapıp ettiklerinde kimseyi örnek almamalıdır: çünkü durumlar, koşullar, ilişkiler hiçbir zaman aynı değildir, ve karakterlerin farklılığı eyleme de farklı bir görünüm verdiği için, iki kişi aynı şeyi yapsalar da yaptıkları şey aynı değildir. İnsan, yeterince düşünüp taşındıktan ve iyice gözden geçirdikten sonra kendi karakterine uygun bir biçimde davranmalıdır. Demek ki, *pratik* yaşamda da *özgünlük* kaçınılmazdır; yoksa insanın yaptığı kendisine uymaz.

38. Hiçbir insanın görüşüne karşı çıkılmamalıdır; tersine, kişi insanları saçma olduğuna inandığı tüm şeylerden vazgeçirmeye çalışırsa, bunu tam olarak gerçekleştiremeden Metuşalem'in yaşına ulaşacağını düşünmelidir.

Konuşma sırasında ne kadar iyi niyetli olsa da düzeltmeye yönelik her türlü hatırlatmadan kaçınılmalıdır: çünkü, insanları incitmek kolay, onları iyileştirmek ise zor, hatta olanaksızdır.

Dinlemek zorunda olduğumuz bir konuşmanın saçmalıkları bizi kızdırmaya başladıysa, bunun iki deli arasındaki bir komedi sahnesi olduğunu düşünmeliyiz. Böylesi yararlıdır. – Dünyaya, ciddi ve en önemli konularda ders vermek için gelmiş olan kişi, bu işten sağ salim sıyrılırsa, kendini mutlu saymalıdır.

39. Yargısına inanılmasını isteyen kişi, bunu soğuk ve ateşsiz bir

biçimde dile getirmelidir. Çünkü tüm şiddetlilik, istençten kaynaklanır; bu yüzden söz konusu yargı, doğası gereği soğuk olan bilgiye değil istence atfedilecektir. İnsanlarda asıl olan istenç olduğu ve bilgi ancak ikincil ve sonradan gelen olduğu için, istencin heyecanlanmasının yargıdan değil, yargının istencin heyecanlanmasından kaynaklandığına inanılacaktır.

40. Çok haklı bile olsa, insan kendini övmenin cazibesine kapılmamalıdır. Çünkü kibir öyle sıradan, ama meziyet ise öyle sıradışı bir şeydir ki, dolaylı da olsa sık sık kendi kendimizi över göründüğümüzde, bire karşı her yüz kişi, bizde konuşanın aklın, işin gülünçlüğünü görmekten aciz duruma düştüğü kibir olduğuna bahse girer. Yine de, her bakımdan, Bako von Verulam, iftira için olduğu kadar kendini övme için de geçerli olan, biraz izi kalır, dediğinde ve bunu ılımlı ölçüde önerdiğinde pek de haksız sayılmaz.

41. Birinin yalan söylediğinden kuşkulanılıyorsa, buna inanmış gibi yapılmalıdır: bunun üzerine pervasızlaşır, daha büyük yalanlar söyler ve foyası meydana çıkar. Buna karşılık, gizlemek istediği bir hakikati kısmen ağzından kaçırdığı fark edilirse; buna inanmamış gibi yapılmalı ve böylelikle, tüm hakikati söylemeye kışkırtılmalıdır.

42. Tüm kişisel olaylarımıza birer sır gözüyle bakmalıyız ve iyi tanıdığımız kişilere, gözleriyle gördüklerinin dışında tümüyle yabancı kalmalıyız. Çünkü en masum şeyleri bile bilmeleri zamana ve koşullara bağlı olarak bize zarar verebilir. – Genel olarak, zekâmızı, söylediğimiz şeylerle değil üzerinde sustuğumuz şeylerle ortaya koymamız daha iyidir. Birincisi kibir, ikincisi ise akıllılık konusudur. Her ikisi için de sık sık fırsat çıkabilir: ama ikincisi sürekli bir yarar getirirken, çoğu kez birincisinin sağladığı geçici doyumu tercih ederiz. Yaşam dolu insanların sık sık yaptıkları gibi, yüreğini hafiflet-

mek için kendi kendine yüksek sesle konuşmanın bile bir alışkanlığa dönüşmesinden kaçınılmalıdır; yoksa yüksek sesle düşünmeye öyle alışılır ki, yavaş yavaş başkalarıyla konuşurken de aynı şey olabilir; oysa kurnazlık, düşündüklerimizle konuştuklarımız arasında büyük bir uçurumun bulunmasını gerektirir.

Kimi zaman, başkalarının bizi ilgilendiren bir şeye kesinlikle inanamayacağını düşünürüz; oysa bundan kuşkulanmak onların aklına bile gelmez: yine de akıllarına getirsek bile, artık buna inanamazlar. Ama, bunun fark edilmemesinin olanaksız olduğunu düşündüğümüzden kendimizi sık sık ele veririz; – tıpkı başımız döndüğü için, yani yüksek bir yerde, burada dengede durabilmenin olanaksız olduğunu, burada durmanın eziyeti çok büyük olduğundan bu eziyeti azaltmanın daha iyi olacağını düşündüğümüz için aşağıya düşmemiz gibi: bu kuruntuya başdönmesi denir.

Öte yandan insanların, özel bir öngörü sahibi olmayanların bile, başkalarının kişisel olayları konusunda mükemmel cebir bilginleri olduklarını, verilen tek bir büyüklükle bile en karmaşık denklemleri çözebildiklerini unutmamak gerekir. Örneğin onlara eski bir olay, kişilerin isimleri ve öteki özellikleri bir yana bırakılıp anlatılsa bile, bu arada ne kadar küçük olursa olsun bir yer adı, bir zaman ya da ikinci dereceden bir isim gibi herhangi bir pozitif ve bireysel bilgiyi ya da bununla yalnızca dolaylı olarak bağlantılı bir bilgiyi vermekten kaçınılmalıdır: çünkü böylelikle hemen ellerine pozitif olarak verilmiş bir büyüklük geçirirler ve cebir öngörüleri sayesinde buradan geri kalan her şeyi çözerler. Meraktan kaynaklanan heyecan burada öyle büyüktür ki, bunun sayesinde istenç aklı mahmuzlar ve onu en uzak sonuçları elde edinceye kadar koşturur. Çünkü insanlar genel gerçeklere karşı ne kadar ilgisiz ve aldırışsızsalar, bireysel gerçeklere

de o kadar düşkündürler.

Tüm bunlara uygun olarak, dünya bilgeliğinin tüm öğretmenlerine, susmaları gerektiği, önemle ve çok çeşitli argümanlarla tavsiye edilmiştir; bu yüzden daha önce söylenmiş bulunanlara başvurabilirim. Özellikle önemli ve az bilinen birkaç Arap özdeyişini burada vermek istiyorum. *Düşmanının bilmemesi gereken şeyi, dostuna söyleme. – Sırrımı saklarsam, benim tutsağım olur: açığa vurursam, ben onun tutsağı olurum. – Susma ağacının dallarında, huzur meyvesi vardır.*

43. Hiçbir para, dolandırıldığımız para kadar yararlı bir biçimde harcanmış değildir; çünkü böylelikle dolaysız bir bilgelik almış oluruz.

44. Mümkünse, hiç kimseye karşı düşmanlık beslememelidir, yine de bir kimsenin tavrına dikkat etmeli ve akılda tutmalıdır ki, daha sonra bu kişinin değerini, en azından kendi değerimiz açısından saptayalım ve ona karşı tavır ve davranışlarımızı buna uygun olarak düzenleyelim – karakterin değişmezliğini hep aklımızda tutalım: bir insanın bir özelliğini unutmak demek, zorlukla kazanılmış parayı sokağa atmak demektir. – Böylelikle insan kendini budalaca bir sadakatten ve budalaca bir dostluktan korur. – Tüm dünya bilgeliğinin yarısı "ne sevmek, ne de nefret etmek," öteki yarısı ise "hiçbir şey söylememek ve hiçbir şeye inanmamak"tır. Elbette, bunun gibi ve bundan sonrakiler gibi kuralları zorunlu hale getiren bir dünyaya sırtını çevirmek daha iyidir.

45. Öfkeyi ya da nefreti sözcüklerle ya da jestlerle belli etmek yararsızdır, tehlikelidir, akıllıca değildir gülünçtür, bayağıdır. Demek ki öfkeyi ya da nefreti hiçbir zaman eylemlerden başka bir biçimde göstermemek gerekir. Birincilerden ne denli kusursuz bir biçimde kaçınılırsa, ikincisi de o denli kusursuz bir biçimde gerçekleştirilecek-

tir. – Sadece soğuk kanlı hayvanlar zehirlidir.

46. Vurgulama yapmadan konuş: bilgelerin bu eski kuralı, insanın ne söylediğinin anlaşılmasını ötekilerin aklına bırakmasını amaçlar: ötekilerin aklı yavaş çalışır ve anladığında da oradan gidilmiştir. Buna karşılık, vurguyla konuşmak demek duygularla konuşmak demektir; bu durumda her şey tersine döner. Nazik bir tavırla ve dostça bir sesle, gerçek kabalıklar bile bir tehlikeye maruz kalmadan söylenebilir.

D. Dünyanın Akışına ve Yazgıya İlişkin Tavrımız

47 İnsan yaşamı hangi biçime bürünürse bürünsün hep aynı unsurlardan oluşur ve bu yüzden ister kulübede ister sarayda, isterse manastırda ya da kışlada sürdürülsün, esas olarak her yerde aynıdır. İnsanın başına gelen olaylar, serüvenler, mutluluk ve mutsuzluk durumları ne kadar çeşitli olsalar da, hepsi kurabiyelere benzerler. Çok sayıda ve çok çeşitli ve hatta tuhaf rengârenk figürlerdir: ama hepsi bir hamurdan yoğurulmuşlardır; ve birinin başına gelen, bir başkasının başından geçene, onun anlatılırken düşündüğünden de çok benzer. Yaşamımızdaki olaylar her döndürüşte başka bir şey gördüğümüz, ama aslında hep aynı şeyi gözümüzde tuttuğumuz kaleydeskopa benzerler.

48. Bir bilge, çok haklı olarak, dünyaya hükmeden üç güç vardır diyor, bunlar akıllılık, güçlülük ve şanstır. Sanırım, bu sonuncusu dünyaya en çok hükmedendir. Çünkü yaşam yolumuz bir geminin rotasına benzetilebilir. Yazgı, iyi ya da kötü talih, bizi hızla ileri götürmekle ya da çok yana savurmakla bir rüzgâr rolünü oynar; kendi ça-

balarımız ve çalışmalarımız ise buna karşı çok az etkilidirler. Kendi çabalarımız kürek rolünü üstlenirler: kürekler saatler süren çalışma sonunda, bizi biraz ileri götürdükten sonra, apansız bir rüzgâr bizi yine geriye savurur. Buna karşılık, rüzgâr uygunsa, bizi, küreklere gerek duymayacağımız ölçüde hızlandırır. Bir İspanyol atasözü şansın bu gücünü isabetli bir biçimde dile getiriyor: *Oğluna şans ver de sonra istersen denize at.*

Elbette, raslantı, eline olabildiğince az düşülmesi gereken kötü bir güçtür. Ancak, bize bir şey verdiği zaman, onun verdikleri üzerinde hiçbir hakkımız olmadığını, bunları kesinlikle kendi meziyetimize değil sadece ve sadece onun iyiliğine ve lütfuna borçlu olduğumuzu açık ve net bir biçimde gösteren ve bu yüzden ilerde bazı hak etmediğimiz lütufları huşu içinde alabilme umudunu besleyebildiğimiz biricik verici kimdir? – Kendi lütfu ve iyiliği karşısında her türlü meziyetin çaresiz ve geçersiz olduğunu ve açıklama sanatını, bu soylu sanatı bilen, raslantıdır.

İnsan yaşam yoluna dönüp baktığında, bu yaşamın "labirent gibi karışık ilerleyişini" bir bakışta gördüğünde ve böylece kimi kaçırılmış mutlulukları, kimi çağrılmış mutsuzlukları görmek zorunda kaldığında kendi kendisini suçlamakta aşırıya gidebilir. Çünkü kendi yaşamımızın akışı, kesinlikle salt kendi eserimiz değildir; tersine iç içe geçen ve birbirlerini karşılıklı olarak değiştiren iki unsurun, yani olayların sıralanışının ve kendi kararlarımızın sıralanışının bir ürünüdür. Dahası her ikisinde de ufkumuz çok sınırlıdır, hangi kararları vereceğimizi çok önceden kestiremeyiz ve olayları da önceden göremeyiz, tersine, ikisinden de yalnızca o andakileri çok iyi bilebiliriz. Bu yüzden, hedefimiz henüz uzakta olduğu sürece ona doğru dümen kıramayız bile; tersine yönümüzü sadece yaklaşık olarak ve tahminle-

re göre buluruz, yani sık sık rüzgâra karşı yol almamız gerekir. Yapabileceğimiz tek şey, kararlarımızı her zaman, bizi asıl hedefe götürecek isabetlilikte olmaları umuduyla, o anki koşullara göre vermektir. Bu yüzden çoğu kez olaylar ve asıl niyetlerimiz, iki ayrı yöne çeken kuvvetlere benzetilebilir ve buradan ortaya çıkan köşegen, bizim yaşam akışımızdır. Terenz, herhalde bir tavla oyununu gözünde canlandırarak: *İnsan yaşamı zar atmak gibidir, atış istediğin gibi gelmezse, raslantının sunduğunu sanatın düzeltmesi gerekir*, demişti: Biz daha kısaca, yazgı iskambil kâğıtlarını karıştırır, biz de oynarız, diyebiliriz. Şu anki düşüncemi dile getirmem için şu benzetme çok uygundur: yaşam bir satranç oyunu gibidir, bir plan yaparız, ancak bu planın gerçekleşmesi, satranç oyununda rakibin, yaşamda ise yazgının ne yapacağına bağlıdır. Planımızın uğradığı değişiklikler, çoğu kez öyle büyüktürler ki, uygulama sırasında bazı ana hatlarını tanımak bile olanaksızlaşır.

Ayrıca, yaşamımızın akışında tüm bunların üzerinde yer alan birşey daha vardır. Bu da, sıradan ve yeterince kanıtlanmış bir gerçek olan, bizim inandığımızdan daha budala olduğumuzdur; buna karşılık, sandığımızdan daha bilge olduğumuz ise, ancak kendileri için bu durum söz konusu olan ve bunu çok geç anlayanların yaptığı bir keşiftir. Bizde, kafamızın olduğundan daha bilge bir şey vardır. Yaşamımızın büyük yollarında, başlıca adımlarında, doğru olanın açık bilgisiyle değil, varlığımızın en derinlerinden gelen içsel bir itkiye göre, denilebilir ki bir içgüdüye göre davranırız, ve daha sonra edimimizi, açık ama aynı zamanda eksik, edinilmiş ve hatta ödünç alınmış kavramlara, genel kurallara, yabancı örneklere vb. göre, "Herkes haddini bilmelidir" sözünün üzerinde yeterince düşünmeden eleştiririz; bu yüzden kendimize karşı kolayca haksızlık ederiz. Ama sonunda, ki-

min haklı olduğu ortaya çıkar, ve ancak mutlu bir biçimde ulaşılan yaşlılık, öznel ve nesnel olarak, konuyu yargılama yeteneğine sahiptir.

Belki söz konusu içsel itki, uyandığımız zaman unuttuğumuz düşlerin, bilincinde olmadığımız peygambervari yönlendirmesi altındadır, böylelikle bu düşler yaşamımıza, sık sık salınan ve yanılan, kolaylıkla fikrini değiştiren beyin bilincinin veremediği ses akordunu ve dramatik bütünlüğü verirler ve bunun sonucunda, örneğin belirli bir türde büyük işler başarmak için dünyaya gelmiş olanlar, bu durumu gençliklerinden başlayarak içlerinde gizliden gizliye duyumsarlar ve arının peteğini doldurmak için çalışması gibi bu yönde çalışırlar. Ama bu, herkes için, Baltasar Gracian'ın *la gran sinderesis* dediği şeydir, kendi kendisini büyük içgüdüsel korumasıdır, bu koruma olmazsa kişi mahvolur. – *Soyut ilkelere* göre eylemde bulunmak zordur ve ancak çok alıştırma yaptıktan sonra başarılabilir ve bu durumda bile her zaman başarılamayabilir, alıştırmalar çoğu kez yetersizdirler. Buna karşılık herkesin *doğuştan gelen*, kanında ve canında bulunan, tüm düşüncelerinin, duygularının ve istemelerinin sonucu olan belirli somut ilkeleri vardır. İnsan bu ilkeleri somut olarak bilmez, ancak yaşamına geri dönüp baktığında bu ilkelere hep uyduğunu ve sanki görünmez iple çekilir gibi bu ilkeler tarafından çekilmiş olduğunu görür. Bu ilkeler, özelliklerine göre, onu mutluluğuna ya da mutsuzluğuna götürürler.

49. Zamanın etkisi ve şeylerin değişebilirliği sürekli göz önünde bulundurulmalı ve şu anda olup biten her şeyin derhal tam tersi hayal edilmelidir; demek, mutlulukta mutsuzluk, dostlukta düşmanlık, güzel havada kötü hava, sevgide nefret, güvende ve açıklıkta ihanet ve pişmanlık ve bunların tersi de sürekli canlı bir biçimde göz önüne

getirilmelidir. Bu bize dünya bilgeliğinin kalıcı bir kaynağını verecektir ve sürekli temkinli olup, kolay aldatılmamamızı sağlayacaktır. Çoğun böylelikle yalnızca zamanın etkisini önceden görmüş olacağız. – Ama deneyim, belki hiçbir bilgide, şeylerin geçiciliğinin ve değişebilirliğinin doğru değerlendirilmesinde olduğu denli vazgeçilmez değildir. Çünkü her durum, sürdüğü zaman dilimi içinde zorunlu olarak ve bu yüzden tam bir haklılıkla mevcut olduğu için, her yıl, her ay, her gün sanki artık sonsuza dek hak iddia etmek istermiş gibi görünür. Ama hiçbirisi bu hakkı alamaz ve kalıcı olan tek şey değişimdir. Akıllı kişi görünüşteki kararlılığa aldanmaz ve değişimin bundan sonra alacağı yönü de önceden görür.[1] Buna karşılık insanların olayların o anki durumunun ya da akış yönünün, esas olarak kalıcı olduğunu düşünmeleri, sonuçları göz önünde tutup, nedenleri anlamıyor olmalarındandır; oysa gelecekteki değişikliklerin tohumunu içinde taşıyanlar nedenlerdir; insanların tek gördükleri şey olan sonuç, gelecekteki değişimlerden hiçbir şey içermez. İnsanlar sonuçlara bağlı kalırlar ve bu sonuçları ortaya koyabilen bilmedikleri nedenlerin, bu sonuçları koruyacaklarını da varsayarlar. Yanıldıklarında hep bir ağızdan yanılmak gibi bir avantajları vardır; bu yüzden yanılgıları sonucunda karşılaştıkları sıkıntı hep genel bir sıkıntıdır, buna karşılık düşünen kafa yanılgıya düştüğünde, üstelik yalnızdır. – Bu arada, yanıl-

[1] Raslantının, tüm insani olaylarda öyle büyük bir etki alanı vardır ki, uzaktan tehdit eden bir tehlikeyi, fedakarlıklarla önlemeye çalıştığımızda, bu tehlike, olayların öngörülemeyen bir aşamasında ortadan kalkar ve şimdi feda edilen şeyler yitirilmiş olmakla kalmaz, onlarla sağlanan değişiklik artık, şeylerin değişmiş durumunda, bir dezavantaj olur. Bu yüzden aldığımız önlemlerde, geleceğe çok müdahale etmemeli, raslantıyı da hesaba katmalı ve kimi tehlikeler karşısında, kara fırtına bulutları gibi geçip gideceklerini umarak, soğukkanlılığımızı korumalıyız.

gının, sürekli olarak sonucun nedenin üzerine konmasından kaynaklandığı yolundaki tümcemi de kanıtlamış olduk. Bkz. *İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*, Cilt I, s. 90. (3. Basım, s. 94.)

Ne var ki, zaman pratik olarak, yani ona müdahale ederek, ancak ve ancak zamanın getireceği şeyi zamanından önce isteyerek değil, salt kuramsal olarak ve etkisinin önceden görülmesi yoluyla *öncelenmelidir*. Çünkü, bunu yapmaya kalkan, zamandan daha kötü, daha acımasız bir tefeci olmadığını ve avans vermeye zorlandığında bir Yahudiden daha ağır faizler aldığını görecektir. Örneğin bir ağaç, kirecin ve aşırı sıcağın yardımıyla birkaç gün içinde yapraklanmaya, çiçek açmaya ve meyve vermeye zorlanabilir, ama sonra kuruyup gider. – Bir yeniyetme, erkeğin dölleme gücünü hemen şimdi kullanmak isteyebilir, otuz yaşında çok iyi yapabileceği şeyi ondokuz yaşında yapmak isteyebilir; belki bu durumda zaman ona avans verecektir, ama gelecekteki yıllarının gücü, yaşamının bir bölümü bu avansın faizi olacaktır. – İnsanın ancak kendi doğal akışına bırakıldığında tam ve kökten bir biçimde iyileşebildiği hastalıklar vardır, sonra kendiliklerinden, bir iz bırakmadan giderler. Ama hemen ve şimdi sağlığına kavuşmak istediğinde burada da zamanın avans vermesi gerekir: hastalık uzaklaştırılır: ama bunun faizi zayıflık ve ömür boyu kronik bir biçimde rahatsız olmaktır. – Savaş ya da karışıklık dönemlerinde, hemen o anda paraya gerek duyulduğunda; taşınmaz mülkler ya da devlet bonoları, karşılıkları tam olarak ödendiğinde, zamanın hakkı verildiğinde, yani birkaç yıl beklendiğinde ulaşacakları değerin üçte birine ya da daha azına satmak zorunda kalınır: ama zaman, avans vermeye zorlanır. – Ya da insan uzak bir yolculuk için belirli bir meblağa gerek duyabilir: bir iki yıl içinde bu meblağı kendi geliriyle tamamlayabilir. Ama beklemek istemiyordur, yani ya borç almış ya da

şimdilik sermayeden yemiştir: yani zamanın avans vermesi gerekiyordur. Bunun faizi de kasanın düzeninin bozulması, artık hiç kurtulunamayacak olan, kalıcı ve büyüyen bir açıktır. – Zamanın tefeciliği böyledir işte: bekleyemeyen herkes onun kurbanı olur. Kendi halinde akan zamanın gidişini hızlandırmak istemek en pahalı girişimdir. Bu yüzden, zamana faiz borçlanmaktan kaçınılmalıdır.

50. Sıradan ve ürkek kafalar arasındaki karakteristik ve ortak yaşamda çok sık ortaya çıkan bir fark, birincilerin, olası tehlikeleri düşünüş ve değerlendirişlerinde şimdiye kadar bu türden nelerin *olduğunu* sormaları ve göz önünde bulundurmaları, oysa berikilerin olasılıkla neler olabileceğini düşünmeleridir, böylelikle bir İspanyol atasözünün söylediği gibi, *"bir yıl içinde olmayıp da, birkaç saniye içinde olanı"* düşünürler. Sözü edilen fark elbette doğaldır: çünkü neyin olabileceğini düşünmek akıl, neyin olup bittiğini düşünmek ise sadece duyu ister.

Ama bizim ilkemiz, kötü tanrılara kurban vermek olmalı! Yani, bir felaket olasılığına kapıyı kapamak için belirli bir miktar çabayı, zamanı, rahatından olmayı, ayrıntıları düşünmeyi, parayı ve fedakârlığı esirgememeliyiz: bunu ne denli büyük ölçüde yaparsak, felaket de o denli küçülür, uzaklaşır ve olasılığı azalır. Bu kuralın en açık örneği sigortadır. Sigorta primi herkesin, açıkça kötü tanrıların sunağına getirdiği bir kurbandır.

51. Hiçbir olay karşısında büyük sevinç ya da büyük üzüntü duyulmamalıdır; bunun bir nedeni, bu olayı her an yeniden biçimlendirebilecek olan şeylerin değişebilirliğidir; bir başka nedeni de, bizim için yararlı ya da zararlı olan şeyler hakkındaki yargımızın yanıltıcılığıdır; bu yanıltıcılık yüzünden hemen herkes bir defa, sonradan kendisi için çok iyi olduğu ortaya çıkan bir şeyden yakınmış ya da en

büyük acılarının kaynağı olacak bir şeye sevinmiştir. Buna karşı burada önerdiğimiz düşünüş biçimini Shakespeare çok güzel dile getirmiştir:

O denli çok sevinç ve üzüntü nöbeti yaşadım ki,
Artık bunlardan birini ilk gördüğümde,
Hemen kendimi kaybetmiyorum bir kadın gibi.
Yeter ki Sonu İyi Bitsin, Perde 3. Sahne 2.

Ama tüm kazalara karşı soğukkanlılığını koruyan biri, yaşamın olası kötülüklerinin ne denli devasa ve binbir çeşit olduğunu bildiğini gösterir; bu yüzden şimdi karşısına çıkana, gelebilecek olanın çok küçük bir parçası olarak bakar: işte bu stoik düşünüş biçimidir, buna uygun olarak insanın koşulları asla unutulmamalı, tersine insan varoluşunun ne denli hazin ve zavallı bir yazgı olduğu, ne çok sayıda belaya maruz kaldığı sürekli akılda tutulmalıdır. İnsanın bu kavrayışı tazelemek için her yerde etrafına bir kez bakması yeterlidir: insan her nerede olursa olsun sefil, çıplak, bir yararı olmayan varoluşun çevresindeki bu kavga dövüşü ve eziyet çekmeyi görecektir. Bundan sonra isteklerini aza indirecek, tüm olayların ve durumların eksikliğine boyun eğmeyi öğrenecek, ya onlardan kaçmak ya da onlara katlanmak için kazalara sürekli hazırlıklı olacaktır. Çünkü büyük ya da küçük kazalar yaşamımızın asıl unsurlarıdır: ama bunun sürekli göz önünde bulundurulması gerekir; bu yüzden Beresford gibi bir *dyskolos* [*somurtkan*] olarak *miseries of human life* [*insan yaşamının ızdırapları*] üzerine sızlanmak ne de ufak bir sıkıntı karşısında hemen Tanrıya yalvarmak gerekir; tersine, bir *eulabes* [*temkinli*] olarak, ister insanlardan isterse olaylardan kaynaklanan kazaların ortaya çıkmalarında ve önlenmelerinde sakınganlığı, kurnaz bir tilki gibi her büyük ya da kü-

çük aksilikten (ki çoğun bu yalnızca maskeli bir beceriksizliktir) tereyağdan kıl çekercesine kurtulacak ölçüde artırmak gerekir. Bir felaketin olasılığını önceden görüp, söylendiği gibi kendimizi buna hazırladığımızda bu felakete daha kolay katlanmamız, esas olarak bu olayı, ortaya çıkmadan önce, salt bir olasılıkken sakin kafayla düşünmüş, felaketin alabileceği boyutları açıkça ve tüm yönleriyle görmüş ve böylelikle en azından sonlu ve önceden görülebilen bir olay olarak tanımış olmamızdan kaynaklanır; bunun sonucunda, bu olay gerçekten karşımıza çıktığında, artık gerçek ağırlığıyla etki edemez. Ancak bunu yapmamışsak ve olaya hazırlıksız yakalanmışsak, şaşkınlığa uğrayan zihin felaketin büyüklüğünü ilk bakışta tam olarak ölçemez: şimdi felaket zihin için kestirilemezdir, bu yüzden sonsuz büyük, en azından gerçekte olduğundan çok daha büyük görülür. Benzer biçimde, karanlık ve belirsizlik de her tehlikeyi daha büyük gösterir. Elbette, bir de, olası olarak önceden gördüğümüz felaket için aynı zamanda avunma nedenleri ve çareler de düşünmüş ya da en azından bunları düşünmeye alışmış oluruz.

Ama, bizi, başımıza gelen belalara uygun bir biçimde katlanmaya, istencin özgürlüğü üzerine ödül yazımda asıl temellerinden türettiğim ve saptadığım hakikate inanmaktan daha yatkın kılan bir şey yoktur; orada, 62. sayfada yazdığım gibi (2. baskı, s. 60): *"Olup biten her şey, en büyüğünden en küçüğüne dek, zorunlu olarak gerçekleşir."* Çünkü, insan kaçınılmaz zorunluluktaki bir duruma hemen boyun eğer ve bu gibi durumların hepsini, en tuhaf raslantılar sonucu ortaya çıkanları bile, en bilinen kurallara uyarak ve kesinlikle önceden bilinerek ortaya çıkanlar gibi, aynı zorunluğun sonucu olarak görür. Burada kaçınılmaz ve zorunlu olanın bilgisinin sakinleştirici etkisi hakkında söylediklerime (*İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*, cilt I, s. 345 ve 46 [3. baskı, s.

361]) gönderme yapıyorum. Bunun bilincinde olan bir kimse önce elinden geleni yapacak, ama sonra başına gelene gönüllü olarak katlanacaktır.

Bizi her saat başı şaşırtan küçük kazalara, büyük felaketlere katlanma gücümüzün tam olarak uyumaması için birer alıştırma gözüyle bakılabilir. Gündelik kötü davranışlara, insan ilişkilerindeki küçük sürtüşmelere, anlamsız itişmelere, başkalarının münasebetsizliklerine, dedikoduculuklarına vb karşı, miğfer giymiş bir Siegfried gibi olmalı, yani onları hiç duymamalı, yüreğimizin içine almamalı ve onlara öfkelenmemeliyiz; tersine tüm bunlardan hiçbirinin bize ulaşmasına izin vermemeli, onları yolun üzerindeki taşlar gibi kendimizden uzaklaştırmalı ve asla düşünüp taşınmalarımıza konu edinmemeliyiz.

52. İnsanların yazgı dedikleri şey çoğu kez yalnızca attıkları aptalca adımlardır. Bu yüzden Homeros'un kafa yormayı tavsiye ettiği güzel bölümün (İlyada XXIII, 313) hakkını veremeyiz.[1] Çünkü kötü adımların cezası öteki dünyada çekilecekse de; aptalca adımların cezası bu dünyada çekilecektir. Yine de, ara sıra, merhamet adalete tercih edilebilir.

Hiddetle değil akıllıca bakan, korkunç ve tehlikeli görünür: – el-

---

[1] *"Hadi yavrum, sık kendini kafam yor, / Bul ödülü elden kaçırmamanın yolunu. / Kafadır oduncuyu oduncu yapan, gücü değil. / Şarap rengi denizi allak bullak edince rüzgârlar, / Dümenci kafayla yönetir hızlı gemisini. / Arabacı da kafayla yener arabacıları. / Kimi güvenir atlarına, arabasına, / Alanın iki ucunda da uzaktan döner sınırı, / Atları dolanır durur, tutamaz onları. / Kimi daha az değerli atlar sürse de, / Çıkarını düşünür, gözden kaçırmaz sınırı, / Dönüp geçer sınırın dibinden, / Sıkı tutmak gerektiğini hiç unutmaz / Sığır derisinden kayışlarla atlarını, / Önde gideni gözleyip durur kazasız belasız."* Türkçesi: A. Erhat-A. Kadir, 4. Basım, Can Yayınları, İstanbul, 1984. –ç.n.

bette insanların beyni, aslanların pençesinden daha tehlikeli bir silah olduğu için. –

Kusursuz bir dünya adamı, asla kararsızlığa düşmeyen ve asla acele etmeyendir.

53. Akıllılıktan sonra, yüreklilik de mutluluğumuz için çok önem taşıyan bir özelliktir. Elbette insan ne birini ne de öbürünü kendi kendine verebilir, tersine birisi annesinden diğeri de babasından geçer ona: yine de istek ve alıştırma sayesinde, var olanın iyileşmesine yardım edebilir. *Zarların demir gibi düştükleri* bu dünyada, yazgıya karşı zırhlı ve insanlara karşı silahlı, demir gibi bir akla gerek vardır. Çünkü tüm yaşamımız bir savaşımdır, attığımız her adımda çatışma çıkar ve Voltaire haklı olarak, *"İnsan dünyada kılıcını çekerek varlığını sürdürür ve elinde silahla ölür,"* der. Bu yüzden, bulutları bir araya toplandıkları ya da daha ufukta görüldükleri anda ezilip büzülen, ümitsizliğe kapılan ve sızlanmaya başlayan birisi korkağın tekidir. Oysa sloganımız şu olmalı:

Belanın karşısında sinme, onu yüreklilikle karşıla.

Tehlikeli bir işin sonucu henüz kuşkuluyken, mutlu bir son olma olasılığı bulunduğu sürece duraksamayı değil sadece direnmeyi düşünmek gerekir; nasıl ki, havada henüz mavi bir leke varken hava durumundan ümit kesilmiyorsa. Hatta şöyle dedirtmeliyiz:

Yer yerinden oynuyorken,
Üzerine düşen yıkıntılar yıldırmıyor onu.

Yaşamın mülkleri bir yana, tüm bir yaşamın kendisi bile yüreğin

korkakça çarpmasına ve büzüşmesine değmez:

Bu yüzden cesur yaşayın
Ve göğsünüzü yazgının darbelerine gerin.

Elbette burada da aşırıya kaçma olasılığı vardır: çünkü yüreklilik, gözükaralık biçiminde yozlaşabilir. Hatta, dünyada varlığımızı sürdürebilmemiz için biraz ürkeklik bile gereklidir: korkaklık ise bunun aşılmasıdır. Bako von Verulam, teror Panicus'un, Plutarkhos'tan kalan (*de Iside et Osir.* s. 14) açıklamasını çok geride bırakan etimolojik açıklamasını verirken, bu durumu güzel bir biçimde dile getirmiştir. Bunu Pan'dan, kişileştirilmiş doğadan türetmekte ve şöyle demektedir: Çünkü şeylerin doğası, tüm canlılara, yaşamları ve varlıklarını korumanın ve gelecek kötülüklere karşı korunmanın ve savunmanın aracı olarak, bir ürkme ve korkma vermiştir. Ancak aynı doğa burada ölçüyü tutturamamış, en kutsal korkuları her zaman anlamsız ve boş olanlara karıştırmıştır, bu yüzden tüm şeyler, özellikle de insanlar, içten bakıldığında bir panik korkusuyla doludurlar. (*De sapientia veterum* VI.) Ayrıca panik korkusunun tipik özelliği, kendi nedenlerinin tam olarak bilincinde olmaması, onları bilmekten çok varsayması, hatta bazen korkunun kendisini korkunun nedeni olarak görmesidir.

ALTINCI BÖLÜM

Yaşam Çağlarının Farklılığı Üzerine

Voltaire son derece güzel bir anlatımla şöyle demişti:

Yaşının ruhuna sahip olmayan
Yaşının tüm sıkıntılarını yaşar.

Bu yüzden bu mutluluk öğretisi incelememizin sonunda, yaşadığımız yılların bizde yarattığı değişikliklere bir bakış atmak uygun olacaktır.

Tüm yaşamımız boyunca sadece *şimdiki zamanın* farkında oluruz, asla daha fazlasının değil. Şimdiki zamanın özelliği ise, başlangıçta önümüzde uzun bir gelecek, ama sonlara doğru ise ardımızda uzun bir geçmiş görmemizdir; bundan dolayı, huyumuz, ama bununla birlikte karakterimiz değil, bildik bazı değişiklikler geçirir, böylelikle her defasında şimdiki zamanın bir başka rengi ortaya çıkar. –

Başyapıtımın ikinci cildinde, 31. bölümün 394. sayfasında (3. baskı, s. 449 vd.), çocukluğumuzda neden istekli değil de daha çok meraklı davrandığımızı ele almıştım. Yaşamımızın ilk çeyreğinin mutluluk içinde geçişi tam da bu nedene dayanır, bu yüzden bu dönem daha sonra yitik bir cennet gibi ardımızda kalır. Çocukluğumuzda çok az ilişkimiz ve az sayıda gereksinmemiz vardır, yani istencimiz az heyecanlanır: bu yüzden varlığımızın büyük bölümü bilgi edinmekle uğ-

raşır. – Anlak da, henüz olgunlaşmamış bile olsa, daha yedi yaşında tam büyüklüğüne ulaşan beyin gibi erkenden gelişir ve sürekli henüz yeni olan varlığın tüm dünyasında durmaksızın gıda arar, bu dünyada her şey, ama her şey yeni olmanın cazibesiyle parıldamaktadır. Çocukluk yıllarımızın sürekli bir şiir sanatı oluşunun nedeni budur. Çünkü, tüm sanatlarda olduğu gibi şiir sanatının özü de, platonik idenin, yani esas olanın ve bu yüzden her sanatta ortak olanın, her bireyde kavranmasına dayanır; böylelikle her şey kendi türünün temsilcisi olarak görülür, bir olay bin olay için temsil edicidir. Çocukluk yıllarımızın sahnelerinde, yalnızca o anki bireysel nesnelerle ya da olaylarla ve üstelik sadece o anki istemimizi ilgilendirdiği ölçüde ilgiliymişiz gibi görünüyorsa da, aslında durum değişiktir. Çünkü yaşam tüm önemliliği içinde, henüz karşımızda öyle yeni, öyle tazedir ve izlenimlerinin yinelenmesi yoluyla öyle körelmemiş biçimde durmaktadır ki, çocukça çabalarımızın ortasında, sürekli sesiz ve açık bir niyetimiz olmadan, tek tek sahnelerde ve olaylarda yaşamın özünü, yaşamın biçimlerinin ve serimlenişlerinin temel tiplerini kavramakla meşgulüzdür. Spinoza'nın dile getirdiği gibi, tüm şeylere ve kişilere sonsuzluk bakış açısıyla bakarız. Yaşımız ne denli küçükse, her birey bizim için o denli daha çok kendi türünü temsil eder. Bu durum her yıl giderek daha azalır: şeylerin gençlikte ve yaşlılıkta bizde bıraktıkları izlenimler arasındaki büyük farkın nedeni budur. Bu yüzden çocukluğun ve ilk gençliğin deneyimleri ve tanışıklıkları sonraki tüm bilgi ve deneyimlerimizin türleri ve alt türleri olurlar, adeta birer kategori oluştururlar ve biz daha sonraki tüm bilgi ve deneyimlerimizi, bunu sürekli açık bir bilinçle yapmasak da bu kategorilerin altına yerleştiririz. Böylece dünya görüşümüzün sabit temeli ve onun yüzeyselliği ya da derinliği, daha çocukluk yıllarımızda oluşur: daha sonra

bu görüş ayrıntılı olarak işlenir ve tamamlanır; ancak özünde değişmez. Çocukluk yıllarına özgü olan bu arı nesnel ve şiirsel bakış açısı sonucunda, istenç henüz tam enerjisiyle ortaya çıkmadığı için, birer çocuk olarak, istemeye yönelik değil daha çok bilmeye yönelik davranırız. Kimi çocukların yüzündeki, Raphael'in özellikle Sistine Şapeli'ndeki *Madonna*'da mutlu bir biçimde kullandığı ciddi, seyreden bakışın nedeni budur. Tam da bu yüzden, çocukluk yılları öyle mutludur ki, sürekli özlemle anılırlar. –

İmdi, biz böyle bir ciddiyetle, kendimizi şeylerin ilk *somut* anlaşılmasına verirken, öte yandan eğitim bize *kavramlar* kazandırmaya çalışır. Ne var ki, kavramlar asıl önemli olanı sunmazlar: bu daha çok, tüm bilgilerimizin temeli ve sahici içeriği olarak dünyanın *somut* kavranışında yatar. Ama bunu da ancak kendimiz kazanabiliriz, bize herhangi bir biçimde öğretilemez. Bu yüzden ahlaki ve entelektüel değerimiz bize dışarıdan gelmez, tersine kendi özümüzün derinliklerinden kaynaklanır ve Pestalozzi'nin eğitim yöntemlerinden hiçbiri doğuştan bir aptalı düşünen bir insan olarak eğitemez: asla! O aptal doğmuştur ve aptal ölecektir. – İlk somut dış dünyanın betimlenen derin kavranışı, çocukluğumuzun ortamlarının ve deneyimlerinin bellekte neden böyle sağlam bir yer edindiklerini de açıklamaktadır. Çünkü kendimizi onlara bölünmeden vermişizdir, bu sırada dikkatimizi dağıtmamış ve karşımızdaki şeylere kendi türlerinin biricik örnekleriymiş gibi, onlardan başkası yokmuş gibi bakmışızdır. Daha sonra nesnelerin bilinen çokluğu cesaretimizi ve sabrımızı azaltır. – Burada, başyapıtımın yukarıda anılan cildinin 372. sayfasında (3. baskı, s. 423 vd.) gösterdiğim şeye, yani tüm şeylerin *nesnel* varoluşunun, yani onların salt *başkalarının gördüğü* varoluşunun, kesinlikle sevindirici, buna karşılık *öznel* varoluşunun ise *istemede* yer aldığı için

acı ve kederle donanmış olduğuna yeniden dönersek, konunun kısa bir anlatımı olarak: tüm şeylerin görülmeleri harika, ama oluşları korkunçtur, diyebiliriz. Bunun sonucunda, çocukluğumuzda şeyleri, isteme, yani *varlık* yanlarıyla değil, daha çok görme, yani temsil yanlarıyla biliriz. Bu da, şeylerin sevindirici yanı olduğu için, ama henüz öznel ve korkunç yanlarını bilmediğimiz için; genç zihin, gerçeğin ve sanatın kendisine gösterdiği tüm varlıkları, aynı ölçüde mutlu varlıklar olarak görür: onları görmenin ne güzel olduğunu ve onlar olmanın daha da güzel olacağını düşünür. Buna göre dünya önünde bir cennet gibi durmaktadır: hepimizin içinde doğduğumuz Arkadya'dır burası. Daha sonra, bundan, gerçek yaşama duyulan susuzluk, bizi dünyanın hengâmesine sürükleyen eylem arzusu ve tutkusu doğar. Bu hengâme içinde şeylerin öteki yönünü, yani varlığın, yani istemenin yönünü öğreniriz; bu yön her adımda işaretlenir. Sonra yavaş yavaş büyük hayal kırıklığı yaklaşır, onun ortaya çıkmasından sonra yanılsamalar döneminin geride kaldığı söylenir; yine de bu dönem daha çok ilerler, daha kusursuzlaşır. Bunun sonucunda, çocuklukta yaşamın uzaktan görülen bir sahne dekoruna benzediği, yaşlılıkta ise bu dekora çok yakından bakıldığı söylenebilir.

Çocukluktaki mutluluğa katkıda bulunan bir şey daha vardır. İlkbaharın başlarında nasıl ki tüm yapraklar aynı renkte ve hemen hemen aynı biçimdeyseler; biz de ilk çocukluk yıllarımızda birbirimize benzeriz, bu yüzden eşsiz bir uyum içindeyizdir. Ama ergenlikle birlikte farklılaşma başlar ve bir çemberin yarıçaplarının arasındaki açıklık gibi giderek daha da büyür.

Yaşamın ikinci yarısından çok daha avantajlı olan birinci yarısını, yani gençlik yıllarını bulandıran, hatta mutsuz kılan, yaşamda mutlu olmak gerektiği kesin varsayımıyla mutluluk peşinde koşmaktır.

Umutların sürekli hayal kırıklığıyla sonuçlanmasının ve bunun sonucunda hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasının nedeni budur. Düşlenen, belirsiz bir mutluluğun hayali imgeleri, gözümüzün önünden keyfi biçimlerde geçerler ve biz boş yere onların ilk görüntüsünü ararız. Bu yüzden gençlik yıllarımızda konumumuzdan ve çevremizden, her nasıl olursalar olsunlar, çoğun hoşnut değilizdir; çünkü, ancak şimdi, bütünüyle başka şeyler bekledikten sonra tanımaya başladığımız insan yaşamının her yerdeki boşluğunu ve sefilliğini kendi çevremize atfederiz. – Dünyadan alınacak çok şey bulunduğu kuruntusunun kökü zamanında bir öğretimle gençlik yıllarında kazınmış olsaydı çok şey kazanılırdı. Ama bunun tam tersi gerçekleşir, yaşamı gerçeklik yoluyla tanımadan önce edebiyat yoluyla tanırız. Hayal gücünün betimlediği sahneler gençliğimizin şafağında, gözümüzün önünde parıldarlar ve şimdi bunların gerçekleştiğini görme –gökkuşağını yakalama– arzusuyla yanıp tutuşuruz. Yeniyetme genç, yaşamının ilginç bir roman gibi geçmesini bekler. Böylece, yukarıda sözünü ettiğim ikinci cildin 374. sayfasında (3. baskı, s. 428) betimlemiş olduğum hayal kırıklığı ortaya çıkar. Çünkü bu imgelere çekicilik kazandıran tam da salt imgeler olmaları ve gerçek olmamalarıdır ve bu yüzden onlara bakarken arı bilginin dinginliği ve yetingenliği içindeyizdir. Gerçekleştirilmek demek tam bir istemeyle doldurulmak demektir, bu isteme de kaçınılmaz bir biçimde acılara yol açar. İlgili okur, sözü edilen cildin 427. sayfasına da (3. baskı, s. 488) bakabilir.

Buna göre yaşamın ilk yarısının karakteri mutluluğa yönelik doyurulmamış bir özlem, ikinci yarısının karakteri ise mutsuzluk endişesidir. Çünkü bu ikinci yarıda az ya da çok belirgin bir biçimde, tüm mutlulukların hayalet gibi oldukları, buna karşılık acıların gerçek oldukları bilgisi de gelmiştir. Bu yüzden şimdi, en azından daha

akıllı karakterler, hazdan çok salt acısızlığa ve rahatsız edilmedikleri bir duruma ulaşmaya çabalayacaklardır.[1] – Gençlik yıllarımda kapım çalındığında hoşuma giderdi: çünkü, işte geldi, derdim. Ama daha sonraki yıllarda, aynı durum karşısındaki duygum, daha çok korkuyla akrabaydı: eyvah geliyor, diye düşünürdüm. – İnsanların dünyası açısından, seçkin ve yetenekli bireyler için olduğu kadar aslında tam olarak böyle olmayan ama, üstünlüklerinin derecesine göre az ya da çok yalnız yaşayanlar için de birbirine karşıt iki duygu vardır: gençlikte sık sık insanların dünyası tarafından terk edildiği duygusuna kapılınır: sonraki yıllarda ise bu, kurtulmuş olma duygusuna dönüşür. Birinci hoş olmayan duygu bu dünyayı tanımamaya, ikinci hoş duygu da bu dünyayla tanışmış olmaya dayanır. – Bunun sonucunda yaşamın ikinci yarısı, bir müzik tümcesinin ikinci yarısı gibi birincisinden daha az çabalama, ama daha çok dinginlik içerir; insanın gençliğinde, mutluluk ve hazla karşılaşmanın harika, ama bunlara ulaşmanın zor olduğu düşünülür; yaşlılıkta ise, dünyadan alınacak bir şey olmadığı bilinir ve bu yüzden katlanılabilir bir bugün yaşandığına sevinilir ve hatta küçük şeylerden zevk alınır. – Olgun adamın yaşam deneyimiyle ulaştığı ve bu yüzden dünyayı yeniyetmeden ve delikanlıdan başka bir gözle gördüğü şey öncelikle *önyargısızlıktır*. Öncelikle şeyleri bütünüyle basit bir biçimde görür ve oldukları gibi kabul eder; oysa delikanlının ve yeniyetmenin kendi yarattığı hayallerden, geleneksel önyargılardan ve tuhaf düşlemlerden oluşan bir sanrı, gerçek dünyayı örter ya da çarpıtır. Çünkü, deneyimin yapacağı ilk iş, bizi kafamızdaki, gençlikte yerleşmiş hayallerden ve yanlış kavramlardan kurtarmaktır. Gençlik yıllarını bunlardan korumak ise, salt olumsuz olsa

[1] Yaşlılıkta, mutsuzluklardan korunmak, gençlikte ise onlara katlanmak daha iyi becerilir.

bile, yine de en iyi bir eğitim olurdu; ama bunu gerçekleştirmek çok zordur. Bu amaçla, çocuğun görüş ufkunu başlangıçta olabildiğince dar tutmak, bunun içinde ona salt net ve doğru kavramlar vermek ve ancak bu ufkun içinde yer alan her şeyi doğru öğrenmesinden sonra bunu geride karanlık bir şeyin, yarım ya da yanlış anlaşılmamış bir şeyin kalmamasına dikkat ederek yavaş yavaş genişletmek gerekirdi. Bunun sonucunda çocuğun şeyler ve insan ilişkileri hakkındaki kavramları, hâlâ çok sınırlı ve çok basit olacak, ama buna karşılık net ve doğru olacaklar ve doğrulanmaları değil sürekli genişletilmeleri gerekecektir; ve bu böyle, ilk gençlik yaşlarına dek sürecektir. Bu yöntem özellikle çocuğun roman okumasına izin verilmemesini, onların yerine uygun biyografilerin, örneğin Franklin'inkinin vb konulmasını gerektirir.

Gençliğimizde, yaşamımız için önem taşıyan ve büyük sonuçlar doğuracak olayların ve kişilerin karşımıza davul zurnayla çıkacaklarını sanırız: ama yaşlılığımızda geri dönüp baktığımız zaman, bunların hepsinin de sessizce, arka kapıdan ve adeta dikkati çekmeden içeri süzülmüş olduklarını görürüz.

Ayrıca, buraya kadar incelenen açıdan, yaşamı nakış işlenmiş bir kumaşa benzetebiliriz; herkes, yaşamının ilk yarısında bu kumaşın ön yüzünü, ama ikinci yarısında ise arka yüzünü görür: arka yüzü o denli güzel değildir ama öğreticidir; çünkü ipliklerin bağlantılarını görmemize izin verir.

Zihinsel üstünlük, hatta en büyük olanı bile, konuşma sırasındaki ağırlığını ancak kırkıncı yaştan sonra belli edecektir. Çünkü bu üstünlük, yılların olgunluğu ve deneyimin meyvesi karşısında belki kat kat ağır basabilir, ama onların yerine asla geçemez: en sıradan insanın bile, genç yaştaki büyük zihnin güçleri karşısında belirli bir üs-

tünlüğü vardır. Burada salt kişisel güçlerden söz ediyorum, yapıtlardan değil. –

Herhangi bir bakımdan üstünlüğü bulunan, insanlığın doğanın hazin bir biçimde sunduğu altıda beşine dahil olmayan her insanın, kırk yaşından sonra belirli bir insansevmezlik ruh halinden kurtulması zor olacaktır. Çünkü, doğallıkla, ötekilerle kendiliğinden dostluk kurmuş ve yavaş yavaş hayal kırıklığına uğramıştır, onların hem kafa yönünden hem de yürek yönünden, hatta çoğun iki yönden de, kendisinin gerisinde kaldıklarını ve kendisiyle uzlaşmadıklarını görmüştür; bu yüzden onlarla ilişki kurmaktan kaçınmayı tercih eder; genel olarak da herkes kendi içsel değerinin ölçüsüne göre yalnızlıktan, yani kendi kendisiyle olmaktan hoşlanır ya da nefret eder. Kant da, *Yargı Gücünün Eleştirisi* adlı kitabında, birinci bölümün (29. paragrafına ilişkin genel değinmenin sonlarına doğru, bu tür bir insansevmezliği ele alır.

Genç bir insanın, insanların uğraşları ve çabaları içinde kendi yolunu oldukça erkenden *bulabilmesi*, hatta burada evindeymiş gibi davranması ve bu işlere sanki önceden hazırlanmış gibi girebilmesi, entelektüel ve ahlaki açıdan kötü bir belirtidir. Buna karşılık, böyle bir ilişki içinde yabancı, şaşkın, beceriksiz ve yanlış davranmak soylu bir doğaya işarettir.

Gençliğimizin neşeliliği ve yaşama yürekliliği, bir bakıma yokuş yukarı çıkmamıza ve ölümü görmememize dayanır; ölüm dağın öteki yanının eteğinde yer almaktadır. Ama zirveyi aştığımızda, o ana dek yalnızca hakkında duyduklarımızdan bildiğimiz ölümü, aynı zamanda yaşama enerjisi düşmeye, yaşama yürekliliği de azalmaya başladığından, gerçekten görürüz; bu yüzden şimdi bulanık bir ciddiyet, gençlikteki aşırı yürekliliği bastırır ve insanın yüzünde de iz bırakır.

Genç olduğumuz sürece, bize ne söylenirse söylensin, yaşamın sonsuz olduğunu sanır ve bu yüzden zamanı çarçur ederiz. Yaşlandıkça zamanımızı daha ekonomik kullanırız. Çünkü genç yaşlarda yaşanan her gün, attığı her adımla yüksek mahkemeye yaklaşan bir suçlununkine benzer bir duygu uyandırır.

Gençliğin gözüyle bakıldığında, yaşam sonsuz uzunluktaki bir gelecektir; yaşlılık gözüyle ise oldukça kısa bir geçmiştir; başlangıçta yaşamı bir opera dürbünüyle bakıyormuş gibi sonlara doğru ise bir büyüteçle bakıyormuş gibi görürüz. Yaşamın ne denli kısa olduğunu öğrenmek için yaşlanmış olmak, yani uzun yıllar yaşamış olmak gerekir. – İnsan ne denli yaşlanırsa insani olaylar, tümden ve teker teker, o denli küçük görünürler: gençliğimizde sabit ve kararlı bir biçimde önümüzde duran yaşam, şimdi günübirlik olayların hızlı bir akışı olduğunu gösterir: bütünün hiçliği öne çıkar. Gençliğimizde zaman bile daha yavaş atar adımlarını; bu yüzden yaşamımızın ilk çeyreği sadece en mutlu olanı değil aynı zamanda en uzun olanıdır da, böylelikle geride de daha çok anı bırakır ve herkesin, sırası geldiğinde, sonraki iki çeyrekten çok bu dönemden anlatacak şeyi olacaktır. Hatta, yılın ilkbaharındaki gibi yaşamın ilkbaharında da, günler önce sıkıcı bir uzunlukta olacaklardır. Sonbaharlarda ise kısalırlar, ama daha neşeli ve daha durağan geçerler.

Peki ama neden yaşlılıkta, geride bırakılan yaşam bu denli kısa görünür? Çünkü anısı kısa olan yaşama kısa gözüyle bakılır. Yaşamın anısından, önemsiz olan her şey ve hoş olmayanların çoğu unutulmuş, bu yüzden geriye çok az şey kalmıştır. Çünkü, nasıl ki zihnimiz genel olarak çok yetersizse belleğimiz de öyledir: öğrenilen üzerinde alıştırma yapılmaz, geçmiş olaylar üzerinde düşünülmezse ikisi de yavaş yavaş unutulmuşluğun uçurumuna düşerler. Ama önemsiz şey-

lerin ve çoğun hoş olmayan şeylerin de üzerinde düşünmeyiz; oysa onları bellekte tutmak için bunu yapmak gereklidir. Ama önemsiz olan giderek daha da çoğalır: çünkü başlangıçta önemli görünen birçok şey sık sık ve çoğun sonsuz sayıda yeniden karşımıza çıktıkça yavaş yavaş önemsizleşir; bu yüzden ilk yıllarımızı son yıllarımızdan daha iyi anımsarız. Ne denli uzun yaşarsak o denli az sayıda olay gözümüze önemli ya da üzerinde yeniden düşünecek denli önemli görünür, oysa olaylar ancak böylelikle belleğimizde yer edinebilirlerdi: bu yüzden olup bittikten sonra hemen unutulurlar. Böylece zaman giderek daha az iz bırakarak ilerler. – Ayrıca, hoş olmayan olaylar üzerinde düşünmeyi sevmeyiz, gururumuzun incindiği olaylar üzerinde düşünmeyi ise hiç sevmeyiz, oysa çoğun böyle bir durum söz konusudur; çünkü kendi suçumuz olmadan çektiğimiz acıların sayısı çok azdır. Bu yüzden, hoş olmayan çok şey de unutulur. Anılarımızı kısaltan ve malzemesinin uzunluğuna oranla giderek daha da kısaltan iki kayıp bunlardır. Geçmiş yıllarımız, yaşantılarıyla ve eylemleriyle, geminin uzaklaştığı kıyıda, giderek küçülen, tanınmaz ve birbirinden ayırt edilemez hale gelen nesneler gibidirler. Üstelik bellek ve düşlem ara sıra, yaşamımızın çok önceden geçmiş bir sahnesini sanki dün olmuş gibi öyle canlı bir biçimde gözümüzün önüne getirirler ki, bu sahne bize çok yakınlaşır. Bunun nedeni, şimdi ile o zaman arasında geçen zamanın da aynı biçimde gözümüzün önüne getirilmesinin olanaksızlığıdır; zamana bir görüntü içinde bakamayız ve ayrıca zaman içindeki olayların büyük çoğunluğu unutulmuştur, ve onlardan salt soyut bir bilgi, bir görünüş değil yalın bir kavram kalmıştır. Bu yüzden, çoktandır unutulmuş olan, tek tek, bize çok yakın, sanki dün olmuş gibi görünür, ama aradaki zaman gözden yiter ve tüm yaşam kavranılmaz bir kısalıkta görünür. Hatta zaman zaman, yaşlılıkta ge-

ride bıraktığımız uzun geçmiş, ve böylelikle kaç yaşında olduğumuz, o anda bize adeta bir masal gibi gelir; bunun asıl nedeni öncelikle hâlâ hep aynı zamanı, mevcut şimdiki zamanı görüyor olmamızdır. Bunun gibi, içsel olaylar da sonunda bizim varlığımıza değil, görünüşünün zaman içinde yer almasına ve şimdiki zamanın nesne ile özne arasındaki temas noktası olmasına dayanırlar. – Peki gençlikte, henüz önümüzde duran yaşamı neden böyle uzun olarak görürüz? Çünkü yaşamı doldurduğumuz ve gerçekleştirilmeleri uğruna Metuşalem'in genç yaşta öldüğü sınırsız umutlar için yer açmamız gerekir; sonra yaşamın ölçütü olarak, geride bıraktığımız az sayıda yılı alırız, yeni olan her şey önemli göründüğünden ve bu yüzden hep yeniden gözden geçirildiğinden, yani bellekte sık sık yinelendiklerinden ve bellekte iz bıraktıklarından bu yılların anıları hep zengin ve dolayısıyla uzundur.

Kimi zaman uzak bir *yeri* özlediğimizi sanırız, oysa aslında yalnızca o sırada daha genç ve daha taze olduğumuz için orada geçirdiğimiz zamanı özlemekteyizdir. Böylece zaman, mekân maskesi altında bizi yanıltır. Oraya yolculuk ettiğimizde, yanılsamanın farkına varırız. –

İleri bir yaşa ulaşmak için, olmazsa olmaz koşulu oluşturan kusursuz bir bünyenin yanı sıra, iki lambanın yanmasıyla açıklanabilecek iki yol vardır: birisi uzun süre yanar, çünkü az miktarda gazyağı ve çok küçük bir fitille yanar; diğeri ise çok kalın bir fitille ve çok gazyağıyla yanar: gazyağı yaşam enerjisidir, fitil bunun her tür ve biçimde tüketilmesidir.

Yaşam enerjisi açısından, otuzaltıncı yaşımıza dek, faiz geliriyle yaşayanlara benzeriz: bugün harcadığımız yarın yine yerine konur. Ama o yaştan itibaren, sermayesini yemeye başlayan bir rantiyeye benzeriz. Başlangıçta durum pek fark edilmez: harcananın büyük bir bölü-

mü yeniden kendiliğinden geri gelir, küçük bir açık ise dikkate alınmaz. Ama bu açık yavaş yavaş büyür, gözle görülür hale gelir, her gün giderek artar: gitgide açılır, kişi bugün dünden daha yoksuldur, umudu ve huzuru kalmamıştır. Böylece, cisimlerin düşerken daha da hızlanmaları gibi açılma giderek hızlanır – ta ki geride bir şey kalmayıncaya kadar. Burada karşılaştırılan yaşam enerjisinin ve mal varlığının birlikte eriyip gitmeleri gerçekten trajik bir durumdur: bu yüzden yaşlılıkla birlikte mülk sevgisi de artar. – Buna karşılık yaşam enerjisi açısından, başlarda, reşit oluncaya dek ve bundan biraz sonrasında da faizlerinden sermayenin üzerine biraz ekleyenlere benzeriz: harcanan geri geldiği gibi sermaye de artar. Yine kimi zaman, dürüst bir vasinin özeni sayesinde, aynı zamanda parasal işlerde de durum aynıdır. Ah mutlu gençlik! Ah hüzünlü yaşlılık! – Bununla birlikte, gençlik enerjisi korunmalıdır. Aristoteles, (*Polit.* L. c. 5) olimpiyat şampiyonlarının ancak iki ya da üç kez erkek çocuk olarak, bundan sonra da yetişkin bir erkek oldukları zaman kazandıklarına dikkat çekiyor; ön alıştırma gerektiren genç yaştaki çalışmalarda güçler öyle tüketilir ki, daha sonra erkeklik çağında artık kalmazlar. Bu kas gücü için geçerli olduğu gibi tüm entelektüel başarılarda dile gelen sinir gücü açısından da geçerlidir: bu yüzden sera eğitiminin meyveleri harika çocuklar, büyüdüklerinde şaşkınlığa yol açarlar, daha sonra ise çok sıradan kafalar olurlar. Çok erken yaşta eski dillerin öğrenilmesine yönelik çaba bile birçok aydın kafanın daha sonra felce uğramasının ve yargı gücünü yitirmesinin suçlusu olabilir. –

Hemen hemen her insanın karakterinin özellikle bir yaşa uygun göründüğünü belirtmiştik: böylece insan bu yaşta daha yararlı davranır. Kimi insanlar sevecen delikanlılardır ve sonra bundan eser kalmaz; kimileri güçlü, eylemci adamlardır, yaşlılık bunların tüm de-

ğerlerini çalar; kimileri de daha yumuşak, yani daha deneyimli ve daha serinkanlı oldukları için yaşlılık dönemlerinde en yararlıdırlar: Fransızlarda çoğun durum böyledir. Bunun nedeni, karakterin kendisinde gençliğe, erkekliğe ya da yaşlılığa ilişkin bir şeylerin bulunması, böylelikle o anki yaşın karakterle uyuşması ya da onu dengeleyici etkide bulunması olsa gerektir.

Nasıl ki bir gemide yol alınırken ileri gidildiği ancak geriye bakıldığında ve kıyıdaki nesnelerin küçüldüğü görülünce anlaşılıyorsa; insan yaşının ve yaşlanmasının farkına, giderek daha üst yaşlardaki kişilerin kendisine genç görünmelerinden varabilir.

İnsanın gördüğü, yaptığı ve yaşadığı her şeyin yaşlandıkça zihinde nasıl ve neden daha az iz bıraktığı yukarıda irdelenmişti. Bu anlamda yalnızca gençlikte tam bir bilinçlilik, yaşlılıkta ise yalnızca yarım bilinçlilik içinde yaşandığı öne sürülebilir. Yaşlandıkça daha az bilinçle yaşanır. Olaylar, bin kez görülmüş olan bir sanat yapıtının hiçbir etkide bulunmaması gibi hiçbir etkide bulunmadan geçip giderler: insan yapması gerekeni yapar ve sonra da onu yapıp yapmadığını bilmez. Yani yaşam giderek daha bilinçsizleştikçe ve tam bir bilinçsizliğe doğru hızla yaklaştıkça zamanın akışı da daha hızlanacaktır. Çocuklukta tüm nesnelerin ve olayların yeni oluşu bilince her şeyi getirir: bu yüzden gün sonsuz uzunluktadır. Aynı şey başımıza yolculukta da gelir: bu yüzden yolculukta geçirdiğimiz bir ay, evde geçirdiğimiz dört aydan daha uzun görünür gözümüze. Şeylerin yeni oluşu, her iki durumda da, daha uzun görünen zamanın çoğun her ikisinde de gerçekten "uzun olması"nı, yani yaşlılıkta ya da evde olduğundan daha sıkıcı olmasını engellemez. Ama yavaş yavaş, uzun süre aynı algılamalara alışıldığında zihin öyle törpülenir, her şey zihin üzerinden giderek daha etkisiz bir biçimde akar ki böylelikle günler giderek da-

ha önemsizleşirler ve böylelikle daha da kısalırlar: erkek çocuğun saatleri, yaşlılığın günlerinden daha uzundur. Buna göre yaşamımızın zamanı, aşağı doğru yuvarlanan bir küreninki gibi hızlandırılmış bir devinimdir; ve nasıl ki dönen bir yuvarlak levhadaki her nokta merkezden uzaklığı ölçüsünde daha hızlı dönüyorsa, herkes için de zaman, yaşamının başlangıç noktasından uzaklaştığı ölçüde, giderek daha hızlı akar. Buna uygun olarak, ruh halimizin doğrudan doğruya değerlendirilmesinde, bir yılın uzunluğunun bu yılın yaşımıza bölünmesi sonucunda ortaya çıkan sayıyla ters orantılı olduğu kabul edilebilir: örneğin yıl yaşımızın beşte biri kadar tutuyorsa, bize, onun salt ellide birini oluşturduğu zamankinden on kat daha uzun görünür. Zamanın hızındaki bu farklılığın her yaştaki yaşamımızın her biçimi üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Öncelikle çocukluk yıllarının, yaklaşık onbeş yılı kapsıyor olsa bile, yaşamın en uzun ve bu yüzden hakkında en zengin anıların bulunduğu süresi olmasına etki eder; sonra bu yıllarda can sıkıntısına yaşlılık yıllarının tersi bir oranda maruz kalmamıza etki eder: çocuklar, ister oyunla ister çalışmayla olsun sürekli oyalanmak isterler; yapacak bir şeyleri olmadığında hemen dayanılmaz bir can sıkıntısına kapılırlar. Gençler de can sıkıntısına çok maruz kalırlar ve doldurmadıkları saatlere üzüntüyle bakarlar. Erkeklik çağında can sıkıntısı giderek daha da azalır: yaşlılar için zaman hep kısadır ve günler birer ok gibi geçip giderler. Yaşlanmış sığırlardan değil insanlardan söz ettiğim anlaşılıyor. Zamanın akışının bu hızlanışıyla birlikte sonraki yıllarda çoğun can sıkıntısı da ortadan kalkar, öte yandan acı veren tutkular da söner; sağlık yerinde olduğu sürece, bir bütün olarak yaşamın yükü yaşlılıkta gerçekten gençlikte olduğundan daha azdır: bu yüzden ileri yaşların zayıflığının ve sorunlarının başladığı yıllardan önceki yıllara "en iyi yıllar" deni-

lir. Huzurumuz açısından gerçekten de öyle olmalıdırlar: buna karşılık, her şeyin etki bıraktığı ve her şeyin canlı bir biçimde bilince girdiği gençlik yıllarının zihin için verimli bir zaman, zihnin çiçekler açan ilkbaharı olma avantajı vardır. Çünkü derin hakikatler önceden hesaplanamazlar, ancak görülebilirler, yani onlara ilişkin ilk bilgiler dolaysız bilgilerdir ve o anki etki sonucunda ortaya çıkmışlardır: buna göre ancak o anki etki güçlü, canlı ve derin ise ortaya çıkabilir. Bu açıdan, her şey gençlik yıllarının değerlendirilmesine bağlıdır. Sonraki yıllarda daha çok ötekiler üzerinde, yani dünya üzerinde etkili olabiliriz, çünkü kendimizi tamamlamış ve kapatmışızdır ve artık etkilere açık değilizdir: dünya bizim üzerimizde daha az etkide bulunur. Bu yüzden sonraki yıllar etkinlik ve başarı yıllarıyken, gençlik yılları ilk kavrayış ve bilgi yıllarıdır. Gençlikte bakma, yaşlılıkta düşünme egemendir: bu yüzden gençlik şiir sanatının, yaşlılık daha çok felsefenin zamanıdır. Pratik olarak da insan, gençlikte kendisini sadece baktığı şeyin ve onun bıraktığı etkinin, yaşlılıkta ise yalnızca düşünmenin belirlemesine izin verir. Bunun bir nedeni, yaşlılıkta görülecek olaylarla yeterince sayıda karşılaşılmış olması ve bunların tam anlamlarını, kapsamlarını ve itibarlarını vermek ve aynı zamanda görmenin etkisini, alışkanlık yoluyla ılımlılaştırmak amacıyla kavramların altına yerleştirilmiş olmalarıdır. Buna karşılık gençlikte, özellikle de canlı ve hayal gücü geniş kafalarda, görülür olanın ve böylelikle şeylerin dış yüzeylerinin etkisi öyle ağır basar ki, gençler dünyayı bir resim gibi görürler; bu yüzden esas olarak şeylerin biçimlenişleriyle ve içsel durumlarının ne olduğuyla ilgilenmekten çok nasıl davrandıklarıyla ilgilenirler. Gençlerin kişisel kibirliliği ve süslenme düşkünlüğü bile bunu gösterir.

Zihinsel güçlerin büyük enerjisi ve en yüksek gerilimi hiç kuşku-

suz gençlikte, en geç otuzbeşinci yaşa kadar gerçekleşir: o yaştan sonra, çok yavaş da olsa azalır. Yine de sonraki yıllarda, yaşlılıkta bile, bunun zihinsel telafisi eksik değildir. Deneyim ve bilgililik aslında ancak şimdi zenginleşmişlerdir: insanın, şeyleri tüm yönleriyle incelemeye ve düşünmeye zamanı ve fırsatı olmuştur, her şeyi her şeyle bir araya getirmiş ve temas noktalarını ve bağlantı unsurlarını bulmuştur; böylelikle ancak şimdi onları tam bağlamları içinde anlar. Her şey aydınlanmıştır. Bu yüzden insan, gençlik yıllarından beri bildiği şeyi bile daha ayrıntılı olarak bilir; çünkü her kavram için daha çok kanıt vardır elinin altında. Gençlikte bilindiğine inanılan şey, yaşlılıkta gerçekten bilinir; ayrıca yaşlılıkta daha çok ve tüm yönleriyle düşünülmüş ve böylelikle aslında bütünüyle birbiriyle bağlantılı bilgilere sahip olunur; gençlikte ise bilgimiz sürekli boşluklar içeren ve bölük pörçük bir bilgidir. *Ancak yaşlanan birisi* yaşam hakkında tam ve uygun bir tasarıma sahip olur, yaşamı bütünlüğü ve doğal akışı içinde, ama özellikle ötekiler gibi salt giriş yönünden değil aynı zamanda çıkış yönünden de görür, böylelikle özellikle yaşamın hiçliğini bütünüyle tanır; oysa ötekiler sürekli, yaşamın asıl yönünün henüz gelmediği kuruntusuna kapılmışlardır. Buna karşılık, gençlikte daha çok yaratı vardır; bu yüzden bilinen az şey, aslında olduklarından daha çok şeye dönüştürülür: ama yaşlılıkta daha çok yargı, nüfuz etme ve titizlik vardır. İnsan kendine özgü bilgilerin, kendi özgün temel görüşlerinin, yani seçkin bir kafanın dünyaya hediye edeceği şeyin temel malzemesini daha gençliğinde toplamıştır: ama ancak ileri yaşlarında, bu malzemenin ustası olur. Buna uygun olarak, büyük yazarların başyapıtlarını çoğunlukla ellinci yaşları dolayında yazmış olduklarını görürüz. Yine de, bilgi ağacının kökleri gençliktedir; meyveleri ise ancak tepedeki dallar taşır. Ama nasıl ki, kendisini önceki

çağlardan daha bilge sanan her tarihsel dönem öncekilerden daha zavallıysa, insanların yaşlarında da durum aynıdır: ikisi de yanılmaktadırlar. Zihinsel güçlerimizin ve bilgimizin de gün be gün arttığı bedensel gelişme yıllarında, bugün dünü küçük görmeye alışır. Bu alışkanlık kök salar ve zihinsel güçlerin azalmaya başlamasından sonra bugünün düne daha çok saygıyla bakması gereken günlerde de sürer; bu yüzden gençlik yıllarımızın hem başarılarını hem de yargılarını çoğun küçümseriz.

Genel olarak, insanın karakteri ya da yüreği gibi zihninin ve kafasının da, temel özellikleri açısından doğuştan gelmiş olmasına karşın asla onlar gibi değiştirilemez olmadığını, üstelik kimi değişiklikler geçirdiğini, hatta bu değişikliklerin düzenli olarak ortaya çıktığını belirtmek gerekir: bu değişiklikler bir bakıma zihnin fiziksel bir temelinin olmasına, bir bakıma da empirik bir malzemesinin bulunmasına dayanırlar. Bu yüzden zihnin gücü yavaş yavaş doruk noktasına ulaşır ve sonra yavaş yavaş embesilliğe kadar düşer. Ama burada, tüm bu güçleri çalıştıran ve etkinlik içinde tutan malzeme, yani düşüncenin ve bilmenin içeriği deneyim, bilgiler, alıştırma ve böylelikle kavrayışın kusursuzluğu, her şeyi yok eden kesin zayıflığın ortaya çıkışına dek sürekli artan bir büyüklüktür. Bunlar, insanlarda, bir yandan kesinlikle değişmez ve öte yandan düzenli bir biçimde değişen olmak üzere ikili ve birbirine zıt bir biçimde vardır; değişen biçimleri çeşitli yaşlardaki görünümlerinin ve geçerliliklerinin farklılığını açıklar.

Bir başka anlamda, yaşamımızın ilk kırk yılı bize metni sunar, sonraki otuz yıl bu metnin yorumunu, hakiki anlamını ve bağlamını verir, bu metnin ahlakını ve tüm inceliklerini de ancak hakkıyla anlamamızı sağlar.

Yaşamımızın sonuna doğru ise, bir maskeli balonun sonlarında maskelerin artık çıkarıldığı ana benzer bir durum ortaya çıkar. Şimdi artık, yaşamımız boyunca ilişkimiz olan kişilerin gerçek yüzlerini görürüz. Çünkü karakterler gün yüzüne çıkmış, eylemler meyvelerini vermiş, başarılar hak ettikleri değeri bulmuş ve tüm yanıltıcı görüntüler dağılmıştır. Elbette tüm bunlar için zaman gerekmiştir. – Ama asıl tuhaf olanı, insanın kendi kendisini, kendi hedeflerini ve amaçlarını bile, özellikle de dünyaya ve başkalarına karşı ilişkisini esas olarak ancak yaşamının sonuna doğru tanıması ve anlamasıdır. Gerçi bu sırada, her zaman olmasa bile çoğu zaman, insan daha önce zannettiğinden daha aşağıda bir yeri uygun görür kendisine; oysa, dünyanın alçaklığı hakkında yeterince düşünemediği ve bu yüzden kendi hedefini dünyadan daha yüksekte tuttuğu için bazen daha da yüksek bir yer ayırmıştır. Bu arada nasıl bir yerde olduğunu öğrenir. –

Gençlik yaşamın mutlu dönemi, yaşlılık ise hazin dönemi olarak adlandırılır. Tutkular mutluluk verseydiler bu doğru olabilirdi. Gençlik tutkular tarafından oraya buraya çekilir, çok az neşeyle ve fazlasıyla eziyetle. Soğuk yaşlılığı rahat bırakırlar ve hemen yaşlılık da hemen iç dünyaya yönelik bir çehreye bürünür: çünkü bilgi özgürleşir ve ağır basar. İmdi, bilgi kendinde acısız olduğundan bilinçte ne çok bilgi hükmederse de o denli mutlu olur. Tutkuların mutluluk veremeyeceklerini ve bu yüzden, kimi hazlardan yoksun olan yaşlılığın yakınılacak bir durum olmadığını kavramak için tüm hazların negatif, acının ise pozitif olduğu düşünmek yeter. Çünkü her türlü haz yalnızca bir gereksinimin doyurulmasıdır: yaşlılıkla, her türlü gereksinim de ortadan kalktığı için, insanın yemekten sonra daha fazla yiyememesi ya da uykusunu aldıktan sonra uyanık kalması yüzünden yakınmaması gibi bundan da yakınmamak gerekir. Platon (*Devlet*'in

girişinde) yaşlılık dönemini, o zamana dek aralıksız rahatsızlık veren cinsel dürtüden sonunda kurtulunduğundan ötürü mutlu bir dönem olarak göstererek çok doğru bir değerlendirme yapıyor. Hatta, sürekli düşkün olduğu cinsel dürtünün ya da şeytanın etkisi altında kaldığı sürece, bu dürtünün ürettiği çok çeşitli ve sonsuz heveslerin ve bu heveslerden kaynaklanan heyecanların insanda sürekli yumuşak bir çılgınlığı sürdürdükleri bile söylenebilir; bu yüzden insan ancak bu dürtünün sönmesinden sonra bütünüyle akıllı olacaktır. Ama, genel olarak ve tüm bireysel koşullar ve durumlar bir yana bırakılırsa, belirli bir melankoli ve hüznün gençliğe, belirli bir neşeliliğin ise yaşlılığa özgü olduğu kesindir: bunun nedeni gençliğin henüz kendisine kolay kolay bir saat bile rahat vermeyen ve aynı zamanda insanın başına gelen ya onu tehdit eden hemen hemen her türlü belanın doğrudan ya da dolaysız sahibi olan söz konusu şeytanın emrinde, hatta angarya hizmetinde olmasından başka bir şey değildir: ama yaşlılık, uzun süredir taşıdığı bir zincirden kurtulmuş olmanın ve şimdi özgürce devinebilmenin neşesi içindedir. – Öte yandan, cinsel dürtünün sönmesinden sonra yaşamın, asıl çekirdeğinin tükenip, yalnızca kabuğunun kaldığı, insanlar tarafından başlanan, ama sonra, aynı kostümlerle otomatlar tarafından sona erdirilen bir komediye benzediği de söylenebilir.

Nasıl olursa olsun, gençlik gürültü patırtı, yaşlılık ise dinginlik dönemidir; yaşlılığın iki yönden de huzurlu oluşu buradan bile çıkarılabilir. Çocuk ellerini merakla ileriye, renkli ve çok biçimli gördüğü her şeye doğru uzatır: çünkü bunlar, duyuları henüz çok taze ve genç olduğu için onu çekerler; aynı durum, daha büyük bir enerjiyle gençlikte de görülür. Genç insan da rengârenk dünya ve onun çok çeşitli biçimleri tarafından çekilir: hayal gücü hemen bunları dünyanın

verebileceğinden daha fazlasına dönüştürür. Bu yüzden, genç insan belirsiz olana karşı heves ve özlem içindedir: bunlar onun huzurunu bozar; oysa ki, huzursuz mutluluk olmaz. Buna karşılık yaşlılıkta her şey duraklamıştır; çünkü bir yandan kan daha serinlemiş ve duyuların uyarılabilirliği azalmış; öte yandan da deneyim, insani şeylerin değeri ve hazların içeriği hakkında aydınlatmış, böylelikle daha önce şeylerin özgür ve arı görüntüsünü örten ve tahrif eden yanılsamalar, hayaller ve önyargılardan yavaş yavaş kurtulmuştur: böylece şimdi insan her şeyi daha doğru ve daha açık bir biçimde tanır ve her şeyi olduğu gibi kabul eder; aynı zamanda, tüm dünyevi şeylerin hiçliğini az ya da çok kavramıştır. Hemen hemen her yaşlıya, en sıradan yetenekleri olana bile belirli bir bilgelik görünüşü veren, onu gençlerden ayıran tam da bu kavrayıştır. Ama esas olarak tüm bunlar, zihinsel huzuru getirmişlerdir: bu da mutluluğun büyük bir unsurudur; hatta mutluluğun koşulu ve asıl önemli yanıdır. Buna göre, bir genç, dünyadan alınacak şeylerin harika olduğunu, sadece nereden alınacağının bilinmesi gerektiğini düşünürken; yaşlı biri, Koheleth'in *her şey değersiz* sözünün içyüzünü kavramıştır ve altınla kaplı olsalar bile tüm fındıkların içinin boş olduğunu bilir.

İnsan, Horatius'un *hiçbir şeye şaşırmama* düşüncesine, yani tüm şeylerin değersizliğine ve dünyanın tüm harikalarının içlerinin boşluğuna dolaysızca, samimi bir biçimde ve iyice inanmaya, ancak ileri yaşlarda varabilir: hayaletler ortadan yitmiştir. İnsan artık bedensel ve zihinsel acılardan kurtulmuşsa, herhangi bir yerde, ister sarayda olsun ister kulübede, esas olarak kendisinin de her yerde tattığı mutluluktan daha büyük, daha özel bir mutluluğun bulunduğu kuruntusuna kapılmaz. Dünyanın ölçütlerine göre büyük ve küçük, seçkin ve sıradan onun için artık farklı değildir. Bu durum yaşlıya özel bir iç hu-

zuru verir, bu iç huzuruyla dünyanın hokkabazlıklarını gülümseyerek küçük görür. Bütünüyle hayal kırıklığına uğramıştır ve insan yaşamının ne kadar süslenip püslense de çok geçmeden tüm bu panayır parıltıları arasından tüm yoksulluğunu göstereceğini; ne kadar boyanıp güzelleştirilse de her yerde esas olarak aynı olduğunu; gerçek değeri, ne hazların ne de şatafatın varlığında değil, ancak acıların yokluğundan sonra tahmin edilebilecek bir varoluş olduğunu (Horatius, epist. L. I, 12, V. 1-4) bilir. İleri yaşların temel karakter özelliği, hayal kırıklığına uğramışlıktır: o zamana dek yaşamı çekici ve etkin kılan yanılsamalar ortadan kalkmıştır; dünyanın tüm güzelliklerinin özellikle de şatafatın, parıltının ve yücelik görüntüsünün hiçliği ve boşluğu öğrenilmiştir; arzulanan şeylerin ve özlenilen hazların çoğunun ardında çok az şey bulunduğu görülmüştür ve böylelikle yavaş yavaş tüm varoluşumuzun büyük yoksulluğu ve boşluğu kavranılmıştır. İnsan Koheleth'in ilk dizesini ancak yetmiş yaşında anlar. Ama, yaşlıya belirli bir asık suratlılık görüntüsü veren de budur.

Bilindiği gibi, yaşlılığın yazgısının hastalık ve can sıkıntısı olduğu söylenir. Hastalık asla yaşlılığın başlıca özelliği değildir, meğer ki önceden olmasın, çünkü yaş arttıkça sağlık da hastalık da artar. Can sıkıntısına gelince, yukarıda, yaşlılığın buna gençlikten daha az maruz kaldığını gösterdim: can sıkıntısı, kolaylıkla görülebilecek nedenlerden ötürü yaşlılığın karşımıza yine de çıkardığı yalnızlığın kesinlikle zorunlu bir eşlikçisi değildir; tersine can sıkıntısı yalnızca, duyusal ve toplumsal hazlardan başkasını tanımamış, zihinlerini zenginleştirmemiş ve güçlerini geliştirmemiş olanlar içindir. Gerçi ileri yaşlarda zihinsel güçler de azalır: ama bu güçlerin çok olduğu kişide, can sıkıntısıyla başa çıkabilmek için yeteri kadarı da kalacaktır. Bundan sonra, yukarıda gösterildiği gibi deneyim, bilgi, alıştırma ve

üzerinde düşünme sayesinde doğru kavrayış giderek artar, yargı keskinleşir ve bağlam netleşir; her olayda, bütünün az ya da çok kapsayıcı bir görüntüsüne ulaşılır: bundan sonra da, biriken bilgilerin her defasında yeni kombinasyonları ve yeri geldikçe zenginleştirilmeleri sayesinde insanın asıl iç dünyasındaki kendi kendini yetiştirmesi her parçada ilerlemesini sürdürür, zihni çalıştırır, tatmin eder ve ödüllendirir. Tüm bunlar sayesinde, sözü geçen azalma belirli bir ölçüde telafi edilir. Ayrıca, söylenildiği gibi yaşlılıkta zaman daha çabuk akar; bu da can sıkıntısına karşı etkilidir. Eğer insanın geçimini sağlaması için gerekmiyorlarsa, bedensel güçlerin azalmasının zararı azdır. Yaşlılıkta yoksulluk büyük bir mutsuzluktur. Yoksulluk uzaklaştırılmış ve sağlık kalmışsa, yaşlılık yaşamın çok rahat katlanılabilir bir bölümü olabilir. Yaşlılığın temel gereksinimleri rahat ve güven içinde olmaktır: bu yüzden yaşlılıkta para, daha önce olduğundan daha çok sevilir; çünkü eksilen güçlerin yedeklerini sağlar. İnsan, Venüs tarafından terk edildiğinde, sıkıntısını Bakkhos'un yanında dağıtmaya çalışacaktır. Görme, yolculuk etme ve öğrenme gereksinimlerinin yerine öğretme ve konuşma gereksinimi geçmiştir. Ama yaşlı insanın okuma, müzik dinleme, oyun izleme sevgisini ve genel olarak dışsal şeylere karşı belirli bir duyarlılığı korumuş olması bir şanstır; bunlar kimilerinde çok ileri yaşlara dek sürebilirler. Bir kimsenin "kendinde neye sahip olduğu," ona, hiçbir döneminde, yaşlılığında olduğundan daha çok iyilik getirmez. Zaten hep küt olanların çoğu ise, elbette yaşlılıklarında da giderek bir otomata benzerler: hep aynı şeyi düşünür, söyler ve yaparlar ve hiçbir dış etki bu durumda bir değişiklik yaratmaz ya da onlarda yeni şeyler uyandırmaz. Bu türden bir yaşlılık elbette sadece yaşamın artığıdır. – Doğa, ileri yaşlarda ikinci çocukluğun ortaya çıkmasını, ender durumlarda çıkan üçüncü

dişlerle simgelemek istiyor gibidir.

Tüm güçlerin yaş arttıkça daha da azalıyor olması, elbette çok hazindir: yine de zorunlu ve hatta iyilik vericidir; yoksa ölüm, ona hazırlanana çok zor gelirdi. Bu yüzden, böyle çok ileri bir yaşa ulaşmanın en büyük kazancı ötenazidir,[1] yani son derece kolay, hiçbir hastalığın neden olmadığı, hiçbir kasılmanın eşlik etmediği ve hiçbir şey duyulmayan ölümdür; başyapıtımın ikinci cildinde, 41. bölümün 470. sayfasında (3. Baskı, s. 534) bunun bir betimlemesi yer alıyor.

Vedalar'ın *Upanişadlar*'ında (Cilt II, s. 53), *yaşamın doğal süresi* yüz yıl olarak verilmektedir. Bunun doğru olduğuna inanıyorum; çünkü doksanıncı yaşlarını aşmış olanların, ötenaziye ulaştıklarını, yani hiçbir hastalık olmadan, felce uğramadan, kasılmadan, hırıldamadan, hatta kimi zaman benzi bile sararmadan, çoğun oturarak ve üstelik yemekten sonra öldüklerini, hatta buna ölmek bile denmez, yaşamaya son verdiklerini fark ettim. Bu yaşlardan önceki yıllarda salt hastalık yüzünden, yani zamanından önce ölünüyor. –[2]

---

[1] *Euthanasie* eski Yunancada "kolay ölüm" anlamına gelir. Schopenhauer bu sözcüğü, yaşlılık sonucu, eceliyle ölmek anlamında kullanıyor. –ç.n.

[2] [Varyant:] *Eski Ahit*'te (*Mezmurlar*, 90, 10) insanın yaşam süresi 70 yıl, uzun sürerse 80 yıl olarak veriliyor ve Herodot'da (I, 32 ve II, 22) aynı şeyi söylüyor. Ama bu sayı yanlıştır ve sadece gündelik deneyimin kaba ve yüzeysel bir kavranışının sonucudur. Çünkü, doğal yaşam süresi 70-80 yıl olsaydı, 70 ile 80 yaşları arasındaki insanların yaşlılıktan ölmeleri gerekirdi. Oysa ki durum kesinlikle böyle değildir, onlar da, daha gençler gibi, hastalıklar yüzünden ölürler; ama hastalık esas olarak bir anormalliktir; yani doğal bir son değildir. İnsanlar ancak 90 ile 100 yaşları arasında, kural olarak yaşlılıktan, yani hastalanmadan, ölüm döşeğinde yatmadan, kasılmadan, hırıldamadan, kimi zaman sararıp solmadan ölürler ve buna ötenazi denir. Bu yüzden bu konuda, doğal yaşam süresini 100 yıl olarak veren *Upanişadlar* haklıdır.

İnsan yaşamının aslında ne uzun ne de kısa olduğu söylenebilir;[1] çünkü esas olarak tüm öteki zaman uzunluklarını insan yaşamına göre ölçeriz. –

Gençlik ile yaşlılık arasındaki temel fark, gençliğin her zaman yaşamı, yaşlılığın ise ölümü görmesidir; yani gençliğin kısa bir geçmişe ve uzun bir geleceğe sahip olması, yaşlılıkta ise bunun tam tersinin söz konusu olmasıdır. Elbette insan yaşlandığında önünde yalnızca ölüm vardır: ama insan genç ise önünde yaşam vardır; ve bunlardan hangisinin daha endişe verici olduğu ve bir bütün olarak yaşamın, geride kalması, önümüzde olmasından daha iyi bir şey olup olmadığı tartışılır: Koheleth şöyle diyor (7,2): *"Ölüm günü, doğum gününden daha iyidir."* Çok uzun bir yaşamı arzulamak, yine de bir yürekliliktir. Çünkü bir İspanyol atasözü der ki: *Çok yaşayan, çok da kötü şey yaşar.*

Gerçi, astrolojinin istediği gibi, tek tek insanların yaşamları gezegenlerde önceden belirlenmiş değildir; ama genel olarak insan yaşamı belirlenmiştir, çünkü insanın her yaşına sırasıyla bir gezegen denk düşer ve buna göre yaşamına yavaş yavaş tüm gezegenler hükmetmiş olur. – Onuncu yaşta *Merkür* hüküm sürer. İnsan bu gezegen gibi dar bir yörünge içinde hızlı ve hafif devinir: küçük şeyler onun düzenini bozabilir; ama kurnazlık ve güzel konuşma tanrısının hükmü altında, kolaylıkla ve çok şey öğrenir. – Yirminci yaşta *Venüs*'ün hükümdarlığı başlar: aşk ve kadınlar erkeği tümüyle ele geçirir. Otuzlu yaşlarında *Mars* hüküm sürer: insan şiddetli, güçlü, korkusuz, savaşçı ve inatçıdır. – Kırklı yaşlarda dört küçük gezegen hüküm sürer: buna

[1] Çünkü insan ne kadar uzun yaşasa da, bölünmez şimdiki zamandan daha fazlasını algılamaz: ama bellek her gün unutma yoluyla, büyüyerek kazandığından daha fazlasını yitirir

göre insanın yaşamı genişler, tutumlu davranır, yani *Ceres*'in [Roma tarım tanrıçası, –ç.n.] sayesinde yararlı olanın hizmetindedir; *Vesta* [sunak ve ocak ateşi tanrıçası, –ç.n.] sayesinde kendi ocağını kurmuştur; *Pallas* [Athena, –ç.n.] sayesinde, öğrenmesi gerekeni öğrenmiştir ve evinin hanımı, karısı da *Juno* [Roma dönemi kadınlar, düğün ve evlilik tanrıçası, –ç.n.] olarak hüküm sürer.[1] Ama ellili yaşlarda *Jüpiter* hüküm sürmektedir. İnsan şimdiden çok şeyi atlatmıştır ve mevcut kuşaklardan üstün olduğunu duyumsar. Henüz gücü kuvveti tam yerindedir, ama deneyim ve bilgi açısından da zengindir: (bireyselliği ve konumu ölçüsünde) kendisini çevreleyen her şey üzerinde söz sahibidir. Buna göre artık emir almaz, tersine emir verir. Kendi etkinlik çevresi içinde şimdi yönetici ve hükümdar olarak en uygun kişidir. Elli yaşındaki adam böylece *Jüpiter*'le en üst noktaya ulaşır. – Ama bunu, altmışlı yıllarda *Satürn* ve onunla birlikte *kurşunun* ağırlığı, yavaşlığı ve sertliği izler:

> *Yaşlıların çoğu ölülere benzerler;*
> *Kurşun gibi ağır, sert, hantal ve solukturlar.*
> *Rom. ve Jül.* p. 2, s. 5

Son olarak *Uranus* gelir: o zaman, söylenildiği gibi, göklere çıkılır. *Neptün*'ü (ne yazık ki düşüncesizlik yüzünden ona bu ad verilmiştir) gerçek adı olan *Eros*'la anamayacağım için burada hesaba katamam. Yoksa, sonun nasıl başlangıçla birleştiğini, yani *Eros*'un ölümle

[1] Keşfedilmeleri süren yaklaşık 60 küçük gezegen, haklarında bir şey bilmek istemediğim bir yeniliktir. Bu yüzden onlara, felsefe profesörlerinin bana davrandıkları gibi davranıyor ve onları, işime gelmedikleri için, görmezden geliyorum.

gizli bir bağlantı içinde olduğunu, bu bağlantı yüzünden Mısırlıların *Orkus*'unun [yeraltı, ölüler dünyası tanrısı, –ç.n.] ya da Amenthes'inin (Plutarkhos'a göre, *de Iside et Os.* c. 29) alan ve veren, yani salt alan değil, aynı zamanda veren olduğunu ve ölümün, yaşamın büyük havuzu olduğunu göstermek isterdim. İşte bu yüzden, bu yüzden, her şey Orkus'dan gelir ve şimdi yaşam sahibi olan her şey orada zaten bulunmuştur: bunu olanaklı kılan hokkabazlık hilesini kavrayabilseydik her şey anlaşılırdı.

Yaşam Bilgeliği Üzerine
Aforizmalar

ARTHUR SCHOPENHAUER

Schopenhauer daha çok Hegel'in iyimser felsefesine karşı geliştirdiği kötümser felsefesiyle tanınır. Platon, Kant ve doğu felsefesini, özellikle Budizmi kendisine özgü bir şekilde kaynaştırdığı felsefesi Tolstoy, Mann, Wagner, Freud, Nietzsche ve Wittgenstein'i derinden etkilemiştir.

Schopenhauer başyapıtı İstenç ve Tasarım Olarak Dünya'yı 1818'de yayımladığında tam bir sessizlikle karşılanmış ve büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Ama 1851'de aforizmalar, denemeler, söyleşiler toplamı Parerga ve Paralipomena olağanüstü bir başarı kazandı. Daha önce hiçbir Alman filozof felsefenin derinlikli konularını bu kadar anlaşılır ve keyifli bir şekilde aktarmamıştı.

Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar bu devasa yapıtın aforizmalar bölümünü içermektedir.

ISBN 975-7942-67-9
9 789757 942672